26 105

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

AKADÉMIAI KIADÓ BUDAPEST
1960

MAGYAR KÖNYVSZEMLE, 76. ÉVF. 3. SZÁM 225—360. l. BUDAPEST, JÚL.—SZEPT.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévenként

Felelős szerkesztő
KŐHALMI BÉLA

Szerkesztő bizottság

DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, JÓBORÚ MAGDA, KOVÁCS MÁTÉ, MÁTRAI LÁSZLÓ, MEZEY LÁSZLÓ, SZEKERES PÁL, V. WALDAPFEL ESZTER

E szám munkatársai: Kőhalmi Béla, Kossuth-díjas egyetemi tanár, *Kovács Máté* tanszékvezető egyetemi tanár, *Domanovszky Ákos*, a budapesti Egyetemi Könyvtár h. igazgatója, *Horváth Viktor*, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, *Wix Györgyné*, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, *Mátrai László* akadémikus, a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója, *Csapodi Csaba*, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának osztályvezetője, *Mónus Imre*, a Szakszervezetek Megyei Tanácsa Könyvtára vezetője, Győr, *Tálas Géza* tanár, *Forgács Sándorné*, a Párttörténeti Intézet munkatársa, *Walleshausen Gyula*, az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának munkatársa, *Beck Oszkár*, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, *Gombocz István*, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, *Kecskeméti István*, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, *Horváth Magda*, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, *Pajkossy Györgyné*, a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa, *Fogarassy Miklós*, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, *Dörnyei Sándorné*, az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ munkatársa, *Dezsényi Béla*, az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezetője, *Kenyeres Ágnes*, a Budapesti Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, *Kiss István*, a Magyar Szocialista Munkáspárt Kulturális osztályának munkatársa, *Schneller Károly*, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, *Kozocsa István*, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, *Szalatnai Rezső*, a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa, *Lakatos Éva*, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, *Dobos Rózsa*, a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézete Könyvtárának munkatársa, *Papp Sámuel*, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, *L. Mesterházi-Nagy Márta*, a budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának munkatársa, *J. Hajdu Helga*, az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezetője, *Kiszely Olivér*, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, *Dán Róbert*, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, *Rózsa György*, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának mb. igazgatója, *V. Windisch Éva*, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, *H. Izsó Lívia*, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa.

Szerkesztőség: Budapest, VIII. Múzeum körút 14—16. Telefon: 134—400
Előfizetéseket az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztálya vesz fel
(Budapest, V., Alkotmány utca 21.)

KŐHALMI BÉLA

A Könyvtártudományi Bizottság hat éve

A Magyar Tudományos Akadémia 1960. ápr. 10—14-ig megtartott nagygyűlésén az I. Osztály—Sőtér István akadémikus, osztálytitkár—beszámolója után elhangzott korreferátum

Felszabadulásunk után újjáalakult Akadémiánk jubileumi nagygyűlése alkalmat ad arra, hogy visszatekintsünk az 1954 tavaszán megalakult Könyvtártudományi Bizottság eddigi működésére. Legyen szabad emlékeztetnünk arra, hogy Akadémiánk szép hagyományai közé sorolandó, hogy támogatta olyan tudományos — főként bibliográfiai feladatok véghezvitelét, amelyek ma főfeladataink közé tartoznak. Nemzeti bibliográfiánk alapvető forrásai, SZABÓ Károly, id. SZINNYEI József, PETRIK Géza könyvészetei akadémiai segítséggel jöttek létre. Amit ez a nagy triász egyéni erőfeszítésekkel létrehozott, az ma már csak kollektív munkával építhető tovább. E feladatok továbbvitelét a fasizmus évtizedei alatt az Akadémia nem vállalta. Nyomasztó örökséget vettünk át; felszámolása csak évtizedes munkával képzelhető el.

A Bizottság tevékenységét az elmúlt hat esztendő folyamán általában az jellemezte, hogy az imént említettekhez hasonló *konkrét feladatok* megoldásán kívül az általa képviselt tudományág alapvetően fontos *elvi kérdéseinek* tisztázására is törekedett. A könyvtártudomány az osztályon belül képviselt más tudományágaktól eltérően természetszerűen szoros kapcsolatban van a művelődéspolitika jelentős területeinek gyakorlati vonatkozásaival. Működésében tehát állandóan tekintettel kellett lennie különböző típusú könyvtáraink s a hozzájuk kapcsolt dokumentációs központok merőben praktikus jellegű problémáira és az ezekből folyó követelményekre is. Hogy ez Bizottságunk elvi jelentőségű koncentrálódását nem tette könnyűvé, nem hangozhatik el panaszképpen — különösen nem ezekben a napokban és években, amikor az a feladat áll előttünk, hogy befejezzük a szocializmus alapjainak lerakását. Olyan körülmény azonban ez, amely felelősségünket a gondozásunkra bízott terület egészére terjeszti ki, ahol a gyakorlati jellegű könyvtári vonatkozásoknak súlyos ideológiai indokolásuk és kihatásuk van. A Bizottság elvi jelentőségű tevékenységének a gyakorlattal való szoros kapcsolatát is ez határozza meg.

Ez alapvető szempontot igyekeztünk állandóan szem előtt tartani. Megállapításainkat akár a túlzottan elméleti állásfoglalások, akár pedig a szűkkörű és merőben technikai jellegű prakticizmus szélsőségeitől mentesen kell megfogalmaznunk.

A Bizottság gondozásában levő tudományos kérdések két nagy csoportjával kell foglalkoznunk. Az egyik az *írással, könyvvel és könyvtárral kapcsolatos történeti studiumok* problematikáját öleli fel, a másik a *tudományos tájékoztatás,*

a könyvtárak *tudományos szolgáltatásai*, a bibliográfia és dokumentáció kérdéseivel foglalkozik.

1. Az *írás-, könyv-, könyvtártörténet* művelése nálunk jelentős eredményekben és tisztes tudományos hagyományokban gazdag múltra tekint vissza. Művelésének európai színvonalát mutatja a *Magyar Könyvszemle* — 1955 óta a Bizottság folyóirata — immár nyolc évtizedes története, melynek elindulása idején tudományos folyóiratunk ezeket a stúdiumokat még egyedül képviselte Európában. A könyvtörténet kutatási módszer, célkitűzések és eredmények tekintetében a történeti tudományok egész sorához kapcsolódik. Jelentős részét teszi ki a művelődéstörténetnek, fontos adatokat szolgáltat az irodalmi hagyományozódás és az irodalmi tudat alakulásának problémáit illetően az irodalomtörténetnek is. *A könyvvel való foglalkozás múltjának felderítése a legmaibb könyvtári kérdések megoldásának alapvetését is jelenti.* Szükségtelen tehát, hogy a Bizottság által gondozott e tudományág fontosságát és jogosultságát akár elismertessük, akár hangsúlyozzuk, hiszen a nemzetközi történeti kutatások programjában, történeti kongresszusok tárgyalási rendjében a könyvtörténet éppen nem jelentéktelen helyet kapott. A hangsúlyt éppen csak arra kell helyeznünk — és ezt ma még nem felesleges hangoztatnunk —, hogy a könyv történetével való foglalkozás ne merüljön ki múlt századi színvonalú „tallózás"-ok és „kalászat"-ok közlésében, hanem a marxista történetírás módszereivel vizsgálva a könyv tartalmát, társadalmi, gazdasági és tudománytörténeti vonatkozásoknak legyen felderítője.

2. A *tudományos tájékoztatás*, a könyvtárak tudományos szolgáltatásai, a bibliográfia és dokumentáció kérdései — a gondozásunkba vett kérdések másik ág-bogas csomója — különösen a harmincas évek eleje óta napirendi anyaga sorozatos nemzetközi konferenciáknak. Az utóbbi évtizedek tudományos publikációjának növekedési arányát figyelve nem is lehetünk meglepve, ha e hihetetlenül nagy anyagban való tájékozódás módszerei és eszközei tekintetében a tudományos tájékoztatás kérdéseiről első ízben 1948-ban Londonban megtartott nemzetközi konferenciától az 1958-ban Washingtonban megtartott konferenciáig — de azóta sem — lényeges előrehaladás nem történt. A washingtoni konferencia — hogy terméketlenségét leplezze — „kutató" jellegű (research) konferenciának és nem tájékoztatás-politikai jellegűnek vallotta magát.

Előre kell bocsátanunk, hogy a kérdések e csomója — a társadalomtudományok egy csoportját (közgazdaság, jog, történelem) kivéve — *elsősorban* a természettudományok és alkalmazott tudományok művelői és intézményei körére tartozik, de nekünk e problémákkal foglalkoznunk kell, nemcsak azért, mert Akadémiánk e két tudománycsoport művelésének is irányítója, de azért is, mert minden tudományág kutatóinak igényeivel törődnünk kell, ha könyvről, folyóiratról és könyvtárról van szó.

A helyzet ma az — kiragadva a csomóból a legizgalmasabb kérdést —, hogy e tudománycsoportok kutatói ma már nem rendelkeznek annyi olvasásra fordítható idővel, ami hozzávetőlegesen elegendő volna ahhoz, hogy merőben csak a *másodlagos* közléseket tartalmazó referáló lapokat — az abstract-eket és referatívnüje zsurnali-kat — elolvashassák. Idejükből alig telik többre, mint legfeljebb egy tucat standard folyóirat átböngészésére, a megmaradó időben el kell olvasniok a publikálatlan laboratóriumi jelentéseket, s információs igényeiket kollokviumokon, konferenciákon való részvétellel igyekeznek kielégíteni. A vaskos kötetekben megjelenő referáló lapok indexei

olyannyira késve jelennek meg, hogy a részfeladataik megoldása közben igényelt információk visszakeresése a tárolt óriási anyagban mérhetetlen időveszteséggel jár.

E két tudománycsoport kutatóinak rendelkezésére áll a szocialista tábor és a kapitalista országokból származó dokumentációs *nyersanyag*, de nem kétséges, hogy feltárás, indexelés szempontjából további igények kielégítésével is számolnunk kell. Meg kell ismernünk kutatóink igényeit és szokásait és felül kell vizsgálnunk könyvtáraink szolgáltatásait a célból, hogy hogyan segíthetjük könyvtári módszerekkel és eszközökkel az *alapkutatást*, a részfeladatok megoldása folyamatában pedig a *gyakorlati jellegű* információ nyújtását és a különböző szinten folyó *oktató*munkát.

A tervtanulmányok alapján kidolgozandó végleges kutatási terv főfeladatainak, kutatási témáinak ismeretében kutatóinknak és könyvtárosainknak, dokumentalistáinknak tudományos ülésszakon kell találkozniok. Ezen a tudományos ülésszakon párbeszédek kell hogy tisztázzák: mi módon válhatik szakkönyvtáraink tájékoztató munkája a kutatómunka aktív részesévé, milyen konkrét feladatok várnak szakkönyvtárainkra e feladatok megoldásában. Lehetséges, hogy e megbeszélések eredményeképpen hazai dokumentációs munkánk eddigi gyakorlatát át kell alakítani. Erre az ülésszakra a végleges terv alapján még ebben az évben sor kerül.

3. Áttekinthetőbb a helyzet könyvtáraink olyan tudományos szolgáltatásai tekintetében, amelyek valamennyi kutatási terület vagy valamennyi társadalomtudományi kutatómunka számára kívánnak nélkülözhetetlen *munkaeszközöket* létrehozni. Ezek azok a konkrét feladatok, amelyek Bizottságunk munkáját eddig is jórészt kitették, s amelyeket az Akadémia célhitellel támogatott. E munkálatok örvendetes előrehaladásáról és egy részük közeli befejezéséről számolhatok be.

a) Az országos ősnyomtatvány katalógus kézirata ez év végéig teljesen befejeződik.

b) Befejezéshez közelednek az RMK I. kötete (XVI. sz.) rövidített címleírású, de az irodalomra utaló jegyzetekkel bővített teljes kiadásának munkálatai; megjelenése a következő évben várható.

c) Befejezéshez közel állanak az Országos Széchényi Könyvtár latin kéziratkataszterének munkálatai.

d) A magyarországi könyvtárakban található külföldi folyóirat-sorozatok lelőhelykatalógusa munkálatainak meggyorsítására ez évben jelentékeny támogatást kaptunk az Akadémia elnökségétől. Nagy lélekzetű munka ez, létrehozása nagy erőket köt le. Jelentőségét abban kell látnunk, hogy a hazai kutatómunka valamennyi területe számára nélkülözhetetlen. Előkészítését Bizottságunk felügyelete mellett egy négytagú szerkesztő kollégium vállalta.

További feladatok is várnak még ránk. Az RMK II. és III. kötete új kiadásának, a magyar retrospektív sajtóbibliográfiának, a magyar nemzeti bibliográfia 1920 után megszakadt ciklusainak elkészítése, Szinnyei—Gulyás *Magyar írók élete és művei* folytatása. Mind e munkálatok gyorsítása a régi és a XX. századi anyagban való kutatás érdekében felette kívánatos volna.

4. A könyvtárak és a tudományos élet kapcsolatait a Bizottság nem csupán bizonyos, egyirányú hatás szemlélete szerint vizsgálta. A könyvtár segíti a tudományt, de a tudomány segítsége nélkül a könyvtár nem képes eredményes munkát végezni, rendeltetésének megfelelni. És amikor a tudományt ilyen vonatkozásban említjük, nem csupán a könyvtártudományra

gondolunk, hanem a szaktudományokra is, sőt ezekre elsősorban. A könyvtártudomány is hivatása szerint a könyvtár és tudomány kölcsönhatás jellegű kapcsolatainak állandó vizsgálatára fordítja tekintetét. Az ebből adódó tanulság pedig az, hogy tudományos könyvtáraink erre hivatott dolgozói szaktudományuk művelésében is részt vehessenek, hogy kivehessék részüket tudományuk gyakorlati igényeket is figyelembe vevő fejlesztéséből.

A VII. Pártkongresszus határozatainak megfelelően a termelőerők fejlesztését, a műszaki színvonal emelését jól szolgáló intézmények csak akkor lesznek, ha a jellegüknek megfelelő szaktudományokkal eleven — azt kell mondanunk —, személyes jellegű kapcsolatot tudnak tartani. Ezért hangsúlyozta — teljes joggal — a legutóbbi nagygyűlés osztálytitkári beszámolója a *könyvtárakban folyó tudományos munka* és a nem kizárólagosan könyvtártudományi munka fontosságát. Tudományos könyvtáraink nem nélkülözhetik munkatársaiknak egy-egy tudományágban elért kutatói felkészültségét, tapasztalatait, kapcsolatait és eredményeit. A könyvtárat rendeltetése teljes értékű, színvonalas teljesítésében ugyanis biztosan csak ezek segíthetik.

Könyvtári tudományos dolgozóink számára jelentős erkölcsi erőforrás a szaktudományukkal való benső kapcsolat, és erre szükségük is van, mert helyzetük kevésbé kedvező, mint a kutatóintézeti tudományos dolgozóké. *Ismételjük: hogy a könyvtárak valóban a tudomány szolgálatában működhessenek, a tudományos munka műhelyei is kell hogy legyenek.* Könyvtáraink történelme biztató példával szolgál erre. Az Egyetemi Könyvtár a Pray-korszakban a hiányzó Akadémiát pótolta, s e korszak történetírásának eredményei tanúskodnak arról, hogy ennek sem a könyvtár, sem a tudomány nem vallotta kárát.

5. Örvendetesen növekedik a száma a könyvtártudományi kiadványoknak. Elég csak az Akadémiai Kiadónál megjelentekre utalni: Fitz József nagy nyomdászattörténetére, Mezey László *L'écriture et chancellerie* c. tanulmányára, korán elhunyt tudósunk, Hajnal István nagy írástörténete új kiadásához, Gulyás Pál *Álnevű és névtelen írók lexikonjá*ra, vagy Tóth András és Pálvölgyi Endre tanulmányaira az Egyetemi Könyvtár egy-egy korszaka történetéről a Tanulmányok Budapest múltjából c. — a Fővárosi Tanács kiadásában megjelenő — monográfia-sorozatban. Engedtessék meg, hogy megemlítsem még *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye* c. tanulmányomat a Gondolat kiadásában.

6. Foglalkoznunk kell végül a kultúrforradalom befejező szakaszában a különböző szinten folyó *oktatói munka* megsegítésével. A termelőerők kifejlesztésével együtt járó beruházásokra való felkészüléssel lépést kell hogy tartson a tudományos utánpótlásról való gondoskodás. Gondolunk itt elsősorban arra, hogy foglalkoznunk kell a tudományos utánpótlás bibliográfiai nevelésének kérdésével. Kutatóink ismerjék meg a tudományos publikációk célszerű és biztos feltárásának és felhasználásának módszereit; tekintsék ezt felkészültségük egy részének, ismerjék meg a könyvtárak nyújtotta lehetőségeket. Hogy erre milyen mértékben van szükség, arról különösen természettudományi, műszaki és orvostudományi könyvtáraink tájékoztató szolgálatának dolgozói sokat tudnának beszélni. A szakember-szakmunkás utánpótlás nevelését illetően, foglalkoznunk kell az olvasás modern elméletének gyakorlatban megvalósítható tanulságaival, de a közérthetően megírt természettudományi művek hiánya kérdésével is, ha új szocialista kultúra megalapozását tűztük ki célul.

KOVÁCS MÁTÉ

A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában[1]

(Első közlemény)

I. BEVEZETÉS

A magyar könyv- és könyvtárkultúra[2] a második világháború vége óta, különösen pedig a legutóbbi évtized során rendkívüli mennyiségi fejlődésen és minőségi változásokon ment át. A könyv- és lapkiadás, a nyomdászat, a papírgyártás és papírellátás, a könyvművészet, a könyv- és lapterjesztés, valamint a könyvtárak alapvetően újjáformálódtak, célkitűzésben és tartalomban, szervezetben és működésben egyaránt.

E gyökeres átalakulás és kiugró fejlődés minden ízében szembetűnően magán viseli a polgári kapitalista életformából a szocialista társadalom új életrendjébe való forradalmi átmenet jellemző jegyeit. Benne a polgári kapitalista könyv- és könyvtárkultúra összezsugorodása és megszűnése, ugyanakkor a helyébe lépő szocialista könyv- és könyvtárkultúra megerősödése és ugrásszerű forradalmi kibontakozása ment végbe. Jelentőségében ehhez fogható gyökeres változás a magyar írás-, könyv- és könyvtárkultúra csaknem évezredes történetében csupán két alkalommal fordult elő. Az egyik a kéziratosságról a könyvnyomtatásra való áttérés, a másik a nyomdászat kézműipari fokáról a nagyipari formákra való áttérés, vagyis a rendi társadalom könyv- és könyvtárkultúrájából a kapitalista társadalom könyv- és könyvtárkultúrájába való átmenet idején következett be.

A modern magyar könyvtártudomány[3] egyik legsürgősebb és legfonto-

[1] Ez a tanulmány egy készülő monográfia eddigi eredményeinek megvitatás céljából összeállított vázlatos összefoglalása az új magyar könyv- és könyvtárkultúra fejlődésének másfél évtizedes (1945—1959) évfordulója alkalmából.

[2] E többszörösen összetett kifejezés — jobb híján — annak a társadalmi gyakorlatnak a jelölésére szolgál, amely az adott fejlődési fokon rendszerint lényegesnek, közérdekűnek és időszerűnek tartott, megrögzítésre és szűkebb-tágabb körben közlésre szánt tudattartalmak valamely elvont jelrendszerben, elsősorban írásban való megrögzítésében és többnyire nyomtatás útján történő közlésében, valamint társadalmi felhasználásában valósul meg. Az összetétel első két tagja az írásos-nyomtatásos közlésmód egymással szorosan összekapcsolódó és mégis világosan elhatárolódó főmozzanataira, tehát a folyamat belső tagolására és egyben ezek összetartozására utal. Az utolsó tag pedig a jelenségsorozat társadalmi folyamat jellegét kívánja jelölni. A megfelelő szűkebb értelemben a könyvkultúra, ritkábban az íráskultúra, olvasási kultura és a könyvtárkultúra eddig is használatos volt. A folyamatok összetartozása szükségessé teszi az elnevezések összekapcsolását is.

[3] A *könyvtártudomány* itt — tágabb értelemben — azoknak az elméleti és történeti ismereteknek összefoglaló jelölésére szolgál, amelyek az írással, olvasással, könyvvel, sajtóval és más kiadvánnyal, valamint a könyvtárakkal összefüggő társadalmi gyakorlat jelenségeinek, folyamatainak és tárgyainak módszeres vizsgálatából leszűrhetők. Ebben a tágabb értelemben a korszerű könyvtártudomány feladata e társadalmi gyakorlat folyamatainak egészében és összefüggéseiben való vizsgálata, vagyis ezek kialakulásának, lefolyásának, eredményeinek (termékeinek és intézményeinek), továbbá kölcsönös

sabb feladata, hogy az eltűnő régi, kapitalista és a születő új, szocialista magyar könyv- és könyvtárkultúra alapvető ellentéteit és azok okait, valamint a lefolyt küzdelem főbb mozzanatait és eredményeit megvilágítsa, e fejlődési szakasz tanulságait leszűrje, s könyv- és könyvtárkultúránk továbbfejlesztésében tudatosan és tervszerűen hasznosítsa. Ez a törekvése azonban csak abban az esetben vezethet eredményre, ha vizsgálódásait marxista társadalmi-történeti szemlélettel és módszerekkel a tárgy sajátos adottságainak megfelelően kísérli meg, ha tehát e korszak magyar könyv- és könyvtárkultúráját, mint társadalmunk egyik fontos, sokrétű és bonyolult folyamatát egészében, a maga belső összetartozásának megfelelően és társadalmi összefüggéseiben igyekszik elemezni és áttekinteni.

A korszerű tudományos vizsgálat eszerint két alapvető felismerés érvényesülését kívánja meg. Az egyik, hogy az írás-, könyv- és könyvtárkultúra a társadalmi gyakorlat olyan folyamata, amelyet alapvetően a tudattartalmak írásos-nyomtatásos közlésmódjának[4] sajátos adottságai különböztetnek meg minden más társadalmi folyamattól, s amelyben a közlésre szánt tudattartalmak az írásbeli kifejezéstől kezdve, a kiadói és nyomdai tevékenységek során, a papírellátáson, a kiadvány művészi eszközökkel való megjelentetésén, a könyv- és lapterjesztésen keresztül, a könyvtárak munkájáig minden mozzanat szorosabban-lazábban összefügg egymással. A másik pedig az, hogy az írás-, könyv- és könyvtárkultúra, mint a társadalom életmegnyilvá-

összefüggéseinek és társadalmi hatásának elemzése, valamint az elért elméleti és történeti ismeretek elvszerű rendszerezése. Ez a vizsgálódás szükségképpen kiterjed az írásművek tartalmának egyes általános jellemzőire is (pl. a tartalom jellege és színvonala szerinti megoszlására stb.), de természetszerűen nem mélyed bele a tartalom szaktudományi elemzésébe és értékelésébe. Ez az egyes tudományágak feladata. A szűkebb értelemben vett könyvtártudományi szakkutatás viszont e jelenségek, ill. folyamatok közül elsősorban csak azok vizsgálatát tartja fő feladatának, amelyek a könyvtárakkal, ezen belül is a szocialista könyvtárakkal összefüggő társadalmi gyakorlat közvetlen alkotó elemének tekinthetők.

[4] *A közlésmódok* közvetlenek (természetesek) vagy közvetettek (technikaiak). A közvetett, technikai közlésmódok, így az írás (és más elvont jelrendszerek, pl. hangjegy, grafikon) és a nyomtatás, a hangrögzítés és a hangközvetítés (hanglemez, magnetofon, rádió) vagy a képrögzítés és a képközlés (filmszalag, televízió), valamint ezek különféle egybekapcsolásai (pl. hangos színes filmszalag, esetleg feliratokkal), a természetes, közvetlen közlésmódokkal, így a beszéddel, énekkel, mozdulattal vagy valamely tárgy bemutatásával szemben egyre nagyobb és a jövőben még tovább növekvő szerepet töltenek be az emberiség életében és fejlődésében. Az írást évezredekkel, a nyomdászatot évszázadokkal, a hang- és képrögzítést és -közlést évtizedekkel ezelőtt az emberiség azért hozta létre, hogy a közlésre szánt tudattartalmak maradandó megörökítésével, ill. a közlés körének rendkívüli kibővítésével és hatásfokának megsokszorozásával segítséget nyújtson az emberiségnek a közvetlen, természetes közlésmódok térbeli és időbeli korlátainak szétfeszítésében és leküzdésében. E közvetett technikai közlési módok egyre növekvő társadalmi és történeti jelentőségét éppen az adja meg, hogy mint a természet felett kivívott győzelmek egy-egy fontos mozzanata és folyamata hatékonyan fokozták és fokozzák az emberi fejlődés két alapvető tényezőjének: a munkának és a gondolkodásnak tudat és közösségformáló kihatásait. A közlendő és a közlésmód dialektikus kapcsolatából viszont következik az is, hogy e közvetett technikai közlésmódok nemcsak eszközjellegű hordozói az általuk rögzített, illetve közvetített tudattartalmaknak, hanem a maguk sajátos adottságainak megfelelően maguk is a bennük kifejeződő tudattartalmak formáló tényezőivé váltak és válnak. A közvetett technikai közlésmódokban — ezek körén belül az írásos-nyomtatásos közlésmód segítségével — megvalósuló társadalmi folyamatok vizsgálatát tehát egyenként is, együttesen is a korszerű társadalomtudományi kutatás egyik fontos területének és feladatának kell tekinteni.

nulásainak egyike ugyanakkor szorosabban vagy lazábban, de szükségképpen dialektikus összefüggésben áll ma már a társadalom csaknem valamennyi más jelenségével, különösképpen a társadalom politikai és kulturális életével, gazdasági-technikai fejlődésével. Az írásos-nyomtatásos közlésmód sajátos adottságaiból következő elhatárolódás és ennek belső rendje, valamint a társadalom egészével való összefüggések tehát együttesen adják meg azt a korszerű szemléleti alapot, amelynek segítségével a könyv- és könyvtárkultúránkban a szocializmus építésének kezdeti szakaszában végbement forradalmi átalakulások felvázolása megkísérelhető.

A könyv- és könyvtárkultúra mint társadalmi folyamat lényegéből következik, hogy a jelzett két fő jellemzője közül a társadalmi összefüggések az elsődlegesek, az alapvető és meghatározó tényezők. Az írás-, könyv- és könyvtárkultúra fejlődése, mennyiségi és minőségi jellemzőinek alakulása, hanyatlása vagy módosulása az adott társadalom sajátos szükségleteinek és igényeinek a következménye, a társadalom mindenkori politikai, gazdasági és technikai, népesedési és művelődési viszonyaiból fakad. Az összefüggések azonban a társadalom általános törvényszerűségeinek érvényesülése következtében sohasem voltak és nem is lehetnek egyoldalúak és egyirányúak: a társadalomtól az írásos-nyomtatásos közlésmód felé mutatók. Az írás-, könyv- és könyvtárkultúra a maga sajátos adottságaival szükségszerűen többszörösen és sokrétűen befolyásolja a létrehozó társadalom fejlődését, különösen annak egyes vele szoros kapcsolatban lévő életmegnyilvánulásait.

Ez egyfelől abban mutatkozik meg, hogy az írásos kifejezés és a nyomtatás, a művek terjesztése és különféle céltudatosan rendszerezett gyűjteménye nemcsak megrögzíti, többszörözi, összegyűjti és megőrzi a közlésre szánt tudattartalmakat, hanem azokat az egymást váltó társadalmi rendszerekben, pl. a feudalizmustól a kapitalizmuson keresztül a szocializmusig folytonosan bővülő körben hozzáférhetővé is teszi, egyre növekvő hatásfokkal szét is sugározza, s ezzel jelentős szerepet tölt be magának a társadalomnak a továbbfejlesztésében is, főként a társadalom politikai tudatának megerősítésében és általános művelődési színvonalának emelésében, a társadalmilag fontos munkák eredményesebbé tételében, különösen az ipari és mezőgazdasági termelés, ill. más jelentős gyakorlati tevékenység (közlekedés, kereskedelem stb.) segítésében, továbbá a tudományos kutatás támogatásában, valamint a nevelés és oktatás tudatformáló feladatainak szolgálatában is. Az adott társadalomban ebben a vonatkozásban az időszerű fejlődés éppen e kölcsönös egymásrahatások dialektikus egységében valósul meg.

Másfelől azonban ez a visszahatás abban nyilvánul meg, hogy az írásos-nyomtatásos közlésmód a tudattartalmaknak nemcsak hordozója, tehát nem csupán eszközi jelentőségű tényező, hanem a közlendő tartalom és a közlésmód kölcsönös egymásrahatásánál fogva a maga sajátos adottságainak és követelményeinek megfelelően egyben szükségszerűen alakítója is. Az írásműben általában is, a nyomtatásra készült írásműben, ill. kiadványban még inkább, a közlésre szánt tudattartalom és az írásos-nyomtatásos közlésmód lehetőségei szükségképpen dialektikus egységben egyesülnek. A közölt tartalom és a közlésmód adott fejlettségi foka tehát csak egymással szoros összefüggésben vizsgálható meg.[5]

[5] Jól rávilágít erre a művelődés szóbeli és írásbeli fokának minőségben és mennyiségben megmutatkozó nagy különbsége. Még közelebb vihet az írásos-nyomtatásos közlésmód sajátos formáló követelményeihez és kihatásaihoz azoknak az általánosan

A folyamat másik lényeges jellemzője: az írásos-nyomtatásos közlésmód mint egységes folyamat egyes megjelenési szakaszainak összetartozása, belső rokonsága a társadalmi alapok és összefüggések természetének megvilágítása után már nem szorul bővebb bizonyításra. Lényegében valamennyi ugyanazokból az alapvető szükségletekből fakad. Mindegyik az írásos-nyomtatásos közlésmód iránti társadalmi szükségletek kielégítését[6] szolgáló teljes folyamat egy-egy elmaradhatatlan szerves része. A könyv- és lapkiadás, a nyomdászat, a papírtermelés és ellátás, a könyv- és lapterjesztés, valamint a könyvtárak mint a folyamat többé-kevésbé önálló nagyobb egységei világosan elhatárolódnak egymástól, de ugyanakkor mint egy magasabb egység részei meghatározott sorrendben, láncszerűen kapcsolódnak is egymáshoz.[7]

Különösen szembetűnővé vált ez a belső rokonság és egymásrautaltság a szocialista könyv- és könyvtárkultúrában, ahol a kapitalista korszak zűrzavaros viszonyai és kapcsolatai után az állami könyv- és lapkiadás, nyomdászat, papírgyártás és -ellátás, a könyv- és lapterjesztés, valamint a könyvtárak külön-külön megteremtették a maguk elvszerűen végiggondolt és egyre inkább tervszerűen működő egységét, és most már az első alapozó esztendők elkerülhetetlen befelé fordulása után a legfontosabb egységek egyre világosabban felismerik a folyamat egészének egységét. Elvi tekintetben kitűnik ez abból, hogy pl. a szocialista társadalomban betöltendő feladatát egymástól többé-kevésbé függetlenül csaknem valamennyi részterület megközelítően azonos értelemben határozta meg: a szocialista társadalom új szükségleteinek tervszerű kielégítésében látja.[8] Gyakorlati következményei pedig abban jelentkeztek, hogy a gyakorlat legszorosabban összetartozó részei közül kettőnek: a könyvkiadásnak és könyvterjesztésnek a szervezeti összekapcsolása

---

elfogadott hagyományoknak e szempontból való elemzése, amelyek a jó írásmű megformálásával, tagolásával, nyelvi kifejezésével, stilusával összefüggően évezredek óta, nyomtatásával kapcsolatosan pedig évszázadok óta lényegében egyértelműen kialakultak. Az eredmények mint következmények közelebbről fényt deríthetnek az őket létrehozó alapvető okok természetére is.

[6] Az emberiség történetében a tudattartalmak jelrendszerrel (írással) való rögzítése egymástól függetlenül is mindenütt (Egyiptom, Mezopotámia, Kína, Amerika) bekövetkezett, ahol a társadalmilag szükséges és hasznos ismeretek mennyisége meghaladta az emberi emlékező képességet, s ahol az ismeretek átvételében érdekeltek száma vagy területi eloszlása nehézkessé vagy éppen lehetetlenné tette az ismeretek személyes átörökítését. Magasabb fokon lényegében hasonló társadalmi szükségletek hozták létre a könyvnyomtatást is.

[7] A társadalom igénye mindig a kész írásműre, illetve a kész kiadvány egészére irányul. A kiadvány létrehozásával kapcsolatos tevékenységek elhatárolása (pl. kiadás, nyomdászat, papírgyártás, kötés stb.) tehát nem az igény természetéből folyik, hanem az ésszerű munkamegosztás következménye. A munkamegosztás azonban csak akkor lehet igazán eredményes, ha azzal az összetartozó, egymásra utalt tevékenységek tudatos összekapcsolása is együtt jár.

[8] Köpeczi Béla: *Könyvkiadásunk tíz éve.* A Könyv. 1955. 5. sz. 200. l. A Magyar Grafika 1958. 6., ünnepi szám, amely a nyomdaipar államosításának tizedik évfordulója alkalmából jelent meg, több helyen is érinti a kérdést (pl. 529—530., 535—546., 679—685. l.). Földi László: *Tíz esztendő eredményéről és feladatairól.* Papírip. és Magy. Grafika. 1959. 1. sz. 1—5. l. Zala Imre és Parczer Ferenc: *Könyvterjesztők kézikönyve.* Bp. 1955. 87—92. l. *A Magyar Könyvtárosok I. Országos Konferenciája.* Bp. 1953. 7—8. és 75—78. l. *A SZOT elnökségének határozata az üzemi, szakszervezeti könyvtárak munkájáról.* (Tóth Árpád): *A szakszervezeti könyvtármunka.* Bp. 1957. 90—93. l.

máris megtörtént.[9] Az egész folyamat belső egysége azonban — GUTENBERG és a humanista nyomdászok korához hasonlóan, de tartalmában alapvetően különböző minőségben és szervezetében sokkal magasabb fokon — csak akkor következhet be, ha a folyamat két fő területe: a könyvkultúra és a könyvtárkultúra elvi és szervezeti tekintetben is külön-külön is egésszé válik, s a kettő egymással állandó és intézményes kapcsolatban biztosítja a teljes feladatkör korszerű betöltését.

Mindezek összegezéseképpen tehát az új magyar könyv- és könyvtárkultúra e forradalmi fejlődési szakaszának megvilágításával kapcsolatban három feladat áll előttünk. Fel kell vázolnunk

a) a társadalmi alapok, összefüggések és kihatások kiemelkedő tényezőit és mozzanatait,
b) az új könyvkultúra fejlődésének legfőbb adatait, kérdéseit és eredményeit,
c) az új könyvtárkultúra fejlődésének legfontosabb adatait, problémáit és eredményeit,

hogy e három fő terület áttekintésével e szűkre szabott keretben legalább fő vonalaiban kirajzolódhassanak szocialista könyv- és könyvtárkultúránk közvetlen előzményei, forradalmi átalakulásának alapvető okai és leglényegesebb mozzanatai, további fejlődésének lehetőségei és távlatai.

II. TÁRSADALMI ALAPOK ÉS ÖSSZEFÜGGÉSEK

1. Az *osztályviszonyokat* és az *osztályerők* egymáshoz viszonyított mozgását a magyar társadalomban a XX. század vajúdó évtizedeiben elsőrenden három társadalmi osztály, helyesebben osztálycsoportosulás vagy osztályszövetség, tehát három különböző társadalmi rendszer és ennek megfelelően három világnézet érvényesülési törekvései és egymással folytatott küzdelmei határozták meg: a hatalmon lévő földbirtokosoké, nagytőkéseké, tőkés polgárságé és gazdag parasztoké, a velük szemben a demokratikus átalakulásért küzdő radikális polgárságé és a velük tartó polgári radikális értelmiségieké, végül a dolgozók új, szocialista társadalmi rendjéért síkra szálló munkásoké, parasztoké s az őket támogató forradalmi értelmiségieké.

A *földbirtokos-nagytőkés* osztály és különféle szövetségesei az 1848/49-i magyar polgári forradalom és nemzeti szabadságharc bukása következtében az 1867-i kiegyezéssel kerültek újból hatalomra. Uralmuk a Habsburgok és az Osztrák—Magyar Monarchia katonai erején és reakciós államhatalmán nyugodott, s a dolgozók széles tömegei előtt mindvégig ellenszenves volt. Hatalmuk először az első világháború végén átmenetileg (1918. okt. 31.—1919. aug. 1.), majd a második világháború végén, mint a német—olasz fasizmus szövetségeseié, végképpen összeomlott. Lényegében a földbirtokos nemesség idejét

[9] Még elvszerűbben járt és még messzebb ment ennél a szakszervezeti mozgalom, amely a Nyomda-, a Papíripar és a Sajtó Dolgozóinak Szakszervezetében elvszerűen egyesíti a nyomda- és papíripar, valamint a könyvkiadás és a sajtóvállalatok dolgozóit. Itt tehát a könyvtárak és a könyvterjesztés dologzóinak kivételével a könyv- és könyvtárkultúra összes hivatásos munkatársai azonos szervezeti keretben tömörülnek. (TERÉNYI László : *Szakszervezetünk a dolgozók szolgálatában.* Magy. Grafika. 1958. 6. sz. VII. 1.)

múlt hagyományait és korszerűtlen életeszményeit igyekeztek összeegyeztetni a kapitalizmus lehetőségeivel és követelményeivel. Az általuk képviselt és fenntartott állami és társadalmi rendszer tehát az európai polgári demokráciákhoz képest is mindvégig elmaradott volt. Uralmuk idején a szellemi és anyagi erőforrások visszafojtása következtében a politikai, gazdasági és kulturális élet egyaránt a tengődés színvonalán mozgott: az ország teljesítőképességén jóval alulmaradt. Mindez szükségszerűen és pontosan tükröződik a földbirtokosok és nagytőkések hét és fél évtizedes uralmának könyv- és könyvtárkultúrájában is. Sőt főként hiányok és elmaradások formájában, pl. az olvasók viszonylag szűk körében, az egy főre eső könyvtermelés alacsony voltában és technikai elmaradottságában, a könyvtári rendszer és az egyes könyvtárak fejletlenségében stb. mint hátrányos örökség a szocializmus kezdeti szakaszának fejlődésében is szükségszerűen erősen éreztette fékező hatását.

A *polgári demokratikus* átalakulásért folytatott küzdelem erői (haladó nemesek, polgárok, értelmiségiek) az 1848/49-i magyar polgári forradalom és szabadságharc bukása és az Osztrák—Magyar Monarchia állami és társadalmi rendszerének földbirtokos-nagytőkés vezetéssel történt kiépítése után meggyöngültek (1867), és a viszonylag kisszámú polgárság még kisebb valóban haladó radikális ellenzéki csoportjai — egy rövid átmeneti időszak kivételével (1918. okt. 31—1919. márc. 20.), az államvezetésben irányító tényezővé nem válhattak. A történelmi fejlődésben valójában a magát túlélt földbirtokos-nagytőkés uralom és a gyorsan fejlődő munkás-paraszt mozgalmak és hatalom malomkövei közé szorultak. Annál elhatározóbb volt e haladó, radikális polgárság életszemlélete és szerepe a kulturális életben, ahol az irodalomban, a művészetekben és a könyv- és könyvtárkultúrában is, így a könyvkiadásban, sajtóban, nyomdászatban és könyvkereskedelemben, valamint a könyvtárügyben is, a nyugati polgári törekvések magyarországi megfelelőjeként, európai viszonylatban is jelentős eredményeket értek el. E valóságos értékek mellett azonban a társadalmi gyakorlat egyes folyamataiban — így a könyv- és könyvtárkultúra egyes részeiben is — felütik fejüket a polgári dekadencia káros jelenségei is, pl. az üzleti szellem elburjánzása, a szellemi és technikai igénytelenség, a nyugati selejt és giccs akadálytalan beözönlése, sőt hazai továbbgyarapítása stb., amelyeket mint káros örökséget a szocializmus építése során csak szívós munkával lehetett visszaszorítani, s amelyek nem egy vonatkozásban máig ható tényezőknek bizonyultak.

A *munkások* és *dolgozó parasztok* száma, alapvető gazdasági szerepe és jelentősége, politikai öntudata, emelkedő műveltségi színvonala és mindezeknek megfelelően társadalmi súlya és lendítő ereje egyfelől az iparosodás fokozódása, másfelől a paraszti gazdaságok elaprózódása következtében évtizedről évtizedre növekedett, úgyhogy a két világháború között és a második világháború alatt már a magyar társadalom sajátos viszonyai között a túlnyomó többséget alkották. Ettől kezdve a több évtizedes mozgalmi nevelésben, nehéz küzdelmekben megedződött munkásság és szegény parasztság jelentette azt a társadalmi tömegerőt, amely számánál, munkája értékénél, marxista forradalmi hagyományainál és törekvéseinél, valamint műveltségénél fogva képes és alkalmas volt arra, hogy az ország politikai, gazdasági és kulturális irányítását átvegye.[10] Ezt a Magyar Tanácsköztársaság megalapí-

[10] Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint a proletárok, félproletárok a népesség 51%-át, a középrétegek 38,8%-át, az uralkodó osztályok (tőkések, földbirtokosok, kulákok) 8,1%-át tették ki. Korom Mihály: *A magyarországi fasizmus bukásának és a népi*

tásával (1919. márc. 21—aug. 1.) előbb átmenetileg, később a második világháború után szilárdan kézbe is vette. Végeredményben tehát e társadalmi osztályok sok évtizedes küzdelmeiből a munkásság és a vele szövetséges dolgozó parasztság a Szovjetunió segítségével győzelmesen került ki. Ezzel megnyílt előtte a lehetőség arra, hogy az ország gyökeresen új, szocialista életrendjének s benne könyv- és könyvtárkultúrájának korszerű kiépítését nagy lendülettel és kiemelkedő eredményekkel haladéktalanul megindítsa és sikerre vigye.

Ez a történelmi fordulat olyan mélyreható változást jelentett a magyar társadalom politikai, gazdasági és kulturális életében, amihez fogható a magyarság hazai történetében megelőzően csak a nomád törzsi-nemzetségi rendszer felszámolásakor és a helyébe lépő keresztény hűbéri államrend megalapítása idején (1001) következett be, s amit siker és következetesen radikális megvalósulás esetén csak az 1848/49-i polgári demokratikus forradalom és nemzeti szabadságharc közelíthetett volna meg. A dolgozók: munkások, parasztok, értelmiségiek társadalma elsöpörte a teljesen elavult és kimerült nemesi földbirtokos-tőkés uralmat (1945). Majd néhány év alatt gyors ütemben túlhaladta a polgári demokratikus törekvéseket is (1945—48). Végül a társadalom politikai, gazdasági és kulturális rendjét s benne az új olvasótábor új, szocialista könyv- és könyvtárkultúráját is a maga igényeinek, marxista—leninista forradalmi világnézetének és mozgalmi hagyományainak megfelelően igyekezett újjáformálni és az új társadalom ugrásszerűen megnövekedett igényeinek és szükségleteinek megfelelően kiszélesíteni.[11]

2. Az osztálytagozódás és az osztályerők mozgása mellett, mint alapvető meghatározó tényező mellett azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni a társadalom néhány további, az előzőkből következő jellemző adottságát, így főként az ország lakosságának általános *népesedési, gazdasági-technikai és művelődési* viszonyait sem, mert ezek egyenként és együttesen lényegesen befolyásolják s egyben konkréten meghatározzák a társadalom könyv és könyvtár iránti szükségleteinek, tehát az olvasótábor alakulásának és összetételének, valamint a szocialista könyv- és könyvtárkultúra társadalmi szerepének és jelentőségének alakulását. Közelebbről ezek határozzák meg a könyvvásárlók és a könyvtárakat használók igényein keresztül a kiadványok tartalmát és tartalom szerinti megoszlását, tartalmi, technikai és művészi színvonalát, a könyvterjesztés és könyvtári hálózatok rendszerének kialakulását és szétsugárzásának hatásfokát stb. E sajátos körülmények döntően hozzájárulnak ahhoz, hogy végeredményben a szocialista könyv- és könyvtárkultúrának az alapvető és lényegében minden szocialista országban közös adottságai mellett hazánkban bizonyos vonatkozásokban sajátos jellege alakuljon ki.

---

demokratikus forradalom érlelődésének kérdéseihez. Párttört. Közl. 1957. szept. — Az 1949. évi népszámlálás 6. Foglalkozás-statisztikai eredmények. 50. l.

[11] Révai József: *Marxizmus, népiesség, magyarság.* Bp. 1948. 2. kiad. 79—93., 109—126., 132—146., 165—197., 313—317., 339—346., 357—373. l. Balázs Béla: *A középrétegek szerepe társadalmunk fejlődésében.* Bp. 1958. *A magyarországi munkásmozgalom 1848—1917-ig.* Bp. 1957—58. Simon Péter: *A századforduló földmunkás- és szegényparaszt mozgalmai 1891—1907.* Bp. 1953. 1—276. l. Sándor Vilmos: *A nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1900.* Bp. 1954. Nemes Dezső: *A népi Magyarország fejlődése 1945—1960.* Magyar Tudomány. 1960. 5—6. sz.

E népesedési, gazdasági-műszaki és művelődési adottságok közül egyesek szükségképpen *ösztönzően*, mások *hátráltatóan* hatottak a magyar szocialista könyv- és könyvtárkultúra kibontakozására. Ösztönzően befolyásolta a fejlődést elsősorban a munka jellegének és a települési viszonyoknak bizonyos megváltozása, a nemzeti jövedelem s az átlagos egyéni jövedelem növekedése, a keresők számának és műveltségi színvonalának emelkedése, az átlagos életkor meghosszabbodása és a nők társadalmi helyzetének jelentős javulása, a munkaidő csökkenése és az élet technikai színvonalának javulása stb.

A *munka* jellege, testi, szellemi követelményei, ember- és társadalomformáló, életforma kialakító hatásai a szocializmus felé haladó társadalom viszonyai között alapvetően megváltoztak és előreláthatóan a továbbiakban egyre gyorsuló ütemben lényegbe vágóan átalakulnak. Igy mindenekelőtt a kereső foglalkozásúak száma az eltartottakéhoz képest, különösen újabban, szembetűnően növekvőben van. Ezen belül az iparban foglalkoztatottak száma erőteljesen emelkedik a más foglalkozásúakhoz viszonyítva. A munkaidő, főként az iparban a korábbi évtizedekhez képest számottevő mértékben csökkent, és minden területen további csökkenése várható. Végül ezzel jobbára párhuzamosan a városokba való tömörülés is tovább fokozódott. Mindezek egyenes következményeként gyors ütemben nőtt a személyes szükségleteikről és igényeikről önállóan gondoskodni tudók aránya. Gyorsan emelkedett a többrétű életismeretet nyújtó, nagyobb mozgási szabadságot és magasabb szakismeretet megkívánó és az új típusú embert nevelő ipari foglalkozások száma és viszonylagos súlya. Mindent összevéve tehát az önálló kereset és a több szabad idő, az ipari munka és a városi élet gazdagabb lehetőségeivel — ezen belül a könyvvel és a könyvtárakkal is — az ország lakosságának évről évre növekvő tömegei élhettek és élnek is. Számszerűen jól szemléltetik ezt a folyamatot a következő adatok:[12]

Év	Iparban, ill. mezőgazdaságban dolgozott		Városban, ill. községben élt	
	a keresők közül százalékban			
1920.....	19,2	56,7	35,3	64,7
1941.....	24,7	47,8	38,3	61,7
1957.....	30,5	44,5	40,3	59,7

A nemzeti jövedelem, a foglalkoztatott dolgozók száma és az egy keresőre eső *átlagos jövedelem* értéke az elmúlt évek során fokozatosan emelkedett. Például a nemzeti jövedelem az 1949. évit 100-nak véve, 1958-ban 191.[13] Az összes foglalkoztatottak száma viszont 1949-ben 1 818 000, 1958-ban 2 888 000, az egy keresőre eső átlagos jövedelem pedig az 1949. évit 100-nak véve, 1958-ban 169.[14] Ebből és a megfigyelt családok statisztikai adataiból együttesen kitűnik, hogy a kulturális igények kielégítésére s ezek között a könyvvásárlásra fordítható vásárló alap két irányban is bővült: évről évre

[12] *Magyar Statisztikai Zsebkönyv.* Bp. 1958. 15. l., ill. *Magyar Statisztikai Értesítő* Bp. 1923. 15. l. és 1943/46. 21. l., *A nők helyzete régen és most.* Statisztikai Időszaki Közlemények. 32. köt.

[13] *Magyar Statisztikai Zsebkönyv.* Bp. 1959. 41. l.

[14] Uo. 1959. 155., ill. 158. l.

több dolgozó s egyenként is és viszonylag is többet áldozhatott szükségleteire, egyebek között művelődésre, ezen belül különösen könyvek vásárlására. Teljesen igazolják ezt a könyveladás és a könyvvásárlás adatai is. Ezek szerint a könyv kiskereskedelmi forgalma 1951-ben 143 millió Ft-ot, 1958-ban pedig 381 millió Ft-ot tett ki. Vagyis a könyveladás emelkedése nemcsak lépést tartott a jövedelem tíz év alatt bekövetkezett növekedésével (69%), hanem nyolc év alatt mintegy 100%-kal túl is haladta azt (140%). Más oldalról a munkás, alkalmazotti és paraszt háztartások művelődést szolgáló kiadásai 1955-höz viszonyítva 1958-ban 80%-kal növekedtek, s ezen belül a könyvvásárlásra fordított összegek a könyveladás adataival egybehangzóan 142%-kal emelkedtek.[15]

Az általános *műveltségi* színvonal az alsó-, közép- és felsőfokú iskolai végzettség megszerzésének növekedésével, valamint a kulturális értékek társadalmi felhasználásának itt eleddig ismeretlen kiszélesítésével (művelődési otthonok, múzeumok, mozik, hangversenyek stb.) nagy mértékben javult, ami összhatásában szükségképpen a kiadványok és könyvtárak iránti érdeklődés fokozódását idézte elő, tekintettel arra, hogy a kulturális élet különféle területei végső hatásukban rendszerint kölcsönösen támogatják egymást (pl. a könyv és film, a könyv és a színi előadás, a könyv és a múzeum vagy kiállítás stb.). Az iskolázottság pl. így fejlődött:[16]

Év	Egyetemet vagy főiskolát	Középiskolát	Általános iskola VIII. osztályát	Írni-olvasni nem tud
	végzettek számának %-a			%
1920.....	1,7	4,2	11,2	15,2
1941.....	1,8	5,1	14,9	7,6
1949.....	1,9	5,9	20,6	6,0
1958.....	2,6	8,4	29,0	...

A művelődés más területeinek fejlődését és társadalmi hatásfokának rohamos emelkedését pedig a következő legfontosabb adatok szemléltetik:[17]

Művelődési ág	1935	1950	1953	1958
Művelődési otthonok	—	433	1858	1961
Mozik	599	1459	2752	4359
Mozilátogatok (millió).....	18,5	47,1	70,2	131,0
Rádióelőfizetők (ezer)	352,9	619,5	1079,6	1962,7
Múzeumi és kiállítási látogatók (ezer)	791,6	—	1954: 2076,3	2772,0

[15] *Belkereskedelmi adatok 1950—1956.* Statisztikai Időszaki Közlemények. 2. köt. Népszava, 1959. május 1. 1. l. *Munkás-, alkalmazotti és paraszti háztartások jövedelme és fogyasztása 1958-ban.* Statisztikai Időszaki Közlemények, 30. köt. 23. l.

[16] *Magyar Statisztikai Zsebkönyv.* Bp. 1959. 14 . l.

[17] *Magyarország városainak és községeinek kulturális helyzete. 1957. év.* Statisztikai Időszaki Közlemények. 13. köt. 25. l. *Magyar Statisztikai Zsebkönyv.* Bp. 1958. 219. és 224. l., ill. Bp. 1959. 214., 218. és 219. l.

E három alapvető ösztönző adottság mellett a részletek vizsgálatánál számításba kell még venni olyan kedvező jelenségeket, mint az átlagos életkor megnövekedése, ami 1920-ban 40,4 év, 1955-ben 64,7 év volt: vagy mint a közlekedés és postai szolgáltatások javulása (1937-ben 2462, 1958-ban 3120 postahivatal, ill. postafiók működött), ill. a világítás, főként a faluvillamosítás gyors fejlődése (1945-ben 1262, 1958-ban 2610 községben volt villany), mert ez egyfelől jelzi a könyv, könyvtár iránti igény kibővülésének egyes irányait és másfelől pedig megmutatja e szükségletek kielégítésének fokozásához nélkülözhetetlen technikai feltételek (korszerű világítás és szállítás stb.) megjavításának a lehetőségeit is.[18]

A társadalmi alapok és összefüggések főbb tanulságainak leszűrése azonban nem világítaná meg reálisan a könyv és könyvtár iránti társadalmi igények alakulását, ha csak az ösztönző, előrevivő tényezők hatásait tartanánk szem előtt és nem vetnénk számot azokkal a hátráltató, visszahúzó adottságokkal is, amelyek szocialista könyv- és könyvtárkultúránk kifejlődését többé-kevésbé akadályozzák. Erre annál is inkább szükség van, mert végeredményben a fejlődést ezek az előre lendítő és hátráltató tényezők egymással harcolva együttesen alakítják ki.

A hátráltató tényezők közül elsősorban a települési viszonyok hátrányait, a mezőgazdaság szocialista átalakulásának kései meggyorsulását, a művelődés viszonylagos visszamaradottságát és a megszokotthoz való ragaszkodás maradványait kell kiemelni.

A *települési* viszonyok egyes hátrányai abban mutatkoznak meg, hogy a nagyobb városok peremterületein, a dunántúli és északi vidékeken meghúzódó sok apró faluban, az alföldi szétszórt tanyavilágban a lakosság könyvvel való korszerű ellátása ma még a művelődési autók és a guruló könyvesboltok ellenére is komoly nehézségekbe ütközik, pedig itt együttesen az ország népességének mintegy negyedrésze él.

A *mezőgazdaság szocialista átszervezésének:* a nagyüzemi gépesített gazdálkodás kialakításának egészen a legutóbbi évekig viszonylag lassú üteme azzal a hátránnyal járt, hogy mintegy másfélmillió egyéni mezőgazdasági kereső és ennél valamivel több eltartott családtag,[19] vagyis az ország lakosságának közel egyharmada egészen a termelőszövetkezeti mozgalom 1958/59 telén megindult s azóta folytatódó fellendüléséig jórészt meghaladott munka- és életkörülmények között élt, és így szükségképpen kevésbé lehetett fogékony szocialista kultúránk — benne modern könyv- és könyvtárkultúránk — iránt, mint a fejlettebb szocialista élet- és munkaviszonyok között dolgozó ipari, mezőgazdasági és más keresők nagy többsége. A szövetkezeti parasztság pl. 1958-ban több mint egyharmaddal költött többet művelődésre, mint az egyéni parasztok.[20]

A *művelődés* egészének bizonyos mértékű *visszamaradása* az ország politikai és gazdasági fejlődésének eredményeihez képest uj, szocialista könyv- és könyvtárkultúránk terén is érezteti hatását. Fokozza ezt az a körülmény, hogy a kulturális élet maga is bizonyos mértékig az egyenlőtlen fejlődés jeleit mutatja. Egyes területei, így a könyv- és könyvtárkultúra is, ma

[18] *Magyar Statisztikai Zsebkönyv.* Bp. 1958. 188. és 1959. 112. l.
[19] *Statisztikai Évkönyv 1949—1955.* Bp. 1957. 57. l.
[20] *Munkás-, alkalmazotti és paraszti háztartások jövedelme és fogyasztása 1958-ban.* Statisztikai Időszaki Közlemények. 30. köt. 89. l.

még társadalmunk iránta megnyilvánuló igényeit viszonylag kisebb arányban képes kielégíteni, mint ahogyan művelődésünk egyes más, ez idő szerint fejlettebb ágai máris elláthatják a maguk feladatát.

Végül főként az idősebb korosztályokban ma még számottevő tényező a *maradiság*, a régi, idejét múlt életformákhoz, beidegzett szokásokhoz, elavult szemlélethez való ragaszkodás (pl. egyes megszokott szerzők, műfajok, kiadványféleségek esetében), ami azonban a kialakulóban levő korszerű életkörülmények hatására fokozatosan feloldódik, a fejlődő újjal szemben lépésről lépésre háttérbe szorul. Mindenesetre a meglétével, különösen a másfél évtized első nagyobb részében, de kisebb mértékben még a legutóbbi években is, pl. egyes szerzők, művek, kiadványféleségek meglepő sikere vagy sikertelensége esetében feltétlenül számolni kell.

3. Az *olvasók:* a könyvvásárlók és könyvtári látogatók összetételének alakulása, az *olvasótábor* szükségleteinek és igényeinek fejlődése, s ennek megfelelően a kiadványok és könyvtárak milyensége és mennyisége az eltelt másfél évtizedben szükségképpen társadalmunk politikai küzdelmeinek, gazdasági-technikai átalakulásának, szociális és kulturális fejlődésének a függvénye és következménye volt. Az olvasótábornak mint a könyv- és könyvtárkultúra egyik alapvető tényezőjének többszörösére való bővülése és összetételének gyökeres megváltozása, valamint új igényeinek tudatosulása és érdeklődési irányainak kibontakozása konkréten is mindenben híven tükrözi társadalmunk forradalmi átalakulásának a jegyeit, a feudális maradványokkal terhelt, fejletlen kapitalizmusból a szocializmus korszerű rendszerébe való átmenet jellemző vonásait.

A magyar olvasók táborát a megelőző évtizedekben három alapvető adottság jellemezte. Mindenekelőtt az, hogy a társadalmi valóságnak megfelelően társadalmi osztályok szerint tagolódott. Másodsorban, hogy az egyes osztályok sem számarányuknak megfelelően vettek benne részt. *A két nagy dolgozó osztály:* a munkásság, különösen pedig a parasztság gazdasági és kulturális viszonyai jóval kevésbé tették lehetővé a rendszeres olvasást. Végül, hogy ez az olvasótábor az össznépességhez képest egészében véve is rendkívül szűkkörű volt.

A két világháború között a földbirtokos-tőkés osztályok és az ún. „középosztály" velük tartó konzervatív része, főként az állami és egyházi támogatást élvező, jobbára másod- és harmadrendű szépirodalmat, többségében reakciós szemléletű s viszonylag elmaradott színvonalú tudományos és ismeretterjesztő kiadványokat vásárolta és olvasta. A polgárság haladó gondolkodású része az újabb, főleg nyugati irodalmat és tudományos műveket, valamint a hazai új irodalmi s társadalmi törekvéseket tükröző kiadványokat (pl. a szociográfiákat) kedvelte és vásárolta. A kispolgárság s más kisebb igényű, betűre éhes rétegek pedig főként a nyugati bestsellerek, fél- vagy egész ponyvairodalom s ezek hazai utánzatainak voltak rendszeres fogyasztói. Ebből pl. az évi termés az 5 millió példányt is elérte. A munkásság fejlettebb rétegei a könyvpiacon is, a szakszervezeti és a közkönyvtárakban is elsősorban a mozgalmi harcaiban útmutatást adó, alapvető marxista műveket, emellett a haladó hazai és külföldi szépirodalmat, a társadalom- és természettudományok legújabb eredményeinek közérthető ismertetéseit kereste és olvasta. A parasztság túlnyomó többsége vidéki elzártságában, túlhaladott életformáiba merevedve, a naptáron, helyi politikai vagy egyházi heti vagy havi lapon, esetleg füzetes ponyván kívül alig olvasott valamit.

Természetesen a valóságban az egyes olvasó rétegek között a határok nem mindig váltak el ilyen élesen. Az olvasók egy-egy csoportja öntudatától, műveltségétől függően esetenként más-más módon viszonyult egy-egy megjelent munkához, így kisebb vagy nagyobb számban a legkülönfélébb átmeneti olvasó-típusok, ill. csoportok is kialakultak. Elősegítette ezt a hivatalos állami és egyházi hatalom is, amely az osztályok közötti különbséget a fennálló rendszer érdekében igyekezett minden tőle telhető módon elmosni és az ébredező osztályöntudatot a könyvkiadás és a könyvtárak útján is lehetőség szerint elaltatni.

Az olvasók összetételében az alapvető változás mindjárt a második világháború befejezésekor az ellenforradalmi rendszer összeomlásával következett be. Ekkor mindenekelőtt egy csapásra megszüntek azok a politikai és világnézeti korlátok, s kezdetét vette azoknak a gazdasági-technikai és kulturális nehézségeknek a felszámolása, amelyek eddig megakadályozták azt, hogy dolgozó népünk széles tömegei személyükben is a rendszeres olvasók sorába lépjenek: a munkások és parasztok tömegesen könyvvásárlókká és könyvtárak látogatóivá váljanak. A könyv- és könyvtárkultúra minden ágában nyomban megindult az a mozgalom, s azóta is egyre gyorsuló ütemben, egyre szélesülő körben, egyre eredményesebben halad előre az a folyamat, amely dolgozó népünket a maga egészében *olvasó néppé* igyekszik nevelni. Az olvasók korábbi szűk köre mindjárt e kezdeti években a munkások és parasztok százezreivel, később millióival annyira kibővült, hogy az olvasótábor szükségképpen minőségileg és gyökeresen átalakult. S ez a minőségi változás az egész új magyar könyv- és könyvtárkultúra alapvető meghatározójává vált.[21]

Számszerűen is érzékelteti az olvasótábor e szembeszökő kiszélesedését és alapvető minőségi átalakulását könyvkiadásunk és könyvterjesztésünk, valamint könyvtáraink később részletezendő forgalmi adatainak gyors emelkedése; ezen belül pedig a munkás és paraszt olvasók számának rendkívüli megnövekedését külön is az üzemi és falusi könyvterjesztés, valamint a szakszervezeti és falusi könyvtárak forgalmának jelentős fellendülése. 1959 tavaszán pl. az országban 3900 üzemi, hivatali és intézményi könyvterjesztő működött, a falvakban pedig 1600 földművesszövetkezeti és 1900 társadalmi könyvbizományos tevékenykedett. A fővárosi üzemekben eladott kiadványok értéke 1958-ban mintegy 30 millió forint volt. Ugyanakkor az országban eladott kiadványok összpéldányszámának megközelítően 21%-át falun vásárolták meg.[22]

Kedvezően befolyásolta ezt a fejlődést az a körülmény, hogy a munkásság legfejlettebb rétegeinek s a szegényparasztság vezető elemeinek már a folyamat kezdetén is sok évtizedes, a mozgalmi harcokban kiformálódott olvasási kultúrája volt, ami nemcsak a marxista művek tudatos keresésében és tanulmányozásában nyilvánult meg, hanem abban is, hogy a szépirodalmi és ismeretterjesztő művek közül is általában és következetesen a haladó szelleműeket, a tartalomban és művészi megformálásban is a magasabb színvonalút választották. Így a mozgalmi szervek és lapok utján terjesztett, a baloldali kiadóknál megjelent kiadványok jó része körükben rendszerint hamar gazdára lelt. A szakszervezeti könyvtárak és a szegényparasztság által alapí-

[21] Rédei Jenő: *A magyar társadalom struktúrájának átalakulása a statisztikai adatok tükrében.* Bp. 1955. 1—34. l.

[22] Szabó Endre: *A könyvterjesztés fejlődése.* — Statiszt. Szle. 1959. 12. sz. 1233—1240. l.

tott s fenntartott falusi olvasókörök könyvállománya általában lényegesen értékesebb műveket tartalmazott, mint pl. a munkaadók által megszervezett gyári munkáskönyvtárak, vagy az állami, ill. egyházi támogatással létesített falusi könyvtárak. Sőt arra is van pontos felmérési adat, hogy a munkásság még a városi nyilvános könyvtárak mindenki számára egyformán rendelkezésre álló könyvei közül is általában jóval nagyobb százalékban kölcsönözte az értékes műveket, pl. a hazai írók közül ADYT, MÓRICZOT, a külföldiek közül MARK TWAINT, TRAVENT, PUSKINT, GORKIJT, SHAKESPEARET, A. FRANCE-OT, B. SHAW-OT, BALZAC-OT, ZOLA-T stb., mint más, főként kispolgári és értelmiségi csoportok.[23]

A munkásság és parasztság vezető rétegeinek ez a biztos ítélete és ízlése, a kínálkozó különféle lehetőségek között következetesnek bizonyuló tájékozódása és magasabb igénye, sok évtizedes olvasási hagyománya minden tekintetben alkalmas volt arra, hogy a dolgozók kibontakozó szocialista társadalmában mindinkább általánossá váljék: korszerű formában és méretekben fokozatosan a társadalom egészének olvasási kultúrájává fejlődjék.

Tudatosan és tervszerűen meggyorsították ezt a folyamatot művelődéspolitikánk, s ezen belül könyvkiadási és könyvterjesztési, valamint könyvtárpolitikánk célkitűzései, főként könyv- és könyvtárkultúránk többi tényezőinek tevékenysége. A könyvkiadás, könyvterjesztés és a könyvtárügy új szellemű munkájának eredményeként hamarosan eltüntek a fasiszta s más ellenséges kiadványok, fokozatosan háttérbe szorultak az átlagos polgári művek, bestsellerek és a ponyva féreműwei. Viszont egyre nagyobb teret kaptak a társadalmunk mai forradalmi átalakulását tükröző művek, a munkásság és parasztság mozgalmi harcát bemutató könyvek s általában a múlt kiemelkedő, korukhoz képest haladó alkotásai. Így az új olvasótábor folyton növekvő, szélesedő és mélyülő igényeit erősen ösztönözte a kielégítésükre hivatott korszerű kiadványok egyre gyarapodó sokasága, az olvasói igények további növekedése viszont a könyvkiadás, könyvterjesztés és könyvtárügyünk további fejlődését vonta maga után. Uj szocialista könyv- és könyvtárkulturánk létrehozó tényezői tehát — a forradalmi átalakulással együtt járó egyes zavaró hibákat leszámítva — lényegében egy irányban érvényesültek, kölcsönös és szakadatlan egymásra hatásban egymást erősítették, így a polgári, kispolgári s más visszahúzó törekvéseknél szükségképpen erősebbeknek kellett bizonyulniok, s eleddig példa nélkül való fejlődést kellett eredményezniök.

4. Az új magyar könyv- és könyvtárkultúra másfél évtizedes fejlődése azonban nem volt teljesen egyöntetű és zavartalan. *Fejlődési szakaszai* szükségképpen és lépésről lépésre együtt haladtak a szocializmus felépítésén fáradozó magyar társadalom egészének a fejlődésével. Az egyes szakaszok tartalmukban is, fejlődési mozzanataikban is elkerülhetetlenül magukon viselik a szocializmusért folytatott küzdelem általános jellemző vonásait, eredményeit és hiányosságait egyaránt.

Az új magyar könyv- és könyvtárkultúráért folytatott küzdelemben is természetszerűen jelentkeztek és megütköztek mindazok az előrelendítő erők és visszahúzó törekvések, amelyek a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetben szembekerültek és szembeszegültek egymással. A korszerű fejlő-

[23] DRESCHER Pál: *Mit olvas a Fővárosi Könyvtár közművelődési fiókjainak közönsége.* Bp. 1934.

dés kibontakozását a szocializmusért harcba szálló dolgozók, közelebbről: munkások, parasztok és velük együtt haladó értelmiségiek könyv és könyvtár iránti szükségleteinek fokozatos tudatosulása és tudatosítása, a jelen és jövő szükségleteinek minél sokoldalúbb számbevétele, minél tervszerűbb és az adott viszonyok között minél teljesebb kielégítése alapozta meg. Mindezt a hazai és az egyetemes emberi múlt időtálló értékeinek feltárása és felhasználása, valamint a szocialista országok, különösképpen pedig a Szovjetunió több évtizedes tapasztalatainak átvétele s általában helyes hasznosítása erősítette meg. A fejlődés meglassulása vagy megtorpanása pedig minden esetben az elavult, de magukat szívósan tartó reakciós erők és azok igényei, továbbá a történelem gyors fordulatai közepette túlhaladott, de magukat még ki nem élt polgári vágyak s a társadalom életének forradalmi átalakításában — ezen belül a szocialista könyv- és könyvtárkultúra kialakításában is — elkövetett tévedések és hibák következményeként jelentkezett. Az új magyar könyv- és könyvtárkultúra fejlődésének mértéke, minősége és üteme mindenkor e különféle egymást támogató vagy egymással szembeszegülő törekvések érvényesülésétől és erőviszonyaitól függött. A fejlődés főbb szakaszait és azok jellegét éppen e társadalmi tényezők erőviszonyai, egymáshoz viszonyított arányai határozzák meg és határolják el egymástól.

A másfél évtizedes fejlődés az alapvető tényezők érvényesülésétől függően három, egymástól világosan elkülönülő szakaszra tagolható.

Első szakaszában (1945—1948) (a második világháború után közvetlenül következő első négy évben) a munkásság, parasztság és a haladó polgárság koalíciós kormányzása idején elsősorban a fasiszta és más feudális maradványok felszámolása, a polgári demokratikus reformok gyors megvalósítása, a háborús pusztítások helyreállítása és a szocializmus felé vezető út megalapozása volt a legfontosabb cél és a legfontosabb eredmény. Ebben az időszakban a gazdasági és kulturális élet más területeivel párhuzamosan a könyvkiadás, a nyomdászat és a könyvkereskedelem, de a könyvtárügy is, fokozatosan elérte, sőt bizonyos tekintetben túl is haladta a második világháború előtti színvonalat. A kapitalista könyvkiadással és könyvkereskedelemmel azonban már ekkor versenyre kelt a szocialista szellemű könyvkiadás és könyvterjesztés (Szikra, Népszava, Új Magyar Könyvkiadó), sőt a Magyar Kommunista Párt irányításával létrehozott ezer falusi könyvtárral erőteljesen megindult a szocialista könyvtárfejlesztés is. A jobboldali, fasiszta kiadványok eltűntek a könyvkiadásból és a könyvkereskedelemből. A közművelődési könyvtárakból a selejtes és fasiszta szellemű kiadványokat kivonták, ill. a nagy könyvtárak zárt állományába gyűjtötték össze, így ezek ettől kezdve csak a tudományos kutatás számára voltak hozzáférhetők. A kapitalista könyvkiadás és könyvkereskedelem azonban még egyelőre továbbra is fennmaradt és akadálytalanul árasztotta el az országot, többek között a legsilányabb ponyvakiadványok tömegével. Egészben véve tehát ebben a szakaszban a kapitalista viszonyok átmeneti helyreállítása és demokratizálása, valamint a szocialista könyv- és könyvtárkultúra első kezdeményezése, elindítása ment végbe.

A *második szakaszban* (1949—1956) a munkásegység megteremtése, a munkás-paraszt hatalom megerősödése, a koalíciós kormányzás megszűnése, a hároméves terv sikeres befejezése, az első ötéves terv nagyvonalú megindítása, az üzemek és vállalatok államosítása, valamint a gazdasági és kulturális élet állami irányításának megszervezése jó alapnak ígérkezett. A könyvkiadás és könyvkereskedelem a nyomdászat és papíripar államosítása, s

a tervgazdálkodás követelményei szerint való ésszerű összevonása és korszerűsítése, valamint az ország könyvtári rendszerének nagyarányú fejlesztése a fejlődésnek ezt a szakaszát a szocialista könyv- és könyvtárkultúra alapvetésévé avatja. Tartalmi összetételében a könyvkiadás is, a közművelődési könyvtárak könyvállománya is átalakult a szocialista társadalom szükségletei és igényei szerint. Mennyiségileg a kiadványok száma, a könyvtárak száma és állománya a korábbinak többszörösére emelkedett. A könyv és könyvtár rövid néhány év alatt a dolgozók széles tömegei részére közvetlenül hozzáférhetővé s ezzel a művelődés időszerű értékeinek széles körben egyik leghatalmasabb, legmaradandóbb hatású szétsugárzójává vált.

Az ötéves terv célkitűzéseinek megalapozatlan, túlfeszített felemelése, a személyi kultusz elhatalmasodása, a vezetés adminisztratív módszerei, a valóságos nehézségek lebecsülése, a kezdeti sikerek túlbecsülése, az első évek (1949—1950) szembetűnő sikerei után a következő években (1951—1953) a politikai, gazdasági és kulturális életben egyaránt egyre jobban megmutatkozó nehézségekre vezetett. Fokozta ezek súlyát, hogy a hibák kiküszöbölése felismerésük után is csak bizonytalanul és vontatottan haladt. A merev dogmatizmus és a revizionista megalkuvás hosszan elhúzódó (1953—1956) és váltakozó sikerrel folytatott küzdelme megakadályozta a helyesirányú gyors kibontakozást. E politikai és gazdasági nehézségek, az állandósult bizonytalanság és az elkövetett következetlenségek a reakciós erők feléledésével és felbátorodásával 1956 októberében ellenforradalmi válságban robbantak ki. Mindez a magyar könyv- és könyvtárkultúra fejlődésében is szükségképpen mély nyomot hagyott. Ingadozott, sőt átmenetileg vissza esett a kiadványok száma és példányszáma. Megakadt könyvtári rendszerünk tervezett kiépítése. Csökkent a könyvtárak hitelkerete, így nem fejlődhetett kielégítően a könyvtárak könyvállománya sem. Komoly eredménynek kell tekinteni azonban, hogy már akkor (1955—1956) megkezdődött a könyvkiadásban és a könyvtárügyben is az elkövetett hibák elemzése és a felismert nehézségek okainak fokozatosan kiküszöbölése vagy azok megszüntetésének előkészítése. Ez volt az alapja a következő fejlődési szakasz viszonylag gyors sikereinek, a következő évek lendületesen gyarapodó eredményeinek.

Végül a *harmadik szakasz* (1957—) e sok zavart okozó, de az alapkérdéseket félreérthetetlenül tisztázó válság után kezdődött. A politikai hatalom, a gazdasági és kulturális irányítás szilárdan a munkásosztály kezébe került. A szocialista társadalmi, gazdasági és kulturális rend továbbfejlesztése a lényegében helyesen lerakott alapokon, a korábbi túlzások és hibák (voluntarizmus, dogmatizmus, revizionizmus stb.) fokozatos leküzdésével kiegyensúlyozottan és egészségesen gyorsuló ütemben halad. Azóta könyv- és könyvtárkultúránk is a lényegében helyesnek bizonyult szocialista alapokon, a korábbi átmeneti túlzások és zavarok fokozatos kikapcsolásával, helyes irányban és jó ütemben fejlődik. Célkitűzéseiben, tartalmában, szervezetében és módszereiben egyre tudatosabban és tervszerűbben a magyar szocialista társadalom fokozatosan kibontakozó szükségleteihez és igényeihez igazodik, egyre inkább abból fakad, és a maga sajátos eszközeivel annak a fejlődését segíti elő.

A fejlődés időbeli egymásutánjának összefoglaló áttekintése és az összefüggések dialektikus egymásra hatásának tömör jelzése után a továbbiakban a könyvkiadás és a nyomdászat, a papírgyártás és papírellátás, a könyvterjesztés és a könyvtárak fejlődését az áttekinthetőség kedvéért külön csoportosítjuk ugyan, de mindig abban a tudatban, hogy a valóságban mindegyik,

társadalmunk írással, könyvvel, sajtóval, könyvtárral összefüggő gyakorlatának egy-egy részterületeként, e folyamat egymáshoz szorosan kapcsolódó láncszemeként tölti be a maga hivatását társadalmunk életében.[33]

III. AZ ÚJ MAGYAR KÖNYVKULTÚRA

1. Magyarországon a második világháború előtt (1938) 101 könyvkiadó, 947 nyomda és 528 könyvkereskedő működött. A könyvkiadók között 7 nagy, 9 közepes, 25 kisebb és 60 törpe vállalkozás akadt. A nyomdák között 18 nagy vállalat és több mint 700 kis és törpe nyomda volt. A könyvkereskedések közül 192 a fővárosban, 336 pedig vidéken, többnyire könyv-, papír- és írószerkereskedésként tevékenykedett. A magyar kapitalista könyvkiadásban és könyvkereskedelemben tehát igen sok különféle méretű és jelentőségű (nagy, közép, kis és törpe) vállalat működött közre. Ezek egy része a második világháború pusztításai közben kisebb-nagyobb kárt szenvedett, de a háború után az újjáépítés során nagy részük gyorsan talpra állott és a vállalatok államosításakor (1948—1952) állami kezelésbe került.[25]

Az államosított könyvtermelés és könyvterjesztés korszerű és ésszerű kialakítása a tartalmi összetétel, a szervezet, a technikai felkészültség és az anyagellátás szempontjából egyformán rendkívül nehéz feladatnak mutatkozott. A nehézségek egyszerre több forrásból is származtak. Mindenekelőtt abból, hogy a viszonylag kis számú nagy vagy középnagyságú kiadó, nyomda és kereskedés mellett számos kisebb kiadó, nagyszámú törpe nyomda és rendkívül sok apró könyvekereskedés működött. Továbbmenően abból, hogy a kiadók legnagyobb része általános jellegű vállalat volt, vagyis a témára és színvonalra való tekintet nélkül minden olyan mű kiadására vállalkoztak, amelytől üzleti sikert reméltek. Ugyanígy a nyomdák is igyekeztek sokoldalúságra berendezkedni, hogy a lehető legkülönfélébb munkák elvégzését vállalhassák. Ennek következményeként felszerelésük kevés kivétellel kezdetleges és jobbára elavult volt. Végül fokozta a nehézséget az is, hogy a hazai papírgyártás messze alatta maradt a szükségletnek. Az alapanyagokat, félgyárt-

[24] A társadalmi alapok és összefüggések felvázolása mellett természetesen szükség lesz az új magyar könyv- és könyvtárkultúra *külföldi* kapcsolatainak: a külföldről érkező ösztönző és gátló hatások elemzésére is. Ennek során meg kell világítani elsősorban a Szovjetunió és egyes népi demokratikus országok könyv- és könyvtárkultúrájának befolyását: a megoldásra váró problémák tudatosításában, vagy egyes átvehető megoldások nyújtásában jelentkező hatását, de ugyanúgy a magyar könyv- és könyvtárkultúra, főként a hazai kiadványok iránt külföldön megnyilvánuló érdeklődés és külföldi terjesztés alakulását (közös könyvkiadás, idegen nyelvű kiadványok, kiadványcserék, nyomdai bérmunka külföld számára, könyv-, hírlap- és folyóiratkivitel és behozatal stb.), mert csak így nyílik mód olyan kép rajzolására, amely az új magyar könyv- és könyvtárkultúrát nem önmagában elszigetelten, hanem nemzetközi összefüggéseiben, a nemzetközi fejlődésbe beágyazva ábrázolja. A kérdés tanulmányozása ebben az irányban is megtörtént, de ezúttal a nemzetközi összetüggések érintésére az adott keretek között egyes jelzések kivételével nincs lehetőség.

Hasonló a helyzet a közvetlen *előzmények* és *hagyományok* esetében is. A Magyar Tanácsköztársaság a könyvkiadás, nyomdászat, könyvterjesztés és a könyvtárügy forradalmi átformálásával kapcsolatos tervei és eredményei, a munkásság és parasztság könyvvel és könyvtárral összefüggő évtizedes hagyományai több tekintetben is jelentős szerepet töltöttek be az új magyar könyv- és könyvtárkultúra kialakulásában. Az összefüggések elemzésére azonban itt most nem térhettünk ki.

[25] Szabó Endre: *A könyvkiadás fejlődése.* Statiszt. Szle. 1959. 4. sz. 419. l. Ua: *A könyvterjesztés fejlődése.* Statiszt. Szle. 1959. 12. sz. 1233. l.

mányokat és egyéb anyagokat (fa, cellulóz, vegyi anyagok) jelentős részben külföldről kellett behozni. A könyvkereskedések csaknem kivétel nélkül általános jellegűek, ezenfelül jórészt kicsik és elhanyagoltak voltak és országosan is, egy-egy városon belül is aránytalanul oszlottak meg. Ráadásul a kiadók, nyomdák, papíripari üzemek és könyvkereskedések egy része anyagi és jogi szempontból csaknem áttekinthetetlenül szövevényes érdekeltségi kapcsolatban (részvények, szerződések stb.) állott egymással. Egyszóval a magyar kapitalista könyvkiadás szervei, a könyvtermelés szervező, irányító vállalatai, termelő üzemei és terjesztő szervei az államosítás idején sem szervezeti, sem technikai szempontból, sem a szükséges anyagok tekintetében — kevés kivétellel — nem voltak azon a színvonalon, ami a korszerű, ésszerű és gazdaságos szocialista nagyüzemi termeléshez és a széleskörű tervszerű terjesztéshez elengedhetetlenül szükséges lett volna. Az állami irányítás legelső és legfőbb feladata tehát az volt, hogy az új magyar könyvkultúra korszerű intézményeit és technikai alapját megfelelő átszervezéssel, majd a szükséges továbbfejlesztéssel, a Magyar Tanácsköztársaság idején létrejött tervek és eredmények, valamint a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban e téren szerzett tapasztalatok figyelembevételével, ill. felhasználásával kialakítsa és az új magyar könyvtermelést mielőbb tartalomban, művészi és technikai kivitel tekintetében a korszerű igényeknek megfelelő színvonalra emelje.

2. A *könyvkiadás* új szervezete három egymást követő és egymásra épülő fejlődési menetben alakult ki. Először a nagyüzemek államosítása idején (1948) öt nagy kiadóvállalat alakult. Mindegyik általános jellegű volt, sőt nyomdaüzemmel is rendelkezett és könyvterjesztéssel is foglalkozott. A következő években, a közép- és kisüzemek államosítása után ésszerűnek látszott, ha a könyvkiadás és nyomdászat, a papíripar és a könyvterjesztés egymástól szervezetileg elválik, s a szükséges szervezeti kereteket és egységeket a meglevő adottságok felhasználásával mindegyik a maga sajátosságainak megfelelően alakítja ki. Ekkor a kiadókat a kiadványok tartalma, ill. jellege szerint szakosították és szervezetileg ahhoz a minisztériumhoz vagy más országos hatósághoz (pl. Magyar Tudományos Akadémia, Szakszervezetek Országos Tanácsa, Központi Statisztikai Hivatal, Magyar Testnevelési és Sport Tanács stb.) csatolták, amelyiknek a támogatására a kiadványok tartalmuk, ill. jellegük szerint hivatottak voltak (1950). Ez a megoldás azzal az előnnyel járt, hogy a szakosított könyvkiadók a számukra feladatkörként kijelölt szakterület könyv- és egyéb kiadvány iránti szükségletét teljes egészében számba vehették, s annak kielégítéséről főfeladatként tervszerűen gondoskodhattak. Így nem egy esetben olyan hosszabb előkészítést igénylő, költségesebb kiadványok (pl. szakkönyvek, szótárak, sorozatok stb.) kiadására is sor kerülhetett, amelyekre korábban ilyen formában és minőségben gondolni sem lehetett. Hamarosan kitűnt azonban az is, hogy a szakosítás és a decentralizálás ebben a kezdeti formájában bizonyos hátrányok forrásává is válhat. Ez egyrészt abban mutatkozott meg, hogy némely terület kiadvány iránti igénye viszonylag kicsinek, így az önálló kiadóvállalat fenntartása a gazdaságosság tekintetében előnytelennek bizonyult. Másrészt pedig abban, hogy a szakterületenként való széttagolódás következtében megfelelő központi irányítás híján háttérbe szorultak a könyvkiadás általános szakmai érdekei. Világossá vált, hogy egységes tartalmi, világnézeti irányítás nélkül, összehangolt tervszerű fejlesztés és arányos anyagellátás hiányában a könyvkiadás nem töltheti be azt a szerepet, ami a szocialista társadalom életében, egy tervállam fejlődő

új rendjében reá vár. Ezért a könyvkiadás központi irányítására előbb a Kiadói Tanácsot (1953), majd a Kiadói Főigazgatóságot (1954) szervezték meg. Ezt követően a kisebb és rokon feladatkörű kiadókat nagyobb vállalatokba vonták össze. A könyvterjesztést ugyancsak a Kiadói Főigazgatóság felügyelete alá helyezték. Ezzel kialakult a magyar szocialista könyvkiadás és könyvterjesztés korszerű egységes rendszere, amelynek az irányítását a Művelődésügyi Minisztérium felügyelete alatt működő Kiadói Főigazgatóság végzi. A kiadóvállalatok nagyobb része, főként olyanok, amelyek egy-egy nagyobb, rendszerint több minisztérium vagy országos hatóság vezetése alá tartozó terület könyvigényeinek kielégítésére hivatottak (pl. szépirodalom, ifjúsági irodalom, idegen nyelvű kiadványok, külföldi irodalom magyar fordításban, zenei, közgazdasági és jogi, műszaki, mezőgazdasági szakirodalom stb.) közvetlenül a Kiadói Főigazgatóság felügyelete alatt működik. Ugyanakkor azonban biztosítják azt is, hogy a kiadó munkájára azoknak a kormányzati szerveknek is megfelelő befolyásuk legyen, amelyeknek a kiadványokkal való ellátásáról a szóbanforgó kiadó gondoskodni köteles. Egyes kiadók munkája azonban olyan szorosan kapcsolódik az általa ellátott egyes szűkebb területekhez vagy szervekhez, hogy ezek megmaradtak a megfelelő kormányzati szerv vagy országos hatóság közvetlen felügyelete alatt. Ilyen pl. az Akadémiai Kiadó, amely a Magyar Tudományos Akadémia, a Zrínyi Kiadó (korábban: Katonai), amely a Honvédelmi Minisztérium, a Táncsics Könyv- és Folyóiratkiadó (korábban: Népszava), amely a Szakszervezetek Országos Tanácsa, a Statisztikai Nyomtatvány- és Folyóiratkiadó, amely a Központi Statisztikai Hivatal, a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, amely a Képzőművészeti Alap és a Sport Lap- és Könyvkiadó Vállalat, amely a Magyar Testnevelési és Sport Tanács közvetlen irányítása alatt áll. A Kiadói Főigazgatóság azonban mint szakfelügyeleti szerv az ilyen kiadók munkájára is felügyel és azt a többi kiadó tevékenységével egyezteti. Ily módon a magyar könyvkiadás mai rendszerében a maguk helyén és súlyuknak megfelelően érvényre jutnak mindazok a követelmények, amelyek az eltelt évtized fejlődése során és tapasztalatai szerint megalapozottaknak bizonyultak, tehát az egységes központi irányítás, valamint a valóságos szükségleteknek megfelelő szakosítás és decentralizálás követelményei egyaránt.[26]

A könyvkiadás korszerű rendszerének fejlődése azonban az alapvető átalakulással természetszerűen nem zárult le. A rendszeren belül az újabb szükségleteknek megfelelően kisebb változásokra már eddig is sor került, és némely módosulásokkal a jövőben is számolni kell. Egyes területeken, így a szépirodalmi művek kiadásában az egészséges verseny kialakulásának biztosítása érdekében a meglevő kiadók mellett (Szépirodalmi, Új Magyar, újabban: Európa) szükség volt még egy új kiadóvállalat szervezésére (Magvető). Más, addig háttérbe szorult vagy csak mellékesen ellátott kiadói feladatkörök főfeladatként való ellátására új kiadóvállalatokat kellett létrehozni, így a magyar művek különféle idegen nyelveken való kiadására a Corvinát, a bibliofil jellegű kiadványok kiadására a Magyar Helikont, az orvostudományi és egészségügyi művek kiadására a Medicinát. Végül egyes megközelítően azonos jellegű kiadók összevonása is lehetővé vált. Az ismeretterjesztő művek

[26] Köpeczi Béla: *i. m.* A Könyv. 1955. 5. sz. 200. l.

kiadásával foglalkozó két kiadó, a Bibliotheca (korábban: Művelt Nép) és a Gondolat (korábban a Szikra kiadó része) egyesült.[27]

A kiadóvállalatok mellett szűkebb keretekben kiadói tevékenységet folytatnak még egyes kormányzati és államigazgatási szervek (minisztériumok, tanácsok), egyetemek és főiskolák, tudományos intézetek, könyvtárak, társadalmi egyesületek, szövetségek stb. is. Ezeknek a kiadványai azonban rendszerint csak saját szükségletre készülnek, vagy az ott készült írásművek megjelentetését szolgálják, így könyvterjesztői forgalomba nem, vagy ritkán és kis mértékben kerülnek. Az új magyar könyvkultúra fejlődését tehát lényegében a kiadóvállalatok tevékenysége határozza meg.

3. A *nyomdászat* átszervezése és fejlődése nem egy tekintetben a könyvkiadáshoz hasonló problémákat vetett fel, és többé-kevésbé hasonló megoldások kialakításával jutott előbbre. A könyvkiadók és a nyomdák egymásrautaltsága a szocialista könyvkultúrában még csak fokozódott. Az államosítás során 1948-ban 18, egyenként 100 munkavállalónál többet foglalkoztató nyomdaüzem, 1949-ben pedig több mint 700 közép- és kisnyomda került állami kezelésbe. Az államosítás után tehát a legelső feladat itt is a sok, jobbára elavult és szétszórt nyomda összevonása s a meglevő adottságok (épületek, gépek, szakmunkások stb.) figyelembevételével a szükséges nagy vagy közepes nagyságú üzemek kialakítása és a szükségletek, ill. lehetőségek szerint végrehajtott szakosítása volt. E sokrétű szervező és fejlesztő munka eredményeként az országban 58 nyomdaipari üzem működik 95 telephelyen (1957). Ezek közül 18 közvetlenül a Nyomdaipari Igazgatóság, 7 más központi szerv (pl. Magyar Tudományos Akadémia, Honvédelmi Minisztérium stb.) felügyelete alatt áll, 22 pedig az ország közigazgatási beosztásának megfelelően a fővárosi, ill. a 19 megyei tanács irányítása alatt az érdekelt tanácsok székhelyén jórészt a helyi szükségletre dolgozik. A nyomdaüzemek mellett fokozatosan megerősödtek, ill. kifejlődtek vagy újonnan keletkeztek azok az iparági ellátóüzemek, ill. intézmények, amelyeknek a nyomdaipar valamely szakági szükségletét kell kielégíteniök. Így az Első Magyar Betűöntöde (1890), a Nyomdafestékgyár (1949), a Nyomdaipari Kutató Intézet (1949), Nyomdaipari Tanuló Intézet (1949) és a Nyomtatványellátó Vállalat (1948). Ily módon az iparág a termeléssel kapcsolatos kutatási feladatok megoldásáról, a szakmunkásképzésről és továbbképzésről, az anyagellátásról és a nyomtatványűrlapok előállításáról és elosztásáról valóban az iparág érdekeinek megfelelően gondoskodhat.[28]

[27] A legfontosabb kiadók a következők: Akadémiai Kiadó, Corvina Idegen Nyelvű Könyvkiadó, Európa Könyvkiadó, Gondolat Könyv-, Lapkiadó és Terjesztő Vállalat, Kartográfiai Vállalat, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat, Kossuth Könyvkiadó, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Lapkiadó Vállalat, Magvető Könyvkiadó, Magyar Helikon, Medicina Kiadó, Mezőgazdasági Könyv- és Folyóiratkiadó Vállalat, Móra Ferenc Könyvkiadó, Műszaki Könyvkiadóvállalat, Sport Lap- és Könyvkiadó- vállalat, Statisztikai Nyomtatvány- és Folyóirat Kiadó, Szépirodalmi Könyvkiadó, Tankönyvkiadó Vállalat, Táncsics Könyv- és Folyóiratkiadó Vállalat, Zeneműkiadó Vállalat, Zrínyi Kiadó. Egyes Kiadók rendes jelzésükön kívül más jelzéseket is alkalmaznak. Így az Akadémiai Kiadó *Terra*, a Közgazdasági és Jogi Kiadó *Minerva*, a Műszaki Kiadó *Panoráma*, a Zeneműi Kiadó pedig *Musica* jelzéssel jegyzi egyes kiadványait.

[28] A magyar nyomdaipar államosítása és átszervezése után a legfontosabb nyomdaüzemek a korábban létesült nyomdák beolvadásának figyelembevételével számított alapítási év időrendjében a következők voltak: Alföldi Nyomda (volt Debreceni Városi) (1561), Egyetemi Nyomda (1577), Franklin Nyomda (egykor: Royer, ill. Landerer és

A szocialista nyomdaipar kialakítása csaknem kizárólag a meglevő berendezések átcsoportosításával és jobb felhasználásával, az egyes üzemek tervszerű összevonásával és szakosításával ment végbe. Korszerű, új gépi berendezések beállítására csak a legutóbbi években nyílt némi lehetőség. Egészben véve a szocialista termelés és munkaszervezés rendkívüli lehetőségeit, döntő fölényét igazolják azok a körülmények, amelyek között a magyar nyomdászat átszervezése megtörtént, s azok az eredmények, amelyekkel ez az átszervezés máris járt. Az ország iparosításában a nehézipar és más alapvetően fontos ipari területek mellett az első években a nyomdaipar korszerű fejlesztését nem lehetett központi feladatnak tekinteni. Ezért néhány egészen elkerülhetetlen új gépi berendezésen kívül, főleg a meglevő s viszonylag legalkalmasabb telephelyek és gépi berendezések kiválasztásával és fokozottabb kihasználásával, továbbá a szétszórt, alkalmatlan telephelyek százainak megszüntetésével és a teljesen elavult gépek seregének selejtezésével, valamint jobb munkaszervezéssel és a sikeres újítások széleskörű elterjesztésével, végül a nyomdászmunkásság érdeklődésének és alkotó kedvének felkeltésével kellett és lehetett biztosítani azt, hogy nyomdaiparunk a szükségletek növekedésével lépést tartson. Ma már vitathatatlan, hogy ez az erőfeszítés sikerrel járt. A számok tükrében ez az eredmény úgy mutatkozik meg, hogy amíg a nyomdaipar teljesítő képessége az új berendezések beállításával a tíz évre számítva csak 3—5%-kal nőtt, addig a nyomdaipari termelés 1949-hez viszonyítva 1957-ben már 159%-ra, ezen belül a könyv 175%-ra, az egy munkásra eső termelékenység pedig 172,7%-ra emelkedett.[29] Vagyis az üzemek ésszerű összevonása, a nyomdák szakosítása, a munka szocialista szellemű megszervezése lehetővé tette, hogy a termelés mennyisége és termelékenysége a kapitalista nyomdászatot messze meghaladó mértékben növekedjék. Sokkal kevesebb üzemben, kevesebb géppel, s valamivel kisebb munkáslétszámmal (1949-ben 13 113 fő, 1958-ban 12 834 fő) a termelés több mint másfélszeresére növekedett.[30]

Örvendetes, hogy a mennyiség növekedésével a kiadványok minősége is — különösen az utóbbi években — szembetűnően javult. Az állami könyvkiadás első éveiben a minőségi követelmények még háttérbe szorultak. A kiadványok általában igénytelen kiállításban: szokványos tipografizálással, illusztrációk és könyvdíszek nélkül, többségükben gyenge minőségű papíron és fűzötten láttak napvilágot. A kiadó és nyomda a kiadvány egyszerű ipari termékként való megjelentetésénél csak ritkán s alig törekedett többre. Az utóbbi öt évben azonban mind a kiadóknál, mind a nyomdáknál feltüntek és ösztönző versenyre keltek azok a törekvések és erőfeszítések, amelyek a magyar könyvművészet korszerű megújítását tűzték ki célul. Hamarosan kiderült, hogy a sikerhez az összes előfeltételek megvannak. Értékes és használható könyv-

Heckenast) (1715), Közlekedési Nyomda (volt Posner) (1839), Állami Nyomda (1854), Zrinyi Nyomda (volt Légrády) (1854), Offset Nyomda (volt Klösz) (1867), Athenaeum (1868), Játékkártyagyár és Nyomda (1869), Gyomai (Kner) Nyomda (1882), Kossuth (volt Pallas) Nyomda (1884), Globus Nyomda (1891), Pátria Nyomda (egykor: Hazánk) (1893), Szikra Nyomda (volt Stádium) (1893), Akadémiai Nyomda (volt Fővárosi) (1897), Békési (Tevan) Nyomda (1903), Révai Nyomda (1918), Pénzjegy Nyomda (1923), Terv Nyomda (1949), Zenemű Nyomda (1949), Plakát és Címke Nyomda (1949).

[29] Földi László: *Tíz esztendő eredményeiről és feladatairól.* Papírip. és Magy. Graf. 1959. 1. sz. 4. l. Földi László: *1948—1958.* Magy. Graf. 1958. 6. sz. IV—V. l. Magy. Graf. 1958. 6. sz. (ünnepi), amely a nyomdaipar tízéves fejlődésének eredményeit ismerteti.

[30] *Magyar Statisztikai Zsebkönyv.* Bp. 1959. 56. l.

művészeti hagyományaink (Knerék, Tevanék, Hungária, Egyetemi Nyomda stb.), könyvtervezőink és grafikusaink sokoldalú tehetsége, szakmunkásaink alkotó kedve és szakmai hozzáértése, a szép és jó könyv kedvelőinek megsokasodott tábora és megnövekedett vásárló ereje együttesen lehetővé tette, hogy a modern magyar könyvművészet a szocialista realizmus alapelveinek és a nagyipari nyomdatechnika adottságainak megfelelően, rövid néhány év alatt mennyiség és minőség tekintetében számottevő eredményeket érhessen el. Modern könyvtervezőink újabban egyre tudatosabban törekszenek arra, hogy az írásmű tartalmát és szellemét az olvasók számára a könyvművészet sajátos eszközeinek és lehetőségeinek (papír, tipográfia, illusztráció, kötés stb.) összehangolt alkalmazásával minél hozzáférhetőbbé, ily módon is érzékelhetőbbé tegyék. A kiadványok jelentős része most már önálló tipografizálással, gyakran sikerült illusztrálással, jó papíron, jó kötésben és mutatós borítólappal jelenik meg. Eredmény: a vásárlók széles rétegei rendszerint néhány nap vagy hét alatt valósággal elkapkodják ezeket a szép kiállítású könyveket, pedig ezek általában viszonylag magas példányszámban kerülnek kiadásra és az áruk is magasabb az átlagos könyváraknál.[31]

A modern magyar könyvművészet eredményei azonban nemcsak a szép könyv hazai kedvelőinek és szakértőinek elismerését vívták ki. Megszerezték a külföldi közvélemény érdeklődését és értékelését is. A könyvkivitel fokozatos emelkedése, ami pl. 1958-ban forint értékben megközelítően az össztermelés 3%-át tette ki, a magyar nyomdászat által végzett külföldi megrendelések mennyiségének növekedése, ami az utóbbi években az össztermelés 10—15%-a között mozgott,[32] emellett az egyes külföldi országokban eddig rendezett magyar könyvkiállítások sikere (Moszkva, Lipcse, Párizs), különösen pedig az 1958. évi brüsszeli világkiállításon elnyert nagydíj mutatja, hogy az új magyar nyomdászat nemzetközi mértékkel mérve is színvonalassá fejlődött.[33] Megteremtette a korszerű technikai és művészeti feltételeket az új magyar könyvkultúra nagyarányú és színvonalas kibontakozására. Képes arra, s erre tudatosan törekszik, hogy a dolgozók lehető legszélesebb köreit jó és szép könyvekkel lássa el, s ezzel a könyvkedvelő keveseket a könyvszerető tömegek válthassák fel.

4. A *papírellátás* a kapitalista termelési viszonyok között, s még a szocialista termelési viszonyok kiépülése óta is gyenge oldala volt a magyar könyvtermelésnek. Ennek oka és magyarázata az, hogy Magyarországon a cellulózgyártás s a papírgyártás is, modern nagyipari módszerekkel tulajdon-

[31] Szántó Tibor: *Könyvgyártásunk fejlődése a könyvnapi könyvek és a tankönyvek tükrében.* Papír- és Nyomdatechn. 1951. 9. sz. Haimann György: *Az év legszebb könyve,* Papír- és Nyomdatechn. 1954. 1. sz. Haas Károly: *A szép könyvért.* Papír- és Nyomdatechn. 1956. 1. sz. Haas Károly: *Az év legszebb könyve.* 1956. Magy. Graf. 1957. 3—4. sz. Kaesz Gyula: *Gondolatok „A szép magyar könyv 1957" kiállítással kapcsolatban.* Magy. Graf. 1958. 1—2. sz. Móricz Miklós: *A tipográfia művészei.* Papírip. és Magy. Graf. 1959. 1. sz. Szij Rezső: *Új magyar betűtípus.* Könyvbarát. 1959. 1. sz. Lengyel Lajos: *A „szép magyar könyv" könyvművészeti versenyének 1958. évi mérlege.* Magy. Graf. 1959. 2. sz. Parczer Ferenc: *A szocialista könyvművészet kialakulása Magyarországon* Magy. Graf. 1959. 5. sz. *A szép magyar könyv.* Magy. Graf. 1959. 2. sz. (Melléklet).

[32] Haimann György: *A magyar nyomdaipar fejlődéséről.* Papírip. és Magy. Graf. 1959. 1. sz. 16. l.

[33] Wessely László: *Magyar könyvkiállítás Moszkvában.* A Könyvtáros. 1958. 12. sz. Haas Károly: *Egy kiállítás tapasztalatai.* Papírip. és Magy. Graf. 1959. 1. sz. *A Corvina Könyvkiadó, a Brüsszeli nagydíj nyertese.* A Könyvtáros. 1958. 12. sz. Halász Zoltán: *Négy és félmillió magyar könyv külföldön.* Figyelő. 1959. 33. sz.

képpen csak az első világháború után indult meg. Addig a szükséges papírmennyiséget az Osztrák—Magyar Monarchia más országai állították elő. De a hazai termelés egyrészt a nyersanyag hiánya, ill. szűkös volta miatt, másrészt a kapitalista iparszervezés és gazdaságpolitika hibái következtében nem fedezte és az uj iparfejlesztés kezdeti egyoldalúságai miatt még ma sem fedezi egészen az ország papírszükségletét. Következésképpen a könyvtermelés papírellátása sem a mennyiség, sem a minőség tekintetében nem lehetett s részben még ma sem lehet kielégítő. A hazai papíripar üzemeinek zöme a kapitalista iparszervezésre jellemzően, az első világháború után az ország új határai között hirtelen fellépő papírszükséglet kielégítésére keletkezett. Viszonylag valamennyi üzem kisméretű volt, és a gépi berendezést túlnyomórészt használt állapotban vásárolták. A termelés tehát nagyobbrészt eleve kedvezőtlen körülmények között: kis vagy középüzemekben, s többé-kevésbé elavult berendezésekkel indult meg. De még ezt sem használták ki teljes egészében. 1938-ban pl. a papírgyárak teljesítőképessége mintegy évi 90 000 tonna volt, de csak 55 000 tonna papírt gyártottak. A szükségletnek csaknem egynegyedét, főként a rotációs papírt (17 850 tonnát) külföldről hozták be. Nyilván azért, mert a külföldi ujságpapír a magas védővám ellenére is olcsóbb volt, mintha itthon gyártották volna.[34]

A papírgyártó és papírfeldolgozó üzemek államosítása után (1948—1949) tehát az egész hazai papíripart a szocialista tervgazdálkodás követelményei szerint lényegében a nyomdaiparhoz hasonlóan újjá kellett szervezni. A kisebb üzemek összevonása és a nagyobb üzemek szakosítása a papíripar területén is szükségképpen végbement. Annak ellenére, hogy a kezdeti évek bizonyos mértékben egyoldalú iparfejlesztési politikája egészen a legutóbbi évekig nem tette lehetővé a papíripar számottevő fejlesztését, a meglevő berendezések felújításával és jobb kihasználásával, valamint az iparban dolgozók érdeklődésének felkeltésével és közreműködésének jobb megszervezésével sikerült a termelést jelentős mértékben emelni. Egy évtized alatt a cellulózegyártás közel négyszeresére, a papírgyártás pedig mintegy felével növekedett. Papírtermelésünk azonban a szükségletnek (évi 150—160 000 tonna) még így is csak mintegy kétharmad részét fedezi (1958-ban 110 000 tonna). Egyharmad részét továbbra is külföldről kell behoznunk. Pl. 1958-ban 5 országból összesen 17 200 tonna rotációs papírt hoztunk be.[35] Bár az egy főre eső évi papírfogyasztásunk — többek között a könyvtermelés erőteljes növekedése következtében — tíz év alatt megközelítőleg kétharmadával (1949: 8,8 kg, 1958: 14 kg) emelkedett, de még így is viszonylag igen alacsony: a világ fejenkénti átlagos évi összes papírfogyasztásának (1956), ami 22 kg, csak nem sokkal több mint a fele. Ugyanakkor az évi fejenkénti papírfogyasztás pl. a Német Demokratikus Köztársaságban 36, Csehszlovákiában 30, Lengyelországban és Olaszországban 25—27 kg. Nyilvánvaló tehát, hogy az új magyar könyvkultúra továbbfejlesztése szempontjából, amely az újságokkal, folyóiratokkal együtt az összes papírfogyasztásnak mintegy harmadát használja fel, de társadalmunk más, papírt igénylő életfolyamatai érdekében is elengedhetetlen papíriparunk nyersanyagforrásainak kiszélesítése (szalma, nád felhasználása, nyárfatelepítések, műanyagok stb.) és gyári berendezéseinek korszerűsítése, hogy a gyorsan növekvő hazai szükségletet a cellulóz- és papírgyártásban és a papír-

[35] *Magyar Statisztikai Zsebkönyv.* Bp. 1959. 65. és 124. l.
[34] Földi László: *1948—1958.* Papíripar. 1958. 6. sz. IV. l.

feldolgozásban teljes egészében kielégíthessük.[36] A hároméves terv keretében folyamatban levő beruházások (Csepel, Sztálinváros) a behozatalt még csak részben csökkenthetik. A kérdés teljes megoldására csak a második ötéves terv keretében kerülhet sor.[37] Addig könyvkultúránknak ez a szűk keresztmetszete még a papírbehozatal növelése esetén is, többé-kevésbé hátrányosan érezteti hatását. Mai tapasztalataink alapján nem kétséges, hogy több és jobb papír birtokában 20—30%-kal több és jobb könyv készülhetne. Az új magyar könyvkultúra tehát szélesebb körben és nagyobb hatásfokkal érvényesíthetné hivatását.[38]

5. A *könyvterjesztés* szocialista rendszerének és módszereinek kialakítása a könyvkiadás és nyomdászat vázolt fejlődésével párhuzamosan lépésről lépésre a szocializmus felé haladó magyar társadalom érdekei és igényei szerint ment végbe. Mint láttuk, a két világháború között, a magyar kapitalista könyvkultúra utolsó szakaszában a könyvkiadás és a könyvkereskedelem, főként a könyvnagykereskedelem az anyagi érdekeltség és a szervezeti kapcsolat tekintetében rendkívül szorosan összefonódott egymással. Éppen a legnagyobb vállalatok, tehát a könyvtermelés és eladás zömét kézben tartó legfőbb tényezők, igyekeztek teljes egészében önellátásra berendezkedni, mert így magukat a kíméletlen versenytársaktól a kiadásban, a nyomdai előállításban és az eladásban viszonylag a leginkább függetleníthették és a termelés, ill. értékesítés e három fő műveletének külön-külön jelentkező hasznát együttesen és fokozott mértékben a maguk számára biztosíthatták. A kiskereskedelem viszont annál inkább ki volt szolgáltatva a nagyvállalatok és a nagykereskedelem érdekeinek. Főként azért, mert a kapitalista rendszer fejletlensége és jelzett torzulása következtében a keresők száma és az egy dolgozóra eső átlagos reáljövedelem alacsony volt, így a könyvvásárlásra fordítható vásárlóalap országosan is viszonylag kis összeget tett ki. S bár a kiskereskedők aránylag magas, 32—40%-os árréssel dolgoztak, a magas könyvár és az alacsony vásárlóalap egyenes következményeként kialakuló kis forgalom miatt mégis csak alacsony jövedelemre tehettek szert. Annál is inkább, mert a kiskereskedők és az ott foglalkoztatottak száma magasabb volt a kelleténél, s a

[36] Gáti Péter—Koltai György: *A szalmacellulózgyártás gazdaságossága és fejlesztési problémái.* Papírip. és Magy. Graf. 1959. 1. sz. 8. l. Antos László—Koródi József—Salamon Ödön: *A hazai cellulóz- és papírtermelés hosszútávú fejlesztése.* Közgazd. Szle. 1958. 8—9. sz. 852—871. l.

[37] Haimann György: *A magyar nyomdaipar fejlődéséről.* Papírip. és Magy. Graf. 1959. 1. sz. 10. l.

[38] Ez idő szerint a magyar papíriparban összesen a következő 15 üzem, ill. intézmény működik (1957): Cellulózét gyárt a Csepeli Papírgyár (1923) és a Szolnoki Papírgyár (1935). Most épül a Dunai Szalmacellulózgyár (Sztálinváros, 1956), s a tervek szerint 1961-ben kezdi meg a termelést. Különféle papír (író, nyomó, csomagoló, vegypapír, kartonlemez stb.) gyártásával foglalkozik a Diósgyőri Papírgyár (1782), a Vegypapírgyár (1909), a Csepeli Papírgyár (1923), a Lábatlani Papírgyár (1923), a Hungária Papírlemezgyár (1923), a Pesterzsébeti Papírgyár (1929), a Szentendrei Papírgyár (1936) és a Másolópapírgyár (1948). Papírfeldolgozást végez a Papírneműgyár (1871), a Budai Dobozgyár (1911) és a Csomagolóanyaggyár (1921). A papíripar anyagellátásáról a Papíripari Anyagellátó Vállalat (1949), a papíripari termékek elosztásáról pedig a Papírellátó Vállalat (1948) gondoskodik. A papírtermeléssel és feldolgozással kapcsolatos tudományos kérdések kidolgozását a Papíripari Kutató Intézet (1949) végzi. Tíz év alatt tehát a magyar szocialista papíripar minden számottevő feladatra tervszerűen kialakította a szükséges üzemet vagy intézményt, s ezzel megalapozta az iparág eredményes termelését és további fejlődését. Az egyes üzemekről részletes beszámolót ad a Papírip. 1958. 6. (ünnepi) száma.

boltok is tervszerűtlenül, a városokban s ott is azok forgalmi gócaiban, ill. azok közvetlen környékén zsúfolódtak össze. A kapitalista könyvkereskedelem szervezete tehát lényegében sem a dolgozó nép művelődési vágyait, sem a kereskedők nagy többségének gazdasági érdekeit nem szolgálta.

A könyvkereskedelem államosítása (1948—1949), továbbá a kiadók, nyomdák és könyvkereskedelem szétválasztása után a könyvterjesztés szocialista rendszerét, formáit és módszereit teljes egészében újonnan kellett kialakítani. Az első években (1949—1951) a könyvterjesztés feladatait négy nagy vállalat osztotta meg egymás között. Tovább működött a Szikra (1945), a Magyar Dolgozók Pártjának kiadói és terjesztői hálózata és a Népszava, a Szakszervezetek Országos Tanácsának kiadói és terjesztői hálózata. Ezek mellett mintegy negyven volt tőkés nagykereskedői részleg, ill. nagykereskedés összevonásával megalakult a Könyvterjesztő Nemzeti Vállalat (1949) és a kiskereskedések összefogására, irányítására és ellátására a Könyvesbolt Kiskereskedelmi Vállalat (1949). A fejlődés következő fokán ez a négy vállalat egybeolvadt. Az Állami Könyvterjesztő Vállalat (1951) egységes rendszerben egyesítette magában a Szikra és a Népszava örökségeképpen a szocialista könyvterjesztés mozgalmi jellegű új formáit és módszereit, így pl. az üzemekben, hivatalokban, intézményekben stb. való könyvterjesztést. Kialakította a korszerű színvonalon álló általános könyvesboltok és a szakosított könyvesboltok (tervgazdaság, nehézipar, könnyűipar, építőipar, közlekedés, mezőgazdaság, orvostudomány, pedagógia, zene stb.) tervszerűen telepített rendszerét. Megkezdte a falusi könyvterjesztés különleges formáinak kiépítését, pl. létrehozta a földművesszövetkezetek könyvrészlegét, a „guruló" és vándor könyvesboltokat. Megszervezte az alkalmi könyvterjesztést, pl. alkalmi könyvvásárokat, utcai árusítást, a színházak, mozik, művelődési otthonok előcsarnokaiban folyó könyveladást. Az új könyvek terjesztése mellett figyelmet fordított az antikváriumok fejlesztésére és könyvellátására. Magában foglalta végül a könyvterjesztés különféle szerveit kiadványokkal ellátó központi nagykereskedelmi szervezetet és annak központi raktárait is.

Ez az egységes és hatalmas könyvterjesztői rendszer azonban nem bizonyult mindenben alkalmasnak arra, hogy a dolgozók könyv iránti, évről évre fokozódó igényeit az egész országban mindenütt a legváltozatosabb formákban és módszerekkel, a legkülönbözőbb alkalmakkor kielégíthesse. Megfelelőbbnek látszott, ha az Állami Könyvterjesztő Vállalat mellett egyes különleges feladatok ellátására külön könyvterjesztő vállalatok, részlegek, boltok létesülnek. Így alakult meg a falusi könyvterjesztés különleges feladatainak fokozott ellátására a Földművesszövetkezeti Könyvterjesztő Vállalat (1957), amely a szövetkezeti boltokban és a földművesszövetkezeti boltokban való könyvárusítással juttatja el a könyvet a falvakba, s a „Magyar Könyv" Kereskedelmi Vállalat (1957), amely a nehezebben terjeszthető kiadványok ügynökök útján való terjesztésével foglalkozik. A külföldi kiadványok behozatalának és a belföldi kiadványok kivitelének lebonyolításában több vállalat is részt vesz. A Kultúra Külkereskedelmi Vállalat a tőkés országokkal és a népi demokratikus országokkal kapcsolatos könyvforgalmi feladatokat látja el. A szovjet könyv behozatalát a Gorkij Könyvesbolt, a csehszlovák könyvek behozatalát pedig a Csehszlovák Kultúra végzi. A könyvtárak különleges szükségleteiről a Könyvtárellátó (1952) és a Könyvtárosok Boltja gondoskodik. A Könyvtárellátó mint az Állami Könyvterjesztő Vállalat önálló osztálya rendszeres tájékoztatást ad a könyvtáraknak a megjelenendő és az újon-

nan megjelent könyvekről. Különösen a közművelődési és a kisebb szakkönyvtárak munkáját segíti jelentős mértékben azzal, hogy a nála megrendelt könyveket különlegesen tartós kötésben, s a megrendelt nyomtatott katalóguscédulával és könyvkártyákkal felszerelve szállítja, és a könyvtári munkához szükséges szabványos anyagokat, űrlapokat is raktáron tartja. Ezeken kívül egyes kiadók a saját kiadványaik terjesztését külön terjesztői hálózat létrehozásával igyekeznek elősegíteni, pl. az Akadémiai Kiadó, a Gondolat, a Kossuth, a Közgazdasági és Jogi, a Táncsics, a Zrínyi és a Tankönyvkiadó. A tulajdonképpeni könyvterjesztői szervek mellett részt vesznek a könyveladásban még más érdekelt szervek is. Így pl. az állami áruházak könyvosztályai, a papírboltok, a sport- és játékboltok, az Utasellátó Vállalat, a vetőmagboltok, a fővárosi dohányboltok, a Posta Központi Hírlapiroda stb. Ezek a feladatkörüknek megfelelő kiadványokat az Állami Könyvterjesztő Vállalattól veszik át eladás céljából.[39]

A könyvesboltok száma 1957-ben összesen 306 volt. Ezek közül a fővárosban működött 113, 464 alkalmazottal, vidéki városokban 108 volt, 324 alkalmazottal és községekben 85 végezte munkáját 154 alkalmazottal. Közülük a két állami könyvkereskedelmi hálózathoz (ÁKV, Magyar Könyv) tartozott 182, földművesszövetkezeti bolt volt 98, nem kereskedelmi szervek irányítása alatt állott 26. Ezen kívül a terjesztésben mintegy 3900 üzemi, hivatali és intézményi, valamint 3500 szövetkezeti és társadalmi falusi bizományos vett részt. A könyvterjesztési hálózat együttes könyveladása

1951-ben:	12,2	millió	példány	143	millió	Ft	értékben
1955-ben:	15,2	,,	,,	217	,,	,,	,,
1958-ban:	26,6	,,	,,	381	,,	,,	,,
1959-ben kb.	32,0	,,	,,	452	,,	,,	,,

A fejenkénti könyvvásárlás tehát 1951-ben megközelítően 15 Ft, 1955-ben 22 Ft volt, ami 1958-ban csaknem 39 Ft-ra, 1959-ben pedig több, mint 45 Ft-ra emelkedett. Nálunk tehát 1959-ben fejenként valamivel több mint 3 kiadványt vásároltak meg, ami világviszonylatban a legmagasabb eredmények közé tartozik. Az 1959-ben eladott kiadványokból 19%-ot a könyvtárak, 81%-ot pedig az egyéni vásárlók vettek meg. Külön ki kell emelni, hogy a könyveladás egészén belül az üzemi dolgozók és a falusi lakosság könyvvásárlása különösen az utóbbi években még fokozottabb ütemben növekedett. Az üzemi dolgozók könyvvásárlása 1953-hoz képest pl. 1958-ban több mint háromszorosára emelkedett. A falusi lakosság pedig könyvvásárlásra 1957-ben mintegy 53 millió, 1958-ban 80 millió, 1959-ben pedig több mint 100 millió Ft-ot fordított, ami az összes könyveladás 17, 21, ill. 22,6%-át teszi ki, vagyis az emelkedés az összérték tekintetében is, viszonylag is igen jelentős.[40]

Az új magyar könyvterjesztés rendszerének fejlődése, és annak számszerű adatai máris kétségtelenül igazolják, hogy a szocialista könyvterjesztés valóban gyökeresen különbözik a kapitalista könyvkereskedelemtől. Világosan mutatja ezt új, megváltozott társadalmi szerepének és jelentőségének egyre tudatosabb felismerése, a feladatok tervszerű kijelölése és elhatárolása,

[39] *A könyvterjesztés alapismeretei.* Bp. 1959. 84—90., 173—180. és 234—261. l.
[40] Köpeczi Béla: *Könyv és televízió.* Élet és Irodalom. 1960. 5. sz. *A kiskereskedelmi hálózat.* Statisztikai Időszaki Közlemények. 19. köt. Bp. 1959. 4., 7., 24—25. l. Szabó Endre: *A könyvterjesztés fejlődése.* Statiszt. Szle. 1959. 12. sz.

a szervezet jól tagolt rendszerének kiépítése, a korszerű terjesztési formák és módszerek kialakítása, a hálózat tervszerű kiterjesztése egyes addig teljesen elhanyagolt területekre (üzemek, külvárosok, falvak stb.) és a forgalom ugrásszerű megnövekedése. A különbség szükségképpen és alapvetően a könyvkultúra társadalmi szerepének és jelentőségének gyökeres megváltozásában leli a magyarázatát. A kapitalista könyvkereskedelemben a kiadvány kizárólag áru, ami az akkori közfelfogás szerint nem, vagy alig különbözik más kereskedelmi árucikkektől. Jelentőségét mindenekelőtt és felett az általa elérhető haszon adja meg. A szocialista könyvterjesztésben viszont a kiadvány nem csupán áru, sőt nem is elsősorban áru, hanem a szocialista művelődés egyik hordozója, a tudatformálás hatékony tényezője s a társadalmilag hasznos és fontos munkák támogatója. Éppen ezért célkitűzéseit, szervezetét és működését nem is elsősorban az adott körülmények között elérhető legmagasabb anyagi haszon, pl. a ponyva és más selejtes kiadványfélék eladásából elérhető bevételi többlet határozza meg, hanem mindenekelőtt és alapvetően a forradalmi átalakulásban kibontakozó szocialista társadalom politikai, kulturális és termelési követelményei szabják meg. Az új magyar könyvterjesztői tevékenység gazdaságosságának feltételeit is ezeknek az alapvető követelményeknek a figyelembevételével kellett kialakítani és biztosítani. Éppen e magasabb követelmények felismerése és szolgálata teszi az új könyvterjesztést a magyar szocialista könyv- és könyvtárkultúra egyik jelentős tényezőjévé.

(Folytatása következik)

DOMANOVSZKY ÁKOS

A nemzetközi katalogizálási konferencia előmunkálataihoz

A címleírási szabályok nemzetközi egységesítésére irányuló törekvés nem új — új csak az az erély és szívósság, amivel ez a törekvés a háború befejezése óta jelentkezik. Az indítóok kézenfekvő: a tudományok és a technika viharos fejlődése, és a fokozódó nemzetközi együttműködés tudományos téren parancsolóan megkövetelik mindenkitől a gyors tájékozódást a világ legtávolibb sarkában elért új eredményekről, és ezzel egyre jobban előtérbe tolják a gyors nemzetközi bibliográfiai szolgáltatások és ezek előfeltételei megteremtésének a követelményét. Innen az egységes nemzetközi címleírási szabályok témájának egyre sűrűbb jelentkezése az irodalomban, s innen az is, hogy ez a kopogtatás végre több évtizedes eredménytelenség után napjainkban konkrét megmozdulást eredményezett. Az erre hivatott nemzetközi szerv: az IFLA, a Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetsége, volt az, amely végre határozott lépésre szánta el magát, és az elvi vita területéről a cselekvés terére tolta át az ügyet. A Szövetség tanácsa 1954. évi zágrábi ülésén egy munkaközösséget hívott életre, amelyet a katalogizálási elvek nemzetközi koordinálásának tanulmányozásával, elsősorban azonban azzal bízott meg, hogy 1955. november 30-áig tegyen jelentést „a szerző nélküli és a testületi szerzős művek főfelvételeinek megszerkesztésénél követendő elveket illetőleg". A megbízás tehát konkréten mindenekelőtt a német és az angol-amerikai iskola között fennálló ellentétek két legjelentősebbikének: a címrendszó és a testületi szerzőség kérdéseinek a megvizsgálását tette a munkaközösség feladatává; emellett azonban a testületi szerzőség szerteágazó megoldási módjainak egy nevezőre hozatalát is, mert hiszen a megbízás megszövegezése már magában foglalja a testületi szerzőség alkalmazásának kérdésében a pozitív állásfoglalást. A munkaközösség legalább is így fogta fel a kapott megbízást.

Hogy az IFLA tanácsa egy ilyen határozott intézkedésre szánta el magát, az nyilván annak köszönhető, hogy ma a nemzetközi megegyezés kilátásai sokkal kedvezőbbek, mint a múltban bármikor. A két legtekintélyesebb és legnagyobb hatású, de egyúttal egymástól a legtávolabb is álló szabályzat, az angol-amerikai és a német, revíziójának a megindulása számos ponton az ellentétes álláspontok közeledését ígéri, s ehhez járul, hogy egyes eddig megingathatatlannak hitt szabályok kiküszöbölése kedvező atmoszférát teremtett további változtatások, további engedmények, tehát a további közeledés számára.

Az IFLA tanácsa által kiküldött munkaközösség elnöke F. C. Francis, a British Museum könyvtárának igazgatója, titkára A. H. Chaplin, ugyanennek a könyvtárnak osztályvezetője, tagjai pedig Fernanda Ascarelli (Olaszország), R. Juchhoff (NSzK), P. Kalan (Jugoszlávia), A. D. Osborn

(USA), G. Ottervik (Svédország) és P. Poindron (Franciaország) voltak. A Könyvtárak és Dokumentációs Központok 1955. évi brüsszeli kongresszusán a munkaközösség tanácskozásai iránt nagyon nagy érdeklődés nyilatkozott meg — a kongresszus résztvevői nagy számban hallgatták végig ezeket a tanácskozásokat, sőt sokan aktívan is részt vettek a vitákban.

A munkaközösség 1956 elején tette közzé jelentését[1]. Ebben ismerteti az elveket, amelyek alapján a munkaközösség eljárt, sikerült összefoglalását adja a testületi szerzős és a címrendszós címfelvételek jelentősebb kérdéseit illetően a mai legfontosabb szabályzatok álláspontjának, helyenként bírálva is ezeket az álláspontokat, végül pedig kísérletképpen konkrét javaslatokat tesz az egységes szabályozás módjára és rámutat azokra a prelimináris feladatokra, amelyek még megoldásra várnak. Itt mindenekelőtt nagyon helyesen leszögezi, hogy az egyes speciális kérdéseket (amelyek közé a testületi szerzős művek és az anonimák felvétele is tartozik) illető megegyezésre mindaddig nincs lehetőség, amíg az összes címleírásokra egyaránt érvényes általános elvek nem tisztázódtak. Példaképpen néhány ilyen tisztázandó problémát fel is említ, s ha ezek nem is merítik ki távolról sem azoknak az elvi kérdéseknek a sorát, amelyeket el kell dönteni, mielőtt a konkrét szabályok felállítására sor kerülhet, legalább teljesen világosan kifejezésre juttatják a munkaközösségnek azt a felismerését, hogy azok között az elmosódó keretek között, amelyeket a zágrábi megbízás kijelölt, pozitív gyakorlati eredmények elérésére gondolni sem lehetett.

A zágrábi határozat tehát formailag elhibázott volt, mert nem volt tekintettel a megoldásra váró részfeladatok logikai sorrendjére. Lényegileg azonban mégis szerencsésnek kell ezt a határozatot mondanunk, mert sikerült elérnie, hogy — ha nem is egészen a megfelelő végén fogva meg a dolgot — megtette az első pozitív lépést a feladat megoldása felé. A munkaközösség tanácskozásai közös tárgyalóasztalnál hozták össze az ellentétes nézetek képviselőit, fényt vetettek a megoldás lehetőségeire a részleteket illetően is, és emellett ezekből folyt az a felismerés, hogy gyakorlati eredményekre csak az egyes országok hivatalos megbízottainak széleskörű nemzetközi tanácskozása vezethet.

Ami a munkaközösség javaslatait illeti, ezek ellen mindenekelőtt egy általános jellegű elvi kifogást kell emelni, éspedig azt, hogy ezeket a javaslatokat kifejezetten a kompromisszum szándéka hozta létre. Ezt bizonyítja az alkalmazott módszer mellett annak a nyílt beismerése is, hogy a javaslatokat elsősorban az egyes szabályzatok közötti egyezések mértékére, másodsorban pedig a közvéleményre, a könyvtárosok consensusára igyekeztek alapozni. Ebből következik, hogy a munkaközösség az általában elfogadott nézetekkel nem helyezkedik szembe, a problémákat önállóan, saját iniciatívájából nem veszi vizsgálat alá, még olyankor sem, amikor olyan megvilágításba sikerült ezeket állítania, amely már hangosan követeli a szembefordulást az uralkodó nézetekkel.

Erre első példaként a testületi szerző fogalma és alkalmazási területe körüli zűrzavart hozzuk fel, amelyet a jelentés is elismer, igen találóan mutatva rá azokra a nehézségekre, amelyek a testületek kiadói tevékenysége számos lehetséges árnyalata közötti határvonalak megvonásának, s ezzel együtt a

[1] *Report on anonyma and works of corporate authorship [of the] Working group on the co-ordination of cataloguing principles.* Libri. 6. 1955/56. 271—297. l.

területek szerzői tevékenysége elhatárolásának, definiálásának is útjában állanak. Ezután az expozíció után azonban váratlanul visszakanyarodik a szokványos gondolatmenet vágányára, s annak a megállapításával, hogy a szabályzatok többsége csak a „valóságos szerzői felelősség" esetén teszi a főlapot a testületi szerző alá, lezárja a kérdést. Pedig az említett expozíció után már csak egy lépés kellett volna annak a felismeréséhez, hogy a testületeknek ez a „valóságos szerzői felelőssége" teljesen bizonytalan, s ezért használhatatlan fogalom. Aránylag leghasználhatóbb definícióját úgy konstruálhatjuk meg, ha a mű tárgyából indulunk ki, s testületi szerzősen csak azokat a műveket kezeljük, amelyeknek testületi szerzője és tárgya azonos. Ez a megoldás azonban — amelyet egy a szovjet és a szlovén szabályzatokra vonatkozó kritikai megjegyzésének tanúsága szerint egyébként a jelentés is elvet[2] — a testületi kiadványokat gyakorlatilag teljesen indokolatlan módon osztaná két csoportra, és ezzel az anonimák címrendszós felvételének általánosabb szabálya alól egy aránylag szűkkörű, az olvasó és a címleíró szempontjából egyaránt káros kivételt statuálna. Minderről a jelentésben szó sincsen, s így természetesen arról sem, hogy a testületi szerzős főlap alkalmazása elhibázott, mert ellentétben áll a munkaközösség egész tevékenységének nyilvánvaló vezérelvével, hogy ti. a címleírási szabályoknak minél világosabbaknak és logikusabbaknak, s ezért minél egyszerűbbeknek kell lenniük.

Egy másik példáját annak, hogy a jelentés magáévá tesz elfogadott téves nézeteket és ezekből a nézetekből folyó elhibázott megoldásokat, ott találjuk, ahol vizsgálat nélkül elfogadja azt a franciák által újra életrekeltett konstrukciót, amely szerint a közigazgatási és a kormányszervek kiadványait az illető ország, állam, territórium stb. neve alá helyező megoldás egyszerűen a testületi szerző nevét címfejjé tevő generális szabály egyik alkalmazási formája, lévén az illető ország, állam stb. az a testület, amely szervének kiadványaiért tulajdonképpen felelős.[3] Ez az érvelés, ill. a megoldás, amelyet ez az érvelés legalizálni szeretne, nyilván homlokegyenest ellenkezik először a tényekkel (még sohasem láttunk olyan kiadványt, amelyért „Franciaország" lett volna felelős, amelyet „Franciaország" adott volna közre); másodszor a címleírás területén a formális szempontot megillető döntő szereppel, amely semmiképpen, de főleg gyakorlati szempontokból nem engedi meg, hogy egy kételemű címfejet (amilyen például a *France, Conseil économique*) azonosnak minősítsünk, egy sorban említsünk egy egyeleművel (pl. *Bank of England*), amint ezt a francia szabvány és munkabizottságunk jelentése teszi; végül pedig magának e jelentésnek egy másik érdemi javaslatával is, amely szerint a külön funkcióval és saját, megkülönböztető névvel rendelkező testületeket akkor is saját nevük alatt kell felvenni, ha alá vannak rendelve egy másik testületnek.

Mindezt a munkabizottságnak fel kellett volna ismernie, ha kiindulópontja nem az lett volna, hogy a szabályzatok többségének, ill. a közvéleménynek föltétlenül alá kell vetnie magát, s hogy az elterjedt megoldások belső helyességének vizsgálata nem tartozik feladatkörébe. A magunk részéről ezt az álláspontot alapvetően elhibázottnak tartjuk: a nemzetközi egységesítés, ha sikerül, teljesen új helyzetet teremt, amelyet semmiképpen sem lenne szabad tradicionális ballaszttal megterhelni. Ha már egységesítünk,

[2] Uo. 227. l.

[3] *NF Z 44—060. Les catalogues alphabétiques d'auteurs et d'anonymes. Choix des vedettes : collectivités-auteurs.* Octobre 1955. Paris. 1956, AFNOR. 18 l.

akkor nyilván elsősorban azt kell kérdeznünk, hogy melyik a legtökéletesebb megoldás, s nem azt, hogy melyik a legelterjedtebb — hiszen elég példánk van arra, hogy nagyon elterjedt megoldások nagyon célszerűtlenek is.

A jelentésnek a testületi szerzőségre vonatkozó konkrét javaslatairól összefoglalóan csak annyit, hogy ezek az amerikai gyakorlat néhány vadhajtását lenyesegetik ugyan, de a francia szabvány álláspontján nem jutnak túl, s így persze még mindig sok következetlenséget és logikátlanságot, számos zavaros és gyakorlatilag indokolhatatlan rendelkezést tartalmaznak.

A javaslatoknak az anonimák rendszavát illető része kevesebb ellentmondást hív ki, ami annak köszönhető, hogy ezen a vonalon a nemzetközi gyakorlat kevesebb, ill. elvileg kevésbé jelentős hibákkal terhelt. De azért a meglevő gyakorlathoz való ragaszkodás itt is jellemzi a javaslatokat — itt is pontosan igyekeznek átmenteni a régi tradíció nagyobb elterjedtségnek örvendő hibáit. Így elhibázott a cím régies vagy a standardnak nem megfelelő írásmódjának a modernizálása. Ez a rendelkezés nemcsak indokolatlan módon statuál kivételt egy általános szabály alól, ami mindig elítélendő, hanem emellett a katalógus egyöntetűségét is súlyosan veszélyezteti — gondoljunk csak a helyesírási szabályok állandó változására! Nyilvánvaló, hogy az egyedül lehetséges megoldás a melléklapok vagy utaló beiktatása a modern, ill. a standard írásmódnak megfelelő helyen. Elhibázott a címüket változtató műveknél az eredeti és a „jobban ismert" későbbi cím alternatív alapulvételének engedélyezése — ez különösen megengedhetetlen akkor, ha nemzetközi egységre való törekvésről van szó: ami az egyik országban közismert, „jobban ismert", az a másikban esetleg teljesen ismeretlen. Az sem szerencsés, hogy a fordításokra vonatkozó javaslat — még Eva Verona javaslatain[4] is túlmenően — előnyben részesíti a fordítás címe alatti katalogizálást: a fordított cím alatti felvételt mindig kötelezővé teszi, az eredeti cím alattit csak bizonyos esetekben, ill. — ami még logikátlanabb — csak bizonyos könyvtárakban. Egy ilyen rendelkezés egyértelmű lenne a katalógus második feladatának — ugyanazon mű különböző verziói egy rendszó alatti összegyűjtésének — elejtésével.

Másrészről azonban a munkabizottság kompromisszumra törekvése egy nagyon egészséges javaslatot is produkált, amely kétségtelenül nagymértékben megkönnyítheti a nemzetközi megegyezés megszületését. Ez a javaslat úgy szól, hogy bizonyos vitás pontokon alternatív megoldás engedélyezendő, olyanformán, hogy a főlap rendszavát illetőleg mindenki szabadon választhat két engedélyezett megoldás közül, a mellőzött megoldás által előírt rendszó alatt azonban ugyancsak mindenkinek melléklapot kell írnia. A munkaközösség jelentése arra nem mutat rá, hogy ez a kettősség természetesen csak a nemzetközi szabályzatban jelentkezhetne, az egyes nemzetközi bibliográfiai vállalkozások által azonban már nem lenne fenntartható. De ha az ilyen vállalkozásoknak határozottan választaniuk kellene is a két lehetőség között — nyilván a többség által elfogadott megoldást téve magukévá —, a másik megoldás alapján dolgozó és kooperáló országoknak a cédulaanyagát ezek a nemzetközi vállalkozások mégis már minden nehézség nélkül használhatnák fel és olvaszthatnák bele saját anyagukba, a fő- és melléklap címfejének egyszerű cseréje útján. A kisebbségi megoldás országai — vagy könyvtárai —

[4] Vö. Verona, Eva: *Literary unit versus bibliographical unit.* Libri. 9. 1959. 79—104. l.

viszont ilyenformán nem kényszerülnének saját álláspontjuk és gyakorlatuk feladására, s ennek ellenére nem okozna nekik semmi nehézséget a nemzetközi vállalkozásokban való részvétel, ill. e vállalkozások eredményeinek a felhasználása.

Ez a megoldási forma a rendszó rugalmasságát meghatározott keretek közé szorítja, s ezzel — szöges ellentétben a TOBOLKA—RADFORD—AHLSTEDT-féle javaslattal,[5] amely a rugalmasságot abszolúttá téve eleve elvágja a nemzetközi egység útját — egy gyakorlatilag kitűnő módszerre mutat rá, amelynek segítségével elvileg minden ellentét áthidalható. Persze ez a módszer az összes résztvevőt megterheli a kettős katalogizálás kötelezettségével, szóval számottevő anyagi áldozattal jár, s ezért magától értetődőleg csak módjával vehető igénybe. Arról például szó sem lehetne, hogy a nemzetközi megegyezés egy hármas alternatíva elfogadásán alapuljon.

Maga a munkaközösség az említett megoldást két ponton hozza javaslatba: azoknál az egyéni szerző nélküli testületi kiadványoknál, amelyeknek tárgya nem a testületi szerző, ill. ennek működése, szervezete, és azoknál az anonimáknál, amelyeknek szerzője ismert. A két javaslat nem egyenlő értékű: az utóbbi mindkét megoldás hívei számára ugyanazokat az előnyöket biztosítja; az előbbi azonban csak azokat az országokat, ill. könyvtárakat elégíti ki, amelyek a testületi szerzős megoldást választják, míg a címrendszós megoldás felé hajló csoport számára az a tény, hogy a javaslatok szerint a testületi szerzőről szóló testületi kiadványokat az előbbi csoport egyedül csak testületi szerző alatt katalogizálná, vagy értéktelenné teszi a választás jogát, és őt is csatlakozásra kényszeríti, vagy ha erre nem hajlandó, akkor ebben a kérdésben megfosztja a nemzetközi egység minden előnyétől. Az alternatívának tehát erre a csoportra nézve csak akkor volna értéke, ha érvénye szélesebb körre: az összes testületi szerző alatt katalogizálható kiadványokra kiterjedne. Ugyanez áll egyébként munkabizottságunknak itt tárgyalt két javaslatával rokon — föntebb már említett — ama javaslatára is, amely csak azok számára írja elő a kettős katalogizálás kötelezettségét, akik ragaszkodnak az eredeti cím alatt készítendő főlaphoz.

A következő lépést az ügy tető alá hozatalára az IFLA tanácsa tette meg 1957. évi ülésén, amelyen elhatározta egy az egész világ részvételével megrendezendő nemzetközi konferencia összehívását. Az időpontra vonatkozólag csak azt a bizonytalan kívánságot juttatta kifejezésre, hogy ez a lehető leghamarabb történjék meg. A következő évben a washingtoni Council on Library Resources felajánlotta, hogy vállalja egy előkészítő megbeszélés finanszírozását, s ez a megbeszélés létre is jött 1959 júliusában Londonban.

E megbeszélés előkészítésére 15 elaborátum — *Working paper* — készült, amelyeket sokszorosított formában nemcsak a megbeszélés résztvevőinek, hanem más érdeklődőknek is megküldtek.[6] Ezen között az elaborátumok között az első kettő a legfontosabb: SICKMANN javaslata a majdani nemzetközi konferencián megvitatandó kérdéseket illetőleg, és WRIGHT és LUBETZKY tömör összefoglalása, amely a szerzőknek az ideális címleírási szabályzat alapvető szabályaira vonatkozó elképzeléseit vázolja fel. Ez a két elaborátum sem tekinthető azonban hivatalos anyagnak, hiszen egyes pontokon ellentmondanak egymásnak; így pl. a leíró katalógus feladatainak, funkcióinak kérdését

[5] Vö. AHLSTEDT, Walter: *Unit cataloguing.* Libri. 1. 1950/51. 113—170. l.

[6] *Working papers, IFLA International Cataloguing Conference, Preliminary meeting.* 1—15. no. (sokszorosítva).

SICKMANN a konferencia által megvitatandó témák közé sorolja, LUBETZKYék viszont eldöntöttnek tekintik. A többi elaborátum között van három olyan, amely többé-kevésbé átfogó javaslatokat tartalmaz a nemzetközi konferencián megvitatandó témákat illetőleg — benyújtóik S. R. RANGANATHAN, a Belga Levéltárosok, Könyvtárosok és Muzeológusok Szövetsége és L. R. MONTEIRO DA CUNHA, aki egy körkérdés alapján a latin-amerikai, elsősorban a brazíliai könyvtárosok álláspontját és kívánságait tolmácsolja. Hat elaborátum a rendszómegválasztás egy-egy fontosabb fejezetének, konkrét problémakörének a vizsgálatával, kettő a konferencia szervezési kérdéseivel foglalkozik, kettőnek a témája viszont meglehetősen kívül esik a szőnyegen levő témakörön: R. EDELMANN egy zsidó tárgyú központi betűrendes és tárgyszókatalógus tervét veti fel, a Japán Könyvtáros-Szövetség pedig a japáni címleírás és katalóguskészítés néhány találomra kiragadott problémáját ismerteti. — Az alábbiakban az elaborátumok érdekesebb vonásait ismertetjük.

SICKMANN javaslata szerint a konferencia tárgysorozatának a következő 4 pontból kellene állnia: a leíró katalógus célja és funkciói, a munkaközösség javaslatainak megvizsgálása, az egyéni szerző problematikája és a sorozatos kiadványok katalogizálása.

WRIGHT és LUBETZKY elaborátumának címe: *A katalogizálási szabályzat megszerkesztésének elvei*, — tartalma: a leíró katalógus feladatainak leszögezését és az alapvető konkrét szabályokat illető javaslattétel. Ami a feldatokat illeti, ezek másodikát — ugyanazon szerző összes műveinek és ugyanazon mű összes kiadásainak és fordításainak egy rendszó alatti egyesítését — éppúgy feltétel és megszorítás nélkül fogadják el, mint az elsőt, a keresett meghatározott könyvnek a szerző neve, ill. a cím alapján megtalálhatóvá tételét. A szabályokat illető javaslataikról megjegyeznők, hogy a formális eredeti cím nélküli anonimák (anonim klasszikusok) felvételére vonatkozó javaslataik nem elég élesen körvonalazottak; hogy nem is érintik a szerzős és anonim, valamint az egyéni és a testületi szerzős művek közötti határvonal kérdését; hogy bizonytalan azoknak a régi szerzőknek az elhatárolása is, akiknél az elfogadott névformának nem a saját névhasználat az alapja; hogy nem helyeselhető annak a szabálynak megszorítás nélküli alkalmazása, hogy a szerző változása esetén a mű címrendszó alá helyezendő. Viszont az eddigi amerikai álláspontal szemben föltétlenül fejlődésnek minősül, hogy a testületi szerzős címfejnek már csak egy formáját ismerik, vagyis az illetékességi terület nevének rendszóvá tételét elejtik — föltéve persze, hogy egy ilyen szabály hiánya nem annyit jelent csupán, hogy a szerzők a francia szabvány fent említett hibájába esnek és összetévesztik az illetékességi terület és a testületi szerző nevét. A főbb szabályok e felsorolása nem egészen egy sűrűn gépelt oldalra terjed, a felsorolt hiányok és bizonytalanságok tehát valószínűleg — legalább is részben — rövidítési törekvésre vezethetők vissza. Külön méltánylást igényel az összeállítás, mint a leíró katalógus alapvető szabályainak mesterien ügyes és tömör összefoglalása. Körülbelül így kellene festenie a leíró katalógus ama tájékoztatójának, amit az országos és szakkönyvtárakban a beiratkozásnál minden új olvasónak a kezébe kellene nyomni.

A 3. számú elaborátum RANGANATHANnak SICKMANNénál sokkal részletesebb javaslata a konferencián megvitatandó kérdéseket illetőleg. Listája erősen elüt az európai—észak-amerikai elképzelésektől, miután az ő *canon of ascertainability*je lehetőleg a címlap adataira korlátozza a címleírást, és kizárja nemcsak a könyvön kívüli források adatainak, hanem magában a leírt könyv-

ben a preliminériákon kívül található közléseknek a felhasználását is. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy RANGANATHAN a leíró katalógus második feladatát, ellentétben az európai—észak-amerikai könyvtárosok többségével, nem ismeri el. Ezzel természetesen nagyon leegyszerűsödik számára a címleírás problematikája, s így az általa javasolt programból is számos olyan probléma hiányzik, ami európai kollégáinak rengeteg fejtörést okoz. Másrészt viszont RANGANATHAN számos olyan kisebb jelentőségű tisztán formai kérdést vesz fel napirendi javaslatába, amelyeknek a nemzetközi konferencia programjában való szerepeltetésére más aligha gondolt volna. Logikája is mutat fel — amint azt nála már megszoktuk — számunkra idegen elemeket: milyen címen kell pl. ebben az anyagban a kétféle részletességű főlap párhuzamos alkalmazásának témáját erősen hangsúlyozni, és egyáltalában, csak felvetni is?

Viszont teljesen igazat kell adnunk RANGANATHANnak abban, hogy a rendszó megállapításának kérdései között elsőnek említi a szerző definíciójának szükségességét — bár az viszont megint nem egészen érthető, hogy miért említi a szerző mellett éppen a „collaborator"-t és a „sponsor"-t is? Akkor is igaza van, amikor a szerző kiválasztását illetőleg alapvető előírásokat követel két személy, személy és testület, valamint két testület közötti kollízió valamennyi lehetséges esetét illetően — csak itt megint azt a megjegyzésünket nem tudjuk elhallgatni, hogy a szerző és a címrendszó közötti választás határkérdéseiről megfeledkezik. Minden fenntartás nélkül igazat kell viszont adnunk neki abban, hogy a felmerülő kérdéseket két csoportra kell osztani: azokra, amelyeket egy nemzetközi egységes szabályzat teljesen megoldhat és rendezhet, és azokra, amelyek a szerző népének, kulturális csoportjának és nyelvének beható ismeretét feltételezik, amelyeket tehát csak nyelvenként, ill. kulturális csoportonként külön-külön code-okban lehet rendezni, mint pl. a nevek, főleg a személynevek kezelésének kérdéseit.

A belga, valamint a latin-amerikai program-javaslatokra nem kell kitérnünk: egyik sem igyekszik rendszeresen átvizsgálni a szóban forgó területet, hanem megelégszik néhány kiragadott probléma felvetésével — ezek kiválasztásával és a hangsúly elhelyezésével nem egyszer meglepetést okozva az olvasónak.

Az egy-egy konkrét címleírási problémának szentelt hat elaborátum közül az első F. ASCARELLInek, a munkaközösség tagjának összehasonlítása a mai legfontosabb szabályzatoknak az összetett és a prefixumos személynevekre vonatkozó rendelkezéseiről. Állásfoglalást ez a dolgozat csak egyet tartalmaz: azt javasolja, hogy minden egyes nyelvre vonatkozólag a megfelelő nemzeti code szabályait kellene elfogadni. Ez a javaslat, szemben LUBETZKY-ékével, megkerüli a Charybdist: fölöslegessé teszi a szerzők nemzetiségének kutatását, és ezzel kiküszöböli a kívándorolt szerzők kellemetlen problémáját, de áldozatul esik a Scyllának: szükségessé teszi a név nyelvi hovatartozásának tisztázását.

A következő dolgozat Pavel KALANÉ, aki ugyancsak tagja volt a munkaközösségnek. Témája a szerzői névváltozások kérdése. Ő is összehasonlító áttekintést ad 17 mai szabályzat idevágó intézkedéseiről, javaslataiban azonban ezek hibáitól, tévedéseitől nem tud szabadulni, sőt még rendszerezési kísérletei sem sikerültek. Milyen kedvesen ismerős pl. az a javaslata, hogy a következetesen használt álnevet kell rendszóul választani, ha ismertebb az eredeti névnél! Igen kevés logika van abban, hogy az álnév egyaránt elejtendő akkor is, ha közismert, de a szerző nem következetesen használta, és az ellen-

kező konstelláció esetében is. Ha sem a közismertség, sem a következetes szerzői névhasználat nem olyan lényeges momentum, hogy egyértelműen eldöntse a rendszó megválasztását, akkor nyilván kár a címleírót minden álneves szerzőnél ennek a két momentumnak igen gyakran rendkívül vesződséges kinyomozásával megterhelni. Az olvasó érdeke ezt a megoldást semmiesetre sem kívánja — éppen ellenkezőleg!

Benoyendra SENGUPTA az ázsiai neveknek a latin ábécét használó katalógusokban való kezeléséről ír. Amit az indiai nevek összetételéről és egyes tagjainak a fontosságáról mond, az világosan megmutatja, hogy ez a kérdés sehogyan sem szabályozható határozottan és világosan. A rendszónak alkalmas név-elemet csak az képes kiválasztani, aki az illető nyelvekben, szokásokban és kultúrában teljesen járatos, sőt sokszor egyedül csak az, aki az illető egyedi nevet már ismeri. A szerző ebből a felismerésből a következtetéseket a maga számára, bár nagy szerénységre való, de az olvasót eléggé megdöbbentő módon vonja le: bár a címben az ázsiai nevek kezelésének ismertetését ígéri, az indiai nevek 2½ sűrűn gépelt oldalnyi tárgyalása után a szingaléz, a burmai, a maláji, a kínai és a japán neveket összesen 7 sorban intézi el, az arab, héber, perzsa nevekről pedig — többek között — említést sem tesz!

Helmut BRAUNnak a többszerzős művek kérdését vizsgáló összeállítása valamennyi között a legterjedelmesebb, tabellákkal felszerelt elaborátum, amely azonban sem a módszer, sem a gondolatmenet világos felépítése szempontjából nem nevezhető sikerültnek. Javaslata az, hogy az egyszerűség és egység érdekében el kellene ejteni a kiemelt szerző és a szerkesztő alatti címleírást, ami után már csak kettős alternatíva maradna: szerző alatti felvétel azoknál a műveknél, amelyeknek minden szerzőjét figyelembe vesszük, vagyis amelyek szerzőinek száma egy bizonyos határon (3 vagy 4) alul marad, és a címrendszós felvétel. A javaslat hibájául kell felróni — egyszerűségének minden eleganciája ellenére —, hogy az anonimák területének maximálisra növelését jelenti, ami pedig kevéssé rokonszenves a katalógushasználó szempontjából. Az is meglepő, hogy szerinte a megalkotandó nemzetközi szabályzatnak kerülnie kell a finom distinkciókat és a speciális rendelkezéseket, s egy bizonyos latitűdöt kell biztosítania, amelyen belül a címleíró a nemzeti sajátságoknak megfelelően járhasson el. A speciális rendelkezéseket nyilván valóban kerülni kell — de a finom distinkciók nélkülözhetetlenek, éppen azért, hogy ne alakulhassanak ki nemzeti sajátságok, amelyek felborítják a nemzetközi egységet!

A következő elaborátum Paul POINDRONÉ, aki szintén tagja volt a munkaközösségnek; elaborátuma az *Előzetes jelentés a testületi szerzőség néhány kérdéséről* címet viseli. Teljesen az új francia szabvány alapján áll, és pontosan követi ezt mind jó, mind rossz tulajdonságaiban, egészen logikai hibákig. Ennek megfelelően megállapítja, hogy a munkaközösségnek a „territoriális jellegű testületi szerzők"-re vonatkozó, föntebb már említett javaslata az alkalmazás során nehézséget nem okoz; az alárendeltség momentuma szerinte úgylátszik kellően indokolja a *Bibliothèque Nationale* és a *Great Britain Post Office Savings Bank* címfejek formai különbségét is, és igazolja azt is, hogy címleírási szempontból azonos jellegűnek minősítse ezt a két címfejet. A testületi szerzőség alkalmazása határainak kérdését fel sem veti, stb.

Roger PIERROT a formai és csoport-rendszavak alatt felvett anonimák kérdéseivel foglalkozik, csoport-rendszó alatt az eredeti cím nélküli (ill. nem

ez alatt ismert) anonim klasszikusok standard címét értve, amely e művek különböző címek alatt megjelent kiadásait van hivatva összegyűjteni. A formai rendszó kérdésében a ma uralkodó irányzattal ellentétben pozitívan foglal állást; szerinte éppen a nemzetközi egységesítésnél tehetne ez a rendszófajta jó szolgálatokat, jól elhatárolt kiadványcsoportok szétszóródását akadályozva meg. Erre a válasz: ezek a kiadványcsoportok tartalom vagy műfaj szempontjából tartoznak össze és vannak „jól elhatárolva" — vagyis olyan szempontokból, amelyekhez a leíró katalógusnak semmi köze! PIERROT felveti a liturgikus művek katalogizálásának kérdését, amely szerinte külön tanulmányozást igényel — ez a vélemény a londoni előkészítő konferencia határozataiban is továbbkísért.

A londoni megbeszélés, amelynek előkészítését az itt ismertetett 15 elaborátum, mint láttuk, nem a legmegnyugtatóbb módon látta el, 1959. július 19-e és 25-e között zajlott le.

A megbeszélésre a munkaközösség eredeti 8 tagján kívül 11, jórészt világszerte ismert katalogizálási szakember volt hivatalos (Seymour LUBETZKY, Wyllis E. WRIGHT, Ludwig SICKMANN stb.). Rajtuk kívül még 13 megfigyelő vett részt az üléseken, közöttük az UNESCO könyvtári osztálya részéről MALLER Sándor és a Deutsche Staatsbibliothek részéről Heinrich ROLOFF. Meg kell említenünk, hogy a 19 teljes jogú meghívott között a szocialista világnak csak egyetlen egy képviselője volt (V. VASZILEVSZKAJA a Lenin-Könyvtárból), de betegsége miatt ő sem vehetett részt az ülésen, s így a konferencia előkészítése teljesen a szocialista országok részvétele nélkül zajlott le.

A megbeszélés eredményeiről egy 8 oldalas szűkszavú jelentést tettek közzé,[7] amely kifejezésre juttatja a résztvettek egyhangú meggyőződését, hogy a lehetőség meglehetősen széleskörű megegyezésre megvan, s ezért javasolja egy 10 napos nemzetközi konferencia összehívását 1961 áprilisára vagy szeptemberére. A konferencián lehetőleg sok nemzeti könyvtárosegyesület, nemzetközi könyvtári és bibliográfiai szervezet, nemzeti könyvtár, bibliográfia és központi katalógus, valamint a könyvtárügyet és a bibliográfiai tevékenységet irányító kormányszerv legyen képviselve, természetesen úgy, hogy e képviselők megbízó szerveik nevében beszélhessenek és szavazhassanak. Az előkészítés adminisztratív teendőit egy négytagú szervező bizottságra bízták, amelynek tagjai A. H. CHAPLIN vezetése alatt P. POINDRON, L. SICKMANN és a Szovjetunió kinevezendő képviselője. Az IFLA tanácsát felhívták a konferencia költségeinek előteremtésére, az UNESCO-t pedig megkeresték, hogy párizsi székházát, valamint a szükséges tolmácsgárdát bocsássa térítés ellenében a konferencia rendelkezésére.

A konferencia programját illetőleg a londoni megbeszélés a következő megállapodásokra jutott. A konferencia célja: megegyezés a leíró katalógus rendszavainak a megválasztására és formájára vonatkozó alapvető elveket (értsd: alapvető szabályokat) illetőleg. Ezt a célt a konferencia két tételből kiindulva törekedjék elérni: 1. a katalógus célja: egyrészt megtalálhatóvá tenni a konkrét könyvet szerzőjének magán a könyvön szereplő neve vagy pedig a könyvön megadott cím alatt, másrészt pedig egy helyen egyesíteni ugyanannak a műnek valamennyi kiadását és fordítását, valamint ugyanannak a szerzőnek valamennyi művét, 2. a katalógus minden egyes tételről készült főlapból és szükségszerinti melléklapokból és utalásokból tevődik össze.

[7] *Report, IFLA International Cataloguing Conference, Preliminary meeting, London, July 19th—25th*, 1959. Libri. 9. 1959. 3. no.

Ez a kiindulási alap már meglepő mértékben határozott. Mindenekelőtt kizárja a vitát számos olyan kérdés fölött, ami számunkra ugyan teljesen idegen, de mások számára nem az; pl. a latin-amerikaiak nézete szerint megvizsgálandó, hogy a szerző neve elfogadandó-e a könyv azonosításának lényeges eszközéül. De az ismertetett tételek ezen túlmenően olyan kérdésekben is határozott állásfoglalást tartalmaznak, amelyeket illetőleg még az európai könyvtárosok véleménye is nagyon különböző. Főleg a katalógus második feladatának fenntartás nélküli elismerése jelent — a mi véleményünk szerint komoly vívmányt, az ellentábor szerint azonban nyilván a nemzetközi tárgyalások előkészítésénél kötelező semlegesség flagráns megsértését. Hiszen ezzel eleve el van ejtve RANGANATHAN *canon of ascertainability*je éppúgy, mint a munkaközösségnek az az eredeti javaslata, amely fordításoknál a fordított címre helyezi a fősúlyt és az eredeti címről csak feltételesen kíván melléklapot. De a katalógus első feladatának a megformulázása is tartalmaz új elemet a szokásos óvatos fogalmazással szemben: magában foglalja azt a kivételt nem ismerő követelést, hogy a könyv adataitól eltérő főfelvétel esetén föltétlenül kell készíteni a könyv adatain felépülő melléklapot is. Azt a kérdést viszont, hogy a főlap rendszavát az irodalmi mű vagy pedig a konkrét könyv alapján kell-e megválasztani, vagyis hogy a katalógus két feladata közül melyiket illeti az elsőség, az ismertetett két tétel már nem dönti el, sőt — az, hogy a második tételt szükségesnek tartották kifejezetten hangsúlyozni, arra utal, hogy a megbeszélés nyitva akarja tartani a munkabizottság javaslataiban megjelölt kiskaput: az alternatív rendszót, a fő- és a melléklap megcserélésének engedményét.

A konferencia tárgysorozatát illetően a jelentés leszögezi, hogy csak azoknak a jelentős kérdéseknek a megvitatására kerülhet sor, amelyeket illetően a különböző katalogizálási szabályzatok között számottevő különbségek állnak fenn. Ezen az alapon a következő problémákat sorolja fel mint megvitatandókat.

A) A főlap funkciója a katalógus két feladatának szemszögéből.

B) A főlap rendszavának a megválasztása: 1. a névtelenül megjelent, de ismert szerzőjű műveknél; 2. a sokszerzős műveknél, különös tekintettel *a)* a többes szerzőség különböző formáira (társszerzőség, elkülönülő részmunkák, gyűjtemények), és *b)* arra az esetre, ha a szerzők száma meghalad egy bizonyos számot (pl. hármat).

C) Az egyéni szerzőket illetőleg megvizsgálandó 1. a több nevet használt vagy több néven ismert szerzők esetében a rendszóul választandó név kérdése; 2. a változó nyelvi formákban előforduló neveknél a használandó névforma kérdése; 3. a rendszóul használandó név-elem kérdése, *a)* az európai eredetű összetett és prefixumos neveknél és *b)* a nem-európai neveknél.

D) A testületi szerzőséget illetően megvitatandó, 1. hogy helyezzünk-e el katalóguslapokat a testületi szerzők neve alatt, és ha igen, milyen körülmények között; 2. megvitatandó az alárendelt testületek nevének *a)* önálló címfejként és *b)* a fölöttes testület neve mellett alcímfejként való használata; és végül 3. a földrajzi nevek rendszóként való használata nem territoriális jellegű testületek (államok, tartományok, városok stb.) esetében.

E) A címrendszavakat illetően megvizsgálandó 1. a címváltoztató anonimák rendszavának és 2. a címváltoztató sorozatok és periodikák rendszavának a kérdése.

F) Bizonyos kiadványfajtákat illetően megvizsgálandó a formai címfej, ill. al-címfej használata.

A fenti tematika az európai—észak-amerikai álláspont teljes győzelmét mutatja: a felvetett kérdések kivétel nélkül olyanok, amelyeket mi is vagy vitásnak, vagy problematikusnak, jelenleg nem kielégítően megoldottnak találunk, s emellett meglehetősen ki is merítik az általunk ilyennek érzett kérdések sorát. Az egzotikus problémák, valamint azok a *Working papers* által felvetett témák, amelyeket mi már eldöntöttnek érzünk, kivétel nélkül kimaradtak a listából. Hogy ez a tény nem fogja-e az esetleges megegyezés érvényét leszűkíteni, az európai—észak-amerikai könyvtárakra korlátozni, az csak a konferencián fog eldőlni. Nem vitás azonban, hogy az európai—észak-amerikai könyvtárosok túlnyomó többsége ezzel a tárgysorozattal nagyjában-egészében egyet fog érteni, Keleten és Nyugaton egyaránt; s nem vitás az sem, hogy ez a tárgysorozat kielégítőbb és logikusabb felépítésű, mint a SICKMANN által javasolt program.

A tematika tartalmában, tagolásában, de leginkább sikerült szűkre-szabott formájában elég világosan mutatja a WRIGHT—LUBETZKY-féle elaborátum hatását, anélkül persze, hogy magáévá tenné az utóbbi döntéseit. LUBETZKYék feladatuknak megfelelően minden kérdést határozottan eldöntenek, a javasolt tematika pedig — ugyancsak természetesen — úgyszólván minden felvetett kérdést nyitva hagy. A katalógus feladatain túlmenően még egy ponton előfordul ugyan, hogy már a tematika eldönt egy erősen vitatható kérdést — nem tudni, hogy szándékosan-e vagy csak fogalmazási hiba eredményeképpen. Ez a pont a tematika *D*/3. pontja, amely implicite azt mondja, hogy a territoriális jellegű testületek esetében a földrajzi névnek rendszóként való használata eldöntött kérdés, ha a testületi szerzős rendszót egyáltalában elfogadják.

Jól átgondolt felépítése ellenére a tematika két hiányára is rá kell mutatnunk. Az egyik az egyéni szerzős felvételek elhatárolásának kérdése a címrendszós és a testületi szerzős felvételektől. A másik az egyidejűleg vagy egymásután több nevet használó testületek nevei közötti választás kérdése.

Befejezésül a jelentés közli, hogy a londoni megbeszélés elhatározta 7 kérdés tanulmányozását még a konferencia összeülése előtt, hogy az már e tanulmányok eredményére támaszkodva folytathassa le tárgyalásait. Ezek a kérdések: a könyvtári katalogizálás és az egyéb bibliográfiai munkálatok alapelveinek egymáshoz való viszonya; a terminológia (definíciók kidolgozása); a nem-európai nevek; a transzliteráció; az összetett és prefixumos nevek vizsgálata azzal a céllal, hogy minden nagyobb európai nyelv területén egységes gyakorlatban lehessen megállapodni; a liturgiák és más vallásos szövegek problémái; a sorozatos és periodikus kiadványok problémái.

Amint látjuk, ez a lista erősen heterogén jellegű — éppen úgy, mint a *Working papers* sorozata volt. Nyilván erősen belejátszott e lista összeállításába a bizottsági tárgyalások etikettje: egyes javaslatokat, amelyek nem illettek bele a fővonalba — az összehívandó nagy konferencia tárgysorozatába —, udvariasságból ebbe az előzetes programba szorítottak bele. Valóban, e program minden egyes meglepetést okozó tételének (katalogizálási és bibliográfiai elvek viszonya, liturgiák problémái, sorozatok katalogizálása) a gyökerét meg lehet találni a *Working papers* szerzőinek javaslataiban. Ezek a listába fölöslegesen belekerült tételek persze nem okoznak bajt. Viszont úgy érezzük, hogy a listának nemcsak fölös tételei, de hiányai is vannak, s

ezek már súlyosabb hibáiul róhatók fel: a konferencia előtt elméleti vizsgálat alá kellett volna venni azokat a szempontokat, amelyeket a tételes szabályok konkrét tartalmát illető döntéseknél figyelembe kell venni, sőt nem ártott volna az így kimunkálandó irányelvek empirikus ellenőrzését is megkísérelni. Az összehívandó konferencia komoly megmozdulás, — kívánatos lett volna ezt az eddig egyedülálló alkalmat a címleírás elvi alapjainak nagyon is elhanyagolt felderítésére kihasználni. A munkaközösség 1955-ös javaslatai ebben a vonatkozásban fejlettebb, logikusabb álláspontot képviselnek, mint a londoni megbeszélés határozatai.

Egyebekben azonban ennek a megfordítottját mondhatjuk a két dokumentum egymáshoz való viszonyáról. Nem vitás, hogy az alatt a 6 év alatt, ami a zágrábi határozat óta eltelt, a feladatok és a szempontok észrevehetően tisztázódtak, a hivatalos álláspont komoly fejlődést mutat, s nem vitás az sem, hogy a megegyezés lehetőségének körvonalai, amelyek 6 évvel ezelőtt még teljesen ködbe vesztek, ma már egyre inkább kezdenek kirajzolódni — sőt egyes pontokon már határozott kontúrokká formálódnak.

ÁKOS DOMANOVSZKY: BEMERKUNGEN ZU DEN VORBEREITUNGEN DER INTERNATIONALEN KATALOGISIERUNGSKONFERENZ

Der Aufsatz gibt eine kurze Darstellung der Entwicklung, die von der Einsetzung der Arbeitsgemeinschaft für die Untersuchung der Möglichkeiten einer internationalen Koordinierung der Katalogisierungsregeln durch die Zagreber Tagung des Rats der IFLA zur Veröffentlichung des Berichtes der im Juli des vorigen Jahres in London abgehaltenen vorbereitenden Besprechung führte. Hierbei werden vor allem der Bericht und die Vorschläge der genannten Arbeitsgemeinschaft vom November 1955, die das Londoner Treffen vorbereitenden *Working papers*, und schliesslich der Bericht dieses Treffens besprochen.

Für die Arbeitsgemeinschaft war die Möglichkeit, zu befriedigenden Ergebnissen zu gelangen, nicht gegeben, da ihr Auftrag auf eine wenig gelungene Weise beschränkt war. Offenbar war die verfehlte Fragestellung auch daran schuld, dass die Arbeitsgemeinschaft stets nur die Möglichkeiten des Kompromisses untersuchte, ohne jemals danach zu fragen, ob die vorgeschlagenen Kompromisslösungen die praktischsten, die erreichbar besten wären. Das war offenbar verfehlt: soll es endlich wirklich dazu kommen, dass für die ganze Welt einheitliche Regeln geschaffen werden, so haben diese wohl nicht den am weitesten verbreiteten, sondern den nach unserem heutigen Urteil besten Lösungen Weltgeltung zu verschaffen — die beiden fallen bei weitem nicht immer zusammen.

Die Vorbereitung der Londoner Besprechung war nicht viel gründlicher, als die der Verhandlungen der Arbeitsgemeinschaft. Die *Working papers* tragen zur Lösung der Probleme der Titelaufnahme, die den Katalogisierer heute beunruhigen, nicht viel Erhebliches bei. Als eine rühmenswerte Ausnahme ist die Arbeit von W. E. Wright und S. Lubetzky zu nennen, die einen formell vorzüglichen, knappen Vorschlag für die Hauptbestimmungen des zukünftigen internationalen Regelwerks enthält. Gegen die vom Londoner Treffen geleistete Arbeit ist trotzdem fast nichts Wesentliches mehr einzuwenden — die Teilnehmer haben die Woche, die ihnen zur Verfügung stand, gut benutzt. Das Programm der Konferenz, das sie entworfen haben, ist klar, logisch, eindeutig und widerspiegelt alle Sorgen vor allem der europäischen und nordamerikanischen Katalogbaerbeiter. Dasselbe kann von der dem Schlussbericht angehängten Liste der noch vor der Konferenz zu untersuchenden Probleme leider nicht behauptet werden. Jedenfalls zeigt aber dieser Bericht demjenigen der Arbeitsgemeinschaft gegenüber doch einen wesentlichen Fortschritt: die Meinungen haben sich in den vergangenen 5 Jahren erheblich geklärt, und die Umrisse einer möglichen internationalen Verständigung lassen sich stellenweise bereits erkennen.

HORVÁTH VIKTOR—WIX GYÖRGYNÉ

A tároló könyvtár elvi és gyakorlati kérdései a külföldi szakirodalomban és megvalósításának lehetőségei Magyarországon

A Harvard Egyetem 1915-ben új könyvtárépületet avatott: a Widener Library-t. Az avató ünnepség után az egyetem rektora és a könyvtár vezetője — két jóbarát — szívélyes beszélgetés közepette sétált hazafelé. Egyszerre csak így szólt a könyvtárigazgató: „No, most hozzá kell fognunk az új könyvtárépület megtervezéséhez!" Barátja, a rektor megdöbbenten nézett rá, és csak ennyit mondott: „Veled a könyvtár ügyeiről többé nem fogok beszélni . . ."

Húsz évvel ezután nevezték ki a Harvard Egyetem könyvtárának vezetőjévé Keyes D. METCALFot, aki ma a tároló könyvtári elmélet egyik legismertebb szakembere. Ebben az időben a Widener Library már szűknek bizonyult, s új épület vált szükségessé. Amikor az egyetem e célra kijelölt különbizottsága jóváhagyta az új épület, a Lamont Library építési terveit, az egyik bizottsági tag ezzel a kérdéssel fordult METCALFhoz: „Ha ez az új épület tető alá kerül, akkor örökre befejeztük a könyvtárépítkezést, remélem?" „Nem" — hangzott a rideg válasz. „Csak nem gondolja, hogy még lesz újabb épületre szükségük, annak ellenére, hogy ráadásul földalatti raktárakra is költöttünk! És hova kerülne egyáltalán az az új épület?" — kiáltotta méltatlankodva az egyetemi férfiú. „A rektor házát fogjuk lebontani és annak helyére húzzuk fel az újabb könyvtárépületet" — válaszolta METCALF.

Ez a két anekdota egy konferencián hangzott el, azzal a céllal, hogy plasztikus képet adjon a nagy amerikai könyvtárak helyzetéről, amelyet ugyancsak Keyes D. METCALF komoly formában így jellemzett: „. . . a könyvtárak költségei gyorsabban emelkednek, mint az egyetemek egyéb intézményeinek kiadásai, főképpen az új épületek és a fenntartás költségei következtében . . . Ha a könyvtárak továbbra is olyan mértékben növekednek mint eddig, és ha jövedelmünk és költségvetésünk a jövőben is állandó marad — ésszerű kereteken belül —, akkor minden évben el kell küldeni az egyetemről egy vagy több professzort azért, hogy a könyvtárt fenntarthassuk."[1]

Az írásban rögzített tudás tömegének terjedelme pedig egyre beláthatatlanabb lesz. Ugyanakkor a könyvtárosi hivatástudat arra ösztönzi a könyvtárakat, hogy a tudományos irodalom összegyűjtésében és megőrzésében mégis a lehető teljességre törekedjenek, noha az egyre lehetetlenebb.

Már a század első éveiben C. W. ELIOT, a Harvard Egyetem rektora kiszámította, hogy az egyetem könyvtárának állománya 24 év alatt megkétszereződik. Egyes amerikai szakemberek szerint — ma ugyanehhez a megduplázódáshoz mindössze 16 esztendő szükséges. [F. RIDER.] Bár van olyan véle-

[1] METCALF (50)

(A nevek után zárójelben feltüntetett szám hivatkozás az „Irodalom"-ban közölt adatokra.)

mény is, amely — statisztikai adatokra hivatkozva — lassúbbnak tartja az állománynövekedés tempóját: az állomány évi 3%-ának, ill. nagy tudományos könyvtáraknál csak évi 2,5 %-nak.[2]

A tény azonban az, hogy az állománynövekedés következtében egyre újabb és újabb raktári férőhelyre van szükség, egyre nagyobb apparátus képes csak a betóduló anyaggal megbirkózni, s egyre bonyolultabbá válik az olvasók kiszolgálása is.

Mindez pedig — a növekvő fenntartási költségek mellett — olyan építkezési költségekben is jelentkezik, amelyeket a könyvtárak fenntartó szervei egyre kevésbé tudnak biztosítani.

E probléma-lánc megoldására számos javaslattevő jelentkezett a szakirodalomban. A ma ismert és elfogadott módszerek az alábbi kategóriák körül csoportosíthatók: 1. „tömör" raktározás; 2. a ritkán keresett kiadványok mikroredukciója, és az eredeti kiadványok ezzel párhuzamos selejtezése; 3. állományapasztás: a ritkán keresett kiadványok „kigyomlálása" (weeding out); 4. több könyvtár kooperációja a ritkán keresett kiadványok közös tárolására és szerzeményezésére.

Ezek a módszerek a szakirodalomban hol egymagukban is kielégítő, hol pedig kombináltan alkalmazható megoldásokként szerepelnek. Tanulmányunk csak az utolsóként említett kategóriával kíván foglalkozni: a tároló könyvtár elvi és gyakorlati kérdéseivel, valamint annak magyarországi megvalósítása lehetőségeivel.

I.

A tároló könyvtár elvi és gyakorlati kérdései a külföldi szakirodalomban

Több könyvtár kooperációja a ritkán keresett kiadványok szerzeményezésében és tárolásában az általában „deposit library" vagy „storage library"-ként ismert intézmény: a „tároló könyvtár". Ez az intézmény a legkülönbözőbb funkciókat vállalhatja, lényege azonban bármilyen szervezeti forma mellett azonos: egyes könyvtárak ritkán keresett kiadványanyagát tárolja és kezeli — esetleg gyarapítja — kisebb költséggel, mint ahogy ez az anyaintézményen belül lehetséges volna.

Ez a — ma még kísérleti jellegű — intézmény gyakorlati megvalósulásának rövid évei alatt az alábbi fejlődési fokozatokon ment át:[3]

1. Egy egyedi könyvtár *kisegítő raktára* (storage library, Aushilfsmagazin), amelyben egyetlen könyvtár — akár véglegesen, akár csak egy újabb épület felépüléséig — nagyobb helykihasználást és olcsóbb fenntartást biztosító módszerekkel őrzi állományának inkurrens részét.

2. Több könyvtár egyesült erővel létrehozott és fenntartott *letéti könyvtára* (deposit library), amelyben mindegyik tagkönyvtár egy-egy raktári részt tetszése szerinti módon használ fel, egyéni elbírálása alapján letétbe helyezni kívánt állomány-csoportjainak raktározására.

3. Több azonos típusú és érdeklődési körű könyvtár egyesült erővel létrehozott és fenntartott *központi tároló könyvtára* (inter-library center), amelynek raktárában a tagkönyvtárak elsősorban bizonyos elvek alapján

[2] Metcalf (52)

[3] Igyekeztünk az elnevezések magyar megfelelőinek megválasztásánál is a tároló könyvtárak egyes típusainak funkcióiból kiindulni.

kijelölt, ritkán keresett kiadványcsoportokat helyeznek el, s amely az így létrejött állomány adta lehetőségekkel élve bizonyos központi funkciókat is ellát (pl. ismétlődések kiiktatása, központilag sokszorosított katalógus a tároló könyvtár állományáról, bizonyos letétbe helyezett kiadványcsoportok központi gyarapítása stb.).

4. Több különböző típusú és érdeklődési körű, de egy földrajzi körzetbe tartozó könyvtár egyesült erővel létrehozott és fenntartott *regionális könyvtárközi központja* (regional library), amelynek a ritkán keresett kiadványcsoportok tárolása csak egyik funkciója. Emellett azonban számos más kooperációs területen lát el olyan funkciókat, amelyek központilag gazdaságosabban oldhatók meg (gyűjtőkör-elhatárolás, felelősség vállalása senki által nem gondozott tudományos területekért stb.).

A tároló könyvtár elmélete és a gyakorlatban megvalósult formái egyetlen felismerésből indulnak ki: a könyvtárak állományából a gazdaságosabb üzemeltetés érdekében a kevéssé használt irodalmat le lehet és le kell választani.

C. W. ELIOT harvardi rektor mondta ki először a század legelején: „Kétséges, hogy bölcs dolog-e az egyetem számára milliós tételekben tárolni könyveket akkor, amikor a tárolt állománynak csak kis hányada használható ténylegesen. Most, amikor a közlekedés és a szállítás az ország minden részén olcsóvá és biztonságossá vált, igen könnyen lehetséges, hogy az országnak csak három vagy négy pontján fognak nagy mennyiségű dokumentumot összegyűjteni és hozzáférhetően tárolni, míg a könyvtárak többsége megelégszik azzal, hogy csak olyan könyveket tartson, amelyeket állandóan használnak. Az „állandó" szót természetesen igen liberálisan értelmezve".[4]

ELIOTnak ez a megállapítása a Harvard Egyetem könyvtárának 1900/01, évi statisztikájából indult ki, amelyből nyilvánvalóvá vált, hogy az állománynak több mint 80%-át egész évben nem használták. (367 000 kötetes állományra mindössze 63 673 kölcsönzés esett). Eliot és a könyvtár akkori vezetője, William Coolidge LANE, ez adatokból azt a következtetést vonták le, hogy a könyvtárak állományának zöme csak a használat lehetőségét rejti, tényleges használat nélkül. Ebből kiindulva azután a nem használt könyveket „holt" anyagnak tekintették és kijelentették, hogy amennyiben kiemelik a könyvtár raktárából és hozzáférhető módon, kisebb költséggel másutt kezelik, senkit nem ér károsodás. A könyvtár fölösleges tehertől szabadul meg, aminek mindössze az az ára, hogy ha a kutató éppen ezt az anyagot kérné, egy kis késedelem árán kapja kézhez. Nézeteik, amelyeket a XX. század első évtizedében több alkalommal is kifejtettek, lelkes helyeslőkre és heves ellenzőkre találtak. F. MILKAU pl. az ellenzők táborába tartozott, s a tároló könyvtár helyett a méret szerinti raktározás következetes keresztülvitelét ajánlotta.[5] A pártolók ezzel szemben tovább fejlesztették a Harvard-i elgondolást: helytörténeti dokumentumok körzeti gyűjtőhelyének javasolták az ELIOT-féle tároló könyvtárt, amely nemcsak a ritkán keresett, hanem a csupán helyi vonatkozású anyag tekintetében is egy körzet könyvtárainak bázisa lehetne.[6]

Ezek a viták az 1920-as években ismét előtérbe kerültek. Ekkor kér néhány amerikai könyvtár első ízben engedélyt közös tároló raktár létesítésére

[4] ELIOT, C. W. 1900/01. évi beszámolója. SEYFFERT idézi (65).

[5] MILKAU, F.: *Paul Hinneberg — Die Kultur der Gegenwart.* Bd. 1. 1906. 624. l.; Zentralbl. f. Bibl. Wesen 23. 1906. 162. l.

[6] HILL (36)

(anélkül, hogy a közös raktár megvalósulna), s ekkor cikkezik F. KOSSMANN a „Bibliotheekleven"-ben egy hollandiai „központi könyvraktár", egy letéti típusú passzív intézmény időszerűségéről.[7]

Az 1930-as évek körül Németországban vitáznak a tároló könyvtár lehetőségeiről és szükségességéről. Az amerikai terveket bizonyos mértékig félreértve, két alapvetően ellentétes javaslatról esik itt szó: F. JUNTKE a „holt anyag" leválasztását és „segédraktár"-ba való félretételét ajánlja a német könyvtárak válságos helyzetének megoldására; míg mások egy összbirodalmi központi tároló könyvtár gigantikus terveit fejtegetik. Mindkét javaslat feledésbe merül: a német könyvtárak problémáit ez idő tájt csak új épületek oldhatják meg.[8]

A tároló könyvtár gyakorlati megvalósulása az 1940-es évek elején az Egyesült Államokban kezdődik. Az első, több könyvtár által létrehozott letéti könyvtár, a *New England Deposit Library* 1942-ben nyitotta meg kapuit Bostonban, ezt követte két tároló könyvtár. Az egyik a chicagói *Midwest Inter-Library Center*, amelynek megalakítását 1948-ban határozták el, és 1951-ben kezdte meg működését. Ugyancsak 1951-ben nyílt meg a másik, a *Hampshire Inter-Library Center* South-Hadleyben. Az áttekintés megkönnyítésére külön táblázatban összefoglalva mutatjuk be e három intézmény (a központi tároló könyvtár tulajdonképpeni gyakorlati formái) jellemzőbb adatait és fontosabb célkitűzéseit.

Tervbe vették egy negyedik központi tároló könyvtár, a Northeastern Regional Library létesítését is, de még nem valósulhatott meg, mert tervének gyakorlati és elvi kérdésein az amerikai könyvtárosok két csoportja már tíz év óta vitázik anélkül, hogy közös nevezőre tudtak volna jutni.

Az egyik csoport, a New England-i könyvtárosok, élükön K. D. METCALF-fal, passzív jellegű intézményt kívánnak létrehozni, egy olyan tároló könyvtárat, amely a tagkönyvtárak ritkán keresett állományát raktározza, mint a bostoni NEDL, megtoldva ezt a valószínűleg nagyszámú átfedés kiküszöbölésével. Nem kíván ezzel szemben — legalább is egyelőre — sem katalogizálást, sem központi szerzeményezést. A passzív jelleget aláhúzza elhelyezési javaslatuk is: vidéken legyen a tároló könyvtár, ahol biztosítva van a kis olvasóforgalom.

A New York-i nagykönyvtárak csoportja, élükön C. WHITE-tal, a Columbia Egyetem könyvtárigazgatójával, ellentétes álláspont mellett kardoskodik. A Northeastern Regional Library-nek szerintük aktív intézménynek kell lennie, amely nemcsak tárolja a ritkán keresett könyveket, hanem központilag katalogizálja is, központi szerzeményezést is folytat, s számos egyéb olyan funkciót is ellát, amelyeket egy központi szerv gazdaságosabban tud intézni, mint az egyedi könyvtárak. A tároló könyvtár tervezett elhelyezése is kidomborítja aktivitási igényüket: forgalmas, városi központban, megfelelő olvasószolgálati segédeszközökkel végezné munkáját.

A tároló könyvtári fejlődés különböző útjain a Northeastern Regional Library megalapítása körüli vita fontos csomópontnak látszik: itt kívánják eldönteni azt a kérdést, hogy a tároló könyvtár a meglevő könyvtári szervezetnek passzív függvénye legyen-e, vagy pedig olyan aktív része, amely organikus kiegészítése a jelenlegi szervezetnek.[9]

[7] Idézi WOLK (78).
[8] SEYFFERT (65).
[9] METCALF (50) és WHITE (73).

Még két próbálkozást kell itt említenünk, noha egyik sem tároló könyvtár a szó szorosan vett értelmében. Az egyik egy intézmény: a *Southeastern Inter-Library Research Facility* (SIRF), hat déli állambeli egyetemi könyvtár összefogásából alakult központi hivatal. Ez a hivatal arra szolgál, hogy a résztvevő egyetemi könyvtárakat úgy szervezze meg, hogy egyetlen nagy tudományos könyvtárrá egészítsék ki egymást. Mindegyikben legyen meg az egyetemi oktatáshoz szükséges állomány, de ezen felül mindegyik vállaljon felelősséget a tudományok valamely területéért olyan szinten és teljességgel, hogy az igényes tudományos kutatók szükségleteit is biztosítsa. Emellett a koordinálás mellett feladata lenne még a körzet tudományos forrásainak (pl. periodika anyag stb.) feltárása, felvilágosító szolgálat a körzet könyvtárai részére, a körzet szerzeményezésének folyamatos összehangolása és egy központi tároló könyvtárra vonatkozó javaslat kidolgozása a jövő számára. (A jelenben ugyanis nem látják szükségesnek egy tároló könyvtár létrehozatalát, mert „ennek a körzetnek a könyvtárai még nem olyan nagyok, mint azok, amelyek a MILC-et létrehozták, amellett csak nemrég indultak erőteljesebb növekedésnek, és így nem gyűjtöttek még össze nagy anyagot olyan jellegű kiadványokból, mint amelyek a chicagói tároló könyvtár létrejöttét szükségessé tették.")[10]

A másik említésre érdemes próbálkozás egy egyedi könyvtár, a Yale Egyetem Könyvtára előrelátását dicséri. Itt úgy készülnek egy jövőbeni központi tároló könyvtárban való részvételre, ill. állományuk bizonyos meghatározott keretek között tartására, hogy több éves programot dolgoztak ki, amelynek keretében megfelelő szakértőkkel:

1. Az állományból kiemelik, kiiktatják és megsemmisítik — igen szigorú határokon belül — az olyan anyagot, amelynek nincs tudományos értéke.

2. Bizonyos — ugyancsak szigorú szempontok alapján megválogatott anyagot mikroredukciós módszerekkel reprodukálnak, s az eredetit megsemmisítik.

3. Felállítanak egy ún. W-raktárrészt, ahova tömör raktározással, méret szerint, új szerzemények esetében egyszerűbb feldolgozással, régi szerzeményeknél az állomány polcról polcra menő vizsgálata és a helyrajzi katalógusban való megjelölése után helyezik el azt a ritkán keresett anyagot, amelynek kutatók számára esetleg lehet értéke, s amelyet egy tároló könyvtár létrejöttekor rögtön letétbe kívánnak helyezni.[11]

Az európai próbálkozások közel sem olyan tanulságosak és sokrétűek, mint az amerikaiak. Ez nem az amerikai könyvtárosok új iránti alkati érdeklődésével magyarázható,[12] hanem az európai helyzet gyökeresen különböző voltával. Európában két háború s az azt követő gazdasági nehézségek járultak hozzá ahhoz, hogy a legtöbb könyvtár állományát csupán bizonyos stabil — vagy éppen csökkenő — keretek közt tudja tartani. Európában a szakirodalom szerint nem fenyeget a 25 vagy éppen 16 évenkénti állomány-megduplázódás veszélye, itt a növekedés sokkal lassúbb. Másrészt az elpusztult vagy elavult, vagy éppen nem könyvtári célra épült könyvtári épületeken nem segít egy tároló könyvtár, csak korszerű könyvtárépület. Végül, de nem utolsósorban: számos olyan könyvtárszervezeti intézkedés történt a különböző európai államokban, amely az Amerikában a központi tároló könyvtáron belül

[10] Harwell (34).
[11] Ottemiller—Field—Ash (59).
[12] Amint azt Downs teszi (10).

intézményesített együttműködést központi tároló könyvtár nélkül valósítja meg. Ilyen pl. a gyűjtőköri elhatárolás (Angliában, Németországban), a könyvtárhálózatok rendszere (a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban), központi katalógusok stb.

Ezzel magyarázható, hogy Európában elsősorban az egyedi könyvtárak mellett működő kisegítő raktárak dominálnak (British Museum, Bibliothèque Nationale stb.), legfeljebb egy olyasfajta „megfejeléssel", mint Finnországban, ahol a Helsinki Egyetemi Könyvtár két letéti könyvtárából az egyiken (egy 14 km polc-férőhellyel rendelkező épületen) kb. 25 helsinki könyvtár és intézmény osztozik.[13]

Aktívabb tároló könyvtári megoldások még csak javaslatok formájában ismeretesek. Ilyen Angliában az University of London könyvtárainak tervbe vett közös raktára, vagy FILON javaslata a meglevő regionális könyvtárhálózatok részére létesítendő tároló könyvtárakra vonatkozóan, amelyeket nemcsak a közös könyvmegőrzés, hanem a közös könyvbeszerzés eszközeként is javasol, természetesen csak ritkán keresett anyagra vonatkoztatva. Hozzáteszi azonban, hogy „az a gondolat, hogy hozzájáruljanak olyan könyvek megvételéhez, amelyek nem saját könyvtáruk exkluzív tulajdonát képezik; hogy támogassák egy olyan könyvtár létesítését és fenntartását, amely egy könyvtár-csoport közös tulajdona, egyelőre irtózattal tölti el hazánk legtöbb könyvtárosát".[14]

Németországban és Hollandiában is csak javaslatokról tudunk, megvalósult tároló könyvtárakról azonban nem. Hans SEYFFERT nagy tanulmányban[15] bizonyítja a német könyvtárosoknak egy tároló könyvtár gazdaságosságát, és az egyszerű csoportos kiemeléstől a bonyolult szelektálás felé haladó, letéti politikán alapuló központi tároló könyvtárakat javasol. Szükségesnek azonban csak akkor ítéli, amikor két vagy három egy körzetbe tartozó nagykönyvtárnál egyszerre lép fel helyszűke, mert ekkor egy közös raktár építése látszik a legolcsóbb megoldásnak. Ez esetben viszont központi katalógussal és duplumkiiktatással egybekötött, aktív típusú központi tároló könyvtárakat javasol. A holland J. WOLKnak a *Könyvtári Figyelőben* is megjelent érdekes cikke[16] inkább csak a tároló könyvtár melletti vagy elleni érveket veti fel, de nem kötelezi le magát sem az aktív, sem a passzív tároló könyvtártípus mellett. Mindössze arra a következtetésre jut, hogy valamilyen tároló könyvtárra szükség van Hollandiában.

A legérdekesebbek kétségkívül a szovjet vélemények lennének, miután a Szovjetunió az az európai ország, ahol sok a nagy állománnyal rendelkező könyvtár, és ahol a pénzügyi lehetőségek is legjobban kedveznek az állományfejlesztésnek. A szovjet szakirodalomban azonban a tároló könyvtár problematikájával csak közvetett, egy a tároló könyvtárral ellentétes út keresésének formájában találkozunk. Erre utalnak a szakirodalomban azok a cikkek és tájékoztatások, amelyek a könyvtárak inkurrens anyagának felhasználását szorgalmazzák.

Ez az álláspont tükröződik N. TOMAHIN javaslatában[17], aki köztársaságonként központi csereállomány felállítását sürgeti egy-egy erre kijelölt könyv-

[13] VALLINKOSKI (71).
[14] FILON (29).
[15] SEYFFERT (65).
[16] WOLK (78).
[17] TOMAHIN (68).

tár mellett. Ide adnák le a könyvtárak fölöspéldányaikat, az így összegyűlt anyagot katalógusban tárnák fel és igénylés esetén innen küldenék szét az igénylő könyvtáraknak.

Hasonló álláspontot tükröz a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának 1959. évi, könyvtárügyekkel foglalkozó határozata is[18], amely arra buzdítja a szovjet könyvtárosokat, hogy „... tegyék meg a szükséges intézkedéseket az elavult kiadványok selejtezésére; szervezzék meg a nem használt duplumok és profilba nem tartozó irodalom szétosztását a megfelelő könyvtárak között ..." Nyilvánvalónak látszik egy olyan, egyébként szervesen a szovjet könyvtárpolitika irányvonalába illeszkedő törekvés, amely nem kíván inkurrens nagy könyvállományokat összehozni központi tároló könyvtárak révén, hanem a szovjet könyvtárak sokszínű és sokféle érdeklődésű hálózatára támaszkodva, meg akarja találni az inkurrens kiadványok számára azt a könyvtárat, ahol a „holt" anyag „élő"-vé válik.

A továbbiakban a tároló könyvtárak vizsgálatánál a szakirodalomban feltűnő véleményeket és azokat a problémákat kívánjuk összegezni, amelyekkel kapcsolatosan egyöntetű álláspont még nem alakult ki.

A tároló könyvtárak által nyújtott előnyök

a) *A könyvtárak szempontjából:*

1. Lépést tudnak tartani a tudományos dokumentumok egyre növekvő áradatával anélkül, hogy csupán a raktári férőhely kibővítésére új könyvtárépületet kellene biztosítaniok.

2. Részesülnek a könyvtárközi együttműködés olyan előnyeiből, mint pl. a gyarapítás koordinálása s ezzel a fölösleges átfedések elkerülése, több könyvtár együttes állományának feltárása stb.

3. Minimálisra csökkenthetik fenntartási költségeiket, mert

a szerzeményezés koordinációja a beszerzésre szánt keret jobb felhasználását teszi lehetővé;

a feldolgozás az új beszerzések egy jelentős hányadánál lényegesen egyszerűbb lesz[19] (DOHERTY említi, hogy a Harvard Egyetem Könyvtára, amely évi gyarapodásának több mint 20 százalékát helyezi azonnal letétbe, 25 százalékkal tudta csökkenteni feldolgozó osztályának létszámát);[20]

a köttetési költségek csökkennek, mert a letéti anyagot nem szükséges köttetni;

csökkennek *a raktározási költségek*, mert a könyvtárban a raktári férőhely kurrens anyaggal telítődik, s így a raktáros munkája racionálisabb lesz; míg a tároló könyvtár fenntartási költségei (világítás, takarítás, személyzet) a kisebb igénybevétel, a tömör raktározás stb. következtében minimálisak.

b) *Az olvasó szempontjából* is vannak a tároló könyvtárnak előnyei:

1. A letétbe helyezett ritkán keresett anyag ugyanis — kiiktatás esetén — nemcsak a raktárt, hanem a katalógust is fölösleges tehertől szabadítja meg. Így a katalógusban könnyebb a tájékozódás és kisebb annak az esélye,

[18] A szovjet könyvtárügy helyzete és megjavításának módjai. A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának határozata. *Partijnaja Zsizn'*. 1959. 20. sz., 25—29. l. [Az OSZK 2160. sz. fordítása.]

[19] HASKINS (35).

[20] DOHERTY (8).

hogy — pusztán a cím alapján — elavult, számára értéktelen művet kérjen ki az olvasó.

2. A szerzeményezés központi koordinálása, a fölösleges ismétlődésekre fordított összegek jobb felhasználásával, több mű megvételét teszi lehetővé.

3. Bizonyos speciális gyűjteményeknek a tároló könyvtárban való kialakítása esetén, egy-egy ritkán keresett kiadványhoz a kutató könnyebben hozzájuthat, mint korábban, amikor azt az ország összes könyvtárában keresni kellett.

Összegezve az előnyöket: a tároló könyvtár módot ad a könyvtári erőforrások ésszerűbb és gazdaságosabb felhasználására.

A tároló könyvtár — hátrányai

a) *A könyvtárak szempontjából:*

1. A könyvtárak felettes hatóságai a tároló könyvtár létrehozására és fenntartására fordított jelentős összeget figyelembe véve, arra a következtetésre juthatnak, hogy ezek után egy könyvtárnak sincs szüksége korszerű, új épületre, ill. hogy a központi könyvbeszerzésre való hivatkozással csökkenthetik a tagintézmények gyarapodásra fordítható költségvetési keretét.

2. Gyakori az a könyvtárosi felfogás, hogy egy könyvtár tekintélye és vonzóereje az állomány nagyságával egyenes arányban növekszik. Éppen ezért minden állománycsökkentést veszélyesnek tartanak, s egy központi tároló könyvtár kialakításában, ill. annak központi könyvbeszerzésében rivalizálást látnak.

3. Minden könyvtár külön egyéniség, amelyet egy központi tároló könyvtár minden tagra egyformán vonatkozó szabályai különbözőképpen érintenek. Ez a negatívum mutatkozik meg pl. a MILC gyakorlatában, ahol 15 tagkönyvtár közös vételi óhaja hiúsulhat meg azon, hogy tizenhatodik tagtársuk saját állománya számára elengedhetetlennek tartja a vételre kijelölt művet.

4. A letétbe helyezés rendkívül bonyolult problémákat vet fel. Így pl. a tulajdonjog kérdését — ez áll a közös beszerzésekre is —, de főképpen a letétre kijelölés és az állományból való kiiktatás kérdéseit. Elhangzott pl. olyan vélemény is, hogy egy-egy letétbe helyezett könyvtári egység kiválasztásának és az állományból való kiiktatásának költségei megegyeznek egy új szerzemény feldolgozási költségével.[21]

5. Sok kritika éri a tároló könyvtárakat (különösen a MILC-et) a magas fenntartási költségek — tagdíjak — miatt. Egyrészt az a vélemény, hogy a magas tagdíjat fizető nagykönyvtárak kevesebbet profitálnak, mint az alacsony tagdíjat fizető kisebbek (a MILC-ben a tagdíjak évi 1329 dollártól 9100 dollárig terjednek). Másrészt kifogásolják, hogy a magas fenntartási költségeket nem indokolja a rendkívül csekély igénybevétel. Noha elismerik, hogy egy tároló könyvtár forgalma szükségszerűen csak rendkívül alacsony lehet, mégis sokallják az egy-egy forgalmazott egységre eső közel 40 dolláros költséget.[22]

A bírálók vagy úgy látják, hogy kurrensebb anyagnak is kellene szerepelnie a tároló könyvtár állományában — amit azonban egy könyvtár sem ad

[21] Rogers (63).
[22] Downs (10).

le szívesen — vagy azt hangsúlyozzák, hogy pl. a MILC létrehozatalára fordított 1 000 000 és fenntartására fordított további évi 85 000 dollár bőségesen fedezné egy mikroredukciós-program végrehajtását. Ezt annál nyomatékosabban hangsúlyozhatják, mert a tároló könyvtár állományának rossz minőségű papírra nyomott része előbb-utóbb mikroreprodukcióra szorul.

b) *Az olvasó ellenvetéseinek* lényege, hogy gyorsan akarja megkapni a kért anyagot és helyben, megszokott könyvtárában. „Van egy pont, amelyben ők (a mi kutatóink) meglepően egyetértenek — úgy látszik mindegyiknek az a — laikus számára néha érthetetlennek tűnő — kívánsága, hogy kutatási anyaguk hozzáférhető legyen, mégpedig nem New Yorkban, sem Californiában, hanem közvetlenül az orruk előtt, ott, ahol éppen dolgoznak".[23]

Összefoglalásul helyén valónak látszik a MILC egyik bírálójának, N. S. Dix-nek szavait idézni annak hangsúlyozására, hogy a tároló könyvtár még csak kísérleti intézmény, mert erényei és hiányosságai egyaránt ebből következnek: „Még túl korai volna a Midwest Inter-Library Center hatékonyságáról véleményt mondani, akár a körzet tudományos forrásmunka-állományának kibővítésére, akár a belső tartalékok feltárására vonatkozzék ez . . . A MILC, mint úttörő próbálkozás az együttműködés terén, alapos tanulmányozást igényel."[24]

Vitás kérdések

A tároló könyvtárak úttörő munkája során számos alapvető kérdésre még nem sikerült a leghelyesebb választ megtalálni.

1. Az első és a legfontosabb a *funkciók kérdése*. Van a könyvtárosoknak egy olyan tábora, amely a passzív megoldást támogatja. Véleményük szerint a tároló könyvtárnak egy feladata van: a nagytömegű, keveset használt anyag raktározása és esetleg az ismétlődések kiküszöbölése. A másik tábor viszont az aktív típusú tároló könyvtár mellett szavaz, amely nemcsak tárol, de közös célokat szolgáló feladatokat is vállal.

2. A funkciók kérdéséhez szorosan kapcsolódik a *tagkönyvtárak jellegének* problémája. Azonos típusú könyvtárak egyesülése a különböző aktív funkciók eredményes megvalósítását segíti elő, míg a különböző érdeklődési körű könyvtárak egyesülése inkább teljesen passzív bérraktározásra vezethet. Ami pedig az állomány terjedelmét illeti, az érvek többsége a nagykönyvtárak egyesülése mellett szól, mert a nagy állományokban több esélye van a gyakori átfedésnek, és így a duplumok kiküszöbölése is racionálisabb.

3. Az *épület és annak elhelyezése* ugyancsak szoros kapcsolatban van a funkciók problémájával. Az aktív jellegű tároló könyvtár hívei a nagyvárosi központi elhelyezést javasolják (egy nagy könyvtárhoz csatolva, vagy annak közelében), mert így látják biztosítottnak a tároló könyvtár megfelelő közlekedési és szállítási lehetőségeit, valamint a megfelelő bibliográfiai apparátus közelségét. A passzív típusú tároló könyvtár helyeslői ezzel szemben vidéki elhelyezést kívánnak, ahol eleve kizárt a nagy olvasóforgalom, olcsók a telekárak, jó a klíma és nem fenyeget a nagy könyvtárhoz való tartozással járó féltékenykedés.

[23] Rider (61).
[24] Dix (6).

4. *A letétbe helyezett anyag kiválasztásának és kiiktatásának módja,* illetve csoportos letétbe helyezésre alkalmas anyag kategóriái is vitatottak.

A kiválasztás és kiiktatás eddig alkalmazott módszerei az alábbiakban foglalhatók össze:

a) Bizonyos zárt raktári egységek átemelése a tároló könyvtárba (pl. terjedelmes sorozatok, együtt raktározott szakcsoportok stb.).

b) Egyes szakcsoportok együttes vagy zömmel való átemelése a használat gyakoriságának indexe (a használat gyakoriságának száma bizonyos időszakban, a szakcsoport kötetszámára vonatkoztatva) alapján, természetesen olyan könyvtárakban, amelyek szakok szerint raktároznak.

c) Egyedi könyvek kiemelése vagy egyedi használati statisztika, vagy polcról-polcra haladó szakértői válogatás alapján.

d) Bizonyos új szerzemények eleve elkülönített raktározása egy későbbi — tároló könyvtárba való — átemelés szempontjából.

Az *a)* és *b)* esetekben a lelőhely nyilvántartása csak csoportos átvezetést igényel, a *c)* esetben egyedi átvezetést, legalább is a betűrendes katalógus főlapjain, míg a *d)* esetben már a feldolgozáskor megjelölik a letéti anyagot.

Ami a letétbe helyezésre kerülő anyag kategóriáit illeti, azok általában: *a)* hivatalos kiadványok, hivatalos közlönyök, parlamenti tudósítások; *b)* sorozati kiadványok — periodikák is —, ha elavultak vagy kevéssé keresettek; *c)* tankönyvek, segédkönyvek; *d)* kollégiumok, egyetemek, iskolák igazgatási kiadványai; *e)* disszertációk, szabadalmi leírások, árjegyzékek; *f)* inkurrens hírlapok; *g)* szépirodalom: elavult ifjúsági irodalom, másodrendű régebbi szerzők, idegen nyelvű fordítások.

Felmerült az a kérdés is, hogy köteles-e a tároló könyvtár válogatás nélkül minden leadott anyagot átvenni, vagy csupán olyant, amely megérdemli a ráfordított feldolgozási és fenntartási költségeket.

5. Komoly, a tagkönyvtárak féltékenységének felkeltésére alkalmas problémaként jelentkezett annak a kérdése, hogy *mit szerzeményezzen önállóan a tároló könyvtár?* Az általános vélemény az, hogy speciális gyűjtemények kialakításánál, gyarapításnál nem rivalizálhat a tároló könyvtár egyetlen tagkönyvtárral sem. Ugyancsak vitás kérdés az olyan cserekapcsolatok átvétele, amelyek inkurrens anyagot szállítanak a könyvtárakba.

6. *A tároló könyvtár katalógusának sokszorosítása* is problematikus kérdés. Ez a nagy költséggel járó feladat csak abban az esetben látszik racionálisnak, ha a letéti állomány kiegészíti és nem megismétli a tagkönyvtárak állományát.

7. Megválaszolatlan még egyrészt az a kérdés, hogy *egy vagy több példányt ajánlatos-e megtartani* a letétbe helyezett és amúgy is inkurrens kiadványokból, másrészt az, hogy a könyvkereskedelmi szempontból *értéktelen, kiküszöbölt duplumoknak hol lehet felvevőhelyet találni?*

Összefoglalásként az átvizsgált szakirodalom alapján a következőkben összegezhetjük a tároló könyvtárról alkotott helyzetképet:

1. Az Amerikai Egyesült Államokban, ahol sok a nagy állománnyal és jelentős anyagi eszközökkel rendelkező, tehát gyorsan gyarapodó könyvtár; viszont hiányzik a központi, hivatalos koordináció az egyes könyvtári területeken — nagy az érdeklődés a tároló könyvtár nyújtotta kooperációs és koordinációs lehetőségek iránt.

2. Európában általában a tároló könyvtár önmagában — új könyvtári épületek nélkül — nem segítene a könyvtárakon. Emellett a legtöbb európai

országban a könyvtárak bizonyos funkcióit központilag amúgy is koordinálják. A tároló könyvtár tehát itt inkább csak egy jövőbeni lehetőség, s így az iránta való érdeklődés egyelőre csak előrelátó javaslatok formájában nyilvánul meg.

3. A Szovjetunióban egy, a tároló könyvtári megoldástól eltérő állásponttal és kialakuló gyakorlattal találkozunk. Itt a könyvtárak ritkán vagy egyáltalán nem használt anyagát nem tároló könyvtárakba kívánják összehozni, hanem rendszeres szétosztás révén azok felhasználását szorgalmazzák.

4. Végső összegezésben a tároló könyvtár egyelőre még csak kísérleti intézmény, amely az útkeresés időszakát éli. Előnyei és hátrányai nem ellenzik, hanem igénylik a vele való foglalkozást.

II.

A tároló könyvtár és megvalósításának lehetőségei Magyarországon

Tanulmányunkban elengedhetőnek tartottuk a tároló könyvtár magyarországi előzményeinek részletező vizsgálatát. A raktári férőhelyek elégtelensége, a férőhelykérdés megoldásának sürgetése, szórványos próbálkozások azok megoldására állandóan ismétlődő jelenségek a magyar könyvtárügy történetében. Inkább az érdekessége, mint a kérdésünkkel való összefüggésbehozás szándékával említjük meg II. JÓZSEF császárnak korát meghaladó, szinte „modern" könyvtári elgondolásokat tartalmazó rendeletét,[25] amelynek a raktári férőhelyekkel és az állományapasztással kapcsolatos vonatkozásai is vannak.

A tényleges előzményekből két olyan könyvtári szerv jelentkezését tartjuk szükségesnek megemlíteni, amelyek funkcióikban (duplum- és fölöspéldányok tárolása) már a tároló könyvtár gondolatának csíráit hordozták.

Az első, nem véletlenül, mint konkrét könyvtárügyi intézkedés a Tanácsköztársaság idejére esik. Részben a könyvtárak duplumanyagának központi tárolására és célszerűbb elosztására, részben a közkönyvtárak könyv- és egyéb könyvtári szükségleteinek központosított ellátására 1919 májusában hozták létre a „Közkönyvtárak Gyűjtő és Elosztó Telep"-ét. Itt gyűjtötték össze az állami tulajdonba vett könyveket is. Ez a telep lett volna „a megalakítandó Magyar Könyvtárügyi Intézet könyvrezervoárja és központi ellátó szerve". A Tanácsköztársaság alig néhány hónap alatt kibontakozott kultúrpolitikájának kezdeményeit és eredményeit, köztük könyvtárpolitikájának elvi tartalmát, szándékát, félbemaradt alkotásait, „ezeket a csupa erő gondolat-hajtásokat" a proletárhatalom katonai veresége nem tudta eltemetni. Időtálló gondolatai, tervei és programja ma is élő források.[26]

[25] Ez az 1785-ből származó rendelkezés az egyetemi és líceumi könyvtárak számára a fölöspéldányok leválasztását, értékesítését és az így befolyt összegből új, keresett kiadványok beszerzését írja elő, igen érdekes megokolással: „Allein so sehr von einer Seite alles nützliche aufgenommen werden kann, eben so sehr soll von der anderen Seite alles entfernt werden, was diesem Endzwecke nicht zusagt. In eine Bibliothek, die ihren ganzen Werth auf Brauchbarkeit und Anwendung gründet, kann nicht alles hineingestellt werden, was immer zu irgendeiner Zeit gedruckt worden, oder was blos Phantasie und gelehrten Luxus zur Schau trägt . . ." Id. GÁRDONYI Albert: *A magyar könyvtárpolitika kezdetei*. Magy. Könyvszle. 1940. 134—146. l.

[26] *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye*. Forrásgyűjtemény. Közzéteszi, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta KŐHALMI Béla. Bp. 1960.

Az elsőhöz hasonlóan, részben azonos szükségletek kielégítésére és azonos célkitűzések megvalósításaként alakult meg 1952-ben az Országos Széchényi Könyvtár mai Könyvelosztója is. Ez a szerv az Országos Könyvtári Központ 1949 óta működött Fölöspéldányelosztója munkájának folytatója és továbbfejlesztője: végzi az államosított könyvtári anyag, a könyvtárak duplum- és fölöspéldányainak feldolgozását és szétosztását, valamint a könyvtári szükségletekre igénybe nem vett könyvtári anyag tárolását.

A szó igazi értelmében vett tároló könyvtár gondolatának első jelentkezése hazánkban az 1956-os évre esik. A *Magyar Könyvszemlé*ben Csűry István a raktári férőhelykérdés megoldásaként mint az ismert módszerek közül a legelőnyösebbet ajánlotta és vetette fel megvalósításának szükségességét.[27]

Cikke és javaslatai a közvetlenül következő ellenforradalom miatt és az azutáni, más, fontosabb kérdéseket előtérbe állító években — a hozzászólásra hivatalból felkért Borsa Gedeon cikkén[28] kívül — visszhang nélkül maradtak.

A tároló könyvtár megvalósításának most már magyarországi szükségességét és lehetőségeit vizsgálva — megelégedve az előzmények e rövid előrebocsátásával —, a tároló könyvtár kérdésének általános helyzetképéből és a szakirodalomból leszűrt összegezésünkből kívánunk kiindulni.

A külföldi helyzethez hasonlóan Magyarországon is állandóan visszatérő és egyre sürgetőbbé váló kérdést jelentenek könyvtáraink raktározási problémái.[29] E problémáinknak megoldását két körülmény teszi egyre sürgetőbbé: 1. Könyvtáraink közül alig egy-kettő rendelkezik korszerű, jelentősebb mértékben fejleszthető raktárépülettel. 2. Hazánk felszabadulása után a mindinkább kibontakozó kultúrforradalom egyre növekvő igényt támaszt a könyvtárakkal szemben és ezzel párhuzamosan évről évre emelkedik a könyv- és folyóirattermés. Raktári szükségleteink tehát ebből, valamint a Horthy-rendszertől átvett, az európai színvonaltól messze elmaradt könyvtári örökségből következőleg, az általános európai helyzethez viszonyítva nagyobbak és sürgetőbbek.

Azonos azonban helyzetünk abban, hogy a tároló könyvtár mint a raktári férőhelykérdés megoldásának egyik útja önmagában nálunk sem lehetne elégséges. A Csűry István által a nagy tudományos könyvtárakról vázolt helyzetkép és megoldás ma is helytálló.[30] Ebből következően az egyes könyvtárak fejlesztése, az azokkal kapcsolatos könyvtári építkezési program megvalósítása egy tároló könyvtár létesítése esetén is alapvető feladat marad.

Van azonban egy olyan különbség is ebben az összehasonlításban, amit azért kell hangsúlyoznunk, mert a nyugat-európai államokkal ellentétben ez

[27] Csűry (4).

[28] Borsa (2).

[29] Szemléltetésére csak a legfontosabbakból idézünk: „A könyvraktározás kérdése az OSZK jelenlegi és jövőbeni elhelyezésének talán legnagyobb problémája. A jelenlegi helyzet egyenesen kétségbeejtő; a könyvtár rendelkezésére álló raktári helyiségek elégtelensége és alkalmatlansága miatt a könyvanyagnak jelentékeny része az állandó rongálódás veszélyének van kitéve. S ez az anyag e mellett kulturális szempontból jelenleg csak holt tőke . . .” Sebestyén Géza—Farkas László: *Uj Nemzeti Könyvtárunk a Várban*. Magy. Könyvszle. 1960. 2. sz. — „E fejtegetések támpontjául szolgáló tizenkét nagy könyvtár közül korszerű és jelentősebb mértékben fejleszthető raktárépülettel mindössze három rendelkezik, de a meglévő polcférőhely ezeknél is alig néhány esztendei gyarapodás befogadására alkalmas. Néhány könyvtár működését pedig a súlyos helyhiány már most is [1955] csaknem teljesen megbénítja”. Csűry (4), 15. l.

[30] Csűry (4), 15—17. l.

ad lehetőséget arra, hogy egy tároló könyvtár szükségességéről ma Magyarországon ne csak beszéljünk, de meg is valósíthassuk.

SEYFFERT a storage-library megvalósításának lehetőségeit vizsgáló említett tanulmányában Nyugat-Németországra vonatkoztatva a következőket állapította meg: „Megvalósítása stabilabb gazdasági és politikai körülményeket és jobban helyrehozott könyvtári szervezetet tételez fel".[31] Ezzel szemben a szocializmust építő társadalom által adott lehetőségeink merőben mások. CSŰRY István említett tanulmányában ezt így összegezi: „Ami ott (ti. a kapitalista államokban) kényszermegoldás volt, szocialista könyvtári hálózatunk keretében a tervszerűség és a fejlődés egyik lényeges, pozitív mozzanata lehet".[32] És ami a döntő, szocialista társadalmunk biztosítja is ezt a lehetőséget.

Az, hogy a szakirodalom tanúsága szerint a tároló könyvtár egyelőre még csak kísérleti intézmény, amely az útkeresés időszakát éli — önként értetődően —, nem jelentheti azt, hogy élve lehetőségeinkkel, ne keressük nemcsak elméletileg, de a gyakorlatban is a tároló könyvtár hazai alkalmazásának legmegfelelőbb formáját. E tanulmány időszerűségét is az adja meg, hogy perspektívában megteremtődött egy tároló könyvtár megvalósításának lehetősége hazánkban.

Ezt a lehetőséget — eltérően a tároló könyvtárak létrejöttének külföldi útjától — nem a raktári férőhelyhiánnyal küzdő nagy könyvtárak egészének vagy azok egy részének kezdeményezése és összefogása, hanem objektive és szubjektive is más tényezők teremtették meg.

Tárgyi tényezőként az, hogy az Országos Széchényi Könyvtár részére pártunk és kormányunk egy új könyvtárépület megépítését határozta el. Ennek a könyvtárépületnek 50 évi szükségletre tervezett raktártömbjei egy—másfél évtizedre lehetőséget adnak országos szükségletek kielégítésére is. Így született meg az az elhatározás a Művelődésügyi Minisztérium könyvtári osztályának egyetértésével, hogy az Országos Széchényi Könyvtár új épületében adjon módot egy tároló könyvtár megvalósítására.

Az Országos Széchényi Könyvtár új épületénél a műszaki tervezés részére összeállított programban a könyvraktári területigényt — 50 év gyarapodásának tekintetbe vételével — 23 880 négyzetméterben állapították meg.[33] A tároló könyvtár megvalósításához a lehetőséget tehát objektive ez adja meg, noha önként értetődően ez a megvalósítandó tároló könyvtárnak nem lehet a végleges elhelyezése.

A megvalósítandó tároló könyvtárnak ezt az elhelyezési ideiglenességét — úgy gondoljuk, helyes lenne a tároló könyvtár formai és tartalmi felépítésénél is érvényesíteni. Arra gondolunk, hogy a megvalósítandó tároló könyvtár ebben az OSZK által nyújtott ideiglenes elhelyezésében külön költségkihatás nélküli kísérlet lehetne egy, a hazai könyvtári adottságoknak legjobban megfelelő tároló könyvtári típus kialakítására. Jellegét és funkcióit menetközben kellene kialakítani a tényleges szükségleteknek megfelelően, és végleges formáját, tartalmát csak akkor rögzíteni, amikor azt már a gyakorlat igazolta.

Ezeknek előrebocsátása után a következőkben a tároló könyvtár megvalósításának konkrét formáit kívánjuk megvizsgálni az OSZK új épülete által

[31] SEYFFERT (65).
[32] CSŰRY (4), 20. és 26. l.
[33] SEBESTYÉN—FARKAS, i. m. 110. l.

biztosított keretben azzal a céllal, hogy tanulmányunk alapjául szolgálhasson a magyar könyvtárostársadalom és az érdekelt könyvtárak véleménynyilvánításának.[34]

III.

A tároló könyvtár megvalósításának tervezete

Elegendőnek tartjuk a tároló könyvtár kiépítésének vázlatos megrajzolását. Az áttekinthetőség biztosítására a kiépítés ütemeit, az azokat jelentő időszakok feladatait csak jelöljük. Úgy gondoljuk, hogy az azokkal kapcsolatos részletek megvitatása későbbi feladat. Egyelőre az irányt kívánjuk tisztázni; a „hogyan" kérdése utána és attól függően következik.

Az OSZK új épülete által biztosított raktár önmagában még nem tároló könyvtár (sem nevében, sem működésében), csak lehetőség szervezetének, állományának, funkcióinak kialakítására, ami folyamatosan történne.

A megvalósítandó tároló könyvtár néhány alapvető kérdését azonban főbb vonásokban már előljáróban tisztázni lehet és kell. Ezek a következők:

a) A megvalósítandó tároló könyvtárnak szocialista társadalmunk követelményeiből következően az egész magyar könyvtárügyet szolgáló központi intézménnyé kell válnia. Ez azonban teljes mértékben csak egy későbbi időszakban következhetnék be. Szolgáltatásait részben minden könyvtár, rendeltetésénél fogva azonban elsősorban a nagy tudományos könyvtárak élvezik.

b) Miután az OSZK Könyvelosztója (amely jelenleg az államosított könyvanyag és a könyvtárak által folyamatosan beszolgáltatott duplum- és fölöspéldányok feldolgozását és szétosztását végzi) adva van és munkájánál, szervezeténél fogva a tároló könyvtár kialakításával kapcsolatos előkészítő munkák elvégzésére alkalmas — a megvalósítandó tároló könyvtár nemcsak elhelyezését, hanem szervezetét és költségvetését illetően is az Országos Széchényi Könyvtárhoz tartoznék.

c) Jellegét illetően nem elégedhetne meg anyagának egyszerű tárolásával és a szükséges kölcsönzések lebonyolításával. Funkciói azonban (duplumok kiküszöbölése és értékesítése, speciális gyűjtemények kialakítása, mindezeknek feltárása és kölcsönzése) csak folyamatosan és a tényleges szükségleteknek megfelelően alakíthatók ki.

d) Állománya nyilvánvalóan az ún. „kevéssé használt irodalom". Ezt a külföldi szakirodalom kétségtelenné teszi, hiszen a tároló könyvtár gondolatának és megvalósításának alapja éppen a kevéssé használt irodalom elkülönítésének lehetősége.[35] Az elkülönítendő „kevéssé használt irodalom" konkrét meghatározása azonban későbbi feladat, amit a gyakorlatban kell tisztázni.

e) A tároló könyvtár kiépítése két azonos fontosságú úton történne. Ennek megfelelően állományát részben az egyes könyvtárak letétjei, részben az OSZK Könyvelosztója által átengedett könyvek és folyóiratok képezik. Ez utóbbi jelentené a tároló könyvtár „induló állományát". A letétek használata (kölcsönzése) a leadó könyvtárak kérésére azok útján; az OSZK Könyv-

[34] Tanulmányunk készítése során köszönettel használtuk fel könyvtárunk egyes vezető munkatársainak (Borsa Gedeon, Hámori Béla, Lázár Péter, Pajkossy György Tombor Tibor) észrevételeit és javaslatait.

[35] „Minden esetben az ún. kevéssé használt irodalomnál lehet a kiutat megtalálni. Ez úgy látszik a 19. század végének a felfedezése." — Seyffert (65).

elosztó anyagának használata az OSZK könyvtárközi kölcsönzése útján történnék.

f) A tároló könyvtár kialakításában, az időpontok által meghatározottan is, három időszak megkülönböztetése látszanék célszerűnek.

Az első időszak a tároló könyvtár előkészítésének ideje. Ez az időszak az OSZK új épületébe való beköltözés időpontjáig tart, az OSZK Könyvelosztójának szervezeti keretei között.

A második időszak a tároló könyvtár alapjainak lerakása: szervezetének, állományának és funkcióinak kialakítása. Kiépítése fokozatosan történik. Ez lehetőséget adna a menetközbeni módosításokra és a magyar könyvtárügy adottságainak legjobban megfelelő tároló könyvtári formának a gyakorlatban való megvalósítására. Időtartama: az OSZK új épületének beköltözésétől számítva azon időpontig, amikor a tároló könyvtár részére ideiglenesen átengedett raktári részekre már magának az OSZK-nak van szüksége. Szervezeti szempontból a leendő tároló könyvtár helyén az Országos Könyvraktár és az OSZK Könyvelosztója működnék.

A harmadik időszak a már kialakult tároló könyvtár önálló működésének időszaka. Ez a tároló könyvtár látná el mind az Országos Könyvraktár, mind a Könyvelosztó feladatait.

A továbbiakban a tároló könyvtár kiépítésének egyes időszakait, az azokban végrehajtandó feladatok szempontjából kívánjuk részletezni.

Első időszak. Ebben az időszakban három feladatot kell elvégezni. 1. A könyvtárak letéti igényeinek felmérése és a letétekkel kapcsolatos egyes kérdések tisztázása. 2. E felmérés alapján az előzetes tervek kidolgozása, a jóváhagyott tervek alapján a főhatósági rendeletek és utasítások kiadásának előkészítése. 3. Súlyponti feladat az OSZK Könyvelosztójának az új feladatokra való állítása (előkészítése) kell legyen.

Második időszak. A tároló könyvtár kiépítésének ebben az időszakában a tároló könyvtár szervezete, állománya, funkciói két ütemben alakulnának ki. Az első ütemben az átvett letéti és könyvelosztói anyag tárolását és kölcsönzését kell biztosítani. Mindkét anyag azonos fontossággal bír. A második ütemben a fő feladat egy egységes állomány kialakítása és az ebből adódó funkciók meghatározása.

A fentieknek megfelelően az OSZK által átengedendő raktárrész területének (2500 négyzetméter, amely a szokásos vasállványok alkalmazásával 500—625 000, tömör raktározás esetén 1 125—1 250 000 kötet elhelyezésére elegendő)[36] felén az egyes könyvtárak letéteinek elhelyezésére, az OSZK Könyvelosztó kezelésében egy „országos könyvraktár" lenne létesítendő, amely a beköltözés első pillanatától kezdve lehetőséget biztosítana a helyhiánnyal küzködő nagy tudományos könyvtáraknak arra, hogy állományuk egy részét itt helyezhessék el anélkül, hogy az hozzáférhetetlenné válnék számukra. (Az „Országos Könyvraktár" elnevezés a tároló könyvtár helyettesítésére szolgálna ebben az időszakban, miután mellette a duplum- és fölöspéldányok cseréjének ellátására az OSZK Könyvelosztó továbbra is fennmaradna.)

Az „Országos Könyvraktár" az egyes könyvtárak letéteinek tárolását és forgalmazását végezné.

[36] Sebestyén—Farkas, i. m. 110. l.

Elgondolásaink szerint a tároló könyvtár kiépítésének ebben a szakaszában minden kötöttség nélkül kellene helyet biztosítani a nagy tudományos könyvtárak anyagának. Ennek célja kettős lenne: *a)* Átsegíteni a helyhiánnyal küszködő könyvtárakat azon az időszakon, amikor népgazdaságunk helyzete még nem teszi lehetővé számukra egy új könyvtárépület építését, vagy a már meglevő bővítését. *b)* Közvetett úton, gyakorlatilag megmutatni (és a nevelő tendenciánál fogva ez a fontosabb), hogy előnyösebb lehet számukra az állományukban levő kevéssé használt irodalomnak egy központi helyen való tárolása, amely szükségleteiket ugyanúgy kielégíti, de más könyvtárak bekapcsolásával az anyag felhasználásának magasabb foka érhető el.

A letétek átvételénél csak egy kérdés lenne meggondolandó, és ez az egyes könyvtárakban a kedvezőbb jövő reményében tárolt ömlesztett könyvanyag kérdése, amelynek feldolgozására tapasztalat szerint az esetek többségében sem most, sem a jövőben nem lesz a könyvtáraknak lehetőségük. Ha ugyanis a létesítendő Országos Könyvraktár ömlesztett anyagot is átvenne tárolásra, az addig is felhasználhatatlanul heverő könyvek ilyen állapotát tartósítaná. Ehelyett célravezetőbbnek látszik ezeknek duplum- és fölöspéldányként az OSZK Könyvelosztónak való átadása annak idején, amely az átadó könyvtárnak az igénylésre elsőbbséget biztosíthatna.

Minden más megkötés ugyanis csak tovább súlyosbítaná a leadó könyvtárak helyzetét, amelyeknek saját anyagukból adódóan is nem kis számban merülnek fel nehézségeik.

A letétek átvétele és kezelése a külföldi gyakorlatban már bevált, a bostoni NEDL-nél alkalmazott szabályoknak megfelelően történhetnék. 1. Minden könyvtár azt adja le állományából letétképpen, amit akar. 2. A leadó könyvtár tulajdon, illetve rendelkezési jogát megőrzi. 3. A leadott anyag elhelyezése a leadó könyvtár helyrajzi számrendjében történik. (Lényegében ebben az időszakban a megvalósítandó tároló könyvtár helyén álló Országos Könyvraktár az egyes könyvtárak központosított kisegítő raktára.) Az Országos Könyvraktár a nála letétben elhelyezett anyagot csak helyrajzilag (helyrajzi számjegyzék is elegendő) tartja nyilván. Az egyes könyvtárak anyaga egymástól el van különítve. Így a leadó könyvtár részére elegendő kihelyezett anyagának a betűrendes katalógusban való ideiglenes bejelölése. Amennyiben állományának egy zárt egységét adja le, még ez is felesleges. 5. A letétben elhelyezett anyag kölcsönzését a leadó könyvtár rendelkezései alapján (akár a leadó könyvtár útján, akár közvetlenül) az Országos Könyvraktár végzi. A kölcsönzésre való kiemelések és a kért könyveknek Budapesten a leadó könyvraktárakhoz való visszajuttatása 1 motorkerékpáros küldönc napi kétszeri kiküldésével órák alatt megvalósítható.

E letéti állomány, valamint a Könyvelosztó anyagából kialakított „induló állomány" jellege szabná meg azokat a funkciókat, amelyeket a tároló könyvtár vállalna, s amelyeket e második időszak végén már a gyakorlat próbájának is alá kellene vetni.[37] Ilyen funkciók lehetnének az ismétlődések kiküszöbölése, bizonyos speciális gyűjtemények kialakítása, a feltárt állományrészeknek az ország könyvtáraival való megismertetése akár leíró jegyzékek,

[37] Mindezekhez azonban ez időszak alatt a könyvtáraknak el kell dönteniök, hogy letéti anyaguk mely csoportjainál kívánják tulajdonjogukat fenntartani, ill. milyen letéti anyaguknál engedélyezik a duplumok kiküszöböléséhez szükséges állományösszeolvasztást.

akár sokszorosított katalógus formájában stb. Döntő szempont lenne bármely feladat vállalása esetén, hogy az ne az aktív könyvtárak feladataival párhuzamos munka legyen, valamint hogy a vállalt szolgáltatások értéke racionálissá tegye a rájuk fordított munkát és költséget.

Harmadik időszak. Ebben az időszakban az OSZK szervezetében működő Országos Könyvraktár és Könyvelosztó megszűnik és helyébe a már kiépült tároló könyvtár lép. Méretét, szervezetét, funkcióit a második időszakban gyakorlatilag felmért, ill. kipróbált szükségletek és tapasztalatok szabnák meg. Elhelyezése is ezeknek megfelelő lenne.

Két szolgáltatása azonban eleve elengedhetetlennek látszik:

1. a könyvtárak leadott fölöspéldányainak feldolgozása és szétosztása;
2. ideiglenes letétek számára raktári férőhely biztosítása olyan könyvtárak esetében, ahol egy új könyvtárépület elkészüléséig átmeneti férőhelyhiány mutatkozik.

IV.

A tároló könyvtár és a Könyvelosztó közötti kapcsolatok kérdése

A tároló könyvtár megvalósításának tervezetében az OSZK Könyvelosztójának helyét és szerepét csak jelöltük. Célszerűbbnek látszott, ha szerepével és feladataival külön foglalkozunk.

Szerepével kapcsolatban a tároló könyvtár leendő szervezetének szempontjából és a Könyvelosztó állományát illetően az alapfontosságú kérdések önként adódnak.

Szervezeti szempontból a kérdés az, hogy mi lehetne a szerepe az OSZK Könyvelosztójának a tároló könyvtár létrehozásában; állományi szempontból pedig (és ez jóval nehezebb kérdés) alkalmas-e a Könyvelosztó anyaga arra, hogy a leendő tároló könyvtár állományának alapjává tegyük?

Mielőtt e kérdéseket tisztáznánk, a Könyvelosztó anyagának mennyiségére és milyenségére vonatkozóan néhány adatot kell előrebocsátanunk: Ezek a következők:

1. Az államosítások alkalmával a mai OSZK Könyvelosztó jogelődei (Országos Könyvtári Központ, Népkönyvtári Központ) által átvett és az idők folyamán más forrásokból is kiegészült könyvtári anyagnak (amelynek feldolgozása és szétosztása 1952-ben indult meg) még jelentős részei vannak a Könyvelosztó raktáraiban.[38]

2. Külön csoportot képeznek a Könyvelosztó anyagán belül a könyvtárak közötti szétosztás után visszamaradt, ún. „könyvalap"-ba tartozó többespéldányok.[39] Az 1956. évi könyvtárügyi törvény értelmében ezek a későbbi könyvtári igények kielégítésén túl „a könyvtárközi kölcsönzés előmozdítását" hivatottak szolgálni.[40] Csűry említett tanulmányában amellett foglalt állást,

[38] 1958. okt. 15-i állománykimutatás szerint 1381,8 m³ (köbméterből átszámítottan kb. 1 000 000 kötet könyv és periodika, valamint kb. 1 600 000 db periodika szórványszám).

[39] 1958. máj. 14-i kimutatás alapján ezeknek példányszáma becslés szerint kb. 135 000 kötetet tett ki.

[40] A könyvtárügy szabályozásáról szóló 1956. évi 5. sz. tvr. végrehajtását elrendelő 1018/1956/III. 9. MT határozat 18. pontjának 3. bekezdése szerint: „Az OSZK könyvtári hatósági feladata a kötelespéldány szolgáltatásáról szóló rendelkezésekkel

hogy ezeket a megvalósítandó tároló könyvtárnak [Csűrynél: letéti központ] kell kezelésre átadni.[41]

3. A Könyvelosztó kezelésében levő anyag milyenségét tartalmi szempontból vizsgálva a helyzet a következő:

a) Általában ismert tény az, hogy a Könyvelosztó feldolgozó munkája során állományából a könyvtárak részére elsősorban alkalmas anyagcsoportokat dolgozta fel és osztotta szét. Ebből következőleg a még feldolgozatlan anyagban a tartalmilag elavult vagy egyéb okokból ritkán használt anyag százalékos aránya nagy.

b) Ha a Könyvelosztó anyagában levő, ennek az ún. kevéssé (ritkán) használt irodalom mennyiségének hozzávetőleges lemérésére elfogadjuk a külföldi tároló könyvtárak gyakorlatából a ritkán használt anyag meghatározására vonatkozó megállapításokat (hogy a könyv- és folyóiratanyag milyen kategóriáit számítják ide), akkor a Könyvelosztó 1958. okt. 15-i állománykimutatásában szereplő anyagnak hozzávetőlegesen 54 százaléka (hung. anyagnál 58 százalék, idegen anyagnál 52 százalék) tartozik e kategóriába.[42] Figyelmen kívül hagytuk itt a Könyvelosztó által kezelt, ún. könyvalap állományát, amely nagyobb részében ide tartozik.

Mindezeknek szem előtt tartásával a felvetett kérdésekkel kapcsolatosan a következőket állapíthatjuk meg:

Szervezeti szempontból — elgondolásunk szerint — az OSZK Könyvelosztó megléte olyan adottság, amely önként kínálja azt a megoldást, hogy a Könyvelosztó legyen a létesítendő tároló könyvtár kialakítója és kezelője. Ezt a lehetőséget említett tanulmányában már Csűry is felvetette. [A Könyvelosztó helyett a „Könyvalap" megjelölést használja a könyvtárügy szabályozásáról szóló 1956. évi 5. sz. tvr. alapján.]

A Könyvelosztó állományára vonatkozó kérdésnél — még ha egyes részleteknél lehetnek is fenntartások — úgy véljük, hogy a Könyvelosztó anyaga általában felhasználható a tároló könyvtárban való elhelyezésre.

Megerősíti ezt a Könyvelosztó feldolgozó munkájában a mindinkább előtérbe kerülő inkurrens anyaggal kapcsolatosan az az egyre gyakrabban felmerülő kérdés: nem lenne-e helyesebb a Könyvelosztó állományából bizonyos szakcsoportok anyagát és meghatározott jellegű kiadványokat szétosztás helyett központi tárolás és onnan való kölcsönzés céljaira visszatartani? A kérdés felvetése jogos, megvalósítása célszerű lenne. Ez esetben ugyanis egyfelől nem terhelnénk felesleges könyvanyaggal az amúgy is helyhiánnyal küszködő könyvtárainkat (olyan anyaggal, amely gyűjtőkörüket ugyan kiegészítené, de amelyeket ritkán vagy egyáltalán nem használnának és amelyeket nyilván nem is igényelnének, ha az egy központi helyen bármikor rendelkezésükre

---

ráruházott teendők ellátása. A könyvtárakban feleslegessé váló, továbbá a bármely módon állami tulajdonba került könyvtári anyagból szétosztás céljára, illetőleg a könyvtárközi kölcsönzés előmozdítására országos könyvalapot létesít."

[41] „Önként kínálkozik az a lehetőség, hogy a Könyvalap fennmaradó részét a letéti központ (tároló könyvtár) kezelésére bízzuk. Így a könyvtárolás valamennyi könyvtárközi teendőjét egy intézmény láthatná el, . . .". Csűry (4), 25. l.

[42] Fontosabb anyagcsoportjai: 1750—1850 közötti nem hung. könyvek; 1851—1944 közötti teológiai, jogi, közigazgatási és közgazdasági hung. és teológiai, jogi, technikai nem hung. könyvek; magyarországi középiskolai tankönyvek és értesítők; állami zárszámadások és költségvetések; 1851—1944 közötti nem folyóirat jellegű hung. időszaki kiadványok; XIX—XX. századi külföldi hírlapok.

állhatna); másfelől ennek az anyagnak a belső használatra való feldolgozása könnyebb és gazdaságosabb lenne. (Az anyag egy részénél pl. mellőzhető lenne a katalogizálás, elegendő lenne kiadványfajtánként a szerzői betűrendben vagy más rendezői elv szerinti csoportosításban való raktári rendezés.)

Az OSZK Könyvelosztójának a tároló könyvtár megvalósításában végzendő *feladataival kapcsolatosan* a már elmondottak kiegészítésére vagy hangsúlyozására egy-két kérdést külön is ki kell emelnünk.

a) A tároló könyvtár előkészítésében alapvető feladat lenne annak biztosítása, hogy a Könyvelosztó feldolgozó munkáját, egész működését minél előbb a megvalósítandó tároló könyvtár követelményeitől meghatározottan végezze. Ennek biztosítására: előbb OSZK, majd annak alapján magasabb szinten a tároló könyvtárról, az alapvető kérdésekben dönteni kell.

b) A tároló könyvtár kiépítésének kezdeti szakaszában, függetlenül az egyes könyvtárak letéteitől, annak állományát a Könyvelosztó szétosztásra nem kerülő olyan anyagából kellene indulásképpen kialakítani (induló állomány), amelyet a könyvtárak túlnyomó többségénél ritkán vagy egyáltalán nem használtak. Miután a létesítendő tároló könyvtár nem azonos típusú és gyűjtőkörű könyvtárak összességét fogja szolgálni, bizonyos átfedés egy vagy egyes könyvtárak és a tároló könyvtár állományában nem kerülhető el. Nyilvánvalóan még lényegesebb átfedések lehetnek az általános, hungarika gyűjtőkörű könyvtárak (OSZK, DEK) esetében. (Külön tanulmányban kellene tisztázni a tároló könyvtár és a nemzeti könyvtár, valamint az archiválís feladatkört betöltő könyvtárak viszonyát.)

c) Nem elhanyagolható követelmény, hogy a Könyvelosztó már az előkészítő munka során alakítsa ki anyagának feldolgozásában a leggazdaságosabb módszereket, hogy ezeket a tároló könyvtár megteremtésénél, annak felépítésében és üzemeltetésében már érvényesíteni lehessen. A tároló könyvtárakról szóló külföldi szakirodalomban erre példákat és szempontokat bőven találunk.

*

A tároló könyvtár hazánkban való megvalósításának lehetőségeit tanulmányunk alapján a következőkben összegezzük:

1. Az OSZK új épületének 50 évre tervezett könyvraktára önként kínálja hazánkban egy, a tudományos nagykönyvtárak raktárainak tehermentesítését szolgáló tároló könyvraktár megvalósítását.

2. Külföldi példák és tapasztalatok tanúsítják, hogy egy tároló könyvtár — amely a jelenben alkalmat adna a raktári férőhelyhiánnyal küzdő könyvtárak állománya egy részének ideiglenes elhelyezésére; a jövőben pedig az ilyen feladatok ellátása mellett a tudományos nagykönyvtárak bizonyos területeken való együttműködését is segítené — az egész magyar könyvtárügy előbbrevitelét szolgálná.

3. Miután a tároló könyvtári intézmény még világszerte az útkeresés időszakában van, a számunkra megnyílt lehetőséget úgy lehetne felhasználni, hogy alkalmunk legyen

a) a külföldi tapasztalatok további figyelemmel kísérésére és felhasználására;

b) egy — a saját adottságainknak és szükségleteinknek legjobban megfelelő — tároló könyvtári megoldás gyakorlatban való kialakítására.

4. Ezért tervezett tároló könyvtárunkat folyamatosan kell kiépítenünk: szervezetét, állományát, funkcióit lépésről lépésre a tényleges szükségleteknek megfelelően kell létrehoznunk.

5. A tároló könyvtár kialakításának első időszakában az előkészítő munkákat, a második időszakban az alapok lerakását kell elvégeznünk és csak akkor célszerű a tároló könyvtár végleges formájának rögzítése és önálló működésének megkezdése, ha a gyakorlat már igazolta.

Önként kínálkozó lehetőség az OSZK Könyvelosztójának felhasználása az előkészítő munka elvégzésére. Az OSZK új épületének megépítése után a Könyvelosztó tovább végezné a duplum- és fölöspéldányok szétosztását, de mellette és kezelésében már létre kellene hozni egy országos könyvraktárat is az egyes könyvtárak letéti anyagának tárolására és kölcsönzésére. Egy későbbi időben mind a Könyvelosztó, mind az Országos Könyvraktár megszűnnék és kialakulna belőlük az akkor már határozott feladatkörrel rendelkező tároló könyvtár.

6. A tároló könyvtár állományának alapját a Könyvelosztó anyagából kellene kialakítani. Ebből és a központi használatra átadandó letétekből lehet azután a tároló könyvtár egységes állományát kiképezni.

7. Mindez lényegében külön költségkihatás nélkül valósítható meg (az épület és a kezelőszemélyzet az eddigi költségvetésekben már adva van); ugyanakkor a magyar könyvtárügynek ez az új intézménye lehetőséget adna arra, hogy erőforrásainkat célszerűbben és gazdaságosabban használjuk fel.

IRODALOM

(Csillaggel jelöltük azokat a cikkeket, amelyeket munkánk befejezéséig megszerezni és tanulmányozni nem állt módunkban.)

(1) *Annual Report of the Midwest Inter-Library Corporation and the Midwest Inter-Library Center* 1— (1949/50—). [Ezek közül csak a 3—6. évi beszámolók voltak hozzáférhetők.]

(2) Borsa Gedeon: *A Könyvalap* tervei. Magy. Könyvszle. 72. 1956. 28—31. l.

(3) Cresap—McCormick—Paget: *The growth problem in research libraries of the Northeast, a preliminary review.* 1952. [Soksz.]*

(4) Csűry István: *Nagy könyvtáraink raktározási problémái.* Magy. Könyvszle. 72. 1956. 15—27. l.

(5) David, C. W.—Hirsch, Rudolph: *Cooperation and planning from the regional viewpoint.* Libr. Trends. 1955. 356—375. l.*

(6) Dix, Willam S.: *Financial problems of university libraries : a summary.* 1954. [Soksz]*

(7) Doherty, Francis X.: *The New England Deposit Library : history and development.* Libr. Quart. 18. 1948. 245—254. l.

(8) Doherty, Francis X.: *The New England Deposit Library : organization and administration.* Libr. Quart. 19. 1949. 1—18. l.

(9) Downs, R. B.: *Cooperative planning in acquisitions.* Southeastern Librarian. 1956. Fall. 110—115. l.*

(10) Downs, R. B.: *Realistic considerations in library cooperation.* Southeastern Librarian. 1954. Winter., 114—122. l.*

(11) Eliot, Charles William: *The division of library into books in use and books not in use . . . Papers and Proceedings of the 24.* General Meeting of the American Library Association. 24. 1902. 51—56. l.*

(12) Esdaile, Arundel: *The British Museum Library.* London 1946.*

(13) Esterquest, Ralph T.: *Book storage and the microcard.* [Klny. a Library Journal 1952. nov. 1. számából.]

(14) Esterquest, Ralph T.: *Cataloging and classification plans of the Midwest Inter-Library Center.* J. Catalog. and Class. 1951. Winter. 7. sz., 3—6. l.

(15) ESTERQUEST, Ralph T.: *Cooperation and the physical book.* College and Research Libr. 11. 1950. 115—119. l.

(16) ESTERQUEST, Ralph T.: *Cooperative ownership and use of books.* South Dakota Libr. B. 1953. Oct—Dec. 61—66. l.*

(17) ESTERQUEST, Ralph T.: *Library cooperation in the British Isles.* Chicago 1955. Association of College and Reference Libraries. (A. C. R. L. Monographs. No. 12.)*

(18) ESTERQUEST, Ralph T.: *The Midwest Center.* Libr. J. 76. 1951. 1031—1035. l.

(19) ESTERQUEST, Ralph T.: *The Midwest Inter-Library Center.* Spec. Libr. 10. 1950. 348—349., 371—372. l.

(20) ESTERQUEST, Ralph T.: *Midwest Inter-Library Center : acquisition policy and program, 1950—1953.* College and Research Libr. 15. 1954. 47—49, 89. l.

(21) ESTERQUEST, Ralph T.: *The Midwest Inter-Library Center in Chicago.* Libr. Ass. Rec. 56. 1954. 336—342. l.

(22) ESTERQUEST, Ralph T.: *The Midwest Inter-Library Center.* [Klny. a Journal of Higher Education. 24. 1953. l. számából]

(23) ESTERQUEST, Ralph T.: *MILC book reservoir.* Libr. J. 79. 1955. 1857—1860. l.

(24) ESTERQUEST, Ralph T.: *The MILC Chemical Abstracts project.* College and Research Libr. 18. 1957. 190—192, 216. l.

(25) ESTERQUEST, Ralph T.: *Progress report on the Midwest Inter-Library Center.* College and Research Libr. 12. 1951. 67—70. l.

(26) ESTERQUEST, Ralph T.: *Report on the Midwest Inter-Library Center.* Libri. 4. 1954. 135—142. l.

(27) ESTERQUEST, Ralph T.: *The storage library and beyond.* Libri. 1. 1951. 239—252. l.

(28) FALL, John: *A proposal for a Middle West deposit library.* 1940. [Soksz.]*

(29) FILON, S.P.L.: *Library cooperation : the general situation.* Libr. Ass. Rec. 1956. febr., 57—64. l.

(30) FOSTER, W. E.: *The treatment of books according to the amount of their use.* Libr. J. 28. 1903. 17—19. l.*

(31) GELFAND, Morris A.: *Library cooperation in metropolitan New York : report of work in progress.* College and Research Libr. 11. 1950. 238—244. l.

(32) *The Hampshire Inter-Library Center.* Library of Congress Inform. B. 1951. Oct.

(33) *Hampshire Inter-Library Center.* Guide. H. é. ny. n., 2 sztl. lev.

(34) HARWELL, Richard B.: *The Southeastern Interlibrary Research Facility.* College and Research Libr. 17. 1956. 381—385. l.

(35) HASKINS, Susan M.: *Something new in cataloging.* College and Research Libr. 6. 1945. 291—296, 321. l.*

(36) HILL, F. P.: *Storage libraries.* B. Amer. Libr. Ass. 3. 1909. 140—145. l.*

(37) JOECKEL, C. B.: *The "little capital" for libraries in Chicago.* Libr. Quart. 6. 1936. 234. l.*

(38) JUNTKE, Fritz: *Magazinierung der toten Literatur.* Zentralbl. f. Bibl. Wesen. 48. 1931. 394—421., 565. l.*

(39) LANE, William Coolidge: *Fifth report of —, librarian.* Cambridge, Mass. 1902, Harvard University.*

(40) LANE, William Coolidge: *Third report of —, librarian.* Cambridge, Mass. 1900, Harvard University.*

(41) LANGFELDT, Johannes: *A könyvtári munka racionalizálása.* Bücherei und Bildung. 5. 1953. 1145—1147. l. [Az OSZK 1076. sz. fordítása]

(42) Libr. Trends. 6. 1958. No. 3. [Az egész szám a könyvtárak közötti együttműködés különböző lehetőségeivel foglalkozik.]

(43) LUDINGTON, Flora B.: *Hampshire Inter-Library Center.* A. L. A. Bulletin. 1952. Jan. 10—12. l.

(44) LUDINGTON, Flora, B.: *Interlibrary Cooperation.* Publ. Libr. 7. 1953. Dec. 1—2. l.*

(45) MCANALLY, Arthur: *Recent developments in cooperation.* College and Research Libr. 12. 1951. 123—132. l.

(46) MCDIARMID, E. W.: *A Midwest inter-library program.* 1948. [Soksz.]*

(47) METCALF, Keyes D.: *The Hampshire Inter-Library Center : a survey of its background and its problems with recommendations for the future.* 1957.*

(48) METCALF, Keyes D.: *Library cooperation : some general considerations.* New Zeeland Libr. 21. 1958. 153—158. l.*

(49) METCALF, Keyes D.: *The New England Deposit Library after thirteen years.* Harvard Libr. B. 1954. Autumn., 313—322. l.*

(50) METCALF, Keyes D.: *A proposal for a Northeastern Regional Library.* College and Research Libr. 11. 1950. 238—244. l.

(51) METCALF, Keyes D.: *Report on the Harvard University Library.* Cambridge, Mass. 1955, Harvard University Library.

(52) METCALF, Keyes D.: *Spatial problems in university libraries.* Libr. Trends. 2. 1954. 554—561. l.

(53) METCALF, Keyes D.: *University Libraries face the future.* Libr. Quart 22. 1952. 5—12. l.*

(54) MEYER José: *The Bibliothèque Nationale during the last decade.* Libr. Quart. 12. 1942. 805—826. l.*

(55) *The Midwest Interlibrary Center.* Libr. of Cogress Inform. B. 1951. Oct., 12—13. l.*

(56) MILKAU, Fritz: *Zur Ausnutzung des Magazins.* Zentralbl. f. Bibl. Wesen. 23. 1906. 162. l.*

(57) *Newspaper room closed.* Libr. J. 66. 1941. 260. l.*

(58) OSBORN, A. D.: *The New England Deposit Library.* College and Research Libr. 5. 1943. 21. l.*

(59) OTTEMILLER, John H.—FIELD, Bernice F.—ASH, Lee: *The selective book retirement program at Yale.* [Klny. a Yale University Libr. Gazette 34. 1959. 2. számából.]

(60) *Progress Report to the trustees of Harvard, Yale, Columbia and the New York Public Library, from its special committee to consider the problems of library growth.* 1952. [Soksz.]*

(61) RIDER, Fremond: *The scholar and the future of the research library.* New York 1944, Hadham Press. *

(62) RIDER, Fremond: *Warehouse or microcard.* Libr. J. 75. 1950. 832. l.

(63) ROGERS, Rutherford D.: *Regional depository libraries and the problem of optimum sizes of college and university libraries.* College and Research Libr. 11. 1950. 147—149. l.

(64) SERRALLBACH, M.: *El MILC, una biblioteca para los bibliotecas.* Biblioteconomia. 14. 1957. Jan. 13—16. l.

(65) SEYFFERT, Hans: *Magazinierung wenig benutzter Literatur.* Köln, 1953. Bibliothekar Lehrinstitut. (Arbeiten aus dem Bibliothek-Lehrinstitut des Landes NordrheinWestfalen. H. 1.)

(66) *Space problems of large (general) research libraries : report of a meeting.* College and Research Libr. 20. 1959. 217—220. l.

(67) SPICER Eric J.: *Library cooperation in Canada.* Canadian Libr. Ass. Occasional Papers. 4. 1955. March.*

(68) TOMAHIN, N.: *Pora szozdat' central'nüe obmennüe fondü.* Bibliotekar'. 6. 1958. 38—41. l.

(69) TROTIER, Arnold H.: *Organization and administration of cataloging processes.* Libr. Trends. 2. 1953. 264—278. l.

(70) TUDEER, Lauri: *A tudományos könyvtárak helyzete Finnországban.* Nordisk Tidskr. Bok- och Biblioteksv. 40. 1953. 2. sz. 79—100. l. [OSZK 1253. sz. fordítás.]

(71) VALLINKOSKI: *The Helsinki University Library.* Libri 9. 1959. 10—13. l.

(72) WALSH, James E.: *An experiment in the selection of library books for storage.* Harvard Libr. B. 8. 1954. 378—381. l.*

(73) WHITE, Carl M.: *A new mechanism in the organization of library service in the Northeast.* College and Research Libr. 11. 1950. 228—237. l.

(74) WHITE, Carl M.: *A turn in the course of the university library.* College and Research Libr. 1951. 314—320. l.

(75) WILLIAMS, E. E.: *Problems and prospects of the research library.* New Brunswick N. J. 1955. The Scarecrow Press.

(76) WILLIAMS, Edwin E.: *Some questions on three cooperative projects.* Libr. Trends. 1952. 156—165. l.

(77) WILSON, L. R.—TAUBER, M. F.: *Cooperation and specialization.* „The University Library". New York 1956. 449—480. l.

(78) WOLK, J. van der: *Gondolatok központi raktár alapításáról ritkán használt könyvek számára.* Bibliotheksleven. 43. 1958. 12. sz. 330—344. l. [Megjelent a Könyvtári Figyelő 1959. 7. sz.-ban.]

TÁROLÓ KÖNYVTÁRAK ÁTTEKINTŐ TÁBLÁZATA

	NEDL[1] Boston. 1942. Harvard Egyetem területén	MILC[2] Chicago, 1951. A Chicagoi Egyetem területén	HILC[3] South Hadley, 1951. Mount Holyoke College épületében
Tagok száma és jellege	11 bostoni könyvtár eltérő jelleggel, profillal és közönséggel.	16 középnyugati könyvtár, egy kivételével valamennyi egyetemi intézmény.	4 egyetemi könyvtár, amelyek főképpen „undergraduate"-eket oktatnak.
Férőhely és jelenlegi állomány	Méret szerinti raktározásnál 1 000 000 kötet. Jelenleg nem méret szerinti raktározás miatt 450 000 kötettel betelt. Még 5 ilyen egység építhető hozzá.	3 000 000 kötet. 1955-ben kb 1 000 000 volt az állomány, duplumok kiiktatása után. Az épület flexibilis — más helyiségek is alakíthatók raktárrá és fordítva.	120 000 kötet férőhely. A Mount Holyoke Coll. egyik üres raktára. Jelenleg kb. 15 000 kötet az állománya.
Az intézmény jellege	Passzív: letéti könyvtár.	Aktív: központi tároló könyvtár, amely még kutatja különböző funkcióit.	Aktív: mint a MILC. Kísérleti intézmény, addig míg a raktári férőhelye nem kell a tulajdonosnak.
Raktári rend	Minden könyvtár tetszése szerint állítja fel letétjét. Az anyagnak több mint fele szak szerint raktározott.	Egységes raktári rend, 6 méret numerus currens-ben. Ezenfelül bizonyos — logikai rendben felállított — csoportok, pl. disszertációk — címtárak stb.	Egységes raktári rend.
Letétek kategóriá	1. Ritkán használt, de hozzáférhetően kezelt. 2. „Holt", hozzá nem férhetően kezelt. 3. Ideiglenes letét.	1. Teljes átadás. 2. Tartós letét. 3. Visszavonható tartós letét. 4. Ideiglenes letét-bérraktározás.	Teljes átadás.
Az állomány jellege	Vegyes anyag, minden könyvtár azt adja le, amit akar. Csak művészeti és modern tudományos kiadványok nem szerepelnek. Zömmel hírlapok.	Hivatalos kiadványok, közlönyök, parlamenti tudósítások; tankönyvek, segédkönyvek, külföldi disszertációk, egyetemi, kollégiumi, iskolai igazgatási; áruházi, üzemi stb. kiadványok; hírlapok, címtárak, telefonkönyvek; külföldi rádióadások szövege; háborús periratok.	Főképpen hírlapanyag, de minden speciális, kutatásra szánt, ritkán keresett sorozat, leginkább a periodika jellegűek.
Speciális gyűjtemény	Nincs feltárva és egységesítve a letéti anyag. Lehetne hírlap, tankönyv és 19. századbeli amerikai szépírók.	Fenti csoportok, s később még ki kívánják alakítani a régi enciklopédiák, kisebb értékű szépirodalom és régi népszámlálási irodalom gyűjteményét.	Minden keresett folyóirat, amely valamennyi tagkönyvtárnak jár, öt év után idekerül és 1 példányra leselejtezik. Így periodikagyűjtemény alakul ki.
Állomány rendezése és feltárása	A tagkönyvtártól függ, hogy ad-e címleírást letéti anyagával. Ezek egy katalógusban, amely a 450 000 kötetről 90 000 címleírást tartalmaz. Több, mint fele a tagoknak nem ad címleírást, mert letétjük ideiglenes. Nincs sokszorosítva a katalógus, nem is érdemes, mert nem egészíti ki anyaga a tagkönyvtárak állományát.	Egyes speciális gyűjtemények csoportosan vannak feldolgozva. Ezekről rendszeres tájékoztató jegyzékek, a csoport anyagának bőséges leírásával. Feldolgozott letétekről a letétbe helyező ad címleírást. Feldolgozatlan és csoportba nem illeszthető anyagról a Központ készít rövid címleírást. Egy betűrendes szerzői katalógus, 25 pld.-ban sokszorosítva és tagoknak megküldve.	Központi katalógus, nemcsak a letétekről, hanem fokozatosan kiépítve az egyes tagok teljes állományáról is.
Használat feltételei	A tagkönyvtárak írásos engedélyével helyben, egyébként valamely tagkönyvtárban, vagy könyvtárközi kölcsönzéssel. (Hírlapot csak helyben — rongálódás miatt)	Helyben bárki, egyébként könyvtárközi kölcsönzés útján, a nem tagkönyvtárak is. 24 órával a kérés után kapják kézhez.	Helyben bárki, kutatók kölcsönözhetnek, egyetemi hallgatók csak más könyvtár olvasótermében.
Használati statisztika	5 év alatti kölcsönzés: 6230 mű kb. 30 000 kötetben. Helyben: 402 olvasó.	5 év alatt átlag évi 2000 tétel (minden kötet külön tétel!). Helyben 5 év alatt összesen 300 olvasó.	Nincsenek adatok.

	NEDL[1] Boston, 1942. Harvard Fgyetem területén	MILC[2] Chicago, 1951. A Chicagoi Egyetem területén	HILC[3] South Hadley. 1951. Mount Holyoke College épületében
Személyzet	1 dolgozó, aki kiadja a kért műveket, visszaoszt és katalógust készít.	7 fő, valamint 4 félállású és átlagosan 8 kisegítő diák-munkaerő.	Nincsenek adatok.
Tároláson felül vállalt funkciók	Nincs egyéb funkciója. Lehetne: duplum-kiküszöbölés, katalógizálás és esetleg katalógus sokszorosítása.	Ismétlődések kiküszöbölése és értékesítése; töredékes sorozatok kiegészítése bekérés útján, megadott címek alapján; hivatalos kiadványok központi gyarapítása; Chemical Abstracts-ban referált és egy tagnak sem járó 837 folyóirat központi előfizetése; ARL megbízásából 100 külföldi hírlap mikrokópiáinak beszerzése és szolgáltatása; egyéb önálló szerzeményezés, valamennyi tag által jóváhagyott tételek esetében.	Központi katalógus fokozatos kiépítése. Előbb ritka és gyakran keresett kiadványokról, majd a 25 dollárt meghaladó vételáru kiadványokról és így tovább. Kiküszöbölt ismétlődések értékesítése, a befolyt összegből központi gyarapítás.

V. HORVÁTH—MRS. G. WIX : THE STORAGE LIBRARY, ITS THEORY AND PRACTICE AND SOME CONSIDERATIONS FOR ITS REALIZATION IN HUNGARY

The continual growth of scientific publications and the aim of all libraries at completeness of material possibly sought for by research workers — besides raising the costs of maintenance — has led to an increasingly grave shortage of space in the libraries all over the world. This situation cannot always be alleviated by the construction of new library buildings and, therefore, different possibilities have been presented to solve the question. Among these, the following alternatives are mentioned: 1. compact storage systems, 2. micro-reductions of little-used material parallel with the weeding-out of the original publications, 3. discarding of infrequently-used material, 4. co-operation of several libraries in the central storing and acquiring of little-used publications. This article deals with the latter solution.

The first part of the article is a short historical survey of the theory of storage libraries, also describing the more important attempts at realizing such a scheme (New England Deposit Library, Midwest Inter-Library Center, Hampshire Inter-Library Center, Northeastern Regional Library, etc.); some controversies that have arisen in connection with storage library practice are also discussed.

In the second part of the paper the authors discuss the chances for establishing a storage library in Hungary. Shortage of space is a grave problem for Hungarian libraries, — in fact, owing to the wrong educational policy of the old regime, the position can said to be worse in this respect here than in other libraries in Europe in general. A storage library — though not a solution in itself — can do much in the way of alleviating the space shortage. In recognizing the significance of storage libraries, leading circles in socialist library policy in our country are wholeheartedly supporting every attempt in this direction.

The realization of a storage library in Hungary is determined by two factors. Firstly, at the price of great financial sacrifice, the government has agreed to grant funds for the erecting of a new library building for its national library, the National Széchényi Library. A part of the storage area of the new building, planned in advance with a view to housing a growth in collections for over 50 years, can be used for the purpose of a storage library; this, of course, would not be a final solution, but would suffice for a good number of years. Secondly, the organization of the already existing Duplicate Distributing Station within the National Széchényi Library is well capable of performing the services demanded of a storage library; besides, a part of the Station's present material is suitable to make up the basic stock of a future storage library. These two factors combined afford a splendid opportunity for the carrying-out of an experiment aimed at the building-up of a storage library best suited to domestic requirements without the necessity of separate cost or investment.

The authors, who have been writing this article with the intention of directing public opinion to this much debated problem and inviting librarians to speak up in this dispute, suggest that the realization of a central storage library should be perform-

[1] New England Deposit Library
[2] Midwest Inter—Library Center
[3] Hamphsire Inter—Library Center

ed in three phases. During the *first* phase — which is represented by the lapse of time required for the new building of the National Széchényi Library to be put into operating condition — the preparatory work, that is, the establishing of the requirements of the large scientific libraries, the clarifying of organizational and legal questions, etc. should be performed. In the *second* phase — starting with the completion of the new building and ending at the point when the whole storage area will be required for the library's own stocks — (approximately 10 to 15 years), the formation of the storage library should be taken in hand, preferably in two stages. During the first stage the work should be devoted, on the one hand, to the storing and handling of the deposits of the individual libraries, on the other hand, to the building-up of a basic book-stock suitable for the purposes of the future storage library. This basic stock is to be formed through selecting the little-used material and detaching it from the bulk at the Duplicate Distributing Station of the National Széchényi Library. In the second stage of phase two this combined collection is actually to be set up and as already said, it is to consist of the deposits handed over by the co-operating libraries and of the material chosen from the Duplicate Distributing Station's stock. This is also the period when the future storage library's functions are determined, f. i. the elimination of duplicates, the processing of the material, the specialization in some fields of little-used publications, etc.

The *third* phase would already mark the beginning of the proper functioning of an established storage library, whose extent, organization and functions had been determined by the requirements actually experienced during the second stage, as described above. However uncertain yet the exact tasks of the future storage library seem to be, two services are certain to be involved: one will consist of the processing and distributing of the surplusage handed over by co-operating libraries, that is to say, of the selecting and storing of the less frequently-used material for the basic stock of the storage library; the second service will offer temporary storage facilities to libraries in need of storage area for a transitory period only.

The authors believe that whatever the tasks to be entrusted to the future central storage library, its activity will exercise a beneficial influence upon the whole of Hungary's librarianship.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Jeszenszky János Sigonius-kiadásáról (RMK III. 878.) Hogy a könyvtörténet szürke „mikro-filológia", tompaelméjű adatbogarászás marad-e, avagy igen hasznos segítőjévé válik a tudománytörténetnek, s ezen keresztül a modern, marxista történetírásnak is: ez elsősorban azon múlik, hogy a könyv történésze milyen mértékben akarja és tudja megfejteni azokat a sokfelé mutató, de szükségszerű és jellegzetes összefüggéseket, melyek egy-egy konkrét írói alkotás létrejöttének előfeltételei, determinánsai voltak. Az ilyen vizsgálódás természetesen nem szorítkozhatik a régi könyvészeti babonára, mely a könyv tartalmát programszerűen mellőzte és „történeti" érdeklődése alig terjedt túl a megjelenési év puszta kronológiáján.

Ilyen értelemben véve a magyar könyvtörténet is (az RMK modern feldolgozása) igen sok lényeges és új összefüggést fedhet fel a tudománytörténet és kultúrhistória révén. Egy ilyetén fontos és bonyolult probléma felé mutat Jeszenszky János most felbukkant *Sigonius-kiadása* is, melyet Hellebrant még egy lipcsei példány alapján, írt le (RMK III. 878.).

Carlo Sigonio (1523—1584) nem jelentéktelen alakja a történetírás történetének; Muratori sokra tartotta (életrajzot is írt róla) és általánosan elismerik, hogy munkássága előrelépést jelent a forrásokon alapuló, kritikai történetírás felé a középkor önkényes, kritikátlan történetfelfogásához képest.[1] Mint ilyen, prototípusa lehet a *humanista* történetírásnak: sokszor összekeveri még a közelmúltat a régmúlttal (ami még középkori vonás), de a középkori krónikások fecsegését igyekszik oklevelekkel ellenőrizni, ami már a tudományos történetírás felé mutat. Ugyanakkor humanista a szónak abban az értelmében is, hogy kiváló ismerője és művelője a latin nyelvnek; olyannyira, hogy az általa kiadott Pseudo-Cicerot *De consolatione* sokáig a saját hamisítványának vélték.[2] Végül humanista a szónak abban a negatív értelmében is, hogy tartózkodik ugyan a kor központi kérdésébe, a reformációba való nyílt beleszólástól és igyekszik az erasmusi „pártatlanság" fölényes álláspontján megmaradni — a dolgok logikája, az osztályharc logikája végül is a katholicizmus, a maradiság, a feudalizmus oldalára kényszerítik egyértelműen, hiszen dicsőíti azt a Campeggi bíborost, aki 1524-ben Regensburgban „Németország rekatolizálásának" vészjósló pápai programját hirdette meg. Ugyanakkor már a lutherizmust röviden dögvésznek nevezi (pestis illa), amiben van ugyan még *némi* erasmusi kezdemény, de már semmiképpen sem nevezhető pártatlanságnak.

Mi vezethette Jeszenszky Jánost, a wittenbergi egyetem hírneves filozófia- és orvosprofesszorát Sigonius *De dialogo*-jának újra kiadására? Tudva, hogy Jeszenszky Vesalius és Savonarola műveit adta ki így újabb kiadásban (RMK III. 1073 és 883.):

[1] Fueter, E.: *Geschichte der neueren Historiographie.* 2. Aufl. München—Berlin, 1925. 131—132. l.

[2] Hessel, Alfred: „*De regno Italiae libri viginti*" von Carlo Sigonio. Berlin, 1900. 5. l. (Hist. Studien. XIII. Heft.)

nem tételezhetjük fel, hogy SIGONIUS esetében is ne a szerző haladó, pozitív értékei vezették volna. Világosan kiderül ez JESZENSZKY előszavából, ahol a szerző pozitív humanista vonásait emeli ki, azt, hogy elmúlt hosszú századok távolán át fáradhatatlan munkával „az emberi feledékenység számüzetéséből visszakövetelte" a dialógus műfajának antik klasszikusait. Maga JESZENSZKY is — immár másodlagos fokon — valami ilyesmit akar, humanista módra, mikor magát a mentőt akarja megmenteni, hiszen annak „harmincöt évvel ezelőtt Itáliában kiadott,[3] alig megtalálható és a molyok által majdnem elpusztított könyvét" (mint az előszóban írja) akarja átadni az olvasóknak, „ama különösen erős vágytól vezérelve, hogy az irodalom ügyének hasznára legyek!" (iuvandi rem literariam desiderio.).

A másodlagos, kései humanizmus problémái felé nyílik tehát itt kitekintés, pontosabban: humanizmus és reformáció viszonyának bonyolult társadalomtörténeti hátterе felé, a kultúrhistória és tudománytörténet amaz átmeneti típusai felé, melyek az uralkodó osztály benső ellenzékeként fellépő humanizmus és a polgárság képviseleteként fellépő reformáció *között* helyezkednek el. Az osztályharcok történetének következetes logikája rejlik abban, hogy a reformáció csak azokban az országokban járhat együtt a tudományok fejlődésével, ahol valóban megerősödik a polgárság és gyengül a feudális uralkodó osztály: Angliában, Németalföldön és részben Franciaországban (BACON és HOBBES, SPINOZA és REGIUS, DESCARTES és GASSENDI, NEWTON és BOYLE). Európa többi országaiban, vagy felülkerekedik a feudális reakció, vagy legalábbis meglassul a fejlődés a kapitalizmus „porosz útjának" formájában, aminek az ideológia terén a protestantizmus feudális változata felel meg, a tudomány fejlődésére nézve káros összes következményeivel egyetemben.

JESZENSZKY maga is humanizmus és reformáció között áll, de már sokkalta közelebb a reformációhoz, mint a „középutas" SIGONIUS. Wittenbergi professzor volt, és a cseh rendi ellenzékhez húzott később, prágai professzor korában: Wittenberg már a lutherizmus fellegvára volt, a cseh rendek pedig élesen fordultak szembe a katolikus Habsburg-elnyomással. JESZENSZKY emellett nyilván azért is fordul SIGONIUS felé érdeklődéssel, mert — 1560-tól 1563-ig — a páduai egyetemen volt retorika-professzor: azon a kitűnő orvosi karáról és erős szabadgondolkodó hagyományairól híres egyetemen, ahol JESZENSZKY maga is szerezte orvosi diplomáját 1591-ben (s ahol VESALIUS 1537-ben lett professzor).

Talán nem lesz érdektelen egy későbbi kutató számára magának a konkrét példánynak a vizsgálata sem. Ebben PEUTINGER Christoph van első posszesszorként beírva: nyilván egészen közeli rokona az augsburgi humanista Conrad PEUTINGERnek (1465—1547), akinek messze földön híres könyvtára 1715-ben az augsburgi jezsuitákhoz került, de korábban már bőven jutott belőle Bécsbe és Stuttgartba is.[4] A mi példányunk 1693-ban került a pozsonyi jezsuiták könyvtárába, s innen nyilván az abolició során az Egyetemi Könyvtárba.

MÁTRAI LÁSZLÓ

Naldus Naldius hitelességének kérdése. *A Corvina történetének forrásai.* Meglepő dolog, hogy a Corvina-könyvtárról magának MÁTYÁS királynak korából milyen kevés tudósításunk van. A nagy király halála után, gyönge utódjai idejében a könyvtárt rendszeresen fosztogató humanisták irásaiban már sűrűbben találunk érdekes és megbízható adatokat. Buda török kézre kerülése után pedig századokon keresztül izgatta tudósok, könyvkedvelők, sőt fejedelmek képzeletét az egykori Bibliotheca Corvina em-

[3] *Caroli Sigonii de Dialogo liber.* Venetiis, 1562. J. Ziletus.
[4] *Allgemeine Deutsche Biographie.* 25. Bd. Leipzig, 1887. 567. l.

léke és a lehetőség, hogy a könyvtár maradványait ismét bekapcsolják a tudományos élet vérkeringésébe. Budán átutazó követek és hozzájuk csatlakozó tudós emberek minden módon igyekeztek engedélyt szerezni a királyi várban még állítólag megtalálható könyvtár meglátogatására. Van, akit elutasítanak a törökök, van, akinek sikerül bejutnia az egykor olyan fényes, de most már elhanyagolt, pusztuló palota belsejébe, hogy azután bánatos csalódással számoljon be útleírásában a látottakról. Buda felszabadításakor az olasz hadimérnök és polihisztor, MARSIGLI parázsló, füstölgő romok, szanaszét heverő hullák közt siet a palota romjai közé, hogy megmentse, ha még lehet, a könyvtár maradványait. Hogy az ott talált könyvek, amelyekről levelében beszámol és amelynek a jegyzékét is összeállították ugyanekkor, csakugyan a világhírű könyvtár szomorú roncsai-e, vagy más középkori magyar könyvtár töredékeiből kerültek-e össze, az ma is vitatható. De az bizonyos, hogy az 1541—1686 közti korszakból híradásokban nincs hiány. Ha másról nem is, legalább a könyvtár helyiségéről szólnak többé-kevésbé érthető módon.[1]

Ezzel szemben a könyvtár ragyogó, teljes életének korából, MÁTYÁSnak idejéből BONFINI szűkszavú megemlékezésén kívül[2] az egyetlen részletes leírás egy firenzei humanistának, NALDUS Naldiusnak a műve: *Epistola de laudibus augustae bibliothecae atque libri quatuor versibus scripti eodem argumento ad serenissimum Mathiam Corvinum Pannoniae regem.*[3] Nagyon sok függ tehát attól, hogy vajon hiteles, tényeket rögzítő forrásnak tekinthetjük-e NALDUS munkáját, vagy pedig pusztán egy távolban élő humanista érdekhajhászó, ajándékot váró hízelgésének.

Az egyes Corvina-kutatók egyéni érzésüknek megfelelően használták föl — esetleg magyarázták félre — NALDUS szavait, vagy vetették el az egész forrást anélkül, hogy kritikailag foglalkoztak volna a hitelesség kérdésével. CSONTOSI János, a Corvina-kutatás régi, nagyérdemű úttörője, még föltétlen bizalommal használta föl forrásként, sőt olyasmit is belemagyarázott, ami nincs benne.[4] Ellenben majdnem pontosan egy

[1] L. ZOLNAI Klára: *Bibliographia bibliothecae regis Mathiae Corvini.* Bp. 1942., és a Szabó Ervin Könyvtár budapesti gyűjteményének gazdag anyagot tartalmazó katalógusát.

[2] BONFINI, Antonius: *Rerum Ungaricarum decades . . . Ioannis Sambuci opera et studio.* Basilcae 1568. 654. l.

[3] Az eredeti, MÁTYÁS királynak ajánlott kódexet a toruń-i (Lengyelország; régebben Thorn) városi könyvtár őrzi. Szövegét először 1731-ben Petrus JAENICHIUS adta ki a *Meletemata Thorunensia* 3. kötetében, azután BÉL Mátyás 1737-ben a *Notitia Hungariae novae* 3. kötetében (589—642. l.). BÉL a kiadáshoz azt a másolatot használta fel, amelyet REZIK János készített, állítólag 1684-ben és DOBAI SZÉKELY Sámuel útján került BÉLhez. Hogy a másolat 1684-ben készült, azt BÉL írja (i. m. 590. l. jegyz.), de SZINNYEI szerint REZIK csak 1683 előtt és 1688 után volt a thorni gimnázium tanára, a két időpont között Kassán, majd Eperjesen tanított, akkor tehát nem másolhatta a thorni kódexet. — Részlegesen kiadta NALDUS munkáját 1890-ben ÁBEL Jenő az *Irodalomtörténeti emlékek* 2. kötetében.

A kódexet először JAENICHIUS írta le, a kiadott rész nagyobbik felét összevetve az eredeti kódexszel: *De meritis Mathiae Corvini.* Thorn 1717. (Ugyanez újból megjelent a *Meletemata* idézett kötetében a szövegkiadással együtt.) BÉL is JAENICHIUST idézi erre vonatkozólag a Naldus-kiadás bevezetésében. Újabb rövid leírását l. RÓMER Flóris: *Corvin-codexek Thornban, Königsbergben és Szent-Pétervárt.* (Magy. Könyvszle. 1876. 1—2. l.) A legrészletesebb, szakszerű leírás: SCHÖNHERR Gyula: *A thorni Corvin-kódexről.* (Magy. Könyvszle. 1894. 305—313. l.) Egyéb irodalomra vonatkozólag l. még ZOLNAI i. m. 89. l. — A kódex címlapjáról (3a levél) színes facsimilét közöl a Magy. Könyvszle. 1894. évfolyama, a Magyar Történelmi életrajzok sorozatban SCHÖNHERR Gy.: *Hunyadi Corvin János.* Bp. 1894., és a *Magyar nemzet története.* Szerk. SZILÁGYI Sándor. 4. köt. Megjegyzendő, hogy ez a facsimile nem az eredeti kódexlapról készült, hanem arról a festett másolatról, amelyet CSERNA Károly készített a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára számára.

[4] NALDUS a Corvinát „olyan könyvtárnak mondja, mely tudósok számára külön olvasóteremmel bír".(CSONTOSI János: *XV. századi könyvtári viszonyok s egy ismeretlen*

félszázaddal később MÁTYÁS király könyvtárának egy másik kitűnő kutatója, FÓGEL József egy mondattal elintézte: „Művének nem sok történeti értéke van, mert UGOLETO elbeszélése után ír és hízeleg."[5] Bár HUSZTI József 1925-ben már fölhívta a figyelmet erre a hiányosságra: „NALDUS Naldius MÁTYÁS könyvtáráról írt költeményének történeti értékét tudományos irodalmunk még nem állapította meg."[6]

Pedig a források kritikai vizsgálata éppen a Corvina esetében nagyon fontos. Hiszen a könyvtár helyisége nyomtalanul elpusztult, anyaga szétszóródott, az állományáról készült jegyzékek[7] éppen úgy elvesztek, mint MÁTYÁS számadáskönyvei[8] és a királyi levéltárnak minden hasnló irata. Véletlen szerencse még talán hozzásegít újabb forrásokhoz, de erre már nagyon kevés a remény. Minden valószínűség szerint meg kell elégednünk az eddig ismert forrásokkal. Ezért, ha a Corvina-könyvtár számtalan megoldatlan vagy kétes problémájához közelebb akarunk kerülni, az egyetlen mód a már ismert, aránylag csekély forrásanyag alaposabb kihasználása, kritikai megvizsgálása, minden sorának, minden szavának mérlegretétele.

A következőkben az egyik legfontosabb egykorú forrásnak, NALDUS Naldius munkája hiteles voltának a kritikai vizsgálatát próbáljuk elvégezni.

NALDUS *Naldius „De laudibus"-a.* NALDUS Naldius „De laudibus"-a a tárgyhoz viszonyítva, amelyről szól, aránylag nagy terjedelmű. Az eredeti kódexben 62 ívrétű levelet tesz ki. Bevezetésében arról ír a szerző, hogy Taddeo UGOLETO MÁTYÁS király megbízásából Firenzébe érkezett, hogy a Corvina-könyvtárt gyarapítsa, és sokat beszélt ott a magyar király kitűnő tulajdonságairól.[9] A hallottak alapján elhatározta, hogy hőskölteménybe foglalja azt, amit UGOLETO elbeszélt. Csakhogy MÁTYÁSnak annyi az érdeme, s így olyan sok mindenről kellene írnia, hogy az lehetetlenség. Lemond tehát hadi dicsősége méltatásáról; nem is az ő feladata lenne ez, aki éppen a király megbízásából kódexek szövegének javításával, emendálásával foglalkozik.[10] Ezért megelégszik a béke műveinek dicsőítésével és azon belül is a királyi palota díszének, a könyvtárnak méltatásával.

NALDUS munkája öt részből áll. Először a prózai ajánlásban (epistola) MÁTYÁS király, BEATRIX és CORVIN János kiválóságáról áradozik és röviden leírja a Corvina-

---

Corvin-incunabulum. Magy. Könyvszle. 1878. 69. l.) Ilyesmi NALDUS munkájában nem olvasható.

[5] FÓGEL József: *A könyvtár története az 1471-iki összeesküvés után Mátyás király haláláig.* (Bibliotheca Corvina. Mátyás király budai könyvtára. Bp. 1927. 91. l.)

[6] HUSZTI József: *Platonista törekvések Mátyás udvarában.* Pécs, 1925. 87. l.

[7] FÓGEL i. m. 19—20. l. Ua.: *Ismeretlen Corvin-codexek a bécsi Nationalbibliothekban.* Magy. Bibliofil Szle. 1924.) L. még: FONTIUS: *Epistolarum libri III.* Ed. Ladislaus Juhász. Bp. 1931. 36—37. l. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum.) CORNIDES Dániel 1788-ban olyan értesülést szerzett, hogy a wolfenbütteli könyvtár egyik kódexében megtalálható a Corvina-könyvtár egykorú katalógusa. Ezért több ízben biztatta PRAY Györgyöt ennek a katalógusnak lemásoltatására. (L. Codex epistolarum Danielis Cornides ad Georgium Pray. Budapesti Egyetemi Könyvtár kézirattára.G.117.) Az ügy további fejleményeiről PRAY válaszlevelei hiányában nem tudunk. Az elmúlt évben a wolfenbütteli könyvtárhoz fordultam ebben az ügyben. A könyvtár igazgatója, dr. BUTZMANN páratlan előzékenységgel maga végzett beható kutatásokat az állítólagos katalógus nyomában, de sajnos, hasztalanul.

[8] JANKOVICH Miklós a múlt század első felében még használta ezeket a számadáskönyveket. L. HOFFMANN Edith: *Régi magyar bibliofilek.* Bp. 1929. 76. l.

[9] Taddaeus Ugolettus, abs Te missus, ad nos proficisceretur, ut expediendae bibliothecae quidem regiae praesset: cumque hic multa de Te rege sapientissimo, deque Tua divina virtute, multis audientibus, multisque assistentibus praedicaret . . . (i. h. 595. l.)

[10] . . . minus esset huius nostrae institutae rationis, qua in emendandis voluminibus, Tuo iussu, e scriptis occupamur. (Uo. 596. l.)

könyvtárt. Ezután következik négy könyvben maga a hősköltemény, mintegy verses megismétlése és széles, humanista bőbeszédűséggel való kifejtése annak, amiről as előbb röviden szólt prózában és egyúttal a könyvtárban megtalálható szerzők versez jegyzéke. Mégpedig a vers első könyve általánosságokról szól, a második a könyvtár leírása és a benne megtalálható klasszikus görög szerzők ismertetése, a harmadik könyv ugyanígy az ókori latin auktoroké és végül a negyedik könyv tárgya a könyvtárban meglevő keresztény irodalom.

MÁTYÁS királlyal NALDUS Naldius már UGOLETO megérkezése előtt is kapcsolatban állt, s a könyvtárról is tudomása volt, hiszen mint említettük, Corvin-kódexek emendálásával foglalkozott ekkoriban. Abban azonban igaza van FÓGEL Józsefnak, hogy a könyvtárra vonatkozó értesüléseit másodkézből veszi. Hogy valaha járt volna Magyarországon, arról nem tudunk, de az bizonyos, hogy művének megírása előtt semmi esetre sem látta a Corvinát, mert hiszen akkor elsősorban a maga személyes tapasztalataira hivatkoznék, nem pedig UGOLETO elbeszélésére. *Maga az a körülmény azonban, hogy mástól veszi értesüléseit, nem teszi lehetetlenné jólértesültségét.* A kérdés csak az : 1. módjában volt-e hiteles értesüléseket szerezni, tehát megismerni a valóságot, 2. képes volt-e jól megérteni a hallottakat, 3. akarta-e a kapott adatokat a valóságnak megfelelően földolgozni és közölni?

Az első kérdésre föltétlenül igennel kell válaszolnunk. NALDUS éppen a legilletékesebb, legtájékozottabb személytől kapta értesüléseit, attól a Taddeo UGOLETOtól, aki magának a Corvina-könyvtárnak könyvtárosa volt, akinél tehát jobban senki sem ismerhette MÁTYÁS király könyvtárát és senki sem adhatott részletesebb, hitelesebb tájékoztatást. Ami pedig a Corvina állományát, a benne megtláható írókat illeti, mi sem látszik természetesebbnek, mint az, hogy UGOLETO, aki a könyvtár gyarapítása céljából jött Firenzébe, valamiféle jegyzéket, katalógusfélét hozott magával, hogy annak alapján szerezze be a hiányzó műveket akár vásárlás, vagy helybeli másoltatás útján, akár az otthon való lemásoltatás céljára való kölcsönzéssel.

Ami a második tételt illeti, hogy NALDUS képes volt-e könyvtári kérdéseket jól megérteni, a valóságnak megfelelően fölfogni, arra nézve se lehetnek aggodalmaink. Mint kódexek emendátora a humanisták legigazibb „könyvtárosi munkáját" végezte és az is kétségtelen, hogy ismernie kellett a Corvina hasonló, nagyszerű párját, a MEDICIEK firenzei könyvtárát, a Laurenzianát. Hiszen ismeretes, milyen szoros kapcsolata volt Marsilius FICINUSnak és neoplatonista körének MEDICI Lorenzoval, NALDUS Naldius pedig FICINUS egyik leghűségesebb barátja volt.[10]

Sőt éppen ezen a ponton kell egy fölmerülő újabb kétséggel szembenéznünk: nem egyszerűen a Laurenziana egy kissé átszínezett leírása lappang-e a Corvina neve alatt a *De laudibus*-ban? Hiszen ez lett volna NALDUS részéről a legkényelmesebb eljárás, ha költeménye nem más, mint a hízelgő üres szócséplése. Csakhogy ennek a föltevésnek — azokon kívül, amikről majd a harmadik tétel megvizsgálásakor lesz szó — ellene mond a Laurenziana állományának 1495-ből fönnmaradt összeírása.[12]

Ebből az összeírásból kiderül, hogy a Laurenziana állománya nyelvek szerinti csoportokban volt fölállítva, előbb a görög, azután a latin nyelvű kötetek. Tehát a csoportosítás alapja nem a művek eredeti nyelve, hanem egy görög szerző eredeti nyelvű példánya a görög, latin fordítása a latin nyelvű könyvek csoportjában állt. (Pl. ARISTOTELES *Metaphysica*-jának görög példánya a 216-os, a latin fordítás az 562-es jelzetet kapta, Iosephus FLAVIUS görög példányai a 61. és 85. számon, a latin fordítás az 526. számon állt). NALDUS Naldius ilyen megkülönböztetésről nem tud, hanem a Corvinában

[11] L. HUSZTI i. m. 87. l.

[12] *Inventario della libreria Medicea privata, compilato nel 1495.* (Archivio Storico Italiano. Serie 3. T. 20. 1874. 51—94. l.)

meglevő művek szerzőit sorolja fel két külön csoportban; görög és latin szerzők; de a klaszszikus szerzőktől megkülönböztetve, külön csoportba foglalja a keresztény szerzőket, tekintet nélkül arra, hogy görög vagy latin nyelven írtak-e.[13]

Még feltűnőbb bizonyíték, hogy bár NALDUS nyilvánvalóan nem törekszik teljességre a szerzők felsorolásában, hanem csak a nevezetesebbeket emeli ki, s már csak ezért is sokkal több görög szerző neve fordul elő a Laurenziana katalógusában, mint a NALDUS-féle versben, mégis a Corvinában megtalálhatóként fölsorolt 23 görög szerző neve közt három olyan is található NALDUSnál (MUSAEUS, ALKAYOS, SAPPHO), akiknek a nevét hiába keressük a Laurenziana jegyzékében.[14] Ez még akkor is feltűnő, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a könyvtárt az előző években ért viszontagságok miatt a Laurenziana ránkmaradt jegyzéke sem teljes. De másrészt meg az sem valószínű, hogy éppen ennek a három szerzőnek minden példánya elveszett volna 1495 előtt, mikor más szerzők általában több, gyakran sok művel és példánnyal szerepelnek az állományban.

Hátra van még a felelet a harmadik tételre: akarta-e NALDUS Naldius a valóságot írni, vagy pusztán a maga számára szeretett volna nagy szavakkal minél nagyobb előnyöket kihízelegni. Nézetünk szerint ebben a tekintetben sem lehetnek komoly kétségeink. Hogy föllengzős szavakban, hízelgő hasonlatokban nincs hiány, az — humanistáról lévén szó — természetes. Hogy NALDUS MÁTYÁS királyt CAESÁRhoz és NAGY SÁNDORhoz hasonlítja, BEATRIX dicsősége elhomályosítja a GRACCHUSok anyjáét és a szibillákét, abban nincs semmi szokatlan. A renaissance uralkodók egyáltalán nem vették rossz néven az ilyesmit. De semmi értelme nem lett volna kézzelfogható tényeket, a könyvtár külsejére, berendezésére vonatkozó dolgokat elferdíteni. Főleg, ha föltételezzük azt, hogy NALDUS Naldius talán nem is véletlenül, a maga ötletéből készítette munkáját — hiszen tárgyválasztása annyira szokatlan —, hanem esetleg UGOLETO javaslatára, talán MÁTYÁS királlyal egyetértésben, vagy éppen kívánságára. Hogy a könyvek pultokon vagy szekrényekben vannak-e elhelyezve, hol vannak az ajtók és ablakok, milyen rend szerint állnak a kódexek, azt elferdíteni, vagy a valóságtól függetlenül, ötletszerűen írni le, nemcsak hogy nem lett volna értelme, hanem éppen magának ártott volna vele a hízelegni vágyó szerző; mert bosszúságot okozott volna a királynak. Lehetnek, sőt bizonyos, hogy vannak, túlzások a dicsőítő szavakban, nemcsak a királyra, hanem a könyvtárra vonatkozólag is. Szuperlativuszok a pompát illetőleg, a minden más könyvtárt fölülmúló méretek emlegetésében, de maga a könyvtár leírása még részleteiben sem térhet el lényegesen a valóságtól.

A *De laudibus* nem lehet más, mint az UGOLETOtól származott és valószínűleg mindjárt, legalább futólagosan, írásban is rögzített elbeszélésnek pompás formába öntése. A Könyvtárban meglevő művek szerzőinek fölsorolása pedig nem lehet pusztán ideális könyvjegyzék, egy tudását fitogtató humanista irodalom-ajánlása, hanem a könyvtár állományában valóban meglevő legnevezetesebb szerzők névsora.

Más források tanúsága. NALDUS művének önmagában való, inkább csak logikai vizsgálata tehát tartalmának hitelességét bizonyítja. De próbáljunk pozitív bizonyítékokat is szerezni úgy, hogy a *De laudibus*-t összevetjük a Corvináról fennmaradt egyéb, hiteles források adataival, vajon azok megerősítik-e, vagy cáfolják a firenzei humanista állításait? Ilyen adat mindjárt a könyvtár helye a palotában, közeli, érintkező helyisé-

[13] Ilyen megkülönböztetés a Laurenzia könyvtárában nem volt.

[14] Az említett jegyzékben HESIODOS neve sem fordul elő. Van azonban egy külön jegyzéke is a Laurenzianában található görög kéziratoknak. Ezt a jegyzéket LASKARIS János vitte magával, mikor a Medici-könyvtár számára nagy görögországi könyvbeszerző útjára indult. (Kiadta K. K. MÜLLER: *Neue Mitteilungen über Janos Laskaris und die Mediceische Bibliothek.* Zentralbl. f. Bibl.Wesen. I. 1884. 371—379. l.) Ez a jegyzék HESIODOS nevét is föltünteti.

gekkel való kapcsolata. Hogy a könyvtár bejárata a királyi palota melyik udvarából nyílt, vagy melyik emeleten volt, azt nem mondja meg NALDUS, de az világosan kiderül írásából, hogy közvetlenül a várkápolna szomszédságában volt. A könyvtárból külön kijárat szolgált a király számára a kápolnába (illetőleg valószínűleg a kápolna egy külön oratóriumába), hogy ott egyedül, senkitől nem zavartatva hallgathassa a misét, vagy a himnuszok éneklését.

Olyan részletkérdés ez, és annyira nem következik a könyvtár lényegéből, hogy már önmagában véve is nehéz elképzelni, hogy NALDUS ezt magától gondolta volna ki. De nézzük meg, mit mond a másik egykorú forrás: BONFINI nem mondja meg, hogy a könyvtár és a kápolna közvetlenül egymásból nyílt volna, de szűkszavú leírásában a palotának ez a két helyisége egymás után következik. S ami ennél is fontosabb, megemlíti, hogy MÁTYÁS király a kápolnához papi testületet is szervezett. Az ő közös zsolozsmázásuk lehetett az a himnuszéneklés, amit NALDUS szerint a király magányos elvonultságában szeretett hallgatni. OLÁH Miklós pedig, aki még ismerte a könyvtárt, hiszen 1510-ben ULÁSZLÓ udvarába került, és nem kevesebb mint hét esztendőt töltött ott mint apród,[15] semmi kétséget nem hagy aziránt, hogy a könyvtár közvetlenül a kápolna mellett volt, ahol a király a misét szokta hallgatni. A későbbi útleírások közül br. WRATISLAW írása figyelemre méltó. WRATISLAW mint ismeretek szerzésére vágyó fiatalember csatlakozott Fr. KREGWITZ császári követhez, aki RUDOLF király rendeletére 1591-ben indult Konstantinápolyba. Szerzőnk több érdekes részletet örökít meg a királyi palotára vonatkozólag; szerinte a kápolnát egy folyósó köti össze egy másik teremmel, ahol MÁTYÁS király könyvtára volt.

NALDUSON kívül tehát a másik három forrás, amely a könyvtár és kápolna valamiféle kapcsolatáról, közelségéről ír, szemtanúknak a műve. Igaz ugyan, hogy OLÁH Miklós munkáját csak később írta meg, hogy Budát elhagyta, Belgiumban 1531 és 1536 közt,[16] de ez a mintegy másfél évtizedes időköz nem törölhette ki emlékeit. Szemtanúkról lévén szó, semmi okunk nincs föltételezni, hogy leírásukhoz forrásként az őket megelőző forrásokat használták volna föl, de a valószínűség azért is nagyon kicsi, mert sem NALDUS, sem OLÁH munkája nem jelent meg nyomtatásban a XVIII. századnál hamarább. Ugyanerről győz meg a megfelelő szövegrészek összehasonlítása is.

Naldus	Bonfini	Oláh	Wratislaw
Ostia bina manent illic: quorum altera mittunt Intro quosque viros; mittunt quorum altera regem Inde foras; quotiens *secreta in sede* locatus Solus adesse cupit *sacris, hymnisque* canendis[17]	... a Danubii parte *aediculam* statuit ... *collegium* adiecit honestissimum *sacerdotum :* supra bibliothecam statuit ...[18]	Qua itur ad stationem ex latere interioris bibliothecae, ad *sacellum* Divi Joannis perforatam, unde rex *sacrum* audire consuevit ...[19]	Von hier giengen wir ... in ein rundes Zimmer, welches zu Zeiten Königs Mathias zu einer *Hauskapelle* diente. Aus dieser Kapelle führt ein Gang nach einem anderem Zimmer, wo König Mathias Korvinus seine Bibliothek hatte.[20]

[15] BALOGH Margit: *Oláh Miklós Hungáriája mint művelődéstörténeti kútfő.* Bp. 1903. 6. l.

[16] Uo. 8. l.

[17] NALDUS i. m. 612. l. (I. könyv 11—14. sor.)

[18] BONFINI i. h.

[19] Hungaria c. művében. Kiadta BÉL, Mathias: *Adparatus.* I. köt. Posonii 1735. 8. l. — Újabban kiadta EPERJESY K. és JUHÁSZ L. a Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum c. sorozatban 1938-ban. Az idézett hely itt: V. c. 5.

[20] WRATISLAW, Frh. v.: *Merkwürdige Gesandschaftsreise von Wien nach Konstantinopel.* Leipzig. 1787. 40. l.

Nagyon jellemző, hogy a dolog lényege egyformán kivehető a négy forrásból, de a részletek, a fogalmazás annyira eltér, hogy átkölcsönzésről szó sem lehet.

Hasonlóan jellemző részlet-megfigyelés az, ami NALDUSnál és OLÁHnál majdnem egyformán megtalálható a könyveket a portól védő aranyos-színes leplekről.

Naldus	Oláh
Adhibitae cortinae, ex auro per artem intertexto et purpura confectae, quae libros a situ et pulvere subtiliori vindicarent.[21]	Tegebat horum quodlibet velum sericeum, coloribus auroque variegatum cum indice disciplinae et professioni, in quas libri erant discreti.[22]

Sokkal fontosabbak az ilyen lényegtelen részletekben való megegyezések, mint például az, hogy NALDUS munkájából is kiderül, milyen sok görög könyv volt a Corvina-könyvtárban. Ezt a Corvinára vonatkozó legtöbb forrás megemlíti; közismert dolog volt a humanisták körében, nem kellett hozzá semmi pontosabb informálódás.

A más forrásokkal való egybevetés tehát NALDUS Naldius hitelességét igazolja, Hiszen ha egyes részleteket hiteles és pontos értesülésekből vett, valószínű, hogy többi közlése is ilyen.

Nem hallgathatjuk azonban el, hogy van egy mozzanat, amely mintha ellene mondana eddigi eredményünknek. Ez pedig az, hogy a *De laudibus* csak egy könyvtárteremről tud, OLÁH Miklós ellenben világosan két boltozatos épületet vagy helyiséget mond: az egyikben voltak a görög könyvek, a másikban a latinok. Ezt az ellenmondást azonban már a Corvina első kiváló történetírója, SCHIER 1766-ban úgy oldja föl, hogy szerinte az eredetileg egy helyiségből álló könyvtárhoz később egy második helyiséget is csatoltak, és akkor rendezték át az OLÁH Miklós említette rendbe.[23] Ezt a magyarázatot el is fogadhatjuk.

A „De laudibus" keletkezésének időpontja. A következő tisztázásra szoruló kérdés: mikor írta NALDUS Naldius a munkáját, illetőleg mikor szerezte értesüléseit, tehát melyik az az időpont, amelyből a Corvina-könyvtár képét kapjuk?

Magában a kódexben nincs feltüntetve sem a szöveg fogalmazásának, sem a díszes kézirat másolásának az időpontja. Annyi már az ajánlólevélből kiderül, hogy nem készülhetett 1476, tehát a BEATRIXszal kötött házasság előtt, mert hiszen a szerző nagy dicshimnuszt zeng róla mint MÁTYÁS feleségéről. De 1480 előtt sem írhatta, mert CORVIN János szemmelláthatóan mint utódlásra kiszemelt örökös szerepel benne, viszont MÁTYÁS 1480-ig, abban a reményben, hogy még törvényes örököse is születik, a papi pályára szánta őt,[24] s csak az ezután következő években tett mind nagyobb erőfeszítéseket arra, hogy CORVIN Jánost fogadtassa el trónja örököséül. Az 1480 utáni évekre utal az is, hogy NALDUS CORVIN János szellemi kiválóságának és képzettségének bizonyítékaként kiváló görög tudását is emlegeti, ami nem lehetséges kisgyermekkorában. (1473-ban született.)

A kérdést akkor dönthetnénk el biztosan, ha pontosan tudnánk UGOLETO firenzei útjának időpontját. Sajnos pozitív adatunk erre vonatkozólag nincs. Van azonban NALDUS költeményének első könyvében néhány sor, amely összevetve UGOLETO egy levelével, legalább hozzávetőleges időmeghatározásra módot ad. NALDUS ezt írja az említett helyen:

[21] NALDUS i. m. 599. l.

[22] OLÁH M. i. m. BÉL: 8—9. l., EPERJESY—JUHÁSZ V. c. 6.

[23] SCHIER, F. X.: *Dissertatio de regiae Budensis bibliothecae Mathiae Corvini ortu, progressu, interitu et reliquiis.* Vindobonae 1766. 14. l.

[24] SCHÖNHERR Gyula: *Corvin János.* 24. l.

> ... Picens Antonius ille
> Doctus adest, aperitque tibi Rex cuncta iubenti
> Graecia quae scripsit: datque illa legenda Latini.[25]

A PICENS ANTONIUS nem más, mint a picenumi BONFINI, aki ezek szerint ott van MÁTYÁS udvarában, hogy a király számára latinra fordítsa a görög nyelvű munkákat. Tehát akkor, amikor NALDUS ezeket a sorokat írta, BONFINI már MÁTYÁS udvarában volt, vagy legalábbis NALDUS úgy számította, hogy mire saját műve Magyarországra érkezik, akkorra BONFINI már ott lesz.

BONFINI 1486. szeptember 25-én indult el Recanatiból Magyarországra. Ennél az időpontnál korábban tehát nem lehetett készen a *De laudibus*.[26]

Ránk nézve azonban tulajdonképpen nem az a legfontosabb kérdés, hogy mikor készült el NALDUS Naldius munkája, hanem hogy a szerző mikor szerezte értesüléseit, illetőleg, hogy a Bibliotheca Corvinát milyen évből való állapotában rögzítette meg. Erre vonatkozólag kapunk segítséget UGOLETO említett leveléből. UGOLETO már Olaszországból írta ezt a keltezetlen levelet MÁTYÁS királynak. Többek közt jelzi benne, hogy ANTONIUS B. nemsokára Magyarországra megy, és néhány Rómában nyomtatott könyvet, meg négy kódexet visz MÁTYÁS számára, amelyeket a király másoltatott.[27] Ez az ANTONIUS B. bizonyára BONFINI, akinek MÁTYÁshoz való útjáról az előbb szóltunk, s aki ezek szerint nemcsak saját műveit hozta el — mint ahogy ő maga írja —, hanem UGOLETO küldötteként érkezett, hogy már ezzel is biztosítsa a maga számára a szíves fogadtatást.

UGOLETO levele tehát mindenesetre 1486. szeptember 25. előtt kelt, s így UGOLETOnak jóval ez előtt az időpont előtt el kellett már távoznia Magyarországról. Az a kép tehát, amelyet NALDUS előtt lefestett a Corvina állapotáról és állományáról, s amelyet NALDUS Naldius hőskölteményében megörökített, *az 1485/1486 körüli állapotokat tükrözi*. Legalábbis semmiképpen nem származhatik későbbről, mint az 1486. év közepe. A költemény elkészülte és fényes külsőbe öltöztetése Attavante keze által sem tarthatott sokáig. A *De laudibus* 1487-ben mindenesetre MÁTYÁS király kezében lehetett már.[28]

Ha az 1485—86-i dátum meghatározása helyes, akkor nem látszik valószínűtlennek SCHIER föltételezése, hogy NALDUS Naldius korábbi állapotában mutatja be a Corvinát, mint OLÁH Miklós, aki a könyvtárt már hanyatló állapotban látta ugyan, de kötetszámában lényeges gyarapodás után, nagyobb, illetőleg több helyiségben. Hiszen jól tudjuk, hogy a Corvina-könyvtár gyarapodása éppen MÁTYÁS király életének utolsó éveiben vált rohamossá. Ekkor volt az, hogy szinte lázas sietséggel egyszerre dolgoztak a könyvtár gyarapításán a másolók Budán, Firenzében és Bécsben.[29] Jellemző a másol-

[25] NALDUS i. m. 604. l. I. könyv 137—139. sor. — A költeménynek erre a helyére és ott BONFINI személyére JUHÁSZ László hívta föl a figyelmemet, amiért ezen a helyen is köszönetemet fejezem ki neki.

[26] BONFINI MÁTYÁS udvarába érkezésének időpontját csak megközelítő pontossággal tudjuk megállapítani, mert útközben megbetegedett.

[27] ÁBEL—HEGEDÜS: *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Budapest, 1903. 478—479. l.

[28] SCHÖNHERR Gyula is 1485-re teszi UGOLETO firenzei útját, miután már CORVIN János nevelését befejezte. (SCHÖNHERR: *A thorni Corvin-kódexről*. Magy. Könyvszle. 1894. 312. l.) UGOLETO életírója, AFFÒ, Ireneo (*Memorie di Taddeo Ugoleto Parmigiano bibliotecario di Mattia Corvino* c. munkájában Parma 1781. 14. l.) csak 1487 végére teszi UGOLETO firenzei útját. HOFFMANN Edith a kódex festését a korábbi irodalommal megegyezően ATTAVANTEnak tulajdonítja és keletkezését 1485—1490 közé teszi. (i. m. 103. l.)

[29] FONTIUS levele Johannes MORENUShoz 1489. szept. 16-án: Vos autem recte feceritis, si librorum, qui Viennae describuntur, indicem ad nos miseritis, ne hic iterum transcribantur. (i. h.)

tatás ütemére, hogy MÁTYÁS halála után csak Firenzében 150 készülő kódex maradt kifizetetlenül.[30] Nem csoda, ha ilyen körülmények között hamar bekövetkezett a minden könyvtár életében elkerülhetetlen helyszűke és átrendezése: a régi mellett új helyiségre is szükség volt. Az OLÁH Miklós-féle leírás és NALDUS elbeszélése közt a helyiségek számában mutatkozó eltérés tehát nem szól a *De laudibus* hitelessége ellen.

Naldus írásművének célja. Már az előzőkben megemlítettük annak lehetőségét, hogy NALDUS Naldius talán nem is csak hirtelen ötletből fogott munkája megírásához, pusztán azért, mert eredetibb, föltűnőbb akart lenni a többi, átlagos humanista hízelgő között, hanem az ötlet esetleg UGOLETOtól származott, vagy éppen MÁTYÁS király elhatározásának is része van a munka keletkezésében. Mindenesetre a tárgyválasztás: könyvtárismertetés, annyira szokatlan, hogy valószínűleg a könyvtáros UGOLETO gondolta ki, vagy azért, hogy urát meglepje vele, vagy éppen a királlyal egyetértésben, aki emléket akart állítani a szívéhez olyan közel álló könyvtárnak és azon keresztül természetesen önmagát is dicsőíttetni. Van UGOLETOnak egy levele, amely arra enged következtetni, hogy föltevésünk nem alaptalan. Az egyébként keltezetlen levélben, ugyanúgy mint a már említett másik levélben, arról értesíti MÁTYÁST, hogy kódexeket másoltatott számára parancsa szerint. De ezenkívül maga is dicsőíti MÁTYÁST azokért a tetteiért, amelyekkel a műveltséget emeli:

El fog jönni az a szerencsés ember, aki méltó dicsérettel fogja magasztalni hatalmas érdemeidet, amelyeket a muzsák irányában szereztél és művét a te legfölségesebb nevednek fogja ajánlani.[31] Lehet-e ez a „szerencsés ember" más, mint az a NALDUS Naldius, aki „a fölséges könyvtár dicséreteiről" szóló munkáját ajánlotta Mátyás királynak? Aki nem hadi tetteit, hanem a műveltség fejlesztését és annak egyik legfőbb eszközét, a könyvtárt énekli meg?

Hogy azonban nemcsak UGOLETOnak volt valami része a munka keletkezésében, hanem magának MÁTYÁS királynak is, sőt hogy *az egész mögött az ő irányító akarata és messzemenő céljai rejtőznek*, arra is találunk nyomokat. A *De laudibus* bevezető része, tehát az „Epistola" és a költemény első éneke különlegesen erősen hangsúlyozza CORVIN János jelentőségét, királyi vérből származását, utódlási jogait és rendkívüli képességeit. Aki „olyan nagy királynak a fia", „a legédesebb szülött", aki MÁTYÁS és BEATRIX mellett harmadikként járul hozzá „a birodalom kormányzásához", aki „annyira telve van mindenfajta jóval", aki „atyja erényeivel jelesen versenyre kel", aki méltó lesz, hogy „atyját az uralkodásban kövesse".[32]

[30] II. ULÁSZLÓ levélváltása Firenzével a MÁTYÁS halála után ottrekedt Corvinák ügyében. Közli KUMOROVITZ Bernát. (Magy. Könyvszle. 1957. 294—296. l.)

[31] Dum opera erudita ab oblivione vindicare tot, tantisque conatibus adlaboras, et ipse tibi, rex maxime, monumenta tuo dignum nomine extruis. Iam urbs nostra veluti Athenae alterae splendet, splendebitque mox et hoc tuum institutum, cuius pulcherrimum ornamentum nomen tuum excelsum erit. Veniet felix ille, qui tua erga Musas ingentia merita meritis laudibus extollet, opusque suum augustissimo genio tuo dedicabit. A levelet BUDIK adta ki ismeretlen kéziratból: *Entstehung und Verfall der berühmten von König Mathias Corvinus gestifteten Bibliothek zu Ofen.* (Jahrbücher der Literatur. 1839. Wien. Anzeige-Blatt.) Onnan vette át ÁBEL: Analecta nova 458—459. l. BUDIK az urbs nostra után magyarázatul zárójelben odateszi, hogy Firenze. ÁBEL pedig a „nostra" szót sajtóhibának tekinti „vestra" helyett, mert Budát tekinti ennek a városnak. ÁBELnek igaza van, hogy csak Budát érthette UGOLETO, de a „nostra" kifejezést nem kell „vestra"-ra javítani, mert UGOLETO nyilvánvalóan MÁTYÁSsal együtt „a mi városunknak" akarta nevezni Budát.

[32] tanti regis filius — genuinum natum suavissimum — ad imperium gubernandum tertius adderetur — sobolem tantam, tantisque refertam in genus omne bonis . . . futuram dignam, quae patriis virtutibus obvia solers iret et in regno succederet una parenti. (NALDUS i. m. 597, 609. l.)

Teljesen beleillik ez a kép abba a szerepbe, amelyet MÁTYÁS király ezekben az években már fiának juttatott: mikor 1485. június 6-án fogadta a meghódított Bécs polgárságának hódolatát, a hűségesküt nemcsak az ő kezébe, hanem CORVIN Jánosába is le kellett tenniük.[33] Körülbelül ettől az időtől kezdve folyt már nyiltan is az a szívós harc, amelyet MÁTYÁS a trónutódlás biztosításáért folytatott.

Már SCHÖNHERR Gyula észrevette azt a szoros kapcsolatot, amely a Corvina-könyvtár és CORVIN János személye közt van[34] és ami a külföldi kortársak előtt sem volt titok, hiszen a milánoi herceg 1488. november 10-én kelt levelében a *Festus Pompeius* kódexet CORVIN János könyvtárából kéri kölcsön, melyet atyja valóban királyi módon rendez be.[35]

Nézetünk szerint MÁTYÁS királyt kettős cél vezette abban, hogy a Corvina-könyvtárt szoros szálakkal akarta CORVIN Jánoshoz fűzni. Az egyik az, hogy ezt a nagyszerű gyűjteményt minden körülmények között szerette volna halála után számára biztosítani. Pedig, ha nem sikerül trónja örökösévé megtennie, a törvénytelen származás a könyvtár birtokbavételét is nagyon kétessé teheti. Jellemző, hogy CORVIN János, mikor Budáról menekül, a könyvtá értékesebb darabjait magával viszi és csak a csontmezei vesztett csata fosztja meg ezektől,[36] és ugyanilyen jellemző, hogy az országnagyok annyira szükségesnek látják ezután annak a leszögezését, hogy MÁTYÁS a könyvtárt az ország dicsőségére alapította és CORVIN János csak az országnagyok beleegyezésével vehet ki belőle köteteket.[37]

MÁTYÁS második célja pedig az volt, hogy könyvtárával kapcsolatban fiának mint társtulajdonosnak szerepeltetésével a törvénytelen gyermek pozícióját erősítse, tekintélyét emelje, főként itáliai viszonylatban, akkor, amikor a milanoi SFORZA-házasság megkötése esedékes volt.

*

Mindezeket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy *Naldus Naldius „De laudibus" című munkája nagyban és egészben hiteles forrása a Corvina-könyvtár történetének.* — Ez az általános hitelesség természetesen nem ment föl az alól, hogy fölhasználása esetén minden egyes állítását gondosan mérlegeljük. Annál is inkább, mert nem egyszerű, pontos leírás, fényképszerű hűségű beszámolás, aprólékos ismertetés, hanem a dicsőítő szólamokkal való nagyvonalú bemutatása a könyvtár pompájának, csodálatos értékének. A megnevezett szerzők felsorolása se akar katalógus lenni — művek címei nem is szerepelnek, olykor egész szakokat éppen csak megemlít — hanem csak a jelentősebb szerzők fölemlítése, hogy ezáltal is a könyvtár nagyszerűségét domborítsa ki. Az olasz humanista tehát nem pusztán értéktelen, alkalmi dicsőítő iratot szerkesztett, hanem elkészítette *az első magyar vonatkozású könyvtárismertetést.* CSAPODI CSABA

[33] SCHÖNHERR: *Corvin János.* 35. l.

[34] Uo. 66. l.

[35] in bibliotheca vestra et quam serenissima parentis vestri maiestas summa sua laude et opera vere regia comparat. [compararat helyett]. (*Monumenta Hungariae Historica.* IV. o. Mátyáskori diplomáciai emlékek 3. k. 445—446. l.)

[36] SCHÖNHERR: *Corvin János,* 145—148. l.

[37] A Corvin Jánossal kötött szerződésben: bibliothecam pro regni decore exstructam libris exhauriri non patiatur, sed universos libros ibidem relinqui faciat, licet tamen eidem cum consilio et revisione praelatorum et baronum aliquos pro suo usu de illis recipere et de bibliotheca extrahere. (PRAY, Georgius: *Epistolae procerum.* I. k. Posonii, 1806. 393. l.)

A győri nyomdászok könyvtárának története. A kiegyezés utáni évek jelentős változást hoztak Győr életében. Az addig meglevő kézműipart főleg az egyes ipartörvények nyomán fellendülő gyáralapítások váltják fel: 1868 Gázmű, 1896 Vagongyár, 1901 Győri Textilművek, 1905 Richards Finomposztógyár és az Első Magyar Viaszosvászonárugyár . . . stb., hogy csak a nevezetesebbeket említsük. A város lakóinak száma a következőképpen alakul: 1800-ban 27, 1890-ben 30, 1900-ban 36, 1910-ben 42, 1920-ban 50 ezer lélek. Szinte forradalmi változások mennek végbe a városképben és a művelődés fejlődésében.

1898-ban veti meg a város vezetősége a városi könyvtár alapjait, amely azonban nyilvánossá csak 1908-ban válik egy újabb határozat alapján. E könyvtár állománya 1910-ben 16 446 kötet, 1938-ra azonban az állomány mintegy háromszorosára növekszik. Hetenként kétszer négy órai kölcsönzés kevésnek bizonyul (1924—1932) és már 1937-ben heti 15 órát kölcsönöznek. A fejlődés fényesebb bizonyítéka mégis a kölcsönzött művek száma, mely 1924-ben még csak 1544 volt, de a 14 év múlva készült statisztika szerint már 13 752-re emelkedett.

Az ipari és kulturális fellendülés egyik velejárója a nyomdák szaporodása. A Streibig-féle nyomda más tulajdonos irányítása alatt dolgozik tovább a század második felében, de hamarosan új nyomdák jelentkeznek, így a Pannónia, Polgár, Gross Gusztáv... stb. és e század tizes-huszas éveiben számuk már 8—10 között ingadozik. Egyre több könyv jelenik meg a városban, jelezve, hogy a növekedés igényli a nyomtatott betűt. Kovács Pál *Hazánk* című lapját új és új lapok követik, a nyomdák egymás után adják ki a könyveket és készítik a város fejlődő ipara és kereskedelme számára az üzleti nyomtatványokat.

Ebből a kulturális fejlődésből, az intézményesített, államilag többé-kevésbé támogatott fejlesztésből egyelőre kimaradt a munkásság. Keresete sem engedte meg, de munkaideje sem tette lehetővé, hogy tanulni, művelődni járjon, hogy rendszeresen, intézményesen igényelhesse a művelődést. Erre csak a századforduló utáni évek, a munkásosztály erősödése hozták meg az alkalmat, teremtették meg az igények kielégítésére a lehetőséget. Ettől kezdve alakulnak munkásdalkörök, könyvtárak, testedző egyletek, zenekarok és ezek a munkások által igényelt kultúrát szolgáltatják, őket tanítják, művelik — maguk a munkások.

Ezen az osztályon belül helyezkedik el a nyomdászok lényegében kisszámú (30—70—100 főnyi), de a munkások kulturális életének egyik legértékesebb csoportja. A nyomdai munkásság anyagi helyzete a többi munkásokéhoz viszonyítva jobb, de az is igaz, hogy szervezetileg, összetartás dolgában maguk mögött hagyták a többi szakmák mozgalmait. Bérmozgalmaik, a munkaidő rendezéséért folytatott többévtizedes harc csak az egység jegyében volt képes a kiadókat, nyomdatulajdonosokat a követelések elfogadására bírni. Ez a szervezettség megkövetelte — de meg a munka természete is —, hogy önképzésükkel maguk is törődjenek. Az elsők között jött létre Győrött a nyomdászénekkar, a „Typographia" Dalkör, az elsők között voltak, akik közös felolvasó esteket rendeztek és az elsők között volt az a könyvtár, amelyről az alábbiakban szó lesz.

1. *Az állomány.* A győri Nyomdász Szakegylet tevékenységét vizsgálva, azt látjuk, hogy ebben a segélyezés és a munkaközvetítés mellett a legnagyobb helyet a könyvtári munka kapta. Nincsen vagy csak szórványosan van jegyzőkönyv, feljegyzés, pénztárnapló, amely ilyen vagy olyan vonatkozásban ne foglalkozna a könyvtárral. Leggyakrabban a könyvtáros beszámoltatása, új könyvek vásárlása, késedelmes olvasók ügye szerepel a választmányi ülések jegyzőkönyveiben, de egyéb apró-cseprő ügyek is előfordulnak, mint például: lakat vásárlás a könyvszekrényekre, leltárnapló vásárlás és másolás, stb. Ez a gondosság feltétlen bizonyíték a választmány részéről arra nézve, hogy szerették, ápolták, de szívesen olvasták is könyvtáruk könyveit.

A könyvtár kezdeteit illetően nincsenek pontosnak mondható adataink. Az első, több forrásból megerősített adat 1908-ból származik, és ezek szerint ekkor a könyvtárban 421 mű volt 511 kötetben. REINTHALLER Ernő visszaemlékezése szerint a múlt század kilencvenes éveiben hozzávetőlegesen 300—350 könyve volt a könyvtárnak és ezeket egyik nyomdász, NÉMETH Kálmán lakásán tartották. A fejlődés ebben az időben lassúbb lehetett, hiszen még csak Önképzőkör volt, és a szervezeti élet sem volt olyan egységes, mint később, de a nyomdászok is kevesebben voltak. Arról azonban semmi adatunk nincs, hogy az első könyveket mikor szerezték be és azok honnan kerültek a könyvtárba. A további fejlődést már írásos bizonyítékok erősítik meg.

A könyvtár gazdasági alapjait illetően két fő forrást kell megemlíteni. Az első a vásárlások — egyszeri és részletfizetésre —, a másik az adományozások.

A vásárlások útján a beszerzés a következőképpen történt: *a)* a választmány a pénztárból kiutalt bizonyos összeget könyvek vásárlására, leginkább meghatározott művek beszerzésére; *b)* a könyvtáralap javára valamiféle mulatságot rendeztek és végül *c)* a könyvtárosok tiszteletdíjukat felajánlották a könyvtár céljaira. Mind a három esettel elég gyakran találkozunk. Lássunk egy-egy példát. „Hosszabb vita után FADGYAS indítványára 50 koronát szavaz meg [a választmány] a könyvtár részére s megbízatik az elnök, hogy ezen összegből a szükségesnek látszó könyveket szerezze be."(Választmányi ülések jegyzőkönyve 1908. július 12.) Érdekes megemlíteni, hogy a vásárlást sohasem, vagy csak végszükségből végezte egy ember. A fenti idézetben az elnök mellé még odaértendő a könyvtáros és gyakran egy egész kijelölt bizottság, mint azt az alábbi példa is igazolja: „... a mulatságból befolyt tiszta jövedelem, mely 4040 korona abból 2000 korona az árváknak széjjel lett osztva, a többi a könyvtár és jóléti alapra van fenntartva. Könyvek vásárlására a választmány FLOCK Sándor, UZSALY István és FEKETE Pál szaktársakat küldte ki." (Választmányi ülések jegyzőkönyve, 1920. febr. 22.) Ilyen mulatság, „kedélyes-est", tekeverseny ... stb. igen gyakran volt és jó anyagi alapot szolgáltatott a könyvtár gyarapítására.

A harmadik elég gyakori anyagi forrás volt, hogy a könyvtárosok évi tiszteletdíjukat felajánlották a könyvtáralap javára.

Könyvadományokat a legkülönbözőbb helyekről kaptak. Öreg nyomdászok a könyvtárnak adtak néhány könyvet, az Egylet tagjai kiolvasott könyveiket a közösségnek adományozták. Egy-két esetben az is megtörtént, hogy a helybeli kiadók juttattak egy-egy könyvet a könyvtárnak. Feltehető, de pontosan nem bizonyítható, hogy a Győrött megjelent könyvek egy-egy példányban elkerültek a nyomdászok könyvtárába. Feljegyzések ugyanis sohasem tesznek említést olyan művek vásárlásáról, melyek Győrött jelentek meg, azonban Győrött nyomott könyvek vannak a könyvtárban. Ezt a feltevést a nyomdászok is megerősítik. A legnagyobb adomány mégis egy gyomai küldemény: „... továbbá KNER [Imre] gyomai nyomdászcég 22 kötet könyvajándékával gyarapodott a könyvtár, mely értékes ajándékért a választmány levélben köszönetét fejezi ki." (Választmányi ülések jegyzőkönyvei, 1931. május 13.). Volt azonban még egy KNER-ajándék és ez, mint látszik, 1936-ból származik. Kötetszámát pontosan nem tudjuk, de jelenleg ilyen ajándékcédulával ellátott kötet 19 van. (1. ábra.)

Az állománygyarapítás számszerű görbéjét nézve korántsem kiegyensúlyozott adatokat találunk, azaz a gyarapodás nem volt állandóan felfelé ívelő. A pénztárkönyvek, szakegyleti jegyzőkönyvek, különböző jelentések gyakran ellentmondanak egymásnak, a leltárkönyvből pedig nem derül ki a beszerzés időpontja. Az összes meglevő adat egyöntetűen igazolja, hogy a fejlődés 1917-ig szinte egyenes vonalú, felfelé ívelő. Ez évben a jegyzőkönyvek szerint 570, a pémztárkönyvek szerint 510—520 kötetnek kell lenni. A pénztárkönyv adataihoz azonban hozzá kell számítani az adományokat, és akkor egyezik a két adat kevés eltéréssel. 1919-ben egy pontosnak mondott leltár készül,

mely hiányt állapít meg. Egyidejűleg selejtezést is hajtanak végre. Ekkor 497 mű 569 kötetben szerepel az állományban. Ezeket követően a fejlődés 1931-ig pontosan követhető, és ez felfelé ívelést mutat. 1931-ben 688 műről tudunk, ami 797 kötetet alkot. Itt a különböző jelentések 20 mű eltéréssel megegyeznek. 1937-ben 873 műről tud egy jelentés.[1]

Az állomány fejlődésével, változásával kapcsolatban meg kell említeni a csökkenést is. Mint említettük, 1919-ben volt egy selejtezés: „A könyvtáros felolvassa a kikül-

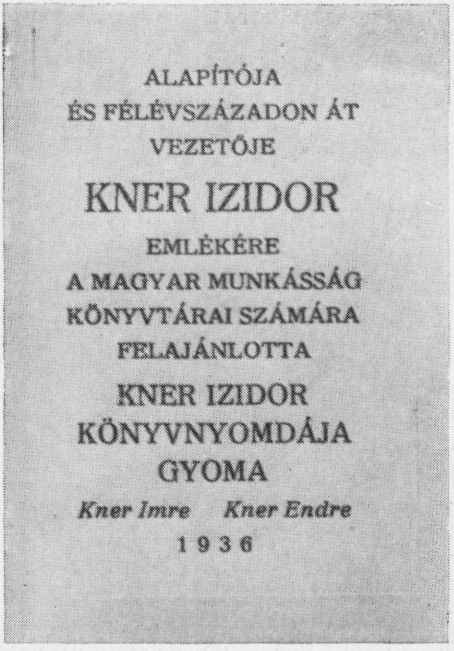
ALAPÍTÓJA
ÉS FÉLÉVSZÁZADON ÁT
VEZETŐJE
KNER IZIDOR
EMLÉKÉRE
A MAGYAR MUNKÁSSÁG
KÖNYVTÁRAI SZÁMÁRA
FELAJÁNLOTTA
KNER IZIDOR
KÖNYVNYOMDÁJA
GYOMA
Kner Imre Kner Endre
1936

dött bizottság által selejtezendőnek nyilvánított könyveket. A közgyűlés 37 mű selejtezéséhez, a köttetésre ajánlott 61 könyv bekötéséhez hozzájárul." (Közgyűlési jegyzőkönyv, 1919. április 13.) Hogy ez a selejtezés kapcsolatban volt-e a politikai eseményekkel, azt bizonyítani nem lehet, de nem valószínű, mivel a selejtezést március 2-án határozták el. A fent jelzett közgyűlés tárgyalja annak az ötven kötet könyvnek az ügyét, mely az évek folyamán elveszett. Mivel azonban a könyvtárban sokan fordultak meg (idegenek) — nem lévén a könyvtárnak külön helyisége — és a szekrényeket, mivel nem voltak jól zárhatók, egy esetben ismeretlen tettesek feltörték, a felelős kilétét nem lehet megállapítani — a közgyűlés napirendre tér az ügy fölött.

Még egy csökkenési rovata van a könyvtárnak, ez pedig elajándékozás. „Schäffer Tamás az ülést megnyitja és ismerteti a győri munkásnők kérelmét, mely szerint aziránt fordulnak csoportunkhoz, ha esetleg könyvtárunkban vannak oly könyvek, melyekből egy-egy mű két példányban is megvan, avagy pedig, ha vannak *kiselejtezett könyveink*,[2]

[1] *Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesületének 76. évi jelentése 1937-ről.* 10. l.

[2] Ez a két szó a jegyzőkönyvben ceruzával át van húzva.

úgy azokat engedjék át díjmentesen. A választmány a kérést teljesíti." (Választmányi ülések jegyzőkönyve, 1907. április 11.) Tíz nap múlva a köszönő levél meg is érkezik a nőmunkásoktól, melyben köszönetet mondanak az átengedett 20 kötet könyvért.

A könyvtár számbeli összetételéről elmondhatjuk, hogy magasan felette áll jelenlegi ismereteink alapján Győrött — talán az építőmunkások könyvtárát kivéve — az összes többi munkáskönyvtárnak. Az igazság azonban az, hogy elmarad az ország többi vidéki nyomdászegyletének könyvállománya mögött (Debrecen: 1633, Miskolc: 985, Pécs: 1251, Székesfehérvár: 1170).[3] Ennek magyarázata abban keresendő, hogy azok zöme egyetemi város, és nem kis dolog az sem az állomány-megóvás szempontjából, hogy a győriek a múlt század 90-es éveitől 1946-ig több mint tíz esetben változtatták helyiségüket, ami a feljegyzések szerint is minden esetben több könyv elvesztését vonta maga után.

A győri nyomdászok könyvtárát jellemezve azt a képet kapjuk, — és ez nem csupán győri és korabeli sajátosság —, hogy az állomány zöme szépirodalmi mű, jelentős része társadalomtudományi, és csak kisebb részét alkotják szakmai kiadványok.

Ami az anyag szépirodalmi részét illeti, igen vegyes anyaggal állunk szemben. Jókai Mór, Eötvös Károly, Vörösmarty Mihály, Csizmadia Sándor, Jules Verne, művei mellett megtalálható Ignácz Rózsa: *Anyanyelve magyar*, Abonyi Árpád: *Frida kisasszony*, John Knittel: *El Hakim* . . . stb. kétes értékű termékek is. A szépirodalom vásárlásánál úgy látszik nem volt irodalmi mérce, hanem amit éppen a kiadók kiadtak, és a „bizottság" meg tudott vásárolni, azt megvették. Ha már most a jót, a kevésbé jót és a selejtes tartalmú műveket arányba állítjuk egymással, azt látjuk, hogy az első kettő javára billen a mérleg mutatója. Jókai Mór 32, Mikszáth Kálmán 11, Gárdonyi Géza 15, Jules Verne, 21 művel szerepel a listán. Egy-két könyv Illyés Gyulától Mark Twain-től, Kovai Lőrinctől, Gellért Oszkártól, Ilf-Petrov-tól, Gorkij-tól... stb.

Egyöntetűség dolgában sokkal jobbnak mondható a társadalomtudományi anyag. Igaz, itt is váltogatják egymást kimondottan marxista és álmarxista művek, de a történelmi helyzetből fakad, hogy túl nagy igényeket nem lehetett támasztani a beszerzésben. Ami megjelenhetett — marxista mű, az kevéstől eltekintve meg is volt ebben a könyvtárban, némelyik több példányban is. Csak néhány példát említve: Engels: *A szocializmus fejlődése*, Marx: *Válogatott művei* ... stb. A Társadalomtudományi Könyvtár" és a „Szociológiai Könyvtár" teljes sorozatával rendelkezett a könyvtár. Az utóbbit részletre vásárolták meg 1908—1911 között.

Szakmai könyv viszonylag kevés volt a könyvtárban. Amennyire képesek vagyunk visszaállítani a korabeli állomány összetételét, azt látjuk, hogy néhány nyomdászattörténet kivételével alig akad szakmai könyv. A szakmai fejlődést a különböző folyóiratok pótolták és nem utolsósorban az a körülmény, hogy a nyomdászok sokat vándoroltak, utaztak mind idehaza, mind külföldön. Nem érdektelen megemlíteni, hogy az utazás elősegítésére külön Szálló-egylet működött, amelynek Győrött is volt két helyisége. Az első a Gőzmalom téren, a második a Kut-utcában. Ezeket az utazásokat, más nyomdákban való munkavállalást feltétlenül szakmai gyarapodás kísérte. Szakkönyvnek mondhatók — főleg szedők és korrektorok számára — a különböző helyesírási szabályzatok, melyekből találunk is néhány megmaradt példányt.

A meglevő bizonyítékok szerint csak 1907—1931 között összesen mintegy 20 heti és napilapra fizettek elő — már amikor ezek megjelenhettek. Az ezt megelőző és követő időről ez ideig csak szórványos adatok kerültek elő. A könyvtárnak járt folyóiratok közül megemlítjük a *Szocializmus*, a *Grafikai Szemle*, a *Typographische Jahrbücher*, a *Huszadik Század*, a *Deutsche Buch- und Steindrucker* című időszaki kiadványokat.

[3] I. m.

Meg kell még említeni, hogy a Győrött megjelenő napilapokat többnyire tiszteletpéldányként kapták. Hogy a folyóiratok bekötött példányait beszámították-e az állományba, bizonyosan tudni — sem tagadni, sem állítani — nem lehet, de valószínű, hogy innen adódnak az eltérések az egyes állományjelentések között.

Szívós harc folyt a győri nyomdászok könyvtárában az állománymegóvásért. Az új könyveket, melyeket fűzve vásároltak meg, csak köttetés után kölcsönözték. Innen van az, hogy a megmaradt állományban fűzött könyvet csak elvétve lehet találni. Igen sok bizonyíthatóan könyvkötői kolligátumot találunk, melynek anyagát a könyvtár köttette egybe. Főleg 1—3 íves kiadványokról van szó. De az állományvédelemhez tartozik az is, hogy a kölcsönzési időt igyekeztek pontosan betartatni. Sok választmányi ülésen hangzottak el intelmek, dorgálások a mulasztók ellen, sőt indokolt esetben határozatot hoztak, hogy ez és ez a nála levő könyveket köteles egy héten belül a könyvtárosnak átadni, ellenkező esetben a könyvtáros vásárolja meg azokat az illető mulasztó terhére. Elvi döntés volt arra nézve, hogy idegeneknek — más szakmabelieknek, nem nyomdászoknak . . . stb. — nem adnak ki könyvet, ezt azonban ritka kivételtől eltekintve nem igen tartották meg.

2. *Nyilvántartás, raktározás.* Kialakult, elfogadott és kötelező nyilvántartás nem volt, így hát azt csinálták, hogy egy betűsoros könyvbe (regiszteres naplóba) a könyvtár történetében többször is bevezették, újra leltározták az anyagot. Ilyen újra leltározás a meglevő leltárnapló tanúsága szerint három esetben történt. Ez a betűsoros könyv fontos okmány volt, amit az is bizonyít, hogy a leltárkönyv hitelesítésénél ott van a városi főszámvevő aláírása és viaszpecsétje is. A leltárkönyvben azonban hivatalos (állami) bejegyzést, ellenőrzést a későbbiekben nem találunk. A leltár természetesen sok pontatlanságot is tartalmazott; Ponson du Terrail *Baccarat diadala* így került egyszer a „P", egyszer a „T" betű alá. Ez a leltár szerepelt mint olvasói és mint szolgálati katalógus is.

A művek bevezetése a leltárkönyvbe a következőképpen történt. Vegyünk egy példát: Kodolányi János *Juliánus barát* 1—2. kötet így szerepel: K 3 a), b). A „K" betű a szerző nevének kezdőbetűje, a „3"-as szám azt jelzi, hogy a szóban forgó mű a „K" betűvel kezdődő szerzői nevek között a harmadik. A kis „a" és „b" azt jelzi, hogy a mű két kötetes. Ezek a jelzetek bekerültek a leltárkönyvbe, a műbe, és annak egyes köteteibe is a címlap első (recto) oldalára, de gyakran az előzéklapra is, és majdnem minden esetben a könyvet védő borításra, illetve a könyv gerincére. A már bekötött könyvet minden esetben vastag csomagolópapírba tették, mintegy külső védőborítást tettek rá. A tulajdonjogot bizonyító bélyegző (több formája volt) igen sok helyen szerepel a könyvekben, de kialakult bélyegzési rendszer nem volt.

A szakrendre sem volt meghatározott módszer, illetve az összes nem szépirodalmi művet a leltárkönyvben az „Sch" alatt tartották nyilván a beszerzés sorrendjében. Itt volt ugyanis nélkülözhető hely. Egy későbbi katalógusban „Tudományos művek" fejezet alatt az írók szerinti betűsorban, növekvő számsorrendben kerültek leltározásra.[4] Ezek a művek, mintegy megkülönböztetésül, nem kaptak betűjelet:

Acsádi:
1. a), b) A magyar birodalom története.
? ?
2. [Ki] Tanítja és tanítsa a magyar népet.
Ákai Károly:
3. Történeti beszédek.
.
.

[4] *Könyvtárjegyzék.* Kiad. Magyar Könyvnyomdai Munkások Szabadszakszervezete győri csoportja. Győr, 1948.

BRUTUSZ:
12. Marx Károly.
13. a—k. „Szocializmus" (A folyóirat bekötött évfolyamai).

Ezeket a műveket a raktárban is külön helyen tárolták, elkülönítve a szépirodalomtól.

3. *Kölcsönzés.* A győri nyomdászok könyvtárában mindig két könyvtáros volt, ha az egyik dolgozik vagy akadályoztatva van, a kölcsönzés ne szenvedjen csorbát. Egy héten általában két esetben volt kölcsönzés a tagság szükségleteinek megfelelően: csütörtökön az esti órákban és vasárnap délelőtt 10—12 óra között. A legtöbb évben volt azonban 30—60 nap szünet könyvtárrendezés címén. Ez idő alatt megvizsgálták a leltárt, köttettek és belső munkákat végeztek.

A kölcsönzés technikai lebonyolítását illetően a kölcsönzés leggyakrabban használt alapja a szabadpolc-rendszer volt, de visszaemlékezésekből tudjuk, hogy a leltárkönyvből — mely egyben katalógus is volt — szintén gyakran kerestek könyvet. Az olvasó által elvitt könyvet betűsoros kölcsönzési naplóba írták be, felírva a mű jelzetét, szerzőjét és címét, a kölcsönzés és a visszahozatal napját; ha az olvasó hosszabbítást kért, ezt a megjegyzés rovatba vezették be, sőt egy időben ugyanebbe a rovatba írták be, ha az illető késedelmi díjat fizetett, a késedelmi díj összegét is. Ezen a módszeren a későbbiekben változtattak és most már nem az olvasók neve szerinti regiszteres naplóba vezették be a kölcsönzés tényét, hanem a kölcsönzési napok szerint tartották nyilván a kölcsönzést, azaz felírták a keltezést és ez alá került, hogy azon a napon kik, milyen jelzetű műveket vittek ki, a visszahozatalt pedig egy külön rovatban egy vízszintes vonallal jelölték. 1945 után vezették be a személyi lapon való kölcsönzést, mely módszer egészen a legutóbbi időkig fennállott.

Egy alkalommal egy olvasó általában 1—4 könyvet vihetett el; tudunk azonban olyan esetről is, hogy egyik olvasó 8 kötetet vett kölcsön a könyvtárból, ehhez azonban a választmány előzetes jóváhagyására volt szükség.

A kölcsönzési határidő általában két hét volt. Amennyiben az olvasó nem hozta vissza ez alatt az idő alatt a könyveket, késedelmi díjat kellett fizetnie, vagy időközben meg kellett hosszabbítania a kölcsönzési határidőt. Az új határidő nem lehetett több újabb két hétnél. Az egyik leltárkönyv kötéstáblájának belső oldalára egy bejegyzés van ragasztva, mely szerint az azon feltüntetett műveket csak egy hétre szabad kiadni és ezeknél a műveknél hosszabbítást nem szabad adni. Ezek a művek többnyire GÁRDONYI Géza akkor megvásárolt könyvei voltak.

A késedelmi díj a kezdeti időkben napi 10 fillér volt könyvenként. Az első világháború utáni pénzromlás idején ezt felemelték napi egy koronára, majd 1923-ban napi tíz koronára. A nagyarányú pénzromlást azonban nem lehetett utólérni, csak 1927-ben a pengő megjelenése után. Az 1927. évről azt olvassuk, hogy befolyt 4,20 P büntetéspénz.

A kölcsönzött kötetek száma az évek során nagyon ingadozott. 22 adattal bíró év alapján megállapítható, hogy az évenkénti kölcsönzések átlagos száma 597,5 mű volt Ugyanezen évek átlagos munkáslétszáma 71 nyomdász volt — átlagosan nyolc nyomdában — (beleszámítva ebbe a szedők, gépmesterek, korrektorok, tanulók és segédmunkások számát is). Ha a két számot egymással összevetjük, azt látjuk, hogy egy év alatt egy dolgozó 8,4 művet olvasott el, ami kb. 9 kötetnek felel meg. Ragadjuk ki az első világháború előtti utolsó békeévet, 1913-at és nézzük meg alaposabban a számokat:

Állomány	579 mű
Létszám	70 fő
Kölcsönzött mű	514
Kölcsönző személy (kvtár tag)	54 fő

Ezeket az adatokat elemezve, a következő képet kapjuk:

Egy dolgozóra jut.....	8,2 mű
Olvasták az állomány	88,5%-át
Olvasott a dolgozók	77,1%-a
Egy olvasóra jut	9,3 olvasott mű
Egy dolgozóra jut.....	7,3 olvasott mű

Az olvasók összetételére álljon itt egy példa: „Olvasott 39 szaktárs, 8 szaktársnő 5 tanuló és 2 idegen . . .” (Választmányi ülések jegyzőkönyve. 1914. január 18.) Ez a jelentés a fent említett 1913. év kölcsönzési adatairól szól. A többi évek adatai ugyanezt igazolják lefelé vagy felfelé kevés eltéréssel.

A könyvtár használata ingyenes volt, azaz tagsági vagy beiratási díj nem volt sem az egyleti tagok, sem a kívülállók részére.

Az olvasnivaló kiválasztásában nagy szerepe volt a könyvajánlásnak. Visszaemlékezésekből tudjuk, hogy a könyvtárostól megkívánták a könyvek bizonyos mértékű ismeretét, a könyvajánlást. A könyvek kiválasztására a katalógus nem volt elégséges, hiszen sok mű nem volt a helyén, így szívesebben vette az olvasó, ha a könyvtáros, aki azért többé-kevésbé ismerte az állományt, felhívta figyelmét egy-egy könyvre. A könyvtáros kiválasztásánál fontos szempont volt az olvasottság, meg is követelték, hogy ismerje az állományt. Olvasók, könyvtárosok mondották el, hogy bevett szokás volt már akkor is, hogy az olvasók egymásnak is ajánlottak könyveket, sőt az is megtörtént, hogy egymás között kölcsönöztek is, ami gyakran késedelmes visszaadáshoz vezetett.

A könyvajánlásnak és az olvasók egymás között végzett ajánló munkájának a szemléltetésére álljon itt egy példa. A könyvtárban Georges Ohnet, műveiből az alábbi munkák forgalmát állítottuk össze nem azért, mert talán ez valami okból jobb vagy rosszabb volna mint más írók munkáinak a forgalma, de megmutatja szemléletesen, hogy egy-egy könyv egy könyvtárban gyakran válik egy-egy időszakra keresetlenné. Az Ohnet példa még arra is jó, hogy megmutassa: milyen volt az olvasók érdeklődése. Meg kell jegyezni, hogy a feltüntetett műveket a könyvtár kb. 1932 végén vásárolta.

	1933*	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1942	1943**	Összesen
„Bánya”	2	7	2	2	1	1	—	4	1	2	22
„A vasgyáros”	3	7	3	2	1	1	—	2	—	—	19
„Pierre lelke”.....	2	2	—	—	1	1	—	—	4	—	10
„Panin Szergiusz” ...	7	7	3	—	2	1	—	5	—	3	28
„Harc a szerelemért”	7	7	1	6	1	1	—	4	—	3	30
Összesen	21	30	9	10	6	5	—	15	5	8	109

Ez a kimutatás fényt derít arra, miszerint némely könyv, sőt gyakran a könyvek egy csoportja keresetlenné válik egy időre, míg vagy a könyvtáros, vagy valamelyik olvasó fel nem hívja rá ismét a figyelmet. Ugyanezt bizonyítja a könyvtár egy másik könyve.

Mikszáth Kálmán: *Szent Péter esernyője* című művét az évek során így kölcsönözték:

1933	1934	1935	1936	1937	1938	Összesen
6	2	3	2	—	5	18

Nem látszik egyáltalán valószínűnek, hogy a könyvtárosok valamilyen szempont szerint igyekeztek volna az olvasók érdeklődését befolyásolni, azaz, őket a művek egy csoportjára rászoktatni. Kiváltképpen érvényes ez a társadalomtudományi anyagra,

* 1933. május 21-től, innen kezdődik a napló.
** 1942 már nem teljes év, a bejegyzések hézagosak.

amelynek forgalma nem éri el a kívánt szintet. A társadalomtudományi anyagnak megvoltak — a bejegyzések szerint — a rendszeres olvasói, akik majdnem minden kölcsönzésnél ebből az anyagból is vittek el legalább egy-egy művet. Összegezve: az olvasás és az olvastatás — mai szóval élve — nem volt tematikus, rendszeres és leginkább az esetlegesség jellemezte, gyakran, sőt a legtöbb esetben a szórakoztatást szolgálta.

4. *Könyvtárosok.* A fennmaradt jegyzőkönyvekből és a visszaemlékezésekből pontosan megállapítható a könyvtárosok névjegyzéke 1931-ig, ezután csak szórványos emlékek vannak és csak a visszaemlékezésekre lehet támaszkodni. A könyvtáros tisztsége — és ez valóban tisztség volt a szónak le nem járatott értelmében — ugyanolyan fontos volt, mint az elnök, alelnök, munkaközvetítő ... stb. Könyvtáros bárki lehetett a tagságból, akit erre a tagság kijelölt, illetve megválasztott. Mindig ketten töltötték be ezt a tisztséget, nevezetesen egy első és egy másodkönyvtáros. Az első könyvtáros volt a felelős vezető, ő számolt be a választmánynak rendszeresen a munkáról, ő volt a könyvvásárló bizottság egyik állandó tagja, panaszokkal, kérelmekkel elsősorban ő fordult a választmányhoz vagy a közgyűléshez. Akadályoztatása esetén helyettesítette a másodkönyvtáros. A kölcsönzéseknél vagy mind a ketten, de egyikük feltétlenül jelen volt. A könyvtárosi beosztást csak a közgyűlés hagyhatta jóvá (általában minden év február 2-án), lemondani azonban időközben, két közgyűlés között is lehetett a választmány előtt. Gyakran előfordult, hogy a lemondást a választmány nem fogadta el, hanem utasította a könyvtárost a munka további végzésére. Amennyiben elfogadták a lemondást — és ehhez nyomós ok kellett —, ott azonnal megbíztak valakit a helyettesítéssel addig, míg a legközelebbi közgyűlés új könyvtárost nem választ. Az évek során az a gyakorlat alakult ki, hogy a megüresedett első könyvtárosi tisztséget a másodkönyvtáros vette át, akinek volt már némi jártassága, ismerete — elsősorban könyvismerete — a könyvtári munkában. Az is gyakran megesett, hogy valaki pár évi szünet után ismét könyvtáros lett.

A könyvtárosok névjegyzéke így alakult 1896—1943 között (csak az első könyvtárosok):

Reinthaller Ernő	1896—1919-ig
Csöngey Ferenc	1919—1921-ig
Czechmeister József	1921—1922-ig
Haba László	1922—1924-ig
Gold Zoltán	1924—1926-ig
Kovács József	1926—1927-ig
Reinthaller Ernő	1927 második fele
Kovács József	1928—1931-ig
Hübel János	1931—1933-ig
Bognár Antal	1933—1936-ig
Kovács László	1936—1937-ig
Mentler Ernő	1937—1938-ig
Ottó Margit	1941—1942-ig
Lakat József	1943

A választmányban két tisztségviselő volt, akik 1915-től kezdve évenként rendszeresen tiszteletdíjban részesültek: a pénztáros és a könyvtárosok. „Könyvtáros tiszteletdíja 12 évi működésért 20 korona." (Pénztárkönyv. 1915. I.-né. 6. tétel.) Ettől az időtől kezdve évenként rendszeresen kiutaltak évi 10—50 korona tiszteletdíjat, a pengő bevezetése után az első 8, a másodkönyvtáros pedig évi 4 P tiszteletdíjban részesült. Ezt az összeget 1930-ban felemelték évi 10, illetve 8 P-re. Hogy a könyvtárosok mennyire szívügyüknek tekintették a könyvtárat, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ezekről a tiszteletdíjakról lemondottak a könyvtár javára. Rendkívüli munka után kaptak

még kevés díjazást. Ilyen munka volt például a költözködések utáni rendcsinálás, új leltárkönyv felfektetése ... stb.

5. *Helyiség, berendezés.* Az elmondottakban már szó volt róla, hogy a könyvtár gyakran költözött. Ez a költözködés a Szakegylet költözködése miatt volt szükséges, mivel a könyvtár mindig annak helyiségében volt. Legtöbb esetben valamelyik vendéglő volt az egyleti helyiség, tehát ott volt a könyvtár is. Nem mondható nagyon szerencsésnek ez a megoldás, mert a vendéglő forgalma zavarta a kölcsönzési munkát. Többesetben találunk jegyzőkönyvi bejegyzéseket arra nézve, hogy a könyvtáros panaszt emel a biliárdozók és a kártyázók ellen, akik hangoskodásukkal zavarják munkáját. Az Egyesület székházának elkészülte után ez a gond is megszűnt. 1938-ban avatták fel a Dimitrov (akkor Bisinger)-sétányon az új épületet. Igaz, hogy innen 1941-ben el kellett ismét menni, mivel oda a légvédelmi tüzérség költözött be. Ekkor történt meg először, hogy a könyvtár nem költözött a szervezettel, hanem ottmaradt a székházban, és az ott állomásozó tüzérek használták is. Az állományban azonban nem esett kár. Meg kell itt említeni, hogy ez alatt az idő alatt nem volt minden könyv a szekrényekben. Féltek ugyanis, hogy főleg a társadalomtudományi műveket elkobozza onnan valami jobboldali beállítottságú egyén, éppen ezért ezeknek a műveknek jó részét a beépített könyvszekrények mögé dugdosták és onnan kerültek azok elő a háború befejezése után.

Ami a berendezést illeti, az nagyon szegényes volt. Az összes tároló szekrény először egy (ez volt a fent említett NÉMETH Kálmán lakásán még a múlt század végén), majd később kettő és végül a huszas évek végén három meglehetősen kopott bútordarab volt. Ezek addig szolgálták a könyvtár céljait, míg a székház fel nem épült, ahol már a kornak megfelelő, modern, beépített szekrényekbe rakhatták az anyagot.

*

Természetesen nem volt egyedüli jelenség a nyomdászok könyvtára Győrött. Egyéb szakmák is rendelkeztek valamilyen könyvtárral, ki gazdagabbal, ki szegényesebbel. A legnagyobb — eddigi ismereteink szerint — az Építőmunkások könyvtára volt, mely sajnos 1948-ban (!) széthordásra került. Egy része Budapestre került (hogy pontosan hova, azt nem tudjuk), másik részét sikerült megmentenünk (mintegy 210 kötetet). A könyvtár állományának összetételét, kihasználtságát ma még nem ismerjük, de a megmaradt anyag jó része (kb. 90%-a) társadalomtudományi anyag. Nagyobb könyvtárral rendelkezett még a Vasas Szakszervezet, melynek anyagából alig néhány kötet maradt ránk. Az állománykezelés itt megoldottabb volt, hiszen állandó helyiségük volt. Az összetételről egyelőre csak annyit tudunk, hogy „sok volt", „jó könyvek voltak". de a második világháború alatt ezt is széthordták, illetve „lomtalanították", mivel az épületet átvette a honvédség, és a könyvtár a padlásra, innen ismeretlen helyre került. Valószínű, sok könyvvel és nagy forgalommal büszkélkedhettek, hiszen a városban sok volt a vasmunkás és a szakszervezet is meglehetősen erős volt. A legutóbbi időben került elő a Kereskedelmi Szakszervezet (KAOSZ) régi könyvtárából 35 kötet, és úgy látszik, hogy hamarosan még újabb kötetekre tehetünk szert.

Elszórtan több kisebb munkáskönyvtár működött még a városban. Vannak olyan könyveink, melyek a Szabómunkások könyvtárából, mások a Bőrdíszművesek könyvtárából, megint mások egyes üzemek könyvtáraiból kerültek elő. Ilyenek a „Koestlin Sportkör" bélyegzővel ellátott könyvek, a „Hutter és Lever könyvtár" címkével (ex libris) ellátott művek stb.

Ezek a könyvtárak — eddigi ismereteink alapján — nem tartottak egymással kapcsolatot, de tudunk olyan olvasókról, akik tagjai voltak egyszerre több könyvtárnak.

Ez idő szerint nincsen sem írásos, sem szóbeli bizonyíték például könyvtárközi kölcsönzésre, könyvtárközi cserére (közrejátszott itt a szakmai sovinizmus is), azaz semmiféle együttműködést nem tudunk kimutatni.

*

A nyomdászok könyvtára volt-e hatással más szakmák könyvtárára, erre volt-e hatással más szakma könyvtára? — a fentiek szerint nem valószínű, de tény — mint láttuk —, hogy majdnem minden évben volt 2—5 idegen szakmabeli olvasója a könyvtárnak, ami azt is bizonyítja, hogy nem lehetett rossz a híre.

A nyomdászok szerették és szeretik a könyvet. Ennek fényes bizonyítéka az a tény, hogy az egyetlen szakma Győrött, mely sok viszontagságon keresztül, szinte hiány nélkül meg tudta őrizni könyvtára anyagát és a hozzátartozó iratokat.

MÓNUS IMRE

A jegyzetekben felsoroltakon kívül felhasznált irodalom:

BAY Ferenc: *A Győri Városi Közkönyvtár Évkönyve. I. 1898—1938.* Győr, 1939.
BORBIRÓ Virgil—VALLÓ István: *Győr városépítés története.* Bp. 1956.
FELPÉCZI PETZ Lajos: *Győr város zenei élete. 1497—1926.* Győr, 1930.
NEU Sándor: *A textilipar története Győrött.* Kézirat.
PITROFF Pál: *A győri sajtó története.* Győr, 1915.

A fentieken túl évkönyvek, jegyzőkönyvek és különösen a „Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegylete" megmaradt iratanyaga.

Adatközlők:

REINTHALLER Ernő,
HABA László,
KŐMIVES József,
FADGYAS József,
KOTORMÁN László
MENTLER Endre.

Illegális magyar sajtó a francia ellenállási mozgalomban. A Tanácsköztársaság leverése után jelentős számú baloldali emigráns menekült ki az országból, akik közül sokan Franciaországban telepedtek le. A világválság gazdasági emigránsai ezek számát növelték, úgyhogy pl. Henin-Lietard és Pas de Calais bányavidékein 20 000-re volt tehető a magyarok száma. 1936—1939 között a növekvő háborús veszély és a magyarországi megkülönböztető faji törvények miatt bekövetkezett menekülési hullám tovább duzzasztotta a franciaországi magyarok számát.

A kiüldözött magyarság legjobbjai azonnal felismerték a szervezkedésben rejlő erőt, és csakhamar baloldali szervezeteket alakítottak Párizsban. 1921-ben már komoly kommunista szervezet működött, jelentős taglétszámmal. A kommunisták magyar nyelvű lapja 1923-ban jelenik meg *Párizsi Munkás (Ouvrier de Paris)* néven, melynek nagy szerepe volt a franciaországi magyar kommunisták összefogásában, a franciául még nem beszélő munkások rendszeres tájékoztatásában és nevelésében. A *Párizsi Munkás* már a húszas évek közepén felhívta olvasói figyelmét az olaszországi fasizmus veszélyére, és ideológiai harcot folytatott a jobboldali eszmék ellen. A lap megjelenési költségeit gyűjtések útján az olvasók fedezték. Szerkesztői és írói tiszteletdíj nélkül végezték munkájukat. A francia hatóságok állandóan üldözték, és sokszor elkobozták a lapot harcos szelleme miatt, s így csak sűrű névváltoztatással volt lehetséges megjelentetni. *(Fáklya, Küzdelem, Új Harcos, Új Előre).*

A *Párizsi Munkás* érdeme, hogy egy öntudatos, harcos magyar emigrációt nevelt a tájékozatlan gazdasági kivándorlók egy részéből, és a szabad gondolat hirdetője volt abban az időben, amikor Magyarországon kommunista munkássajtó legálisan nem jelenhetett meg.

A francia népfront szellemében, a háborús feszültség időszakában *Szabad Szó* néven új, harcos, magas színvonalú antifasiszta lapot adtak ki a magyar kommunisták: Tamás Aladár és Palotás Imre szerkesztésében. A cikkírók között találjuk Bajomi Lázár Endre, Balló László, Ferenc Simon és Kepes Imre nevét. Technikai munkatárs Révai Gizi volt

A *Szabad Szó* 1939 végéig — a kommunista és haladó sajtó betiltásáig — jelent meg. 1939. augusztus 28-án a második világháború kitörésének előestéjén így határozta meg a franciaországi magyarok feladatát: „Ellenségünk közös: fasizmusnak hívják. Egyesülünk a francia néppel a fasizmus elleni harcban. Hitler minden hódítási szándékával szemben."

Nagy pozitívumként könyvelhetjük el, hogy a franciaországi nemzetiségi csoportok közül a francia hadseregbe való jelentkezésre a *Szabad Szó* elsőként szólította fel a magyarokat. A Külföldi Önkéntesek (Volontaires Étrangers) ezredeibe hamarosan 3000 magyar jelentkezett.

A franciaországi magyar értelmiségiek összefogására Tamás Aladár szerkesztésében jelenik meg 1938. februártól az *Üzenet* című folyóirat. A magyarországi Márciusi Front számára minden szám közölt elvi cikket az emigrációban élő írók és politikusok tollából. Így Balázs Béla, Révai József (Vörös Sándor néven) és Szombati János írásai igyekeztek segíteni a függetlenségi mozgalom megindulását. A folyóirat polgári szerkesztői biztosították a legális megjelenést, és így sikerült a lapot nagyobb példányszámban Magyarországra is eljuttatni.

A háború kitörése után feloszlatták a baloldali szervezeteket, és mindkét sajtóterméket betiltották. A *Szabad Szó* és az *Üzenet* szerkesztőgárdája közül sokan szétszóródtak a háborús események következtében, de azok közül, akik Franciaországban maradtak, többen bekapcsolódtak az illegális antifasiszta mozgalmakba a megszállás éveiben, és segítői lettek a földalatti magyar sajtónak is.

Az 1940-es francia kapituláció után megindult a föld alá szorított antifasiszta

szervezetek munkája. A Francia Kommunista Párt már júliusban megbízta PAPP Lajost magyar kommunista csoport létrehozásával. A pártvezetőség: PAPP Lajos, WEISS János (illegális nevén PETIT Jean), MÓD Péter és HAJDU Sándor (DUNAVÖLGYI Géza) nagy szervezőmunkával megteremtették az első kommunista sejteket, és nagyban támogatták az FKP harcát a megszállók ellen.

Az FKP megbízásából PAPP Lajos egy tájékoztató jellegű, illegális hetilapot szerkesztett *Bulletin d'Information* címmel. Ez teljesen független volt a megalakult magyar mozgalomtól. A lap szerkesztésébe bevonta KOMJÁT Aladárnét István és Gábor fiával. Munkatársak MÓD Péterné, REISSMANN János és BÖLÖNI György voltak. A kész anyagot ÁCS Vilma továbbította az FKP sajtóapparátusához, amely a terjesztés munkáját végezte, s az előállítási költségeket is fedezte.

A munkatársak a külföldi rádióadások rendszeres figyelésével hírösszeállításokat készítettek a harctéri eseményekről, a német megszállók embertelenségeiről és a francia ellenállás belső híreiről. A 10—12 lapos hetilapot Sós Béla 180—200 példányban sokszorosította lakásán négy éven át.

A Vichy-kormány fennhatósága alatt álló déli területeken a háború első évében megkezdődött a magyar kommunista és antifasiszta csoportok szervezkedése. A nagyvárosokban felvették a kapcsolatot a francia mozgalommal, sőt az északi — német megszállási — zónában levő magyar vezetőséggel is. A franc-tireurök és partizánok soraiban sokan fegyveresen is harcoltak a megszállók és az együttműködők ellen. Dél-Franciaország nagyvárosaiban több magyar nyelvű időszaki lap és sok röplap jelent meg, melyekből fellelhető példány Magyarországon nincs, de az ellenállás harcosai és francia kiadványaik igazolják létezésüket.

Toulon-ban *Szabadság*, Grenoble-ban *Jelen* címmel adtak ki lapokat a magyar ellenállók. A Vichy-zóna magyar kommunista csoportja Lyon-ban nagy illegális nyomdát létesített, és hosszú időn át megjelenő folyóiratot adott ki a francia testvérlap címén: ***A Párt Élete (La vie du Parti)***.

A függetlenségi mozgalom a külföldi magyarság körében is kezdett kibontakozni politikai pártállásra való tekintet nélkül. Az egész megszállt Európában a fasizmus elleni összefogás csak a népfrontpolitika talaján volt elképzelhető és megvalósítható. Az FKP nemcsak a francia társadalom minden rétegét igyekezett akcióegységre megszervezni, hanem a nyelvi csoportokat is. A franciaországi magyarok között ezt a munkát elvégezni nem volt egyszerű feladat, mivel az értelmiség és a polgárság heterogén összetételű volt, és a régi emigráció közé beférkőzött a jobboldali ideológia. 1918/19 értelmisége magáévá tette a haladó, forradalmi eszméket, és politikai állásfoglalásuk miatt voltak kénytelenek elmenekülni. Ezek egy része hű maradt a forradalomhoz, és emigrációs tevékenységükkel szolgálták a magyar felszabadulás ügyét. Mások a kilátástalan és zavaros politikai helyzetben elpártoltak a haladó mozgalmaktól, és csak a közös veszély, a fasizmus terjedése láttára tértek vissza a nép oldalára. A polgári rétegeket a német megszállás egzisztenciálisan és anyagilag érintette: ezek a francia liberális polgárság példájára csatlakoztak ideiglenesen vagy véglegesen a függetlenségi mozgalomhoz.

A franciaországi magyar kommunista csoport feladata volt az adott történelmi helyzetben csatlakozásra bírni a különböző politikai állásfoglalású magyar rétegeket a széleskörű népfrontpolitika alapján.

A kommunisták összefogása volt az első feladat. Ez komoly szervező munkával sikerült is. A taglétszám emelkedett, és mind többen aktív harcosaivá váltak az ellenállásnak. 1934 elején újból bevonták az illegális munkába a hadifogságból visszatért régi kommunistákat: GEREBLYÉS Lászlót, akit a párt megbízott az írók és művészek szervezésével, majd PALOTÁS Imrét és ROSTÁS Istvánt. A pártszervezet aktivitásának megnövekedése szükségessé tette egy illegális nyomda létesítését. Sós Béla rue d'Abel 20.

sz. alatti lakásán francia és német nyelvű röplapokat és szórólapokat eddig is készítettek. Az utóbbi, a „német-munka" (Travail Allemand), a német katonák felvilágosítására létesített propagandamunka része volt.

1943 nyarán széleskörű szervezőmunkát indított a kommunista csoport. Magyar Függetlenségi Mozgalom (Mouvement pour l'Indépendance Hongroise, a továbbiakban MFM) néven tömegszervezetet hozott létre. Ennek munkájába a népfrontpolitika alapelveinek megfelelően a franciaországi magyar társadalom minden rétegét igyekeztek bevonni. A szervezet kereteinek kiszélesítésére adták ki a *Magyar Szemle (Revue Hongroise)* című 1943. augusztus 1-től havonként megjelenő folyóiratot, melyet PAPP Lajos és GEREBLYÉS László szerkesztett. Állandó munkatárs volt a MFM vezetője, BÖLÖNI György; DOBOSI László és FÖLDES Péter is több cikket írt a folyóiratba. Technikai szerkesztő HERTCZKA Imréné volt, aki a lapból 30—40 példányt gépelt lakásán. 1944 áprilisától az illegális nyomdában Sós Béla sokszorosította 80—100 példányban. A *Magyar Szemlét* társadalmi adakozásból tartották fenn. A Párizsban élő művészek: MARTON Ervin és STRÉMI József PETŐFI-bélyeget terveztek, és sokszorosítás után árusították.

A szerkesztők a hazai újságokon, a rádiók hírein keresztül figyelték a mozgalmakat és a világeseményeket. Az első számban PAPP Lajos: „Többet kell tennünk" című vezércikkében ismertette a hazai helyzetet, a honvédség voronyezsi katasztrófáját, s aktív cselekvésre szólította fel honfitársait:

„. . . a külföldön élő magyarok nem lehetnek tétlenek Magyarország sorsdöntő óráiban. Kanada, Amerika, Mexikó és Anglia magyarsága már régebben szervezkedik, és aktív részt vesz a függetlenségi front munkájában. A Franciaországban élő magyarok nem várhatnak semmitevésben, hanem tenniük is kell valamit. . . Magyarország sorsa szorosan összefügg Franciaország sorsával. Mindkettőnek Hitler és a hitlerizmus végleges pusztulása hozza meg a szabadságot. . . a franciaországi magyarok úgy tesznek eleget a magyar függetlenségi harc iránti kötelességüknek, ha mindenben támogatják Franciaország dolgozóinak Hitler-ellenes harcát." *(Magyar Szemle*, 1943. aug. 1.)

A MFM vezetőség részletes programot tett közzé, amely alkalmas volt arra, hogy minden hazafias réteg a magáévá tegye, és Magyarország gyökeres, demokratikus átalakulásának kezdetét megnyissa. A magyar Nemzeti Függetlenségi Front célkitűzéseit teszik magukévá a következő követelésekkel:

a) A háború azonnali befejezése, szakítani HITLERrel.
b) Felelősségrevonása azoknak, akik az országot belevitték a háborúba.
c) Az ország demokratizálása: általános, egyenlő, titkos választójog, az általános emberi jogok érvényesítése, a faji törvények megszüntetése.
d) A nagybirtokot fel kell osztani a parasztok között, 300 holdnál nagyobb földbirtok nem lehet.
e) A fasiszta pártok betiltása.
f) Nemzeti függetlenségi kormány alakítása, mely összehívja az alkotmányozó nemzetgyűlést, és dönt az ország államformájáról.
g) A német kisebbség kiváltságos jogainak felszámolása, a Volksbund feloszlatása.
h) Eredményes együttműködést kell folytatni a környező demokratikus országok népeivel.

A kiáltvány megállapítja, hogy a magyarok csak úgy tudnak küzdeni ezekért a célokért, ha mindenben támogatják a francia ellenállás felszabadító harcát. Ennek eredménye röviden megmutatkozott abban, hogy alig négy hónap alatt a MFM jelentősen megerősödött. *(Magyar Szemle*, 1943. dec. 10.)

A cikkírók feltárták a folyóirat hasábjain mindazokat az okokat, amelyek őket, emigránsokat hazájuk elhagyására késztették: az ellenforradalmi rendszer népellenes

politikáját, a gazdasági kizsákmányolást, a demokratikus ellenzék üldözését és a nemzetellenes németbarát politikát.

1944. március 15-én a szabadságharcra emlékeznek. Felidézik a közös vonásokat a két nép szabadságharcos hagyományaiból. Az üldözött magyar szemével nézik és méltatják a nemzeti ünnep jelentőségét.

A francia emigráció vezetői és az ellenállásban résztvevő magyarok — hasonlóan a londoni Magyar Tanács felhívásához — gyors kibontakoztató javaslattal fordultak a hazai közvéleményhez :

„Oroszországban alakuljanak magyar brigádok a magyar hadifoglyokból, s kezdjék meg a harcot Hitler ellen a Vörös Hadsereg oldalán. Az országban benn alakuljanak partizán csapatok, és kezdjék meg a szabadságharcot, és alakuljanak partizán csapatok az ország határain kívül. . . és a többi balkáni népekkel együtt fogjanak fegyvert Hitler ellen a szabadság védelmére." (*Magyar Szemle*, 1944. márc. 15.)

A szerkesztőség figyelemmel kísérte az otthoni változásokat. Örömmel üdvözölték a nagy jelentőségű balatonszárszói értekezletet, és ismertették Erdei Ferenc beszédét, majd Fodor Józsefnek a *Népszavában* megjelent bírálatát a Márciusi Frontról, kiemelve a népfrontpolitika szükségességét Magyarországon. (Uo.)

Polemizáltak a nyilas és jobboldali lapokkal főképpen akkor, amikor a magyar emigráció politikai állásfoglalásairól, külföldi tárgyalásairól volt szó. Így válaszolt a *Magyar Szemle* cikkírója Vajta Ferenc írására, amely az *Új Magyarság*ban „rémítő" híreket közölt Károlyi Mihály Angliában lefolytatott tárgyalásairól. Majd báró Vécsei Aurél kanonoknak a kassai Szabad Egyetemen tartott előadásáról írtak, aki elmondta, hogy: „számottevő magyar csoportok élnek pl. Franciaország ipari vidékein, ahol szocialista és kommunista izgatásnak vannak kitéve" (*Magyar Szemle*, 1943. aug. 25.). A németek által megteremtett „új rend"-ben az utóbbi Hitler gyengeségét mutatta, s azt, hogy a magyar fasiszta külképviselet tisztában volt a valóságos helyzettel : a kommunisták befolyása alá került munkások elvesztek a Horthy-Magyarország számára.

1944. március 19-én Horthy és a magyar burzsoázia behódolt Hitler követelései előtt, és engedte, hogy a német csapatok ellenállás nélkül megszállják az országot. Az esemény hírére az MFM vezetősége március 28-án felhívással fordult a franciaországi magyar társadalomhoz. Ismertették a nagy veszélyt, amely az otthoniakat, az egész nemzetet fenyegette. A szülőföld népének egységesen kell ellenállnia a hódítóknak — hangoztatta a kiáltvány, és leszögezte :

„Most. . . a halálos veszély olyan valóságossá, közvetlenné. . . vált, hogy szét kell röppenie a kiáltásnak : *Cselekedjetek!* Nincs egyetlen percnyi vesztegetni való idő sem!. . . Hazánk, önmagunk, hozzátartozóink jól felfogott érdekében! Gyülekezzetek tömegesen a függetlenségi mozgalomnak . . . kibontott zászlója alá. A tömörülés francia földön is lehetővé teszi számotokra az otthoniak küzdelmének segítését Nyújtsatok testvéri jobbot a francia ellenállási mozgalom harcosainak." (*Magyar Szemle*, 1944. ápr.)

1943 végén Gereblyés László az emigráns írók és művészek körében kialakított egy csoportot, amely csatlakozott az MFM szervezetéhez. Céljuk az volt, hogy a demokratikus francia értelmiségieket és közvéleményt tájékoztassák a magyarországi eseményekről, és bebizonyítsák azt, hogy van egy „másik" Magyarország is, s az ellenáll a hódítási kísérleteknek. A csoport jó munkát fejtett ki az értelmiség körében, ahol elég éles magyarellenes hangulat uralkodott egyrészt az embertelenségek világvisszhangja miatt, másrészt a nacionalista német—vichysta propaganda eredményeképpen.

Francia nyelven jelent meg folyóiratuk, a *Phénix*, amelyen keresztül bemutatták a magyar nép évszázados harcát a német hatalmi terjeszkedés ellen, 1848 francia—magyar

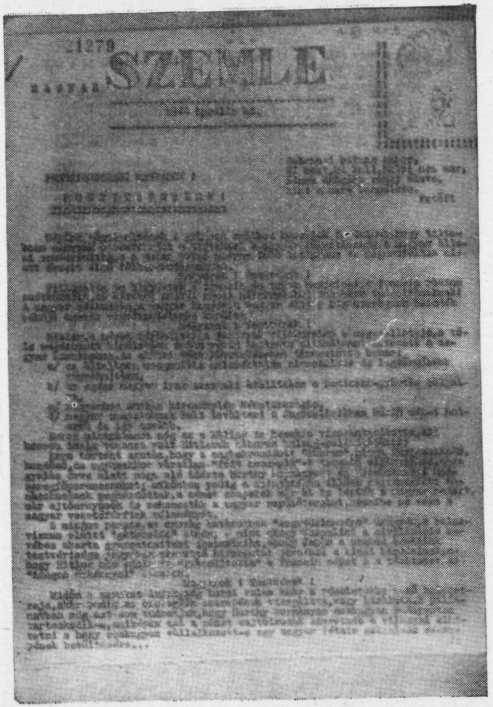
SZEMLE

A *Magyar Szemle* 1944 áprilisi cimoldala

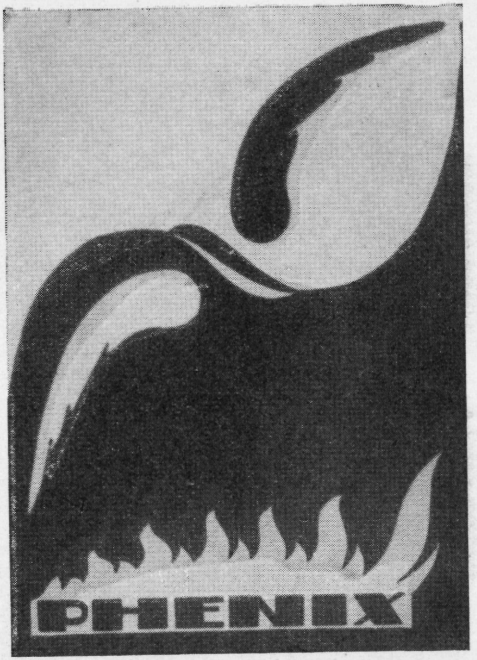

A művészcsoport kiadványa
MARTON Ervin rajza

A művészcsoport francia nyelvű kiadványa
STRÉMI József terve

A *Harcos Nő* második illegális számának
borítólapja: PÓR Bertalan műve

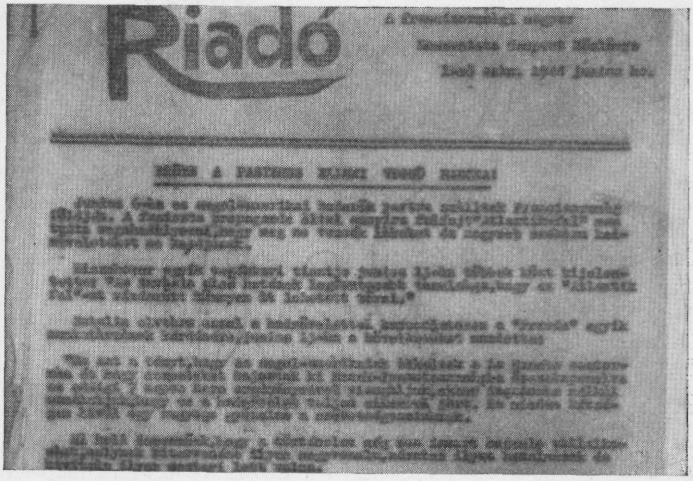
Riadó

A párizsi magyar kommunisták folyóirata a *Riadó*

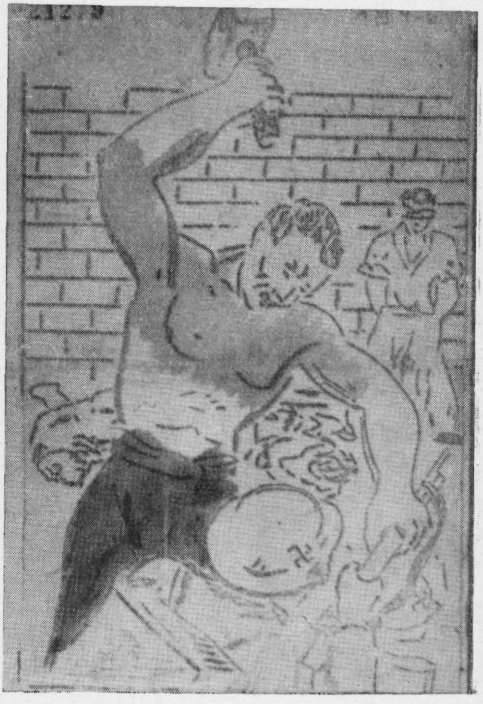

A kivégzett magyar ellenállók emlékére kiadott francia és magyar illegális tájékoztató füzet borítója (1944)

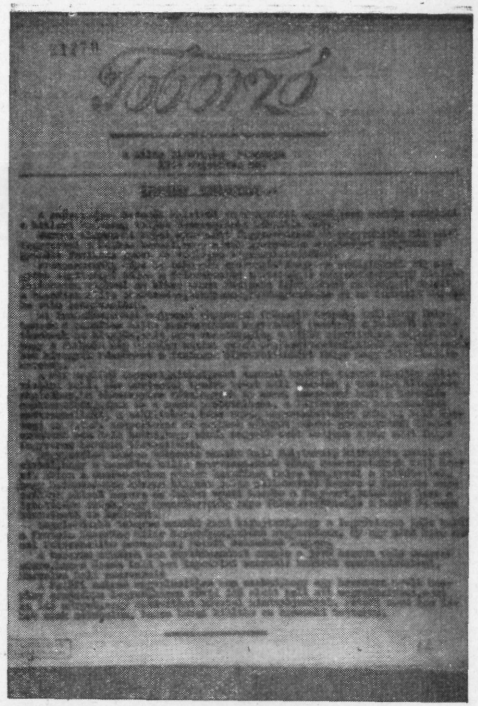
Toborzó

A Toborzó 1944 aug. számának címoldala

MAGYAR SZEMLE

A párizsi felkelés idején kinyomtatott *Magyar szemle*

közös kapcsolatait, a magyar emigráció részvételét az ellenállási mozgalomban és történelmünk tragikus alakulását különösen a német megszállás óta. A *Phénix* melléklete volt a sokszorosított *Feuille de la Résurrection Hongroise*. Az ugyancsak 8—10 oldalas folyóiratban a magyar szellemiség kiemelkedő képviselőinek életművéből jó fordításokban szemelvényeket tettek közzé. (Pl. a XVII. sz. nemzeti költészetét, MADÁCH, PETŐFI és ADY verseit és a nagy francia művészek megnyilatkozásait Magyarországról, mint Hector BERLIOZ 1846-i levelét első pesti koncertjéről, továbbá Juliette ADAM 1884-es útinaplóját stb.) A közös ellenséggel vívott harc magyar mártírjait és hőseit példaképül állították, mint a megvalósult testvériség nagyszerű példáját. Ismertették a kivégzett harcosok életét és harcukat Franciaországért. ELEK Tamás, BÉKÉS Imre, BOCOV Ferenc mártírsága közelebb hozta a két népet egymáshoz — írták. A folyóiratot GEREBLYÉS László és DOBOSI László szerkesztette, címlapját MARTON Ervin szobrászművész tervezte.

Az MFM-ban aktivizálódott magyarok száma növekedett, és szükségesnek látszott 1943 végén egy nőcsoport megalakítása. Havonként megjelenő lapjuk, a *Harcos Nő (La femme combattante)* négy illegális számában buzdította a magyar nőket az ellenállás támogatására. Felszólítást tettek közzé, hogy a spanyol polgárháború példájára vegyék ki részüket a belső front nagy áldozatot követelő munkájából. Szerkesztői: LIGETI Vilma, BÖLÖNI Györgyné, a technikai munkákat HERTCZKA Imréné végezte. A címlapokat a művészcsoport tagjai: BEÖTHY István, PÓR Bertalan és STRÉMI József illusztrálták. A lap 30 példányban jelent meg a felszabadulásig írógépen sokszorosítva. A terjesztési munkát GÁL Jánosné (Minke) végezte.

1944 nyarán az FKP fokozta a partizánmozgalmat, és előkészítette a fegyveres felkelést. A magyar pártszervezetet is mozgósították. A vezetőség magyar nyelven indított lapot *Riadó* címmel. Párizs felszabadulásáig két illegális száma jelent meg, mint a franciaországi kommunista csoport közlönye. A *Riadó* bő híranyagot szolgáltatott a harctéri helyzet alakulásáról, Franciaország felszabadításának addigi eseményeiről, a belső ellenállás győzelmeiről. Csatasorba szólította a magyar kommunistákat a német fasizmus végleges leverésére. Rendszeresen közzétette a folyóirat az FKP elvi, nagy jelentőségű cikkeit a nemzeti felkelés előkészítéséről, a fegyveres felkelés időszakában tanusítandó stratégiáról és taktikáról. Ilyen módon közölte az *Humanité* 1943 áprilisi és a *Vie Ouvrière* 1944. július 5-i számainak vezércikkét magyar fordításban.

Az ellenállási mozgalom soraiban legnagyobb számban kommunisták harcoltak a megszállók ellen az FTP (Franc-Tireurs et Partisans), az FKP irányitása alatt álló partizánsereg, — amely része volt az FFI-nek (Les Forces Françaises Intérieur), az ellenállás hadseregének — soraiban. A *Riadó* megemlékezett a francia kommunisták hősi küzdelmeiről:

„A kommunisták a bátorságnak, hősiességnek és szívósságnak gyönyörű példáit tanusították. Ők azok, akik szabadságuk és életük kockáztatásával sztrájkokat szerveznek, a szabadharcosok és partizánok alakulataiban hősiesen viselkednek, immár 5 éve, az illegalitásban fenntartják és kifejlesztik a pártot a számos elfogás és kivégzés ellenére. Őket érték a legsúlyosabb csapások, és mégis ők álltak leginkább ellent az ellenség támadásainak." (*Riadó*, 1944 jún.)

Az FKP a nemzeti felkelés kibontakozását széles társadalmi alapokra helyezte, és életre hívta a Hazafias Milicek (Milice Patriotique) katonai bizottságait, melyek a kerületek, üzemek területén voltak hivatva önvédelmi csoportok alapján megszervezni a fegyveres felkelést. A magyar pártvezetőség is megalakította a Milice Bizottságot, s munkájuk segítésére kiadatták a *Toborzó (Recrutement)* című milice híradót, melynek 1944 augusztusában két illegális száma jelent meg. A *Toborzó* általános haditudósító szerepet is betöltött. Ismertette a második front által teremtett kedvező harchelyzetet,

a belső ellenállás nagyszerű eredményeit és a keleti fronton előretörő Vörös Hadsereg sikereit. A következőkben határozta meg a *Toborzó* a Milice Bizottság feladatait :

„Minden erőnkkel oda kell hatni, hogy minél nagyobb erőt tudjunk a már most folyó fegyveres harcban biztosítani. Nagy, széles alapon toborzó munkát kell folytatni. ." (1944 aug.)

1944 augusztus 19-én a párizsi nép megkezdte hősi harcát a megszállók ellen. Az egy hétig tartó fegyveres küzdelemben az ellenállási mozgalomban résztvevő és az ahhoz csatlakozó magyarok is kivették részüket : a felkelés időszakában 30 fegyveres milic csoport harcolt a barikádokon 120 taggal, és az FTP soraiban is sokan teljesítették feladataikat.

Az utcai harcok idején, augusztus 21-én a rue Lacépède 33. sz. alatt egy kis nyomdában nyomtatták ki a *Magyar Szemle* első szabad számát nagy példányszámban. A francia—magyar szövegű újságot az ellenállás magyarjai ragasztották a házak falára. Ez volt az első nyomdai úton előállított sajtótermék, amely a felkelés alatt megjelent a főváros utcáin. A MFM vezetősége *Szabad szó a magyar néphez!* címmel kiáltványt tett közzé, melyben az 1943-i program ismertetésével Franciaország és Magyarország teljes felszabadítására szólítja fel a magyarokat.

„Új korszak kezdődik most Európában. Az öncsonkító széthúzásnak és a mesterségesen szított vetélkedésnek vége van. . . Ám béke és összhang a népek között csak úgy lesz lehetséges, ha megváltoznak államkereteik, ha minden európai nemzet a demokrácia alapján és szellemében szervezi át életét. . . A mai magyar rendszer ugyanis éppúgy megbukik, mint istápolója, a Hitler-birodalom. A franciaországi magyarság számarányánál és politikai tapasztalatainál fogva arra van hivatva, hogy élesztője legyen hazánk demokratikus megújhodásának.

Éljen a Szabad, Független Magyarország!"

Párizs felszabadulása után a *Magyar Szemle* és a *Harcos Nő* hosszú éveken át megjelent, mivel az illegalitás időszakában megjelenő sajtótermékek megkapták a legális kiadás jogát.

A német megszállás idején a magyar nyelvű sajtó megteremtése a magyar kommunista csoport érdeme, elsősorban Papp Lajosé, aki nagy eredménnyel és körültekintéssel az egész mozgalmat vezette és szervezte. Ennek köszönhető, hogy az illegális magyar sajtó egyetlen munkatársa sem került az ellenség kezébe. Az FKP állandóan segítette az illegális magyar sajtót, cikkeit elvileg és politikailag ellenőrizte, és igyekezett a magyar nyelvű csoportot a fasizmus elleni harcra mozgósítani. A Párizsban megjelenő sajtó mozgósította a franciaországi magyarokat a fasizmus elleni összefogásra, a német megszállók és cinkosaik elleni harcra, majd a győztes párizsi felkelés után egész Franciaország felszabadítására. Az illegális munka számos harcost adott a magyar függetlenség ügyének. Többen közülük még hazánk felszabadítása előtt Magyarországra jöttek, hogy harcban szerzett tapasztalataikkal és munkájukkal segítsék a magyar függetlenség ügyét.

Megállapíthatjuk, hogy a baloldali magyar emigráció a megszállás éveiben mindig és mindenben Magyarország javát kereste, és tudatában volt annak, hogy harca a magyar felszabadulás ügyét segíti. A magyar nép becsületét akarták visszaszerezni a szabadságszerető népek, különösen a francia nemzet előtt. A francia közvélemény a magyarok fegyveres és eszmei küzdelmét jóindulatúan értékelte.

Irodalom :

Antal György : *A franciaországi magyar sajtó* 1946. Magyar Újesztendő. A Magyar Függetlenségi Mozgalom évkönyve. Paris, 1945.

PAPP Lajos: *Franciaországi magyarok fasizmus elleni harca Magyarország felszabadításáért* (1924/1944). Bp. 1955. Kézirat. Párttörténeti Intézet Archívum. Gy. 319 sz. a.

HERTCZKA Imréné, GÁL Jánosné, PAPP Lajos és Sós Béla visszaemlékezései. A Párttörténeti Intézet Archívumának és könyvtárának anyaga.

Catalogue des périodiques clandestins diffusés en France de 1939. à 1955. Suivi d'un catalogue des périodiques clandestins diffusés a l'étranger. Paris. 1954.

TÁLAS GÉZA

FIGYELŐ

A Párttörténeti Intézet dokumentációs munkájáról. A magyar munkásmozgalom története tudományos feldolgozásának lehetőségét Magyarország felszabadítása teremtette meg.

A negyedszázados ellenforradalmi időszakban a szocialista munkásmozgalom történetére vonatkozó forrásokat — már amennyiben azokat egyáltalán összegyűjtötték — „zárt anyagként" kezelték, és így a kutatás számára hozzáférhetetlenek voltak. A hivatalos történetírás beérte a forradalmi munkásmozgalom történetének elferdítésével, megrágalmazásával. Marxista történetírásunknak viszonylag rövid idő alatt közel három évtizedes mulasztást kellett pótolnia.

A hazai párttörténeti kutatás központja a Párttörténeti Intézet, amely a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának 30. évfordulóján, 1948 novemberében kezdte meg munkáját Magyar Munkásmozgalmi Intézet néven.

A megalapításról szóló határozat értelmében: „Az Intézet célja elsősorban a magyar munkásmozgalom történelmére és jelenére vonatkozó dokumentumanyag rendszeres és tervszerű gyűjtése, rendezése, feldolgozása. Ezzel párhuzamosan a dokumentumanyag publikálása, a magyar munkásmozgalom harcos és hősi hagyományainak népszerűsítése. Annak előmozdítása, hogy a magyar munkásmozgalom történetének gazdag tanulságai a jelen gyakorlatában felhasználásra kerüljenek és alkalmazást nyerjenek. Az Intézet célja másodsorban a nemzetközi munkásmozgalom történetére vonatkozó anyagok tervszerű és rendszeres gyűjtése."

Kezdettől fogva jelentős eredményeket ért el a rábízott feladatok teljesítése terén. A tudományos osztály munkatársainak szerkesztésében 1951-től folyamatosan jelennek meg a *Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai* című dokumentumgyűjtemény kötetek, amelyek a vonatkozó korszakról világos képet adnak az érdeklődőknek. A kötetekhez csatolt bőséges apparátus további kutatási lehetőséget biztosít. Az 1959-ben, illetve 1960-ban megjelent *A Magyar Tanácsköztársaság 1919 március 21 — 1919 augusztus 1* című dokumentum-kötetek melléklete, a 604 tételből álló, és részben még fel nem tárt tanácsköztársasági sajtó anyagát is tartalmazza, amely további komoly segítséget nyújt a kutatóknak. Természetesen a tudományos osztály munkacsoportjainak ezen túlmenően is sok, eddig ismeretlen dokumentum van birtokában, amelyekkel különösen az egy-egy részkérdéssel foglalkozókat messzemenően támogatni tudják.

A könyvtár praesens jellegű, nem nyilvános könyvtár. Látogatása feltételekhez kötött, de dokumentációs munkája nem öncélú, mert tájékoztatással készséggel szolgál minden érdeklődőnek. 1952 óta rendszeresen feldolgozza a beérkező hazai (budapesti, vidéki napi- és hetilapokat, szakszervezeti, üzemi lapokat és folyóiratokat), valamint a külföldi történeti és párttörténeti periodikákat. A magyar vagy a külföldi munkásmozgalommal foglalkozó minden cikkről legalább két karton készül, egy a betűrendes,

egy a tematikus katalógus számára, de a cikk tartalmától függően, megfelelő számú melléklapot is osztanak be. Így akár a munkásmozgalom kiemelkedő alakjairól, akár valamely fontos munkásmozgalmi eseményről azonnal tud tájékoztatást adni. A cikkek címfelvételei annotálva vannak, így a kutató egyben útmutatást is kap. Az Intézet folyóirata, a *Párttörténeti Közlemények* három havonként közli a könyvtár e feldolgozásának magyar vonatkozású részét, de erősen válogatva, hiszen az ez irányú feldolgozás lényegesen több, mint ami sajtó alá kerül. A folyóirat 1960. 1—2. számában elsőízben jelenik meg a külföldi sajtóban fellelhető, a könyvtár témakörébe vágó legfontosabb cikkek jegyzéke is, remélve, hogy ez is elősegíti az idegen nyelveket ismerő kutatók munkáját.

Néhány periodikát a könyvtár visszamenőleg is feldolgozott: *Proletár* (Wien) 1920—1922, *Társadalmi Szemle* 1931—1933, *Gondolat* 1936—1938, *Társadalmi Szemle* 1946—1952. Az *Uj Március* (Wien) és *Sarló és Kalapács* (Moszkva) feldolgozása folyamatban van. E téren még sok a tennivaló. A könyvtár dokumentációs tevékenységének alapvető feladata lenne a *Népszava*, a *Szocializmus* és főleg a *Szabad Nép* feltárása, ezzel sok fáradságot takaríthatna meg az intézeti munkatársaknak és a külső érdeklődőknek egyaránt.

Egy-egy kiemelkedőbb munkásmozgalmi évfordulóra a könyvtár előre felkészül, számítva a hozzá fordulók növekvő számára. Így belső használatra bibliográfiát készített a Kommunisták Magyarországi Pártja alapításának 40. évfordulójára, a Magyar Tanácsköztársaság 40. évfordulójára, a Kommunista Internacionálé alapításának 40. évfordulójára stb. A Tanácsköztársaság 40. évfordulójára elkészítette a *Tanácsköztársaság tematikus sajtórepertóriumát*, ezzel a Tanácsköztársasággal foglalkozó kutatóknak nagy segítséget nyújtott.

A közelmúltban sokszorosítva megjelent a *Magyar munkásmozgalmi sajtó bibliográfiája 1848—1948* IV. pótkötete, mely kiegészíti az 1951-ben megjelent első három kötetet, az 1951 óta felkutatott mintegy 400 tétellel. Foglalkozik a könyvtár a kétkötetes, sokszorosított *Magyar munkásmozgalmi bibliográfia 1848—1948* hasonló kiegészítésével, valamint 1948—1956-ig (az MSZMP megalakulásáig) a magyar munkásmozgalommal foglalkozó művek összeállításával. Az eddig megjelent kötetek, bár adataik könyvészetileg nem mindig a legpontosabbak, de a gyakorlatban igen sok segítséget adnak a magyar munkásmozgalom egy-egy korszakának tanulmányozásához.

A könyvtár állandó cserekapcsolatban áll a Szovjetunió és a népi demokráciák testvérintézeteivel, de akár a szocialista országokból, akár a nyugati országokból fordulnak hozzá kéréssel, azt haladéktalanul teljesíti. A múlt évben a Szovjetunió egyik könyvtárának kérésére összeállította a második világháború magyar vonatkozású könyvészeti és sajtó dokumentiumait, svájci kérésre elküldte MARX és ENGELS életében Magyarországon megjelent német nyelvű műveiket. E kiragadott példákon kívül még sok esetben segítette a külföldi kutatók munkáját. A párttörténetet és a munkásmozgalmat felölelő napi eseményeket 1949 óta a kronológiai csoport tartja nyilván, emellett párhuzamosan folyik visszamenőleg is az anyag feldolgozása. Az adatgyűjtés a múlt század végétől napjainkig terjed, rendezése pedig tematikusan és időrendben történik, pontos forrás megjelöléssel.

Az Intézet másik fontos dokumentációs bázisa az archívum, hiszen egy korszak reális képét a könyvek és a periodikák mellett a levéltári anyag tükrözi. E gazdag munkásmozgalmi dokumentumokon kívül gyűjtőköre felöleli az ez irányú röpiratokat és plakátokat is.

Az archívum sem nyilvános jellegű, de a tudományos kutatóknak az őket érdeklő kérdésekben minden téren tájékoztatással szolgál. A munkatársak a meglevő anyag folyamatos átdolgozását szorgalmazzák, hogy ezzel is szakszerűbb és sokoldalúbb fel-

világosítást tudjanak adni az érdeklődőknek. Ezt a célt szolgálta a Tanácsköztársaság 40. évfordulójára feldolgozott anyag is. A Tanácsköztársaság számos levéltári, plakát- és röpirat-dokumentuma rendszerezve, katalogizálva várta a tudományos kutatókat. Ugyancsak zárt egységet képeznek az 1956-os ellenforradalom alatt megjelent röpiratok is.

Külön ki kell emelnünk a több mint 1000 egységből álló visszaemlékezés-gyűjteményt, amely tematikailag és betűrendben van rendezve. A párt és a szakszervezetek harcosainak visszaemlékezései hű képet adnak a magyar munkásmozgalom egy-egy hősi korszakáról.

Az eddig elért eredmények mellett az Intézet soron következő legfontosabb feladata az MSZMP VII. kongresszusa határozatát valóraváltani, rövid időn belül kidolgozni és publikálni pártunk történetének tankönyvét, átfogó képet adni a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéről, pártunk hősi múltjáról, részben az eddigi munkák, részben új dokumentumok alapján. FORGÁCS SÁNDORNÉ

A mezőgazdasági könyvtárügy történetéhez* TESSEDIK Sámuel könyvtáráról az első adatunk 1796-ból való és a nagy reformer küzdelmeivel kapcsolatos: mint írja, találkozni szeretne FESTETICS Györggyel, ezért kéri, látogassa meg őt Szarvason. Az üldözések miatt bizonytalan könyvtárának sorsa, fél, hogy idegen kézre jut. 13 esztendeig gyűjtögette, s úgy őrzi, mint legdrágább kincsét.[1]

A vészes felhők azonban felszakadoznak és iskolája újból benépesül. Könyvtárát pedig ahelyett, hogy eladná, tovább gyarapítja. A reakció erői azonban igen nagyok: néhány évi áldásos működés után iskoláját most már véglegesen kénytelen bezárni. A megújuló támadások és előrehaladott kora miatt iskolája feltámasztására többé nem gondol a szarvasi lelkész, anyagi gondjai is súlyosak, ezért elhatározza, hogy eladja könyvtárát. Most már nem hívja a gyűjtemény megtekintésére Szarvasra FESTETICSet, hanem a hét árkusnyi könyvjegyzéket juttatja el hozzá azzal a kéréssel, hogy küldje tovább az akkor éppen szervezés alatt álló magyaróvári akadémiához, ha nem tart a könyvtárra igényt. FESTETICS e kívánságát teljesítette. Hogy hány könyvről volt szó, nem tudjuk, csak az ár végösszege: 1363 forint ismeretes.[2] Érdekes, hogy amíg 1796-ban 1200 kötetről ír TESSEDIK FESTETICSnek, önéletrajzában mindössze 849 könyvet és folyóiratot említ[3]. Innen tudjuk azt is, hogy a könyvtár elkelt. A magyaróvári akadémia állományának vizsgálata nem igazolja azt a feltevést, hogy a könyvek odakerültek volna. Sajnos, az akadémia 1850 előtti irattára elpusztult, vele a könyvjegyzék is, amely a homályos kérdésekre fényt deríthetne.

A mezőgazdasági szakkönyvtárak múltját kutatva, felvetődik a kérdés: mi történt a világ első mezőgazdasági főiskolája, az 1797-ben alapított Georgikon könyvtárával? Volt-e egyáltalában a FESTETICS-féle híres magángyűjtemény árnyékában élő intézetnek önálló könyvtára?

Az irodalomban inkább csak keveset sejtető, homályos vagy éppen ellentmondó adatokat találunk. Egyedül BONTZ József: *Keszthely város monográfiája* c. munkájában

* *Mezőgazdasági szakkönyvtáraink helyzete* címmel igen figyelemre méltó tanulmány jelent meg a *Magy. Könyvszle* 1959. évi 1. számában TORDAYNÉ PÁTER Erzsébet tollából. A cikk elején röviden vázolja a mezőgazdasági könyvtárügy történetét. Az alábbiakban elsősorban e témakör ismeretéhez szeretnénk néhány adalékkal hozzájárulni.

[1] Orsz. Levéltár; Festetics családi levéltár, direktorátusi iratok. Protokollum, 1796. 506.

[2] OL. Fesl. di. prot. II. 1818. júl. 27. 302/1080.

[3] NÁDOR Jenő: *Tessedik Sámuel önéletírása*. 2. kiad. Szarvas, 1942. 83. l.

állítja *expressis verbis*, hogy a Georgikonban FESTETICS 1839-ben könyvtárat rendezett be, s ezt a gyűjteményt 1865-ben, a tanintézet tizenhétévi szüneteltetése utáni újranyitásakor a most már állami intézetnek adományozta.[4]

De a leltárkönyv nem igazolja BONTZ állítását: az állomány 1848 előtt megjelent darabjainak adományozóit ismerjük, azonban nem szerepel a FESTETICS név közöttük.

Ilyen előzmények után kétkedve kell fogadnunk BONTZnak azt az állítását is, hogy a Georgikonnak könyvtára volt, továbbá, hogy addig a professzorok a grófi könyvtárat használták. Ez utóbbival kapcsolatosan ellentmondó adataival a gazdag Georgikon-irodalom sincs segítségünkre: itt egyedül a felszabadulásig alig hozzáférhető FESTETICS-levéltár adhat feleletet.

Három kérdésre várunk választ: 1. volt-e a Georgikonnak könyvtára, 2. ha nem volt, mit használtak a professzorok, 3. miből tanultak a növendékek.

Az iratok között, mindjárt az alapítás utáni időben, bőven találunk adatot arra, hogy a professzorok használták a grófi könyvtárat. Eleinte akadály nélkül kölcsönözhették a szükséges munkákat, később azonban bizonyára alkalmatlankodást jelentettek a kastély főúri gazdáinak és az egyéb elfoglaltsággal (titkári teendőkkel) is megterhelt könyvtárosnak, s ezért a gróf korlátozta a könyvtár használatát. A korlátozás azonban korántsem jelenti azt, hogy a gróf kétségbe vonta a professzorok könyvtári szükségletét, sőt: a szerzeményezésnél igénybe vette óhajukat, ill. tanácsukat. 1806-ban elrendelte, hogy minden professzor dolgozza ki tárgya tematikáját és jelölje meg, „mitsoda előkelőbb könyveket tudna ezen tudományra projektálni és azoknak megszerzését ajánlani".[5] Az 1810-es rendtartás e rendelkezést megerősíti és ezen kívül még felszólítja a professzorokat, hogy mivel az előadás kevés, ki-ki állítson össze ajánló jegyzéket, hogy a hallgatók eszüket később, az iskola elhagyása után is „pallérozhassák némely legjelesebb könyvekkel". Az összeállításnál „sem a régiséget nem kell tekinteni, sem a legújabbakon nem kell kapkodni, hanem minden nemében a tudományoknak a legjobbakat és úgyszólván a classikusokat kell ajánlani." *Ime, ajánló bibliográfia 1810-ben, a keszthelyi Georgikonban!*[6]

Elismerésre méltó az a buzgalom, amellyel FESTETICS könyvtárát gyarapította. A bibliográfia még gyermekcipőben járt, a könyvkereskedői árjegyzékek is ritkák, az állománygyarapítás egyedüli célravezető módja a megtekintés útján történő vétel. FESTETICS ügynökeivel figyelteti a könyvpiacot, és vásároltatja a legújabb munkákat. Olyan szenvedéllyel gyarapítja könyvtárát, hogy azt kell hinnünk, sógorával, SZÉCHÉNYI Ferenccel, nemzeti könyvtárunk alapítójával akar vetélkedni. Tanárait gyakran küldi tanulmányútra, s elvárja tőlük, hogy beszámolójukban a legújabb könyvekre is kitérjenek. GERICS Pál pl. 1820-ban indul kétéves tanulmányútra.. Útravalóul hosszú utasítást kap, amely szerint a kötelező havi jelentésében meg kell említenie, hogy milyen könyveket ismert meg, amelyek beszerzése kívánatos lenne, és mi az ára ezeknek.[7] Ez időben FESTETICS György már nem élt, de az utasítás részletessége, pontossága arra vall, hogy még az ő életében, szándékai szerint készült.

Különös azonban, hogy a gróf hosszú ideig nem gondolt arra, hogy a Georgikonban hasznos lehetne tanári könyvtárat felállítani. A tanárok részéről sem hangzott el ilyen irányú igény 1812-ig. Az első óvatos lépést FLEKEL Károly tanár tette meg ekkor, aki arra kéri FESTETICSet, hogy legalább egyetlen mezőgazdasági szaklapot küldjön át

[4] Keszthely, 1896. 336. l.
[5] OL. Fcsl. Georgikoni iratok. Tanárgyűlési jegyzőkönyv, 1806. márc. 2.
[6] OL. Fcsl. di. prot. 1810. 1/57.
[7] Reise Instruction für Paul Gerits Prof. 1820/1. OL. Fcsl. Georgikoni iratok.

a Georgikonba. Külön költséget nem jelentene, mert megelégednének már kiolvasott, nem egészen friss folyóirattal is.[8]

E kérés — bár igen szerény volt — válasz nélkül maradt. Egy külföldi professzor, KLINGENSTEIN Leopold látogatására volt szükség ahhoz, hogy elhatározásra késztesse FESTETICS Györgyöt. Arra kérte ugyanis vendégét, hogy írja meg észrevételeit a látottakkal kapcsolatban. KLINGENSTEIN teljesíti a gróf kívánságát és levelében nagy elismeréssel nyilatkozik a Georgikonról, de hiányolja, hogy nincs önálló könyvtára.[9] FESTETICS válaszában egyetért a professzorral. Rövidesen külön intézeti könyvtár felállítását rendeli el, amely magánkönyvtárának fiókja lesz.[10] Az öregedő, beteges gróf azonban a berendezéssel nem siet, csak a következő évben rendeli meg a három szekrényből, két asztalból, padokból, hat székből és egy kanapéból álló bútorzatot, de már nem érte meg elkészültüket, mert 1819 tavaszán elhúnyt.[11]

Az alma messze esett fájától: László, az utód csak ritkán látogat el a császárvárosból Keszthelyre. A Georgikon fénykora lezárult; az aulikus, költekező főúr már nem a mecénás kedvtelésével dotálja a híres iskolát, inkább nyügnek érzi és csak hiúságból tartja fenn. Nem is érdeklik az intézet ügyei, tájékozatlanságában az is előfordult, hogy a direkció világosítja fel: a belső praktikánsok tanfolyama két évig tart.

Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk azon, hogy a könyvtár ügye két évtizedig szunnyad. Közben a Georgikon fénye is erősen elhalványult: az 1818-ban létesített magyaróvári akadémia veszi át a vezető szerepet, és mások is foglalkoznak gazdasági tanintézet alapításának gondolatával, a haladóbb gondolkodásúak pedig már az államtól várják a szakoktatás problémájának megoldását. A sajtó, mely egykor — méltán — csak magasztaló szavakat talált a Georgikonra, a reformkor légkörében mindjobban bírálja a hanyatló intézetet. A fricskázások nem érdekelnek bennünket, csupán az a cikk, amelyben az intézet nemrég végzett növendéke, a későbbi jónevű szakíró és gazdaságpolitikus, a tiszavirágéletű első magyar mezőgazdasági referáló folyóirat szerkesztője, ÉRKÖVY Adolf világít rá a Georgikon tanárainak rossz könyvtári ellátottságára.[12] Könnyen lehetséges, hogy ez a cikk késztette FESTETICS Lászlót a tervezett georgikoni könyvtár problémájának vizsgálatára. Bécsben, 1839. szept. 25-én kelt levelében kijelenti, hogy a Georgikonban kis kézikönyvtárat szándékozik felállítani, mert a professzorok a grófi könyvtárból kivett könyveket sokáig tartják maguknál. Csak a legszükségesebb, az oktatásnál nélkülözhetetlen munkákat fogja beszereztetni, „minden pompás kiadások mellőztetésével". Könyvtárost nem a professzorok, hanem a direkció kancelláriájának tagjai közül fog választani. A grófi könyvtár fiókja lesz és az ottani könyvtáros gyakorolja a felügyeletet felette. A könyvtár használatát heti két napra korlátozza. A kölcsönzés szabályai: egyszerre mindössze két könyvet, egyhavi határidőre lehet kivinni; hosszabbításért a direkcióhoz kell fordulni. A kölcsönző a könyvet másnak át nem adhatja és épségéért felel; ha elutazik, vissza kell hoznia. A könyvtárat kizárólag a professzorok használhatják, idegent beengedni tilos. A növendékek előtt is zárva van az ajtó, mert ők „úgyis elméleti tanulással és kint a gyakorlattal eleget elfoglalva vannak." Legközelebbi levelében a látogatók körét bővíti: több vezető tisztviselőjének megengedi a könyvtár

[8] FLEKEL Károly: *A Georgikonnak állandós elintézését érdeklő punctumok.* 1812. 21. §. Orsz. Széchényi Kvt. Kézirattár, Quart. Hung. 3701.

[9] OL. Fcsl. di. prot. 1816. jan. 11. 36/58.

[10] „Eadem bibliotheca dominali erit in corporata ac affiliata. OL. Fcsl. di. prot. II. 1816. 121.

[11] OL. Fcsl. di. prot. III. 1817. jan. 8. 7/3.

[12] PLOETZ: *Keszthely topographiai tekintetben.* Hasznos mulatságok, 1837. okt. 7. 225—231. l.

használatát. Közülük néhányan kölcsönözhetnek is, a többieknek csak a bejárást engedi meg.

Kölcsönzési szabályzat már van, csak a könyvek hiányzanak. Ezek egy részét a gróf Bécsben majd megveszi. A legújabban megjelent magyar technológiai könyvek jegyzékét a direkció szerezze meg Pesten és küldje el címére, a legszükségesebb állatorvosi könyvek lajstromát pedig Gerics professzor állítsa össze.

Könyvtárhelyiség céljára addig is válasszanak ki megfelelö „tűz ellen bátor" helyiséget, meszeltessék ki, megbízható erős zárról is gondoskodjanak. Egy nagy asztalt csináltassanak puhafából, ahol a könyvek egyelőre elférnek. A gróf, ha hazajön, néhány szekrényt készíttet majd, szintén puhafából.[13]

A direkció rövidesen küldi a kívánt jegyzékeket és jelenti, hogy a kancellária látszik a legalkalmasabbnak könyvtárhelyiségül. A könyvtáros legyen Bus protokollista, mert neki van elég ideje rá.

A gróf gyors válasza alapján azt kell hinnünk, hogy egyszerre szívügye lett a georgikoni könyvtár. 1839. nov. 1-én kelt levelében a szobaválasztást helyesnek találja, azonban végleges döntése előtt szeretné tudni, hogy a szoba padlózott-e, továbbá, hogy van-e alatta pince. Ha nem elég száraz a helyiség, a könyveket a penész elpusztítja.

Az állomány — úgy véli — 1000 kötetre rúg majd. Ennek mintegy harmadát a grófi könyvtár duplumaiból már kiválogatták. Bécsben is vásárolt most jócskán könyveket, de ezek közül csak az olcsóbbak kerülnek a Georgikonba. Végül a hohenheimi, möglini, hofwyli testvérintézetek kiadványait és szótárakat kíván a könyvtárban elhelyezni.

Az említett könyvtárszobán kívül még egy olvasószobát is be akar rendezni, hogy professzorai ott nyugodtan, csendben dolgozhassanak. Az itt végezhető munkákat azonban erősen korlátozza. A Georgikon könyveinek olvasásán kívül a gróf által kijelölt könyveket fordíthatják itt, vagy a tőle kapott utasításokat dolgozhatják ki. Nem foglalkozhatnak azonban olyan tanulmányok írásával, „mellyeket ők magok fejükből szerkesztetnének". Ne is merészeljenek kapcsolatot tartani lapszerkesztőkkel vagy más tudós társaságokkal.

A kölcsönzéssel kapcsolatban megjegyzi, hogy a határidőhosszabbítást majd a könyv vastagsága szerint kell mérlegelni, bár sok szót nem kell e kérdésre vesztegetni, mert amint a berendezés elkészül, a könyvtár úgyis praesens jellegűvé válik. Az olvasóterem nemcsak olvasásra, csendes munkára szolgálna, hanem afféle „tudományos kaszinó" is lenne, ahol esténként a folyóiratok lapozgatásán kívül, pipaszó mellett hasznos eszmecserére is alkalom nyílik majd, ha a professzorok és a jószágkormányzóság néhány vezető tisztviselője megkedveli a „muzeumot" — ahogyan Festetics nevezni szeretné az olvasótermet. (Az eddig múzeumnak nevezett gyűjteménytár ezentúl kabinet legyen.[14]

Bécsből az első könyvszállítmány a Georgikon számára 1840-ben érkezik meg, de amíg a berendezés el nem készül, a grófi könyvtár elkülönített részén állítják fel a könyveket és lajstromozásukat is megkezdik. A könyvjegyzéket megtekinthetik az érdekeltek, de lemásolni szigorúan tilos. A professzorok természetesen máris használhatják a könyveket, de mindenki csak a saját szakterületének munkáit.[15]

Végre 1842-re elkészül a könyvtár, pontosabban a raktárhelyiség, továbbá a cselédlakásból leválasztott olvasóterem, melyhez két kis kamra csatlakozik. A bútorzat ugyan hiányzik, mert a bécsi mester még csak a székeket készítette el.[16]

[13] OL. Fcsl. di. prot. V. 1839. szept. 25. 1047.
[14] OL. Fcsl. di. prot. V. 1839. nov. 1. 1197.
[15] OL. Fcsl. di. prot. V. 1840. márc. 11. 328.
[16] OL. Fcsl. di. prot. V. 1842. jan. 11. 84.

Ezzel vége is szakad a könyvtárra vonatkozó feljegyzéseknek; hogy ültek-e a professzorok a Bécsben készült székeken és hogy igéretéhez híven, megjelent-e körükben FESTETICS László — nem tudjuk. Nincs adatunk arra sem, hogy a Georgikon számára elkülönített anyag valaha is átkerült volna az intézet ma is fennálló egyemeletes épületébe; a Georgikonnak adományozott (és dedikált) munkák leltárkönyvi bejegyzése alapján arra kell következtetnünk, hogy a könyvek eredeti helyükön maradtak. A későbbiek során bizonyára ebből a különgyűjteményből keletkezett a Helikon Könyvtárban ma is meglevő Georgikon néven ismert különgyűjtemény.

Egy kérdés tisztázása még hátra van: miből tanultak a Georgikon növendékei, állt-e rendelkezésükre könyvtár? Mint ismeretes, az első években kizárólag saját uradalmai számára neveltetett FESTETICS gazdatiszteket, s a praktikánsok a tanulás ideje alatt teljes ellátást, ruházatot és ösztöndíjat is kaptak. Aligha képzelhető el, hogy éppen a tankönyveket vették volna zsebpénzükön a növendékek. Valóban, a „Georgikon Bibliothekájá"-ról 1799-ben készült leltárban 7 könyvet találunk.[17] A századforduló után az oktatás kibővült: a 8 tagozatúvá szélesedett Georgikont egyes években 30-nál is több növendék látogatta, s ezért egyáltalán nem mondhatjuk soknak az 1824-beli „Collectio librorum Georgici" 17 mű 73 kötetét. A tankönyvtár kb. fele nyelvkönyv, ezekből tanultak a praktikánsok franciát, olaszt és angolt, mivel latinul és németül, továbbá többnyire magyarul és szlovákul a legtöbben már tudtak.

Ha a fentiekhez hozzászámítjuk azt, hogy több tárgyat saját jegyzetből tanultak[18], s emlékszünk még FESTETICS megállapítására, ill. tilalmára, amely szerint a praktikánsok a gazdasági gyakorlatokkal és a tanulással eléggé el vannak foglalva, nincs tehát szükségük egyéb könyvekre, miértis zárva tartja a grófi és a Georgikon tervezett tanári könyvtárának kapuját előttük — akkor nyugodtan állíthatjuk, hogy ismerjük a növendékek könyvtári ellátottságát.

Ezzel a kör bezárult. Igyekeztünk a fentebb felvetett három kérdésre kielégítő választ adni, s ezzel a Georgikon könyvtára körüli köd eloszlatásához hozzájárulni.

Mezőgazdasági szakirodalmunk a múlt század első felében kezd nyiladozni, szakkönyvtári igény előbb tehát aligha jelentkezhetett. NAGYVÁTHY János (1755—1819), az első rendszeres magyar mezőgazdasági szakkönyv szerzője életében szakkönyvtárat még ne keressünk. Ő — mint a Szorgalmatos mezei gazda (1791) 2. kötetének előszavából megtudjuk — az egyetemi könyvtárat használta.

Külföldön a mezőgazdasági irodalom támogatói és számontartói: a gazdasági egyesületek már régen virágoznak. Nálunk csak a 30-as években tömörülnek egyesületté a gazdasági szakemberek — elsősorban a haladóbb gondolkodású földbirtokosok —, de a fejlődés annál gyorsabb: 1837-ben már hivatalos folyóiratot is adnak ki. A Magyar Gazdasági Egyesület széleskörű tevékenységet fejt ki, és rövidesen gazdasági életünk hangadó szerve, szakembereink fóruma, amelyet alig képzelhetünk el könyvtár nélkül. Valóban, az 1837-ben indított *Gazdasági Tudósításokkal* együtt könyvtárat is állítanak fel, amelyből később jelentős gyűjtemény fejlődik ki. Egyelőre még szerkesztőségi könyvtár csak, a kezdet évében 100, 1838-tól 200 pengőforint dotációval. — Állománya 1842 májusában 842 kötet, és fejlesztése tervszerűen történik. A könyvtár léte, szükségessége nem kétséges.

Az Egyesület a gazdasági életre gyakorolt befolyását tovább akarta fokozni, s ezt — a negyvenes évek légkörének megfelelően — az egész országra kiterjedő tömegbázisra építve remélte elérni. E gondolat jegyében született meg az *Emlékirat Magyarország törvényhozójához a honi mezőgazdaság ügyében* 1844-ben. Az *Emlékirat*, mely lénye-

[17] OL. Fcsl. di. prot. 1799. aug. 31. 1013.
[18] Néhányat az Agrártudományi Egyetem Könyvtára őriz.

gében az Egyesület gazdaságpolitikai célkitűzéseit tartalmazza, többek között egy agrártudományi egyetem felállítását javasolja. A részletes terv 22 pontban sorolja fel a képzéshez szükséges „gyámeszközöket" és a 8. helyen a „gazdasági könyvtárat" említi.[19]

Sajnos, a főrendek a javaslatot nem fogadták el, de a gondolatot nyilvántartják a KOSSUTH köré tömörült haladó körök, s 1848-ban ott szerepel a terv a nemzet megoldásra váró nagy feladatai között.[20]

A szabadságharc leverése után néhányszor felmerült ugyan agráregyetem létesítésének gondolata, de komoly terv csak akkor született, amikor első ízben vette kezébe a dolgozó nép sorsának intézését: a Tanácsköztársaság izzó légkörében a szakoktatásügy vezetésére hivatottak alkotó kedvéből hamarosan elkészül a Mezőgazdasági Egyetem terve. Ugyanakkor elhatározzák valamennyi szakoktatási intézmény könyvtárának fejlesztését, mert e könyvtárak „a kívánalmakat a múltban sem s most még kevésbé tudják kielégíteni, ennélfogva szükséges könyvtárügyeinknek mielőbbi rendezése". Mindenekelőtt megfelelő könyvtárosokról kell gondoskodni, ez pedig úgy lenne megoldható, ha az akadémiákon végzettek közül néhány az ősz folyamán rendezendő könyvtárosi tanfolyamon részt venne.[21]

Ugyanezen ügyirat szerint „könyvtárügyünk egységes megoldása céljából szükséges, hogy Budapesten egy mezőgazdasági szakkönyvtár létesíttessék a tervbe vett Mezőgazdasági Egyetem mellett, vagy a Mezőgazdasági Múzeumnál. E célra fölhasználható volna az OMGE könyvtára, a Természettudományi Társulat könyvtára, amennyiben az felosztásra kerül, részben a Földmívelésügyi Népbiztosság könyvtára is". A Magyar Gazdaszövetség könyvtárát vagy az Egyetem közgazdasági szemináriuma, vagy a tervezett szövetkezeti iskola kapná meg.

A megbízottak a Földművelésügyi Népbiztosság anyagát részben egyesíteni akarták az OMGE, a Mezőgazdasági Múzeum, az Állatorvosi Főiskola, az Ornithológiai Központ és a vidéki mezőgazdasági akadémiák anyagával, részben pedig „egységes katalógus" útján akartak e könyvtárak közt kooperációt létesíteni.

Az elgondolás csak módosult formában és csak részben valósult meg. A Közoktatásügyi Népbiztosság júl. 15-én 159,314/9. szám alatt elrendelte, hogy a volt OMGE könyvtárát Földmíves Szakkönyvtár néven haladéktalanul nyissák meg a közönség számára. Ezzel egyidejűleg 3 könyvtárost nevez ki a könyvtárhoz. A Földmívelésügyi Népbiztosság és a Mezőgazdasági Múzeum könyvtárának a beolvasztását későbbi időpontra halasztották, de addig is a nevezett két könyvtár katalógusairól készített másolatot ossza be a Földmíves Szakkönyvtár saját katalógusaiba.[22]

Mint ismeretes, az Agrártudományi Egyetem felállítására csak a felszabadulás után került sor, a néphatalom első nagyszabású kultúrlétesítményeként, de mezőgazdasági könyvtárügyünk égető problémái megoldásának az útja is csak ekkor vált szabaddá.

Az eddig említett könyvtárak (ill. kezdeményezések) a tudományos kutatást voltak hivatva támogatni. Most lássuk, milyen lépések történtek a múltban a gyakorlati szakemberek könyvtári igényeinek kielégítésére.

A hivatalos körök vajmi keveset tettek. Mindaz, ami e téren történt, nem is a felelős szervek intézkedéséből, hanem lánglelkű apostolok egyéni kezdeményezéséből született. Sajnos, jobbára csak fellobbanó lángok ezek, amelyek kialvása után a sötétség csak ijesztőbb. Az első felhívás éppen 100 esztendeje hangzott el. „Nem a kótából

[19] *Magy. Gazda*, 4. évf. 1844. 1. félév, 1—4. számok.
[20] *Magy. Gazda*, 8. évf. 1848. máj. 2. 431. l.
[21] OL. Földmívelésügyi Népbiztosság irattára, IX. A. üo. 2604/1919. jún. 1.
[22] L. a *Tanácsköztársaság Könyvtárügye*. 1919. 4. sz. mellékletét.

való gazdálkodás érdekében emelek szót" mentegetőzik a cikk szerzője, amikor a vidéki gazdasági egyleteknek javasolja, hogy létesítsenek szakkönyvtárat.[23] Inditványa a gazdatársadalom valóságosan létező igényét fejezte ki, és nem volt pusztába kiáltott szó. Bizonyítéka ennek Kovách László cikke, amelyben bejelenti, hogy az elnöklete alatt működő Heves megyei gazdasági egylet választmányi ülése már meg is szavazta a könyvtáralapító javaslatot. A gyarapításra vonatkozó elképzelése azonban kissé naív: felhívással fordul az írókhoz, hogy küldjék el munkáikat, amelyekért az egyesület „a kebel melegével" fizet.[24]

Ez idő tájt egymásután létesülnek gazdasági szakkönyvtárak, számottevő gyűjteménnyé azonban egyik sem fejlődik.

Mint említettük, hivatalos szervek vajmi keveset törődtek mezőgazdasági könyvtárügyünk fejlesztésével, azt azonban nem állíthatjuk, hogy teljes közömbösséggel viseltettek volna. Üssük csak fel Lestyánszky Sándor—Lekky István: *Magyar mezőgazdasági közigazgatás* c. könyvét (1902). A szerzők szerint a jegyző feladata nemcsak a rendeletek végrehajtása, hanem az is, hogy ügyeljen: „a gazdák és munkások között új választófalak ne emeltessenek", hanem „elmosódjanak a köztük felmerült ellentétek". E célra alkalmasak az olvasókörök, földmívesegyletek... A jegyző tartson felolvasásokat valamely gondosan megválasztott könyvből. Állítson fel könyvtárat, de „mindenek felett arra ügyeljen a jegyző, hogy a népkönyvtárban oda nem illő könyvek ne legyenek."

Tudjuk, melyek voltak ezek a könyvek...[25]

Walleshausen Gyula

A nemzetközi kiadványcsere új hazai szabályozása. A magyarországi könyvtári munka fejlesztése tekintetében fontos eseményként regisztráljuk a Művelődésügyi Miniszter 101/1960. (M. K. 1.) M. M. számú, a nemzetközi kiadványcsere tárgyában kibocsátott utasítását, amely a Könyvtári Törvény végrehajtási utasításának 31. pontja alapján jött létre és a Művelődésügyi Közlöny 1960. évi első számában jelent meg.

Az előkészítés négy évig húzódott, főleg azért, mert a különféle minisztériumok nem mindig összhangban levő szempontjait kellett egyeztetni.

Bár ez a jogszabály a könyvtári tevékenységnek aránylag szűk területét érinti és egyik-másik pontjának helyességéhez kétség is fér, jelentőségét mégis igazolja az, hogy a nemzetközi cserét ilyen részletességgel és a modern elveknek megfelelően más országban még nem szabályozták. Az utasítás tükrözni igyekszik azt a mélyreható fejlődést, amely a csere ügyét az utóbbi időben jellemezte és egyben állásfoglalást ad néhány új, még világszerte vitatott kérdésben. A jogszabálynak különös hangsúlyt ad az is, hogy az UNESCO égisze alatt éppen napjainkban jött létre két új nemzetközi egyezmény a kiadványcsere szabályozására, valamint az, hogy Budapest 1960 őszén egy a cserét megvitató nemzetközi konferencia színhelye lesz.

Kiemelendőnek tartjuk az utasítás négy fontos vonását: 1. lehetővé teszi — bizonyos korlátok között — a kereskedelmi forgalomban szereplő könyvek és folyóiratok cseréjét is; 2. a csere közvetlen, kétoldalú lebonyolításának alapján áll, a világ-

[23] Eöry: *Szerény indítvány hazai mezőgazdasági könyvtárak ügyében.* Magy. Gazda, 1859. 11—12. sz. 177—178., 193—194. l.

[24] Kovách László: *Gazdasági könyvtárak ügyében, különösen Heves megye gazdaközönségéhez.* Magy. Gazda, 1859. 16. sz. 268—269. l.

[25] Részletesebben ld. erről: Kőhalmi Béla: *A falusi triumvirátus.* Huszadik Század, 1910. 222—225. l.

szerte még sokféle szokásban levő bonyolult közvetítési rendszer mellőzésével; 3. egy országos központot és több alközpontot bíz meg országos koordináló és nyilvántartó feladatkörrel; 4. a cserélő intézmények számára évi adatszolgáltatást ír elő.

Az alábbiakban néhány kérdéscsoportba tömörítjük az utasítás legfontosabb pontjait.

A kiadványcsere tárgya. Az utasítás a cserélhető dokumentumokat előbb fajták szerint sorolja fel, majd kizárja a formailag alkalmatlan vagy bizalmasnak tekintendő kiadványokat. Mint említettük, jelentős a kiadás jellege szerinti kategorizálás, amennyiben helyet kapott a szabadforgalmú (kereskedelmi) kiadványok cseréjének lehetősége is. Ezzel kodifikálódott a szocialista országok közötti már régen kifejlődött azon gyakorlat, amely a forgalmat nem korlátozta az államok hivatalos kiadványaira és a tudományos intézmények saját kiadványaira, hanem — egymás széleskörű kulturális tájékoztatása céljából — kiterjesztette a kereskedelmi célra kiadóknál megjelent könyvek és folyóiratok cseréjére is. Bár ez a forgalom mennyiségileg nem jelentős, a külkereskedelmi érdekek védelme megkívánta, hogy a szóban forgó anyag a cserélő intézmény szakterületéhez igazodjék és a saját kiadványok fő kategóriájához járulékos anyagként kapcsolódjék. A szakterülethez való igazodás követelmény a beérkező anyag esetében is.

A kiadványcserére jogosult intézmények. Az utasítás lényege e tekintetben az, hogy külföldi kiadványcserét mindazok az intézmények folytathatnak, amelyek saját kiadványokkal rendelkeznek. Ezek kétfélék: 1. olyan könyvtárak és tudományos intézmények, amelyek más szerv korlátozása nélkül, vagy a felügyeleti szervük esetleges korlátozásával, de *közvetlenül* folytathatnak kiadványcserét és 2. olyan kisebb intézmények, melyek könyvtárhálózati központjuk közvetítésével folytathatnak cserét. Saját kiadvánnyal nem rendelkező intézmények csak külön engedély birtokában cserélhetnek. Fontos az utasításnak az a pontja is, amely az idegen intézmény saját kiadványaival folytatandó cseréhez az utóbbi hozzájárulását kívánja meg. További indokolt korlátozást tartalmaz az utasításnak az a pontja, mely — esetleges kivételektől eltekintve — nem engedélyezi a külföldi könyvkereskedésekkel cserekapcsolatok létesítését.

A csere központi szervei. Bár az utasításnak az a törekvése, hogy Magyarország és a külföld között a tudományos és kulturális cserekapcsolatok széleskörű kétoldalú és közvetlen hálózata minden bürokratikus megkötöttségtől mentesen fejlődjék ki, szükségesnek mutatkozott egyrészt bizonyos cserefajták központi gondozása, másrészt a közvetlen kapcsolatok bizonyos lépcsőzetes koordinálása is.

E célból a jogszabály előbb az Országos Széchényi Könyvtár keretében működő Nemzetközi Csereszolgálatnak, mint magyar csereközpontnak a feladatkörét kodifikálja. Ez a szerv egyébként már 1955 óta, mint az OKK egyik utóda funkcionál és az utasítás értelmében egyrészt országos nyilvántartó, egyeztető, tájékoztató és csomagtovábbító szolgálatot végez, másrészt központilag bonyolítja le a szocialista országokkal kötött kulturális egyezmények cserepontjainak jelentős részét, a hivatalos kiadványok cseréjét, valamint az ún. nem kurrens fölöspéldányok központosított cseréjét. A Magyar Tudományos Akadémia Központi Könyvtára az akadémiai kiadványok cseréjének lebonyolításán kívül egyfelől egyezteti és irányítja a felügyelete alá tartozó tudományos intézmények kiadványcseréjét (l. a Magyar Tudományos Akadémia elnökének 3/1960. MTA (A. K. 2.) számú utasítását a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárhálózata által folytatott nemzetközi kiadványcsere egyes kérdéseinek szabályozásáról), másfelől ellátja a kulturális egyezményekből ráháramló feladatokat. A könyvtárhálózati központok feladata a hozzájuk tartozó, de cserére csak közvetve jogosult szervek cseréjének intézése, a közvetlenül jogosultak cseréjének pedig egyeztetése és irányítása.

A kiadványcsere gyakorlata. Az utasítás értelmében a lebonyolításért a cserét folytató szerv vezetője felelős. A csererakapcsolatok közvetlenül, egyszerű levélváltással is létesíthetők. A csereanyagot az intézmények közvetlenül postázhatják, de ehhez — amennyiben ilyen engedéllyel még nem rendelkeznek — egyszeri, általános engedélyt kell kérniök a Nemzeti Bank Devizaigazgatóságától. Ez az engedély jelöli meg — rendszerint a cserét folytató szerv kívánsága szerint — az igénybeveendő postahivatalt. A csereanyag egyébként vámmentes, kedvezményes díjszabással szállítható.

Hiányosságok. Sajnálatos módon hiányoznak a cserére jogosult szervek felsorolásából az egyetemi intézetek, melyeknek tudományos jellegéhez ugyan kétség nem fér, de külön említésük a félreértések elkerülése végett mégis kívánatos lett volna. A cserére jogosult szervek kategorizálása más szempontból is problematikus.

Az a rendelkezés továbbá, amely a tudományos műveknek a szerző részéről történő kiküldését a Nemzetközi Csereszolgálat hatáskörébe utalja, azért nem pontos, mert nézetünk szerint ilyen kiküldésekre a szerzőt foglalkoztató és cserére jogosult intézmény is illetékes.

Ilyen és más kisebb problémák még adódhatnak. Reméljük, hogy a gyakorlat mégis igazolni fogja az utasítás célját: a nemzetközi kulturális együttműködést előmozdító kiadványcsere fejlesztését.

BECK OSZKÁR—GOMBOCZ ISTVÁN

A zenei könyvtárak nemzetközi egyesületének cambridge-i kongresszusa[1]

1949 októberében Firenzében hívták össze a zenei könyvtárak első világkongresszusát. A nemzetközi együttműködés szükségessége e megbeszélések során annyira nyilvánvalóvá lett, hogy elhatározták, gyakran fognak hasonló kongresszusokat tartani. A második kongresszuson, melyet a BACH-emlékév alkalmából 1950-ben Lüneburgban tartottak, elhatározták a Zenei Könyvtárak Nemzetközi Egyesületének (Association Internationale des Bibliothèques Musicales) megalapítását, amely egy évvel később, a párisi kongresszuson, önálló szabályzattal működésbe is lépett, mégpedig a következő bizottságok egyidejű megalakításával: Katalogizálási kérdések; Hangfelvétel-gyűjtemények; Tudományos zenekönyvtárak; Nyilvános zenekönyvtárak és Rádiókönyvtárak Bizottsága. A tapasztalatok kicserélésének sajtószerve — az 1952/53-ban kiadott szerény *Bulletin d'Information* után — 1954-től kezdődően a félévenként megjelenő *Fontes Artis Musicae* c. folyóirat lett.

A második és harmadik kongresszus közt eltelt mintegy fél évtized már az AIBM működésének első sikereiről tanúskodhatik. Franz GRASBERGER szerkesztésében megjelenik a *Code International de Catalogage de la Musique* első kötete (Der Autoren-Katalog der Musikdrucke, Frankfurt 1957, Peters), elősegítve az egységes zenei katalogizálási irányelvek létrejöttét; megtárgyalták az értékes anyagok mikrofilmgyűjtő állomásai megszervezésének, az értékes állományok védelmének, a hanglemezgyűjteményeknek, a csereügynek, a folyóiratcikkek bibliográfiájának és általában a zenei bibliográfiának számos kérdését. A legjelentősebb kezdeményezés azonban egy új zenebibliográfiai forráslexikon *(Répertoire Internationale des Sources Musicales = RISM)* kiadása ügyében jött létre. Ez a kiadvány a még ma is nélkülözhetetlen, mégis erősen elavult EITNER-féle *Quellen-lexikon*-t lesz hivatva pótolni. A nemzetközi kiadvány előkészítésére és szerkesztésére 1953-ban megalakult Párisban a *RISM* főtitkársága, és számos európai állam létrehozta saját munkacsoportját. A nálunk 1955-ben megkez-

[1] Vö. KÖHLER, Karl—HEINZ: *Die AIBM, ihre Ländergruppe in der DDR und der fünfte Kongress in Cambridge* (Zentralbl. f. Bibl. Wesen. Jg. 73. H 5. 1959. Fontes Artis Musicae. 1959. 2. sz.)

dett munka 1956-ban félbeszakadt és 1960 elején indult meg ismét a Művelődésügyi Minisztérium és a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával.

Az 1955-ben Brüsszelbe összehívott negyedik kongresszus mindezeken a kérdéseken túl foglalkozott a zenekönyvtárosi hivatásra való nevelés, valamint a zenei könyvtár és a zenész-nevelés kapcsolatának problémáira. De az utóbbi években a *Fontes* is figyelemre méltó cikkeket közölt egyes könyvtárak struktúrájáról és történetéről, továbbá egyes ágazatok, mint pl. a rádiókönyvtárak, a zenei népkönyvtárak és a zenefőiskolai könyvtárak feladatairól, és hasznos válogató-bibliográfiát tesz közzé különböző országok *musica practica*- és *musica theoretica*-anyagából.

A Zenei Könyvtárak Nemzetközi Egyesületének (AIBM) ötödik kongresszusa Cambridge-ben zajlott le, a történelmi hangszerek gyűjtésére és tanulmányozására 1946-ban alapított *Galpin-Társaság* első kongresszusával egyetemben, 1959. június 29-től július 4-ig. A különböző országok zenekönyvtárainak közel kétszáz küldötte hat plenáris és több mint negyven szakbizottsági előadást hallgathatott meg, köztük az AIBM elnökének, a British Museum zeneműtára igazgatójának, A. Hyatt Kingnek „A zenekönyvtáros és annak nemzeti s nemzetközi feladatai" c. előadását, G. Thibault referátumát a könyvek és hangszerek egykori s mai magángyűjteményeiről, valamint Karl Vötterlenek a zenei könyvtár és a zeneműkiadó kapcsolatáról tartott előadását. A bizottságokban tartott referátumok közül a következők címeit emeljük ki: „Zeneműtári közönségszolgálat: standard módszerek alkalmazása a liverpooli új zenei könyvtárban", „A mikrofilmtől a mikrofonig", „A zene szerepe a közepes nagyságú közművelődési könyvtárakban" „A zenekönyvtárosság célja a Német Demokratikus Köztársaság egyik nagy vidéki városában", „Lant- és rokonhangszerekre írt zeneművek nemzetközi katalógusa", „Zenei források mikrofilmen", „Egy zene-ethnológiai hang-archivum problémái és tapasztalatai". Több előadás hangzott el a hangfelvételek, köztük a hanglemezek megóvásáról és katalogizálásáról; külön munkabizottság feladata volt egyes zenebibliográfiai fogalmak tisztázása, meghatározása.

Az Országos Széchényi Könyvtár, illetve annak Zeneműtára, mint az AIBM tagja, továbbra is élénk figyelemmel kíséri e nemzetközi egyesület könyvtártudományi munkáját, és saját speciális feladatainak megoldásával, valamint a nemzetközi zenei forrásrepertórium összeállításában való részvételével hozzájárul a zenekönyvtárosi munka mind jobbá, szervezettebbé tételéhez.

Kecskeméti István

HÍREK

Német könyvtárosdelegáció Magyarországon. 1960. június 9-től 23-ig négy tagú könyvtárosdelegáció járt Magyarországon a Német Demokratikus Köztársaságból: Kurt BRÜCKMANN, a NDK Felső- és Szakoktatási Államtitkársága könyvtári osztályának vezetője, Horst BUNKE, a lipcsei egyetemi könyvtár helyettes igazgatója, Gerhard HESSE, a lipcsei Német Könyvtár katalogizálási osztályának vezetője és Dr. Charlotte BODEN asszony, a drezdai Közlekedési Főiskola könyvtárának osztályvezetője. Nevezettek célja az volt, hogy általánosan tájékozódjanak a magyar könyvtárügy helyzetéről, eredményeiről és jelenlegi problémáiról. Programjukat a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztálya állította össze, az osztály vezetője és munkatársai igen barátságos és meleg légkört biztosítottak a német kollegák számára és gondoskodtak a tanulmányút zökkenőmentes lebonyolításáról. Résztvett a rendezés és különösen a tolmácsolás munkájában a Kultúrkapcsolatok Intézete is.

A német könyvtárosok sorra látogatták a következő nagy budapesti könyvtárakat: Országos Széchényi Könyvtár, Egyetemi Könyvtár, Műszaki Egyetem Központi Könyvtára, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Országgyűlési Könyvtár, Országos Műszaki Könyvtár, Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára, Gorkij Könyvtár. Több könyvtárban részleteiben is tanulmányozták a munkát. A látogatás egybeesett a Könyvtártudományi és Módszertani Központ által rendezett könyvtártudományi ankéttal, amelyen BRÜCKMANN elvtárs is felszólalt. A programba tartozott még BRÜCKMANN elvtárs előadása a Magyar Könyvtárosok Szabó Ervin Körében, amelynek során a hallgatóság áttekintést kapott a Német Demokratikus Köztársaság tudományos könyvtárügyének jelenlegi helyzetéről, a szocialista könyvtárpolitika előrehaladottságáról és a távlati tervekről. Az Országos Széchényi Könyvtárban külön összejövetel keretében a német kollegák a kérdésekre részletes válaszokat adtak, majd maguk is felvetettek időszerű könyvtárügyi kérdéseket.

A német delegáció könyvtárügyünk fény- és árnyoldalairól egyaránt benyomásokat szerzett. A látogatást lezáró minisztériumi beszélgetés során kedvező tapasztalataik közül kiemelték könyvtáraink viszonylagos technikai fejlettségét, a sokszorosító és fotoberendezések elterjedtségét, az állományok feltárása terén tapasztalt sokféleséget, az élénk kiadói és dokumentációs tevékenységet.

A vendégek igen jó szakmai benyomásokat szereztek a Szegedi Egyetemi Könyvtárban tett látogatásuk során. A másik két vidéki út (Eger—Mátra és Székesfehérvár—Veszprém—Balaton) a magyar tájak szépségeit tárta fel előttük, a Szabó Ervin kör fogadása és a búcsúvacsora pedig a fehér asztal mellett hozta őket közelebb könyvtáraink vezető munkatársaihoz.

A delegáció látogatása és tapasztalatokban gazdag programja — ideértve a magyar könyvtárak pártszervezeteivel folytatott beható eszmecseréket is — jó példája volt a szocialista könyvtárügy felépítésén fáradozó két ország baráti együttműködésének.

G. I.

Az UNESCO könyvtári közlönye *(Bulletin for Libraries)* 1960-tól kéthavonta jelenik meg az eddigi évi 8 szám helyett. E változás lehetővé teszi, hogy egy-egy évfolyam terjedelme növekedjék és tartalma gazdagodjék anélkül, hogy az előfizetési díjat emelni kellene. A folyó évben a folyóirat az eddiginél több elvi és nemzetközi jelentőségű cikket fog közölni az időszerű könyvtári és dokumentációs prob-

lémákról, több lesz az új könyvtár építésekkel kapcsolatos terv és fénykép, bővebb lesz a könyvtártudomány terén folyó kutatások ismertetése stb. Cikkek jelentek meg illetőleg várhatók pl. arról, hogy helyettesíthetők-e a folyóiratok másféle tudományos közlési módszerrel, továbbá a délázsiai könyvtárakról, az ETO jelenlegi helyzetéről, a dokumentációs célú reprodukciós eljárások összefoglalásáról stb. A folyóirat a jövőben is ad majd leíró jellegű ismertetéseket a gyorsan fejlődő országok könyvtárairól.

Folytatódni fog a csere- és felajánlási rovat is, melyek igen alkalmasak új cserekapcsolatok létesítésére, esetleg kiadványok ingyenes átvételére illetőleg a felesleges anyag felajánlására.

A *Bulletin* szerkesztősége egyébként szívesen vesz át az egyes országoktól könyvtári, bibliográfiai vagy dokumentációs vonatkozású közleményeket, különösen ha azok más országok könyvtárosait is érdekelhetik. Ilyenek például az időt és munkát megtakarító új berendezések ismertetései, a modern követelményekhez igazodó újrendszerű katalogizálás, a mikroreprodukciós eljárások alkalmazása, stb.

A folyóirat orosz, francia, angol és spanyol nyelven jelenik meg.

GOMBOCZ ISTVÁN

Az egyetemi könyvtárak konferenciája

A nagymúltú egyetemi könyvtárak, minthogy az egyetemi oktatás tematikája egyetemes volt, az „universitas scientiarum" hordozói voltak állományukban, funkcióikban egyaránt. A tudományok szükségszerű differenciálódása, az universitas scientiarum felbomlása, a konkrét szűk szakterületen teljes könyvanyagra való igény ezeket a nagy hagyományú könyvtárakat világszerte problematikus helyzetbe sodorta: lehetetlenné vált számukra mindent a teljesség igényével gyűjteni, s a tradicionális munkamódszerek sem tartottak lépést a modern kutatási igényekkel. Az egyetemes jellegből adódó óriási könyvanyag visszahúzó erőként jelentkezett, pl. helyhiányt okozott, a feltárás modern követelményeinek nem felelt meg a régi feltárási mód, a rekatalogizálás pedig sok esetben megoldhatatlan feladatot jelentett már csak az anyag mennyiségénél fogva is, s mindez elvonta az erőket (anyagi és munkaerő forrásokat) az új anyag gyors, hatékony beszerzésétől, feldolgozásától és olvastatásától. A modern tudományos igényeket egyre inkább az egyetemeken gyorsan fejlődő kis szakkönyvtárak, az intézeti könyvtárak elégítették ki Sok helyen (pl. Csehszlovákiában, Franciaországban, Olaszországban) a nagy egyetemi könyvtárak már csak formálisan, nevükben viselték az egyetemi jelleget, az egyetem oktatási és tudományos kutatási feladatainak támogatása kicsúszott a kezükből s átkerült az intézeti szakkönyvtárak hatáskörébe. Itt jelentkezik aztán a probléma elvi és gazdaságossági szinten olyan erővel, hogy világszerte három évtizede foglalkoztatja a könyvtáros társadalmat ennek a kérdésnek a megoldása.

A kérdés *elvi* vetülete a tudományok differenciálódása után napjainkban egyre erősödő integrációs törekvések könyvtári szinten való jelentkezése. Ki tudja-e elégíteni az egyes szűk szakterületen ugyan teljességgel rendelkező, de éppen ezért az egészben csak egy részt képviselő szakkönyvtár az egyre inkább mindennek mindennel való összefüggését felfedező tudományos kutatást? A válasz egyre felismerhetőbben a már-már muzeális szerepkörbe szorult nagy könyvtárak nélkülözhetetlenségét hangsúlyozza.

A *gazdaságosság* elve pedig a rengeteg párhuzamos könyvanyag, szétforgácsolt könyvtárosi energiák egyre szorosabb centralizációját sürgeti; s a korszerű egyetemi könyvtárat a Szovjetunióban és Amerikában is ennek jegyében valósítják meg.

Külön konkrét vonatkozást adott nálunk a kérdésnek az 1956. évi könyvtári törvény, amely az egyetemi könyvtárakat intézeti könyvtáraik hálózati központjaivá rendeli. A jelentkező elvi és gyakorlati könyvtárszervezési kérdések részletekbemenő vizsgálatára a Könyvtártudományi és Módszertani Központ a tudományos könyvtárak között elsőnek enneka könyvtártípusnak problémáit kívánta megragadni, részben az egyetemi könyvtárak országos fontossága, mind tudományos, mind nevelői funkciójukból folyó jelentősége miatt, részben pedig azért, mert a kérdés beható átgondolása világszerte folyik, s a problémák a legélesebben itt mutatkoztak meg. Gyakorlati szempontból pedig az ezen a területen születő eredmények sok esetben általánosíthatók egyéb könyvtári hálózatokra alkalmazva is.

Az OKT és a KMK együttes rendezésében a fenti gondolatok jegyében ült össze 1959. december 10—12-én Szegeden az egyetemi könyvtárosok konferenciája, melyen a könyvtárosokon kívül egyetemi professzorok, docensek és tanársegédek, tanszéki könyvtárosok és az ország hálózati központjainak képviselői is részt vet-

tek. Új utakat kívántunk törni a konferencia-rendezés módszerében is, amennyiben igyekeztünk a konferenciát úgy előkészíteni, hogy a tanácskozások mind a hazai helyzet, mind pedig a külföldi eredmények és vélemények ismeretében folyjanak le. Ezért kérdőívek segítségével begyűjtöttük a hazai egyetemi és főiskolai könyvtárak fontosabb adatait, és statisztikai összeállítást készítettünk belőlük, a külföldi idevágó irodalomból pedig irodalmi szemlét állítottunk össze a konferencia résztvevői számára.

A konferencia első napjának tárgyát „Egyetem és könyvtára" címmel MÁTRAI László, az Egyetemi Könyvtár főigazgatója adta elő. Az előadás gazdag anyagából legfontosabbként emeljük ki azt a gondolatot, hogy az elterjedt üres mennyiségi szemlélet helyébe a minőségi elvnek, a tudatos, átgondolt állománygyarapításnak, az állomány tudományos elemzésének kell kerülnie. Az országos könyvtárügyön belül az egyetemi könyvtáraknak az egyetemi profilon túlmenően egy-egy tudományág gyűjtését és bibliográfiai, dokumentációs gondozását kell vállalniok. Előadásához HALÁSZ Pál pécsi egyetemi tanár és BASS Emil műegyetemi tanár korreferátuma hangzott el.

A második nap „Centralizáció és decentralizáció" címen CSŰRY István, a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója a központi könyvtár és az intézeti könyvtárak viszonyáról, szervezetének problémáiról tartott előadást. A rendkívül színvonalas referátum az egyetemi könyvtár országos és egyetemi funkcióit, a gyűjtőköri egyetemesség és specializáció, a szervezeti és könyvtárökonómiai ellentmondások elemzése után a konkrét egyetemi szükségleteket mérte fel, amelyeknek értelmében az állapítható meg, hogy az „egyetemnek olyan könyvtárra (könyvtárakra, könyvtárhálózatra) van szüksége, amely egyaránt kielégíti a tudományos kutatás és oktatás, a tanulmányok szükségleteit". E cél elérése érdekében a központi egyetemi könyvtáraknak kell átmenniük lényeges szervezeti reformon, amely az eddigi szemléletmód megváltoztatását tükrözi. A funkcionális szemlélet értelmében a gyűjteményeket a tudományos szükségleteknek megfelelően, tudományegyportokra kell decentralizálni (a központi könyvtár épületén belül). A szakosított, gazdag szabadpolcos kézikönyvtárakkal rendelkező olvasótermek és reference-szolgáltatások a tudományok összefüggését egy-egy nagy területen belül szemléltetik, s ugyanakkor a szakkönyvtári használat előnyeit is biztosítják. Az intézeti könyvtárak viszonylatában pedig a technikai munkafolyamatok racionális centralizálásának, a könyvtárosi szempontoknak kell érvényesülniök.

GORTVAY György, az Orvosegyetemi Könyvtár és Orvosi Dokumentációs Központ igazgatója az orvosi, WALLESHAUSEN Gyula pedig a mezőgazdasági szakegyetemek felől nézve vetették fel a problémákat korreferátumukban.

A harmadik napon a konferencia előadásaiban és számos hozzászólásában elhangzott és összefoglalt határozatok vitája zajlott le. A határozatok azon az alapelven épülnek fel, amely az egész konferencia vezérmotívuma volt, hogy *egy egyetem egész könyvtárügye egységként szemlélendő.*

Az egyetemi könyvtárak kérdéskomplexumában ez a konferencia az intenzív munka kezdetét jelenti csak. Munkabizottság alakult a konferencia anyaga alapján tervezet elkészítésére, amely a felsőoktatási intézmények aktuális könyvtári kérdéseit volna hivatva rendezni.

HORVÁTH MAGDA

A Külföldi Folyóiratok Központi Címjegyzéke (KFKC). Az Országos Könyvtárügyi Tanács nemrég körlevélben szólította fel a könyvtárakat teljes külföldi folyóirat-állományuk bejelentésére. A Tanács felhívása nyomán kiépülő központi nyilvántartás, illetve a nyomtatásban is közreadandó címjegyzék könyvtárügyünk régi tartozását hivatott leróni.

A periodikus kiadványok lelőhely-katalógusa a kutatás és tudományos munka fontos segédeszköze; készítése mindenütt a világon a könyvtárak elsőrendű feladata. A hazánkban eddig megjelent részleges lelőhely-katalógusok (1928. év, 1935. év, 1945—1948. időszak, egyes tudományágak speciális jegyzékei) mindinkább felhívták a figyelmet *teljes* külföldi folyóirat-állományunkat feltüntető címjegyzék kiadásának szükségességére.[1] Ennek a kiadványnak, a *Külföldi Folyóiratok Központi Címjegyzékének*, a (KFKC) az előkészítését sürgette, fontosságát átérezve, 1954 óta a MTA Könyvtártudományi Bizottsága 1958-ban — DEZSÉNYI Béla vezetésével — négytagú szerkesztő bizottságot alakított, 1960-ra pedig az Akadémia céltámogatást biztosított a kiadvány előkészítő munkálatai számára. A szerkesztő bizottság időközben kidolgozta az anyaggyűjtés, a nyilvántartás és a szerkesztés elvi és technikai szabályait.

[1] A kérdés magyarországi és külföldi történetét ld. részletesen: Sz. NÉMETH Mária: *A központi folyóirat címjegyzék kérdései.* Bp. 1959.

Az Országos Könyvtárügyi Tanács körlevele arra szólítja fel a könyvtárakat, hogy határidőig jelentsék be az Országos Széchényi Könyvtárnak a tulajdonukban levő — a XVII. századtól 1959. december 31-ig megjelent — külföldi folyóiratokat. A bejelentés szempontjából folyóiratnak minősítendők a nem folyóirat jellegű időszaki kiadványok is (évkönyvek, egyetemek, akadémiák, tudományos intézetek stb. időszakos kiadványai). A folyóiratok körének ezen kiterjesztése, mely külföldön is mind általánosabb, különös gondot kíván a bejelentő könyvtáraktól és a szerkesztőségtől egyaránt. Számos könyvtár ugyanis az évkönyvszerű vagy nem rendszeresen megjelenő időszaki kiadványokat könyvként kezelte vagy kezeli. Nem szerepelnek viszont a tervezett kiadványban az újságok (napi- és hetilapok, élclapok stb.); felvételük a katalógus anyaggyűjtési szakaszát jelentősen késleltetné. A külföldi — és a magyar! — újságok lelőhely-jegyzékének közreadása későbbi, bár nem kevésbé fontos feladat marad.

A körlevél melléklete a bejelentés címleírási szabályzata. A könyvtárak bejelentéseiket *rövidített címleírással* is megtehetik (cím, megjelenési hely, meglevő évfolyamok feltüntetése). A teljes címleírást (az ún. *alapcímleírást*) a bejelentés alapján a szerkesztőség készíti el egyéb bejelentésekkel, valamint bibliográfiai forrásokkal való egyeztetés útján, szükség esetén a folyóirat kézbevételével is (Cím, alcím, közreadó, címváltozás esetén előbbi vagy utóbbi cím, megjelenési hely(ek), meglevő évfolyamok, több éves tartalommutatók feltüntetése, megjegyzések, mint előzmény, folytatás, főlap, társlap, idegen nyelvű kiadások stb). Ez a megoldás könnyít a könyvtárak feladatán és a párhuzamos munkának is elejét veszi.

A könyvtárak bejelentései alapján — első eredményként — 1961 végére — már cédulakatalógus állhat rendelkezésre felvilágosítási célokra az Országos Széchényi Könyvtárban. Ezzel a KFKC már e korai szakaszban is ellátja legfontosabb feladatát: a kutatás segédeszköze lehet, közvetve hiányokra hívhatja fel a figyelmet, elősegítheti a tervszerű beszerzést. Második lépésként a cédulakatalógus anyaga sajtó alá rendezve, kötetként jelenik meg. Minél hamarabb tesznek eleget a könyvtárak a bejelentésnek, annál korábban kerülhet erre sor.

Több könyvtár, illetve hálózat már 1959 folyamán vagy még előbb bejelentette teljes külföldi folyóirat-állományát az Országos Széchényi Könyvtár felkérésére. 1959 végéig 12 861 címleírás érkezett be az Agrártudományi Egyetem Könyvtárától,a Pécsi Tudományegyetem Könyvtárától és az Állami Gorkij Könyvtártól a Szegedi Somogyi Könyvtártól, valamennyi megyei könyvtártól, az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárától. Folyamatosan küldi bejelentéseit a Műszaki Egyetem Központi Könyvtára. Több könyvtár vállalta már korábban azt, hogy bejelentését 1960 folyamán teljesíti. Számos könyvtár viszont — személyzethiány miatt vagy egyéb okokból — a bejelentés megtételéhez az Akadémia által rendelkezésre bocsátott hitelből való támogatásra, felügyeleti szervének, hálózati központjának segítségére szorul.

A *Külföldi Folyóiratok Központi Címjegyzéke* csakis könyvtáraink közös munkájának, együttműködésének eredményeként készülhet el és kerülhet sajtó alá, de gyakorlati hasznát is minden könyvtár élvezni fogja majd. Megjelenése méltó módon reprezentálja a magyar könyvtárügy egységét.

PAJKOSSY GYÖRGYNÉ

NDK Könyvkiállítás. A Magyar Kereskedelmi Kamara bemutató termében március 27-én kiállítás nyílt meg, mely a Német Demokratikus Köztársaság legutóbbi éveinek könyvkiadását mutatta be. Az ízlésesen, ötletesen rendezett kiállítási anyag célja a német könyvek magyarországi terjesztése.

Az NDK tudományos életének és ilyen irányú könyvkiadásának magas színvonala közismert tény, s ez a kiállított könyvanyag tetemes részét alkotó tudományos műveken keresztül mintegy összegezve és közvetlen közelségbe hozva tárult a látogatók elé. Az Akademie Verlag, a Verlag die Wirtschaft, az Aufbau Verlag és a többi kiadó is főleg tudományos könyvekkel képviseltette magát. Sok érdekes és szép kiállítású könyv érdemelne említést, mégis kiemelkednek az értékes irodalmi és irodalomtudományi művek. Az alapos és körültekintő munkával szerkesztett és összeállított GOETHE-kiadványok egész sora (közöttük az *Urfaust*, a *Faust* és az írói töredékeit összehasonlító háromrészes kiadvány, GOETHE természettudományi írásainak gyűjteménye, sőt az író rajzainak gyűjteményes albuma is), a SCHILLER-évforduló sok szép könyve között nagy *Schiller-bibliográfia* és az író műveinek a munkásosztályra gyakorolt hatását vizsgáló dokumentumgyűjtemény. A könyvtártudományi kiadványok közül meg kell említeni Fritz FUNKE *Buchkunde-*

ját és a német nyomdatörténetnek *Deutsche Schriftkunst* című könyvét. A tudományos kiadványok másik nagy részét a természettudományi, műszaki és orvosi könyvek hatalmas mennyisége alkotta, amelyek között sok tankönyvjellegű kézikönyv és nagy összefoglaló mű szerepelt nagy számmal.

A német könyvkiadás jelentős ténye, főleg a magyarországi Olcsó Könyvtárral való összehasonlításban, az irodalmi és ismeretterjesztő Taschenbuch-kiadványok színvonala. Olcsóságuk mellett a modern plakátművészet és könyvkötés technikáját puhafedelű borítékaikon művészien és figyelemkeltően alkalmazzák; és a papíranyag és a nyomás szépségével együtt nagyon esztétikussá teszi ezeket a kis könyveket. Ugyanezek mondhatók el a Seven Seas Books-könyvekről, melyek az angol irodalom terjesztését szolgálják magyarázatos válogatásaikkal.

A szépirodalmi könyvek közül nem hiányoztak magyar írók (Petőfi, Móricz, Veres) műveinek német fordításai sem.

A kiállítást érdekessé és barátságossá tette a sok szép reprodukció, a hanglemezek, a Peters kiadó európaszerte ismert kottái, a szép német bélyegek, a nagy falitérképek és a szellemes kivitelű gyermekkönyvek.

A kiállított folyóiratanyag csak ízelítőt akart adni abból a hatalmas mennyiségből, amellyel a nemzetközi statisztikákban tudományos periodiákkal az NDK szerepel.

Fogarassy Miklós

Nemzetközi osztályozási értekezlet Prágában és Wiesbadenben. A Nemzetközi Dokumentációs Szövetség (FID) C 3 bizottsága 1959. december 7—8-án Wiesbadenben folytatta a 323/326 ETO szakok felülvizsgálatának 1959 szeptemberében Varsóban megkezdett munkáját. A konferencia előtt Prágában ültek össze a szocialista országok szakemberei, hogy az 1959 júliusában Budapesten megkezdett együttműködés folytatásaként álláspontjaikat előzetesen egyeztessék. A közösen kialakított véleményt azután a szocialista országok képviselői éles vita után Wiesbadenben is érvényre juttatták, és így sikerült az említett ETO szakokban olyan megoldásokat létrehozni, amelyek valamennyi résztvevő ország számára elfogadhatók voltak. Mind Prágában, mind Wiesbadenben Magyarországot Lázár Péter, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ osztályvezetője képviselte.

Nemzetközi konferencia Budapesten a kiadványcsere tárgyában. Az UNESCO felkérésére Magyarország vállalkozott arra, hogy 1960 őszén Budapestre az európai országok részvételével nemzetközi konferenciát hív össze a kiadványcsere időszerű kérdéseinek megvitatására. Az ideiglenes napirend szerint a konferencia a következő témákkal fog foglalkozni: a nemzetközi kiadványcsere jelenlegi helyzete és jövőbeli fejlődési iránya; a nemzeti csereközpontok szervezete, működése és személyzeti követelményei; az országos cseretevékenység koordinációja (e téma kidolgozására Magyarországot kérték fel, a munka el is készült); a könyvtárközi központok kifejlődése és a fölöspéldányok cseréje; a csereműködés decentralizációja; a csere útjában álló akadályok; a cseregyakorlat szabványosítása. A rendezés munkáját a magyar UNESCO Bizottság, a Művelődésügyi Minisztérium, a Kultúrkapcsolatok Intézete és az Orsz. Széchényi Könyvtár Nemzetközi Cseresolgálata megkezdte a konferenciára vissza fogunk térni.

Az Orsz. Széchényi Könyvtár szerződése az UNESCO-val. A Magyar Könyvszemle 1960. évi 1. számában hír jelent meg az UNESCO bibliográfiai munkájának új fejleményei sorában arról, hogy az UNESCO pénzügyi támogatást fog nyújtani a Magyarországra járó külföldi folyóiratok lelőhely-bibliográfiájának tervezett kiadásához. Minthogy azonban e művel kapcsolatban előre nem látott nehézségek merültek fel, új megállapodás jött létre, melynek értelmében az UNESCO a változatlan összegű hozzájárulást a *Magyar bibliográfiák bibliográfiája 1958—60* c. kiadványhoz fogja nyújtani, mely folytatása lesz a mostanában kiadásra kerülő és az előző éveket átfogó összeállításnak.

Új albán bibliográfiák. A tiranai Nemzeti Könyvtár, amely egyúttal a nemzetközi csere és kölcsönzés albániai központja, 1959-ben megkezdte az albán nemzeti bibliográfia szerkesztését. Eddig már megjelent a *Bibliografia e librit shqip per vitet 1945—1957*, Tiranë, 1959. 184 l. (Az albán könyv bibliográfiája) című kumulatív mű, valamint a *Bibliografia vepra origjinale dhe perkthime be vitir 1958*. Tiranë, 1959. 43 l. (Az 1958-ban megjelent eredeti és fordított művek bibliográfiája) c. munka. A nemzeti könyvtár ugyanakkor megkezdte az 1944 előtti művek retro-

spektív nemzeti bibliográfiájának összeállítását is. Ilyenformán a szocialista Albánia könyvtárügye sok évtized mulasztását fogja fokról fokra pótolni.

Az arab országok könyvtárügyi összejövetele. Az Egyesült Arab Köztársaság, Irak, Jordánia, Libanon, Marokkó, Szaud-Arábia, Szudán és Tunézia képviselői 1959 decemberében Beirutban összejövetelt rendeztek országaik közös könyvtárügyi kérdéseinek megvitatása céljából. A konferenciára számos érdekes referátumot nyújtottak be, majd ezeket részletesen megvitatták. Így többek között foglalkoztak a kiadványcsere, a cserközpontok a nemzeti, egyetemi és szakkönyvtárak, a katalogizálás, az osztályozás, a könyvtárosképzés, a világnyelveken kiadott könyvjegyzékek, a közművelődési és iskolai könyvtárak és az egyes országokban felállítandó nemzeti bibliográfiai csoportok kérdéseivel.

A szovjet tudományos és műszaki könyvtárosok konferenciája. 1959 júliusában 350 szovjet műszaki és tudományos könyvtáros tartott összejövetelt Moszkvában, főleg a műszaki könyvtárak időszerű szervezeti kérdéseinek megvitatása céljából. Elhatározták, hogy azt a rendszert, mely szerint a vállalati műszaki könyvtárak eddig a szakminisztériumaikhoz tartoztak, megváltoztatják, és a könyvtárakat az egyes területek és köztársaságok Nemzeti Gazdasági Tanácsainak, ill. a területi központi műszaki könyvtárak felügyelete alá helyezik. A moszkvai Össz-szövetségi Tudományos Műszaki Könyvtár az egész hálózat működését fogja koordinálni. A konferencia egyébként igen részletesen megvitatta a műszaki könyvtárügyi munka valamennyi fontos problémáját és számos határozatot hozott a szolgálat tökéletesítésére. Mint érdekes eredmény említendő még az a döntés, mely szerint a *Szovjetunió műszaki könyvtárai* címmel új folyóirat, *A műszaki irodalom hírei* címmel pedig új bibliográfiai tájékoztató fog megjelenni.

GOMBOCZ ISTVÁN

Megalakult az Országos Orvostudományi Könyvtár. Az egészségügyi miniszter f. évi július 1-én kelt utasítása elrendeli az orvostudományi könyvtári hálózat létrehozását, s hálózati központul az eddigi Orvostudományi Dokumentációs Központból Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központot (OOK) épít fel.

A miniszteri utasítást nagy várakozás és hosszas tárgyalások előzték meg, hiszen az 1956. évi könyvtári törvény rendelkezéseinek végrehajtása történik meg ezen az eddig meglehetősen elhanyagolt területen. A hálózat megalakítását megnehezítette az a körülmény, hogy nem volt az országban olyan országos jellegű szakkönyvtár, amely a hálózati központ feladatait elvállalhatta volna. Az utasítás ezért úgy oldotta meg végül a kérdést, hogy nem alapított új könyvtárat, hanem az eddigi országos jellegű dokumentációs munkát végző Orvostudományi Dokumentációs Központ szervezetére építi fel a hálózati központot. A központ munkájában a legnagyobb állománnyal rendelkező szakkönyvtár, a Budapesti Orvostudományi Egyetem Könyvtárának gyűjteményére támaszkodik. A két intézmény között ezért szoros együttműködést kell kialakítani. Ezt meg fogja könnyíteni az, hogy — a tervek szerint — a hálózati központ is az Üllői út 26. szám alá költözik, amint az egyetem az egész épületet a könyvtár céljaira tudja átengedni.

A hálózati központ feladatai közé tartozik — a hálózat tényleges megszervezése és állandó módszertani támogatása mellett — országos jellegű szakmai dokumentáció folytatása, szakmai KC-k felállítása, a hálózaton belüli duplumcsere megszervezése stb. Külön ki kell emelni, hogy a hálózathoz tartozó könyvtárak külföldi könyv- és folyóiratrendeléseit is a központ koordinálja és hagyja majd jóvá. Ez lehetővé teszi a hálózathoz tartozó könyvtárak állományának tervszerű fejlesztését, egyben megkönnyíti a KC-k vezetését.

A hálózathoz tartozó könyvtárak alközpontok köré csoportosítása lényegében a területi elv alapján történik. Alközpontok lesznek a megyei kórházak könyvtárai, illetve Budapesten a négy területi kórház könyvtára. Így a könyvtári hálózat hatékonyabban tudja majd támogatni az orvostovábbképzést, amelynek vidéki központjai szintén a megyei kórházak. Ezekhez az alközpontokhoz tartozik a megyében (Budapesten a területen levő valamennyi egészségügyi intézmény könyvtára. Természetesen az egyetemek könyvtárai külön alközpontjai lesznek az egyetemi intézetek és klinikák könyvtárainak. Alközpont lesz végül az Országos Közegészségügyi Intézet könyvtára, hozzá tartozik majd néhány kutatóintézeti könyv-

tár, továbbá a szervezetileg is elárendelt Közegészségügyi és Járványügyi Állomások könyvtárai.

Az országos feladatok irányítására a miniszteri utasítás az Országos Orvostudományi Könyvtár mellé tanácsadó szervként Országos Orvostudományi Könyvtári Tanács megszervezését rendeli el. A Tanácsban a legfontosabb egészségügyi intézmények szakemberei fognak résztvenni.

A miniszteri utasítás igen széleskörű és sokrétű feladatok ellátásával bízta meg az Országos Orvostudományi Könyvtárat. Ennek a sok feladatnak az ellátása először is tervszerű szervező munkát igényel. A hálózatban nagy szerephez jutó területi alközpontok jelenleg többnyire még szerény állománnyal (1 000—5000/kötet) rendelkező, s nem egy helyen kellően nem gondozott könyvtárak. A hálózat számos alközpontjában egyelőre nem dolgozik főfoglalkozású könyvtáros. A miniszteri utasítás előírja, hogy milyen könyvtárakban hány főnyi személyzet beállítása szükséges. A fokozatosan beállítandó könyvtárosok jelentős része azonban bizonyára nem rendelkezik majd kellő szakismeretekkel. A központnak egyik igen fontos feladata lesz a szakmai képzés megszervezése, hogy az alközpontok valóban betölthessék azt a szerepet, amelyet az utasítás számukra előír.

A hálózati központban eleinte a szervezési és módszertani munkának igen nagy szerep jut. Az orvosi könyvtári hálózat később alakult ki, mint a többi hálózat. Ez az időbeli elmaradás azt az előnyt jelenti, hogy a gyakorlatban a legjobban bevált módszerek átvételére kerülhet sor, nem kell a kísérletezéssel időt és energiát vesztegetni. Az Országos Orvostudományi Könyvtár ezért a legszorosabb kapcsolatot igyekszik kiépíteni a könyvtártudományi és Módszertani Központtal, valamint a többi hálózati központtal, hogy az eddigi szervezési tapasztalatokat átvegye. Az egyik első eredmény ezen a téren az a hasznos megbeszélés volt, amely a KMK, az Országos Műszaki Könyvtár és az Országos Mezőgazdasági Könyvtár szakemberei és az Országos Orvostudományi Könyvtár szervezési osztályának munkatársai részvételével lefolyt. Az együttműködés további jele, hogy a megindítandó *Orvosi Könyvtárügyi Szemle* szerkesztőbizottságában a KMK képviselője is helyet foglal, s már az első számban számos cikk fog megjelenni a KMK szakembereitől.

A „legfiatalabb" hálózati központ munkatársai nehéz feladat előtt állanak. A nagyobb érdeklődésre számot tartó problékákról, az elért eredményekről majd a *Magyar Könyvszemle* hasábjain is igyekszünk beszámolni.

DÖRNYEI SÁNDORNÉ

SZEMLE

V.I. Lenin Műveinek Magyar Bibliográfiája. Összeállította Forgács Sándorné. Bp. 1960. Kossuth Könyvkiadó. 207 l.

Lenin születésének 90. évfordulója kiválóan jó alkalom arra, hogy számba vegyük a kommunista párt és a szovjet állam megalapítójának magyar nyelven eddig megjelent műveit, és ezzel a leninizmus térhódítását hazánkban. A közelmúltban már igen hasznos tájékozódást nyerhettünk — szakemberek és nem szakemberek egyaránt — abból a bibliográfiai válogatásból, amely feldolgozta a Leninről magyar nyelven megjelent tudományos és szépirodalmi munkákat. (*Lenin. Bibliográfia születésének 90. évfordulójára*, Bp. 1960. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár) Ma már arról a bibliográfiai munkáról számolhatunk be, amely Lenin művei magyar nyelvű kiadásának összeállítását tűzte ki céljául. Az MSZMP Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete ezzel a kiadványával igen nagy hiányt pótolt a magyar bibliográfiai irodalomban.

A kötet összeállítója, Forgács Sándorné, arra törekedett, hogy ne maradjon ki semmi a bibliográfiából, ami a jelenlegi, vagy jövőbeni tudományos kutatás számára fontos lehet. Az 1918—1959-ig megjelent magyar nyelvű kiadásokat dolgozta föl, tudományos igénnyel, jól átgondolt módszerrel. A bibliográfia első részében rendszerezi azokat a műveket, amelyek önállóan és gyűjteményes kiadásokban jelentek meg. Ide veszi még azokat a gyűjteményes kiadásokat is, amelyekben Lenin egyes műveit Marx, Engels, Sztálin műveivel együtt adták ki. A feldolgozás a megjelenés éveinek sorrendjében történik, az egyes éveken belül a címek betűrendje szerint. Csak helyeselni lehet, hogy ebbe a fejezetbe nem került bele az 1950-től folyamatosan megjelent *Lenin Művei* 1—37 kötet tartalmi ismertetése, mert ez túlságosan megnövelte volna a bibliográfia terjedelmét. Viszont ezekről a gyűjteményes kötetekről is kapunk áttekintést, mert a második rész igen jól használható mutatót ad, betűrendes jegyzéket az első rész tartalmi ismertetésében felsorolt művekről, és ez a címmutató kiterjed a gyűjteményes kötetek anyagára is. A bibliográfia harmadik része a Függelék, Leninnek azokat a műveit, beszédeit, újságcikkeit tartalmazza, amelyek 1905—1937 közötti időben a hazai és külföldi magyar nyelvű időszaki sajtóban jelentek meg.

Látnivaló, hogy a munka felépítése alkalmas az anyag sokoldalú feltárására. Az összegyűjtött anyag rendszerezése és kivitelezése is elismerésre méltó pontossággal történt. De ezen túlmenően érdeme a bibliográfiának, hogy egyben izgalmas olvasmány is. Egy-egy Lenin-mű kiadásának adatai, a megjelenés helye és éve, példányszáma, fordítása, előszava sok tanulsággal szolgálhatnak. Megfigyelhetjük, hogy Lenin műveinek elterjedése milyen fontos tényezője hazánkban a munkásmozgalom története egyes szakaszainak. A Tanácsköztársaság alatt Lenin kisebb írásainak 10 különböző kiadása jelent meg, igen nagy példányszámban. A negyedszázados ellenforradalom idején sem szünetelt Lenin írásainak kiadása, az emigrációban élő és az itthon dolgozó kommunisták súlyos viszonyokat leküzdve terjesztették magyarul Lenin munkáit. A felszabadulás után vált lehetővé, hogy a leninizmus eszméi szabadon elterjedhessenek dolgozó népünk körében. A szűkszavú bibliográfiai adatok nyomán kibontakozó lelkesítő olvasmány miatt is hálásak lehetünk a Párttörténeti Intézetnek érdemes munkájáért.

Kenyeres Ágnes

Kőhalmi Béla : A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Bp 1959, Gondolat Kiadó 258 l.

Két kiadvány jelent meg ezzel a címmel az első Magyar Tanácsköztársaság 40. évfordulóján. A második a *Forrásgyűj-*

temény alcímet viseli, és — akár az elsőt — ezt is Kőhalmi Béla professzor tette közzé, látta el bevezetéssel és jegyzetekkel.

Azt gondolom, elég csak megjegyezni, és nem szorul különösebb bizonyításra: mindenki izgalommal és már-már türelmetlenül várta ennek a két könyvnek a megjelenését. Mindenki, akinek csak egy kevéssé is, de szívügye a magyar könyvtárügy múltja, jelene és még inkább a jövője. Nem először írjuk le azt az igazságot, hogy a múlt helyes ismerete nélkül nem építhetjük jelenünket. Így van társadalmi életünk minden területén, így van ez nemzeti kultúránk, benne könyvtári törekvéseink múltjával is. Kőhalmi Béla professzor munkája a bizonyíték rá, hogy népünk történelmének, tehát könyvtárunk történelmének is milyen nagyszerű szakasza volt a Tanácsköztársaság néhány hónapos fennállása. Sokak tudatában csak az utóbbi években kezdtek tisztázódni, a maguk helyére kerülni a Tanácsköztársaság könyvtári törekvései. Az ellenforradalmi korszak művelődési és könyvtári korifeusai a válogatott rágalmak özönét szórták a Tanácsköztársaság könyvtárügyére, a könyvtárpolitika irányítóira. A könyv, a kultúra ellenségeinek kiáltották ki őket. A felszabadulás óta elsősorban Dienes László, Kőhalmi Béla és mások előadásai, tanulmányai oszlatták a ködöt, a tévhitet, de a koronát ez a két könyv tette fel erre a tevékenységre.

A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye nem forrásgyűjtemény. A kötet befejezéseként közli ugyan a Tanácsköztársaság könyvtárügyének legfontosabb dokumentumait, nevezetesen a Könyvtári Programot, az országos könyvtárügy rendezésének általános alapelveit, a könyvtárak államosításáról, az Országos Könyvtárügyi Tanács és az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet felállításáról szóló rendeletet, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Ez a könyv történetírás a javából. Már-már szépírói tollal megírt története a Tanácsköztársaság könyvtárügyének, a résztvevőtől alig várható elfogulatlansággal és hitelességgel. (Ha nem lenne kénytelen a bibliográfiai hitelesség érdekében nevét is közölni a dokumentumoknál, azt hihetnénk, szemlélő és nem résztvevő volt.) Enélkül is tudjuk: a Tanácsköztársaság forró napjainak egyik legtevékenyebb könyvtárosa és egyben művelődéspolitikai irányítója volt Kőhalmi Béla professzor.

Bevezetőjében, amelyben meghatározza könyve célját, szintén a tudós szerénységével ír: „Az, amit az olvasó ezeken a lapokon talál, nemcsak a 19-es proletárforradalom könyvtárosainak — fájdalom, gyéren — fennmaradt iratanyagában, a tervekben és rendeletekben tükröződő törekvéseknek életre keltése. És nemcsak élményanyag. Kísérlet arra, hogy a könyvtárügyet beillessze a Tanácsköztársaság gazdag szellemi életének, művelődéspolitikájának körképébe a hatalmas iramú iskolapolitika, az iskolán kívüli nevelés, a tudomány- és irodalompolitika, a művészetpolitika és a múzeumpolitika szomszédságába."

A bátorságot ahhoz, hogy merészen tervezzünk, hogy átfogjuk a könyvtárügy egész területét, hogy kinyissuk, vagy tágabbra nyissuk zárt vagy bezárkózó könyvtárak kapuit: a Magyar Tanácsköztársaság Alkotmányának 10. paragrafusából merítettük: „A Tanácsköztársaság megszünteti a burzsoázia műveltségi kiváltságát, és megnyitja a dolgozók előtt a műveltség tényleges megszerzésének lehetőségét. . . ." Nekünk tehát könyvtári eszközökkel kellett előmozdítanunk a tényleges birtokbavételt, mely dolgozó népünk szellemi felszabadulását is magával hozta. E néhány lapon azt is megtalálja az olvasó, hogyan fogadta a munkásság és parasztság a műveltség magasabb fokát nyújtó kezdeményezéseket és intézkedéseket, hogyan vett részt maga ezek megalapozásában. Dolgozó népünk nagy morális győzelmét tükröző jelek voltak ezek is."

Azt valljuk: Az írásmű akkor igazán értékes, ha az írástudó fegyelmezni is tudja önmagát, ha nem néz hátra és nem sajnálja a kitépett vetést, hiszen ami megmaradt, az erősebb, bokrosabb lesz. A sok mondanivalóból a legfontosabbat, a maradandót mondja el Kőhalmi Béla, amikor életre kelti a dokumentumok mögött lezajló eseményeket.

A kötet első részeként a Tanácsköztársaság művelődéspolitikájáról kapunk tömör összefoglalást. Részben tájékoztató céllal, részben arról, hogyan illeszkedett bele a művelődésügy egészébe a könyvtárügy a maga sajátos eszközeivel. A kötet további tizenegy fejezetét lírai hangú visszatekintés zárja le. Aligha vállalkozhatunk ennek a „beszámolónak" részletes elemzésére. Helyet kapott a könyvtárügy — nyugodtan megfogalmazhatjuk — valamennyi kérdése és területe.

A második fejezetet azoknak a könyvtárpolitikai kérdéseknek szentelte az író, amelyekre a Tanácsköztársaság könyvtári törekvései épültek. Ezek az előzmények Szabó Ervinnek állítanak maradandó emléket. Ő volt a „szellemi vezér", az európéer, aki a maga tudományterületén ismerője és értője volt kora leghaladóbb

könyvtári elveinek és gyakorlatának, amihez embersége, vonzó egyénisége, a munkásmozgalomban való részvétele, mélységes ügyszeretete, a célokért való harcban tanúsított szívóssága járult. Így volt egész ember. Ezt fogalmazza meg Kőhalmi Béla, amikor a Tanácsköztársaság előzményeiről ír: „A Szabó Ervin-i hagyomány azt jelenti, hogy a könyvtárak ügye nem választható el sem az egész ország szellemi életét irányító tudománypolitikától, sem az egész nép művelődési szintjének emelésére irányuló törekvésektől, még kevésbé valamennyi dolgozó réteg anyagi életfeltételeinek gyökeres megjavítását célzó, haladó mozgalmaktól. Pepecselés, egyletesdi-játék minden olyan könyvtári mozgalom, mely csak a könyvtári feladatokra mereszti szemét, nem látva túl a könyvtárak falán."

Három akkor legnagyobb könyvtárunkról (Országos Széchényi Könyvtár, Egyetemi Könyvtár, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára) szólva fejti ki a szerző a Tanácsköztársaság hagyománytiszteletét. Ez a hagyománytisztelet azonban nem jelentette valamiféle konzervatív elvek követését, hanem azt, hogy ezek a könyvtárak is kapcsolódjanak az egész ország könyvtárhálózatának vérkeringésébe, szülessenek újjá és vállaljanak részt a tudomány és művelődés szolgálatából. Pontosabban: az OSZK legyen valóban nemzeti könyvtár, a másik kettő pedig a kiépítendő szakkönyvtári hálózat egy-egy centruma. (Maradéktalanul máig sem valósítottuk meg!)

Nem kevésbé tanulságosak és sok vonatkozásban még magvalósítandók azok az elvi és gyakorlati problémák, amiknek kifejtésével a következő fejezetben találkozunk. Valóságos kincsestára ez könyvtártudományi irodalmunknak. Csak felsorolni is érdemes: népkönyvtárügy, vidéki könyvtárügy, a szakkönyvtári hálózat kérdései, könyv és könyvtár viszonya, a fővárosi közművelődési és üzemi hálózat kiépítése, könyvtárosképzés, bibliográfiai kérdések stb. Ennek a könyvnek ismerete nélkül aligha nyúlhatunk könyvtárügyünk mai — mind elvi, mind gyakorlati — kérdéseihez. Elég csak a Tanácsköztársaság előtti népkönyvtárügy remek bírálatára, és a néphatalom korában követendő elv és gyakorlat megfogalmazására vagy a szakkönyvtári hálózat kiépítésének tervére utalni. Kőhalmi Béla professzor könyvének ismeretében bizonyára kevesebb hibát vétünk, kevesebbet botladoztunk volna az elmúlt 15 év alatt.

Végül annyit: e két könyv a legnagyobb hatást azzal teszi olvasójára, hogy példamutató és nem utolsó sorban tudományos egységben tárgyalja a Tanácsköztársaság könyvtárügyét az egész művelődésüggyel, a könyvet a könyvtárral, a könyvtárügy társadalmi szerepét a könyvtár belső szervezeti és technikai kérdéseivel.

Azzal kezdtük ismertetésünket, hogy vártuk ezt a két könyvet. Érdemes volt, mert nemcsak szép emléket állít a Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikájának, hanem segíteni fogja mai munkánkat is. Reméljük, maradéktalanul sikerül most megvalósítani az akkori terveket, amelyek a szerző szavaival így hangzanak: „Szilárd alapelvekre épült, következetes könyvtárpolitika bevezetésére törekedtünk. Ezt tükrözi a sokszor idézett Könyvtárügyi Program és az alaprendelet; ezt várta tőlünk az ország dolgozó népe és a tanácshatalom kormánya. A Program huszonegy pontjában kitűzött feladatok közül hét pont feladatait megalapoztuk, vagy megoldottuk. Ez a százharminchárom nap könyvtári munkájának a mérlege." A többi ránk vár.

Kiss István

A budapesti munkásmozgalom negyven éve. Budapest munkásmozgalma 1919—1945. Bibliográfia. (Szerk. Zoltán József). Bp. 1959, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 3 kötet.

Hat éve már, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja KB mellett működő Marx—Engels—Lenin Intézet fiókintézetei és néhány pártarchívum megkezdték a helyi pártszervezetek történetének feldolgozását.[1] E példából kiindulva nálunk a TIT történeti szakosztálya vállalta a munkásmozgalom hagyományait gyűjtő és feldolgozó munka irányítását. Meg is beszélte egy 1954 novemberében tartott országos értekezleten a gyűjtés módszereit és a gyűjtött anyag ismertetésének, népszerűsítésének szempontjait azokkal a küldöttekkel, akik ismeretterjesztő munkájuk közben eddig is foglalkoztak ilyen gyűjtőmunkával. A TIT központi történeti szakosztálya kezdeményezésének most a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár siet példamutató munkájával segítségére. Réti László helyesen mutatott rá a TIT értekezleten, hogy elsősorban „nem is a levéltárak munkásmozgalmi vonatkozású anyagának történészkutatói feltárásáról van szó. Ezek az anyagok a levéltárak őrizetében biztonságban vannak, feltárásuk és felhasználásuk a munkásmozgalom tör-

[1] *Voproszi Isztorii.* 1954. 10. sz. — Ism. *A Magy. Munkásmozg. Int. Ért.* 1. 1955. 1. sz.

ténetének teljesebb megírásához csak idő kérdése".[2] Valóban így van: a legfontosabb a magánkézen levő, elkallódásnak, megsemmisülésnek kitett írásos és tárgyi emlékek gyűjtése; sürgős feladat a helyi munkásmozgalom résztvevői megemlékezésének összegyűjtése. E két feladathoz gyűjtőink már hozzá is kezdtek. De éppen olyan fontos a kallódó, szinte már porladó és szétmálló nyomtatvány-emlékek, röplapok, apró brosúrák, mozgalmi lapok összegyűjtése. A mozgalmi sajtó és általában a munkássajtó nem tartozott a könyvtáraink polcain — gondosan bekötve — felsorakozó folyóiratok közé, s a nyomtatványözön sokunkat tett közömbössé történelmi értékű jegyek iránt. Könyvtárainkra itt még bokros feladatok várnak, s a Szabó Ervin Könyvtárnak ez a tudós szempontú bibliográfiája — ha figyelmesen lapozzuk — sok útmutatást tartogat a valóban lényeges dokumentumok megszerzésére törekvő gyűjtők számára. Ebben a bibliográfiában bontakozik ki az az úttörő bibliográfiai munka, melyet a Szabó Ervin Könyvtár kezdett meg a *Hazánk felszabadulása* című bibliográfiával és dokumentumgyűjteménnyel, folytatott (az Országos Széchényi Könyvtárral együttműködve) a *Magyar Tanácsköztársaság röplapjai* című gyűjteménnyel és tovább visz most megjelent nagyszabású bibliográfiájával, és folytatni kíván az esztendők óta készülő, a Főváros egész történetét felölelő, hat kötetre tervezett bibliográfiájával.

A címanyag negyven esztendő anyagának válogatása, beleértve — e korra vonatkozóan — a felszabadulás óta megjelent cikkeket, monográfiákat is. A szerkesztők lemondtak az egykorú polgári sajtó és kiadványok feldolgozásáról és csak részben dolgozták fel az 1919—1945 között megjelent szakszervezeti lapokat. A gyűjtés és válogatás irányt adó szempontja: a munkásmozgalom forradalmi szárnya és ezen belül a Kommunisták Magyarországi Pártja tevékenységének felderítése, hiszen ez a párt képviselte az egész budapesti munkásosztályt. Helyes szempont ez, mert ha van szakbibliográfia, melyet elöntéssel fenyeget a kétes értékű anyag, úgy a történelmi bibliográfia kétségkívül az. Kutatásunk éppen e szempont követésével mélyült el és lett iránymutatója a feldolgozó munkának is, mert gyűjtésük nagy figyelmet fordított a hazai illegális és félillegális forrásokra, a KMP befolyása alatt működő pártokra (Magyar Szocialista Munkáspárt 1925—1927; kultúregyesületek; szakszervezeti ellenzék; antifasiszta front), kiadványaira és a forradalmi emigráció lapjainak fővárosi anyagára. Ehhez a forrásanyaghoz csapódott az a világnézetileg vegyes (jobboldali szociáldemokrata, reformista, néha polgári sőt fasiszta) anyag is, mely kegyelmet kellett, hogy kapjon a lenini útmutatás alapján, mert *tényanyagot* tartalmazott.

Ha sorravesszük egyenként az összesen 1100 lapra terjedő három kötetet, az első kötetnél tollhegyre kívánkozik a megállapítás, hogy a munkásosztály helyzetével foglalkozó általános rész szinte az egész magyar munkásosztály életének és mozgalmainak irodalmi forrásait adja és nem is korlátozódik a negyven esztendő történelmére. Áll ez különösen az általános, az összefoglaló munkákra és gyűjteményekre. E kötet nagy fejezetei (A munkásosztály helyzete; A KMP és befolyása alatt álló mozgalmak; Ifjúmunkások mozgalmai; Politikai elnyomás; Forradalmi megmozdulások) következetesen az 1919—1945 közötti történelmi szakasz periódusai szerint tagolódnak: 1919 augusztus — 1924 május (a fehér terror évei); 1924 június — 1929 szeptember (a kommunista irányítás alatt álló ellenzéki mozgalmak évei „Vörös szeptember"-ig); 1929 október — 1939 augusztusáig (a KMP aktivitásának évei); 1939 szeptembertől — 1945 februárig (a nyilasok elleni harc és az antifasiszta front létrehozása).

A második kötetben kapott helyet a szakszervezetek életére és a munkáskultúrára — a pártnak erre a fontos harci területére — vonatkozó forrásanyag.

A harmadik kötet Nagy-Budapest 22 kerületére elosztva nyújtja a helyi munkásmozgalom negyven évének forrásanyagát. Ez a kötet tartalmazza a három kötet gazdag mutatóit is, és erről a 74 lapról külön is érdemes beszélni, mert a mű sokoldalú használhatóságát ez a — kutató munka idejét kímélő — része a munkának példa és figyelmeztetés minden nagylélegzetű bibliográfiát szerkesztő számára. Tartalmazza: 1. a felhasznált időszaki sajtó jegyzékét. (Itt sajnáljuk, hogy nem közli a folyóiratok életrajzi adatait is.) 2. A névmutatót (az annotációkban előforduló neveket, műsoros esteken szereplő neveket is). 3. A tárgymutatót (a mű tartalmi elrendezéséhez igazodva, kiegészítve idetartozó, de más fejezetekben előforduló adatfelvételek tételszámaival). 4. Helymutatót kerületenként, utcák, házak és intézmények, gyárak szerint is. 5. A képek jegyzékét a lapok között elhelyezett illegális röplapok hasonmásával. Ötven-

[2] Tilkovszky Lóránt: *Megbeszélés a Magyar munkásmozgalmi hagyományok gyűjtéséről és népszerűsítéséről* Magy. Munkásmozg. Int. Ért. 1. 1955. 1. sz. 198—202. l.

nyolc forradalmi műalkotás képe gazdagítja a bibliográfiát.

Új erő forrása a visszaemlékezés, és ez a bibliográfia felszínre hozza a munkásmozgalom nagy hagyományait — ennek az erőnek harci eszköze lesz. Elismerés illeti a mű szerkesztőjét, ZOLTÁN Józsefet, két főmunkatársát ROZGONYINÉ PÖSCHL Arankát és REMETE Lászlót, továbbá az anyag gyűjtésében, válogatásában, a munka technikai előkészítésében résztvevő tizenöt munkatársat.

KŐHALMI BÉLA

A Magyar Tanácsköztársaság dokumentumai Szegeden. Bibliográfia. Szerk. LISZTES László. Összeáll. Munkaközösség. Szeged, 1959 (1960), Szegedi Egyetemi Könyvtár. 159 l.;

A Tanácsköztársaság 40. évfordulójára országos viszonylatban számos kiadvány jelent meg. Visszaemlékezések, rendszerező feldolgozások és dokumentumgyűjtemények egész sora látott napvilágot, idézve a történelmi napok emlékét. Ebből a feldolgozó, értékelő munkából a szegediek is kivették részüket. 1959-ben jelentek meg CSONGOR Győző, GÁL Endre, KÁLMÁN László és KRAJKÓ András munkái — hogy csak egyeseket említsünk —, amelyek az 1919. év szegedi eseményeit tárják föl és hozzák közel, a *Tanácsköztársaság Csongrád megyében* (Hódmezővásárhely 1959.) c. kiadvány pedig nagyobb egységbe vonva tárgyalja a helyi eseményeket.

Az ismertetendő munka ez év márciusában, kissé megkésve látott napvilágot, gazdag anyaga azonban kárpótol a — nyilván nyomdai — elmaradásért.

Ismeretes, hogy Szegeden a Tanácsköztársaság csak rövid ideig (1919. III. 22—27.), a város francia megszállásáig fejthette ki tevékenységét. A megye többi városában (Makó, Szentes, Hódmezővásárhely) április végéig működtek a direktóriumok, egyedül Csongrád tartott ki a Tanácsköztársaság bukásáig.

Mindezek ellenére meglepően nagy az az anyag, amit a Szegedi Egyetemi Könyvtár kiadásában — a Somogyi Könyvtárral közös gondozásban — megjelent lelőhely-címjegyzék föltár. Tanúskodik ez arról, hogy milyen gonddal gyűjtötték össze és őrizték meg a szegedi közgyűjtemények a „veszedelmes" anyagot.

A lelőhely-címjegyzék 3 szegedi könyvtárban (Somogyi, Egyetemi, Móra F. Múzeum) és a Szegedi Állami Levéltárban található 690 nyomtatott dokumentum leírását tartalmazza, kiegészítve a Levéltárban hozzáférhető levéltári anyag ismertetésével.

A címjegyzék 126 olyan dokumentumot is leír, amelyet az adatgyűjtés lezárásáig más kiadványban még nem publikáltak. Ezek közül 9 szegedi, 16 Csongrád (Csanád) megyei (elsősorban makói) és további 5 dél-magyarországi (a jelenlegi Bács—Kiskun és Békés megyei) nyomdában látott napvilágot. Mindezek feltehetőleg unikumok, elsősorban a szegediek, amit a város 1919. III. 27-én történt megszállása nagyon valószínűvé tesz. Ezekkel az adatokkal jelentős segítséget nyújt Szeged az Országgyűlési Könyvtár központi nyilvántartása számára is. De ezen tulmenőleg — a formai szempontok mellőzésével, de a kutatói igények csak helyeselhető előtérbehelyezésével — a könyvtári egységek leírása után a Szegedi Állami Levéltár tanácsköztársasági anyagát tárja fel a kötet, természetesen a levéltári anyagnak megfelelő csoportosításban. Ugyanakkor ez a tanulmány jellegű ismertetés a forrásanyag történeti összefüggéseinek taglalásával Szeged és a megye 1919-i történetét is felvázolja.

Formai tekintetben a címjegyzék követi az Országgyűlési Könyvtár úttörő kiadványának beosztását, elkülönítve a Tanácsköztársaság előtti első kommunista dokumentumokat (ezeknek száma mindössze 38) az 1919. III. 21-ike után megjelentektől. A további felosztás — Könyvek, brosúrák és egyéb önálló kiadványok; Röpiratok; Hivatalos kiadványok; Periódikák; Röplapok; Művészi- és egyéb plakátok — dokumentumfajták szerint jól tagolja az anyagot, csupán a Röpiratok külön csoportosítása nem látszik indokoltnak.

Négyféle mutató hivatott segíteni az eligazodásban. Meg kell említeni, hogy ahol erre szükség volt, annotációkat fűztek az egyes kiadványok leírásához.

SCHNELLER KÁROLY

Magyar sportbibliográfiai törekvések. A magyar sportirodalom a XIX. század második felében elég nehezen indult meg, akkor, amikor a nyugati államokban, Németországban, Angliában a szakirodalom már igen magas fokon állt. Sportirodalmunk visszamaradásánál is nagyobbak a hiányok a bibliográfiai feldolgozás terén. Míg a külföldi államok sportirodalmának bibliográfiai feldolgozása már a XIX.

század végén és a XX. század elején erős ütemben megindult,[1] addig hazánkban először az 1920-as évek végén Bély Miklós, a Testnevelési Főiskola tanára látta meg a magyar sportkapcsolatú „könyvek, röpiratok, különlenyomatok, folyóiratok, szabálykönyvek és almanachok" bibliográfiai összeállításának fontosságát és e művek annotált ismertetésének szükségességét. Bély Miklós *Gimnasztika a kozmetika szolgálatában* című műve 1929-ben jelent meg, mint a Testnevelés—Sport Könyvtárának 1. száma. Sportbibliográfiáját 1929 októberében óhajtotta megjelentetni a Testnevelés-Sport Könyvtárának 2. számaként, azonban az sem a sorozatban, sem később máshol sem jelent meg. Bély Miklósnál érdeklődtem sportbibliográfiájának kézirata után, annak azonban az idők folyamán teljesen nyoma veszett. Így tehát az első magyar sportbibliográfiai törekvést nem kísérte siker. Bély Miklós készülő munkájáról még a következő utalást találtam: „Testnevelés-Sport Könyvtára" címmel új vállalat indult meg, amelynek első száma Bély Miklós tollából *Gimnasztika a kozmetika szolgálatában* című értekezést hozza. A második szám ugyancsak Bélytől „A testnevelés és sportok magyar irodalmának bibliográfiája és tartalmi ismertetése" címmel fog megjelenni."[2] Érdekes lenne megtudni, miért nem jelent meg Bély Miklós munkája, amikor a fent idézett *Gimnasztika a kozmetika szolgálatában* c. műben már a megrendelő lapot is kibocsátották?

Szukováthy Imre, a Testnevelési Főiskola volt igazgatója 1936-ban ismét felveti a sportbibliográfia kérdését: *Néhány adat a sportbibliográfia történetéhez*[3] című tanulmányában. Szukováthy felhívja a figyelmet erre a nagy jelentőségű és eddig még eredmény nélkül maradt kérdésre. Munkájában megemlíti a legkiválóbb sporttörténeti és bibliográfiai könyveket (78 tétel), ezekből azonban csak három magyar nyelvű.[4] Szukováthy bibliográfiája tulajdonképpen 14 oldalra terjedő ajánló könyvészet.

Említésre érdemes Misángyi Ottó közleménye a *Testnevelés* című folyóiratban: *Sportirodalmi értékek. A m. kir. Testnevelési Főiskola múzeumának könyvritkaságai.*[5]

Ez a kis ismertetés a Testnevelési Főiskola könyvtárának érdekességeit, ritkaságait hármas csoportosításban sorakoztatja fel:

a) A könyvek kiadásának időrendi jegyzéke.

b) A könyvek jegyzéke a szerzők neve szerint.

c) A könyvek jegyzéke címek szerint.

A szerző ezen az osztályozáson belül hat szakot különböztet meg: 1. Általános testnevelés. 2. Atlétika. 3. Birkózás. 4. Torna. 4/a. Német torna-dalkönyvek. 5. Uszás. 6. Vívás. A Misángyi-féle jegyzékben a könyvek legnagyobb része német nyelvű, azonban magyar és angol nyelvű is szép számmal található.

Misángyi Ottó a *Testnevelés* 1944-i évfolyamában ismét foglalkozik a bibliográfiát érdeklő kérdésekkel. A Testnevelési Főiskola könyvtárának anyagával kapcsolatban: *Testnevelési Főiskolánk szakkönyvtárának jegyzéke*[6] címmel 1944. májustól októberig 6 közleményben ismerteti a TF. könyvtárának címjegyzékét. A felállított 19 szakcsoportból csak az első hármat közölhette: I. Általános testnevelés. II. Atlétika. III. Iskolai játékok. A szakosztályozáson belül nyelvek szerint osztotta fel: 1. magyar, 2. német, 3. angol, 4. egyéb nyelvek. 1944 novemberében a második világháború sajnálatosan megakadályozta a közlemény folytatását.

Az első eredményes bibliográfiai gyűjtés Molnár Zoltán nevéhez fűződik, aki 1955-ben a Testnevelési Tudományos Tanácstól kapott megbízást arra, hogy összeállítsa a magyar sportirodalom bibliográfiáját. Négy kötetre tervezett munkájából egyelőre csak az első rész készült el. *Magyar sportkönyv és folyóiratközlemény bibliográfia 1945—1954* a címe az 1958. év végén megjelent kötetnek. Az 1967 adatot tartalmazó munka 1/3 részben könyv- és 2/3 részben cikkcímanyagot nyújt. A szerző bibliográfiai munkálatairól összefoglalóan beszámolt a *Sport és Tudomány*-ban: *Sportirodalmunk fejlődésének főbb irányvonalai*[7] címmel. A Testnevelési Tudományos Tanács sokszorosítva hozta nyilvánosságra Molnár Zoltán munkáját, hogy néhány év múlva könyvalakban a teljes magyar sportbibliográfiát adják ki. Annak ellenére, hogy Molnár Zoltán könyvészete még sok kívánni valót hagy maga után — ha mint a félévszázados elmaradás pótlását tekintjük — mégis jelentős előrehaladást jelent.

Kozocsa István

[1] Gulyás Pál: *A bibliográfia kézikönyve.* Bevezetés a könyvészetbe. 2. köt. Bp. 1942, Orsz. Széchényi Könyvtár. 321—322. l.

[2] *Testnevelés.* 1929. 8—9. sz. 609. l.

[3] Klny. a *Testnevelés* 10—11. sz.-ból.

[4] Mező Ferenc: *Az olimpiai játékok története.* Bp. 1929. — Siklóssy László: *A magyar sport ezer éve.* Bp. 1927, 1928, 1929. — Misángyi Ottó: *Az újkori athletika története.* Bp. 1932.

[5] *Testnevelés.* 1943. 1. sz. 57—71. l.

[6] *Testnevelés.* 1944. 1., 5. sz. 435—446. l. — 2. 6. sz. 522—530. l. — 3. 7. sz. 604—611. l. — 4. 8. sz. 686—699. l. — 5. 9. sz. 783—796. l. — 6. 10. sz. 866—876. l.

[7] *Sport és Tudomány.* 1958. 4. sz. 23. l.

Kozocsa Sándor: A magyar irodalom bibliográfiája 1955. Bp. 1959, Gondolat Könyvkiadó. 333 l.

Irodalmi életünk érdekfeszítő dokumentuma Kozocsa Sándor évről évre megjelenő bibliográfiája. Egy irodalom vitalításának alighanem ez a legmeggyőzőbb képe: a művek és reflexióik, a dátumok, amelyek elindítják az emlékezést, s a kutatás eredménye, amely itt láncszemként beilleszkedik a nemzeti műveltség matériájába. Pár éve elmaradt ez a könyv, s könyvtárosok tudják legjobban, mennyire hiányzott, hányan keresték és sürgették Kozocsa gyűjteményét. Ez a most megjelent kötet az 1955. évi irodalmi termést és annak visszhangját mutatja be. Mekkora munkát kell tisztelnünk a háromszáz oldal adatai mögött? 87 újságot és folyóiratot dolgozott fel Kozocsa Sándor és két fia, s kereken 1600 írói mű köré fonódó nevet bontottak ki az esztendő anyagából. Ez így számszerűen tekintélyes és egyúttal kevés.

A Kozocsa-bibliográfiák ugyanis csupán a magyarországi magyar irodalmi műveket és kommentárjaikat foglalják egybe. Évről évre elsikkad jórészt teljesen a szomszéd országok magyar irodalma és irodalmi publicisztikája, s a távolabbi országoké hasonlóképpen. Így például ebben a kötetben alig pár adat bizonyítja a romániai magyar könyv életét, mindössze néhány címszóból derül ki a csehszlovákiai magyar irodalmi élet, s egy mesekönyv révén tudatosul bennünk, hogy van magyar könyvtermés a mai Ungváron is, tehát a Szovjetunióban, de Jugoszláviát s a nyugati országokat már véletlenül sem találjuk a magyar könyv megjelenési helyei között. Pedig ha az irodalom állapot, a bibliográfia ennek az állapotnak kutató és rögzítő igénye. Nem könnyű feladat, de, ahogy elvileg lehetetlen megkerülni, szükségszerűen megvalósítható a gyakorlatban is. Ha a véletlenül hozzánk érkező külföldi magyar könyveket tudjuk regisztrálni, megtehetjük ezt tervszerűen az egész magyar anyaggal. A magyar irodalom bibliográfiájának ez a feladata. A legtermészetesebb feladat ez a mi számunkra, annál inkább, mivel magyar bibliográfiát szomszédainknál sehol sem készítenek.

Az 1955. évi irodalmi élet jellegéről a könyv általános része szól. Majdnem száz oldal, s igen differenciált felosztásban. Szembetűnő a művelődéstörténeti szemlélőnek összeálló képen a könyvkiadásról és könyvterjesztésről szóló gazdag reflexív anyag, a sajtó általános kérdéseiről szóló gyér s többnyire a szaksajtóra korlátozott matéria. Itt derül ki, hogy nyelvünk, továbbá a stílus és helyesírás kérdéseiről is csak szakemberek írnak egymásnak, újság és folyóirat alig foglalkozik ezekkel a fontos kérdésekkel. Valamivel élénkebb és általánosabb volt az érdeklődés 1955-ben irodalmunk általános jellegű problémái iránt, s nagyon eleven és vibráló skálájú a színházi élet. Mennyiségre nézve is a színház váltja ki nálunk a legtöbb reflexiót az irodalom síkján.

Természetesen a legérdekesebb Kozocsa bibliográfiájának személyi fejezete: kinek a művei jelentek meg, s minő visszhangot váltottak ki egy esztendő magyar sajtójából. A bibliográfia a mennyiséggel minősít, összefogja az irodalmi érdeklődés szálait. Itt szabálynak számít, hogy a legnagyobb visszhangot az kelti, akinek éppen évfordulója van. Jönnek az ünnepi cikkek, megemlékezések, s ezzel megduzzad az érdeklődés az író körül. Ezért állapíthatjuk meg, hogy 1955-ben, születésének ötvenedik évfordulóján, rendkívüli fényesik József Attilára. Megjelennek a művei öt kötetben, közzéteszik két kiadatlan versét, két folyóirat is közöl ismeretlen levelet a költőtől, napvilágot lát 154 tanulmány és cikk róla, s 81 beszámoló a József Attila-ünnepségekről, kiállításokról s emlékestekről. Ez valóban nagyszerű, s országos hatásra vall. De nemcsak a modern költő, a szocializmus poétája részesül ily tiszteletben. Vörösmarty Mihály halálának századik évfordulója ugyancsak jelentékeny megemlékezéseket váltott ki irodalmi közvéleményünkből. Megjelentek a nagy romantikus költő összes versei, összes drámái, válogatott költeményeinek kiadása s külön még a *Csongor és Tünde*. A költőről 159 tanulmány, cikk s méltatás forgott a magyar sajtóban, s 38 újságbeszámoló mondotta el, hogyan ünnepelte az ország Vörösmartyt. Ezek igazán megnyugtató adatok, s ilyesmihez csak ilyen gondosan összeállított bibliográfiában jutunk hozzá.

Érdemes itt nézelődni s összeszámolni más adatokat is. Ady például évforduló nélkül is élő irodalmi jelenség a javából, verseivel szemmel láthatóan nem tud betelni a hatalmas olvasótábor, életművét monográfiák, tanulmányok, kortársi visszaemlékezések övezik. Ugyanakkor alig keltett visszhangot Arany, holott 1955-ben megjelent összes verseinek kötete, s külön-külön kötetben a *Toldi* meg a balladák. Az Arany-reflexiók (18 cikk és 3 újsághír) többnyire irodalomtörténeti adatközlések. Észrevétlenül jelent meg új kiadásban Arany László kitűnő műve, *A délibábok hőse*, senki sem reagált rá. Majdnem hasonló sorsa volt Babitsnak is, igaz

annak kötete sem jelent meg. CSOKONAI halálának 150. évfordulójára számbajövő méltatásban részesült, s érdekes jelenség, hogy főleg a vidéki lapok és folyóiratok révén (Debrecen!), ami igen egészséges jelenség, mert jele annak, hogy egy klaszszikusunk mennyire ott él szűkebb pátriájában. JÓKAI is megelégedett arcvonásokkal él köztünk, hasonlóképpen KATONA József és MADÁCH is. Szembetűnő, hogy MIKSZÁTH, akinek tizenhét műve jelent meg 1955-ben, tehát minden magyar írót felülmúló mennyiségben, alig kapott visszhangot; úgy tűnik fel, csak olvassák, nem méltatják. MÓRICZnak majdnem annyi műve jelent meg, mint MIKSZÁTHnak, de a MÓRICZ-életmű igen változatos, élénk reflexiókat váltott ki mind a pesti, mind a vidéki sajtóban. A PETŐFI-irodalom is rendkívül érdekes dokumentuma a nagy költő együttélésének nemzetével (öt saját kötete, ötvennél több könyv és cikk róla, 15 újságközlemény); mindez évforduló nélkül. Feltűnően kevés ismertetést kaptak az élő írók művei, annál többet írtak az élő írók filmjeiről és színműveiről.

KOZOCSA Sándor bibliográfiája alkalmat ad ilyen tűnődésekre. Az áttekinthető, könnyen irányító adatgyűjtemény gondos korrektúrával készült.

SZALATNAI REZSŐ

Péczely Piroska: A keszthelyi Festetics kastély és belső berendezése. Bp. 1958, Múzeumok Központi Propaganda Irodája. 90 l.

A magyar könyvtártörténeti irodalom — sajnos — rendkívül szegénynek mondható. A könyvtár történetével foglalkozó kutató vagy érdeklődő olvasó azonban gyakran más helyeken talál kérdéseire feleletet.

Ez történt ebben az esetben is, PÉCZELY Piroska kitűnő, alapos, nagy szorgalommal és hozzáértéssel készült tanulmánya történetesen nem elsősorban a könyvtárosok számára íródott, azonban ők is, akárcsak az irodalomtörténészek és muzeológusok, igen sok értékes utalásra bukkanhatnak művében.

A könyvtár története 1793-ban kezdődött el, amikor a művészet és irodalombarát FESTETICS György 4600 „font súlyú" könyvet szállítatott át a sági kastélyból Keszthelyre. Rohamosan gyarapodott a könyvtára, a Pesten szinte hetenként vásárolt könyvekkel és a kor írói által küldött tiszteletpéldányokkal. FESTETICS élete végéig megőrizte irodalompártoló tevékenységét. Az ő nevéhez fűződik pl. ÁNYOS Pál költeményeinek kiadása is 1803-ban, 25 napos bécsi tartózkodása alatt 20 forintot adományozott MÁRTON Ferencnek a *Magyar lexicon* érdemes szerzőjének, Csokonainak 100 Ft. tiszteletdíjat utalt ki. A mai könyvtár épületének felépítése 1799-ben, a kastély legnagyobb arányú időszakában történt. A könyvtár a barokk stílusban épült kastély déli szárnyát foglalja el egy emelet magasságban. Ma is a XVIII. századi főuri teremkönyvtárak levegője árad a látogató felé.

A szerző a belső berendezési tárgyakról számos leltárt közöl, ezek élőbbé, szemléletesebbé teszik a munkát, eleven leírásukat olvasva szinte magunk előtt látjuk a XVIII—XIX. századi kastély életét. Ezt a könyvtár történetének további fejezetével, különösen könyvleltárának adataival, egyes kötetek leírásával teljesebbé lehetett volna tenni. A könyvek számának, jellegének, valamint a könyvtári rendszernek az ismertetése nemcsak a könyvtárosok számára lett volna hasznos.

A mű fő értéke a belső berendezési tárgyak aprólékos és pontos felsorolása, illetve ismertetése. De nem maradt meg a száraz stílustörténeti leírásnál, hanem szinte „berendezte" az olvasó számára a kastélyt, ezáltal mintegy használatban mutatva meg a berendezési tárgyakat. Megelevenítette őket, és segítségükkel nemcsak a bútorokat ismerhettük meg, hanem a kastély lakóinak életébe is bepillanthattunk.

LAKATOS ÉVA

Szovjet bibliográfiák a munkatermelékenység alakulásáról.*

Az elmúlt években mind nagyobb számban jelennek meg cikkek, könyvek, tanulmányok a munkatermelékenység, az önköltség és az önálló gazdaságos elszámolás kérdéseiről. Ennek megfelelően a különböző országokban egyre jobban előtérbe kerülnek ezek a kérdések bibliográfiai-tájékoztatási szempontból is. Különösen a munkatermelékenység irodalmát dolgozzák

* *Problemü proizvoditel'noszti truda, szebesztoimoszti i hozraszceseta v promüslennoszti SzSzSzR poszle Velikoj Otecseszt'vennoj Vojnü. Bibliograficseszkij ukazatel' knig i zsurnal'nüh sztatej za 1945—1957 gg.* Fundamental'naja Biblioteka Obscseszt'vennüh Nauk Akademii Nauk SzSzSzR. Szoszt.: Sz. Sz. FILIPPOVA, Red.: E. V. BAZSANOVA. Moszkva, 1959, Izd. Akad. Nauk. 347. l.

Problemü proizvoditel' noszti truda i szebesztoimoszti produkcii v szel'szkom hozjajsztve SzSzSzR poszle Velikoj Otecseszt'vennoj Vojnü. Bibliograficseszkij ukazatel' knig i zsurnal'nüh sztatej za 1945—1957 gg. Fundamental'naja Biblioteka Obscseszt'vennüh Nauk Akademii Nauk SzSzSzR. Szoszt.: E. V. BAZSANOVA, Red.: V. L. CSOLGANSZKAJA. Moszkva, 1959. Izd. Akad. Nauk. 160. l.

fel bibliográfiailag mind több kiadványban. Ilyenek például a *Productivité. Bibliographie analitique* (Paris. 190 p.), amely a Documentation Économique című francia folyóirat külön számaként jelent meg 1955-ben (ismertetést l. a Közgazd. Szle. 1956. 7—8. számában); *Proizvoditel'noszt' truda i duti ee povüsenija* (Leningrad. 91 l.), amelyet a leningrádi Szaltükov-Scsedrin Könyvtár közgazdasági ajánló bibliográfiai sorozatának 10. számaként adtak ki 1958-ban (ismertetést l. a Magy. Könyvszle. 1960. l. számában); 1959-ben az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének Könyvtára *Bibliográfia a munkatermelékenység kérdéseiről* (110 l.) címmel adta közre az utóbbi 2—3 év válogatott nemzetközi és magyar irodalmának címeit.

A már eddig is jelentős munkatermelékenységi bibliográfiai irodalom tovább gazdagodott a Szovjetunióban 1959-ben az Akadémiai Kiadó által megjelentetett két bibliográfiával, amelyek közül az egyik az iparra, a másik a mezőgazdaságra vonatkozó 1945—1957-ben megjelent szovjet könyveket, folyóiratcikkeket, valamint diszszertációkat dolgozza fel. A bibliográfiákat a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Társadalomtudományi Alapkönyvtára állította össze.

Az ipari vonatkozású kötet közel 3000 tételt tartalmaz, 5 fejezetre és számos alfejezetre tagolódik. Ez a nagy mennyiségű címanyag lehetővé és szükségessé is teszi a részletes tagolást. A munkatermelékenység növelése a Szovjetunió iparában című fejezet például csaknem 1000 tételből áll. Ebben a fejezetben az elméleti, statisztikai, tervmetodikai részek után következik az egyes ágazatokra vonatkozó irodalom, az ágazatokon belül pedig még további alfejezetekre oszlik az anyag. Az ipari termékek önköltsége című fejezet közel 1000 tétele hasonló részletességgel tárja fel az irodalmat.

A mezőgazdasági irodalmat feldolgozó kötet, miután a mezőgazdasági munkatermelékenység és önköltség alakulásának kérdéseivel lényegesen kevesebb irodalom foglalkozik, mindössze 1274 tételt tartalmaz. A kötet szerkezete, felosztása lényegében megegyezik az előző kötetével.

Mindkét bibliográfiát a szerzők, szerkesztők, recenzorok névmutatója egészíti ki.

A tételek egy része annotált. *Figyelemre méltó az annatolás tartalmi módszere.* Az annotációk megjelölik az üzemet, gyárat, ahol a cikkek, vagy a könyvek *anyagát gyűjtötték,* valamint felhívják a figyelmet *a művekről olvasható recenziókra, ismertetésekre, vitákra.* A statisztikai kiadványoknál az annotációk megjelölik a vonatkozó táblázatokat, feltüntetve az oldalszámot. Ugyanezt az eljárást követi a szerkesztő az általános közgazdasági irodalom, valamint a párt- és a kormányhatározatok feltárásánál is. Mindezek igen hasznosak a kutatók számára, akik ily módon nemcsak a művekről szereznek tudomást, hanem a művek létrejöttének körülményeiről, forrásairól, a művek értékeléséről, használhatóságáról saját munkájukban stb.

A bibliográfiák csak a szovjet szerzők publikációit dolgozzák fel — és ez a tény használhatóságukat természetesen korlátozza, ebből következik viszont az az előnyük, hogy a vonatkozó szovjet irodalmat nagy mélységben és részletességgel tárják fel, ami nem volna lehetséges nemzetközi anyagfeldolgozás esetén.

A bibliográfiák szerkesztési hiányossága, hogy nem közlik a feldolgozott folyóiratok jegyzékét, így a címfelvételek rövidített folyóiratcímei esetleg félreértésekre adhatnak okot és megnehezítik a bibliográfiai azonosítást.

A két kötet nyomdai előállítása, tipografizálása gondos munka.

DOBOS RÓZSA

Pecsat' SzSzSzR za szorok let. 1917—1957. Sztatisztiicseszkie materialü. (A Szovjetunió sajtója az 1917—1957-ig terjedő 40 év alatt.) Moszkva, 1957, Miniszterstvo Kul'turü SzSzSzR-Glavizdat. Vszeszojuznaja Knizsnaja Palata, 143 l., 7 színes t.

A Szovjetunió Művelődésügyi Minisztériumának Kiadói Főigazgatósága és az Össz-szövetségi Könyvkamara a tárgyalt kiadványban összefoglaló statisztikai képet ad az ország sajtótermelésének 40 év alatti fejlődéséről. Ez a sajtóstatisztika híven tükrözi azt a történelmi jelentőségű átalakulást, ami a Szovjetunió társadalmi és gazdasági életében 1917-től 1957-ig végbement. A forradalmi átalakulás fő szakaszai — az ország szocialista iparosítása, a mezőgazdaság kollektivizálása, a kulturális forradalom győztes megvívása és egy új típusú szocialista társadalom felépítése — szemléltetően mutatják a sajtó óriási szerepét a dolgozók országépítő erőfeszítéseiben. A szovjet sajtó merőben más célokat szolgál, mint a forradalom előtti Oroszország sajtója. A cári Oroszországban közreadott, úgynevezett „nemzeti kiadványok" túlnyomórészt valláserkölcsi, monarchikus és soviniszta publikációk voltak. A cenzura könyörtelenül elnyomott minden demokratikus sajtómegnyilvánulást, és a klasszikus orosz és világirodalom is csak az értelmi-

ség számára volt elérhető. E téren döntő változást jelentett a nép hatalomra jutása: a sajtó az egész nép tulajdonává lett.

A 70 statisztikai táblázatból álló beszámolót a bennük foglalt statisztikai számokból levonható tartalmi analízis előzi meg. A kiadvány összeállítói az elmúlt időszakot két fő időszakra, — 1918—1945 és 1946—1956 — osztják és ezeken belül először a könyvtermés fejlődését tárgyalják műfajonként, majd a folyóiratok és egyéb folytatólagos kiadványok, illetve a hírlapok kiadásának elemzését adják jól áttekinthető összefoglalásban.

Az oroszországi és a szovjet sajtótermelés összehasonlításának bázisául az 1913. évi statisztikai adatokat veszik.

1956-ban a Szovjetunióban 59 500 könyvet adtak ki 1107,5 millió példányban; ez annyit jelent, hogy a könyvek száma 1913-hoz képest majdnem megkétszereződött, a példányszám pedig több mint 11-szeresére emelkedett.

A szovjet sajtó hatalmas méretű fejlődését világosan mutatja, hogy míg 1913-ban 100 főre mindössze 62 könyvpéldány jutott, a könyvek átlagos példányszáma 3300 volt, 1956-ban az átlagos példányszám eléri a 18 600-at, a 100 főre jutó példányszám pedig 550-nel egyenlő. Döntő fejlődés van különösen a műszaki, ipari és mezőgazdasági könyvek kiadásának alakulásában. Míg 1913-ban a műszaki, ipari és mezőgazdasági művek száma a könyvek összmennyiségének csupán 7,3 %-a, 1956-ban az ilyen jellegű kiadványok részesedése az össztermésben 46%-ot tesz ki.

Az ország gazdasági életének rohamos fejlődése nagymértékben megnövelte a szakemberek iránti szükségletet. Jelentős emelkedést mutat tehát az oktatási- és tankönyvirodalom termelése. 1913-ban a tankönyvek az összes könyvek termelésében 8%-ot foglaltak el, ma pedig 25 %-kal részesednek.

A könyvek mellett rendkívül nagy szerep jut a folyóiratoknak és a hírlapoknak. 1913-ban Oroszország területén 1472 folyóirat jellegű kiadvány látott napvilágot; példányszámuk csekély, tematikájuk szerfelett változatos, ami azt mutatja, hogy csak szűkkörű érdeklődésre számíthattak. 1956-ban a Szovjetunióban több mint 2500 folyóiratot, időszaki gyűjteményt és bulletint adtak közre, esetenként több mint 28 millió példányban. E folyóiratok között hét olyan lap van, amelyeknek egyszeri példányszáma meghaladja a félmilliót, 40 folyóiratot pedig több mint 100 000 példányban nyomnak.

1913-ban Oroszországban 1055 hírlap jelent meg, 3,3 millió példányban. 1956-ban a Szovjetunióban a hírlapok száma elérte a 7500-at, ami több mint hétszerese az 1913. évi mennyiségnek. Míg Oroszországban 1000 főre mindössze 21 hírlap-példány jutott, 1956-ban 1000 főre 267 hírlap-példány esett.

A fenti, általánosan jellemző mutatószámok közlése után részletesebb elemzést kapunk az 1918—1927-ig terjedő időszak szovjet sajtójára vonatkozóan.

A háború után létrejött fiatal szovjet könyvkiadók nagy példányszámban kezdték közreadni a marxista—leninista klasszikusok műveit. Ugyanakkor a Művelődésügyi Népbiztosság Kiadói Osztálya olcsó népszerű kiadásokban jelentette meg az orosz szépirodalom klasszikusainak alkotásait. A külföldi írók műveinek népszerűsítésére külön könyvkiadó létesült Vszemirnaja literatura (Világirodalom) név alatt. 1919-ben létrehozták az Állami Kiadót, amelynek — közvetlen könyvkiadói tevékenységén kívül — az volt a fő feladata, hogy országosan szabályozza a könyvkiadás ügyét. Az Állami Kiadó megkezdte annak az agitációs és propaganda, illetve ismeretterjesztő irodalomnak a kiadását, amely a proletár ideológia szempontjából tárgyalja a tényeket és eseményeket. 1921-ben a tankönyvek kiadásával is megbízták. 1922—1925 között a központi könyvkiadók mellett nemzetiségi könyvkiadók létesülnek. Az 1927. év végén a Szovjetunióban már 61-féle nyelven adnak ki sajtótermékeket. A Szovjetunió népeinek nyelvén írott könyvek összpéldányszáma — az orosz nyelvűek nélkül — 31,6 millió példány, ami az 1913. évi mennyiségnek hétszerese.

1925-ben megkezdték *Lenin Összes Művei* 2. és 3. kiadásának közreadását. Jelentősen fellendült a tudományos könyvek kiadása. Hatalmas mennyiségi és minőségi fejlődést mutat a szépirodalmi könyvek termése; ezek már az új típusú embert ábrázolják. 1922-ben, illetve 1923-ban indulnak az első társadalmi-politikai és szépirodalmi lapok, 1925-ben jelenik meg első ízben a mai *Kommuniszt* elődje a *Bol'sevik*, és 1926-ban a *Znanie-Szila* című ismeretterjesztő folyóirat.

A szovjet sajtó fejlődésének igen jelentős szakasza az 1928-tól 1937-ig terjedő évtized. A népgazdaság helyreállítása után ekkor kezdték meg a szocialista gazdaság alapjainak lerakását, az ország iparosítását és a mezőgazdaság kollektivizálását. Az első helyen a társadalmi-politikai, az ipari és műszaki, illetve a mezőgazdasági könyvek kiadása áll. A műszaki irodalom példányszáma az 1913. évinek 66-szorosára emelkedett. A mezőgazdaság kollektivi-

zálásával kapcsolatban több mint 400 millió példányban adtak közre a mezőgazdaság egyes ágaival foglalkozó könyveket.

Hasonló gyors ütemben fejlődött az ötéves tervben az időszaki sajtó is.

A dolgozók kommunista szellemben való nevelése érdekében nagy arányban folyt a társadalmi-politikai irodalom kiadása. 1937-ben 295 millió példányban adtak ki ilyen irodalmat.

Az 1928-tól 1937-ig terjedő időszakban igen kedvezően alakult a szépirodalom kiadása. 1937-ben például összesen 101,5 millió példányban adtak ki szépirodalmi műveket.

A könyveknél is nagyobb fellendülést mutat a hírlapkiadás. 1934-ben 10 700-féle hírlapot jelentettek meg. Ebből a járási lapok száma kb. 3400.

Az 1938-tól 1940-ig terjedő időszakban, tehát a harmadik ötéves terv idején, még tovább emelkedett a kiadványtermés. Ezekben az években átlagosan 43 500 könyvet adtak ki, 625 millió példányban. A háború előtti években a Szovjetunióban összesen 170 kiadó működött. A népgazdaság, a tudomány és a kultúra minden ágának saját szakfolyóirata volt.

A szovjet sajtó az 1946—56. években. A háború befejezése után az ország figyelme a népgazdaság helyreállítására irányult. Kiszélesítették a kiadók anyagi és technikai bázisát. A kiadók tevékenysége főleg a nagy tömegben megjelenő politikai brosúrák, általános- és középiskolai tankönyvek, valamint szépirodalmi művek közreadására irányult.

Évről-évre nő a külföldi nyelvekről fordított könyvek száma. 1946-tól 1956-ig pl. kb. 9000, idegen nyelvről fordított könyvet adtak ki, 353 millió példányban. Csupán 1956-ban 1584 könyvet fordítottak, 38 különféle nyelvről, 93 millió példányban.

A társadalmi-politikai és társadalmi-gazdasági irodalom kiadásában tekintélyes helyet foglalnak el a marxi—lenini tudomány alapítóinak művei. MARX és ENGELS munkáit 68 nyelven adták ki, több mint 70 millió példányban. 1946-ban felújították *Lenin Művei* 4. kiadásának közrebocsátását. 1952—1957 között több mint 50 nyelven és több mint 168 millió példányban jelentek meg könyvek és brosúrák a XIX. és a XX. pártkongresszussal kapcsolatban.

Tankönyvek kiadása. 1956-ban 70%-kal több az általános és középiskolai tankönyvek példányszáma, mint 1940-ben. Egy-egy tanulóra átlag több mint 7 tankönyv esik. A Szovjetunióban 59 nemzetiségi és 12 egyéb idegen nyelven adnak ki tankönyveket.

Tudományos irodalom. A szovjet tudomány nagyarányú fejlődésének ragyogó bizonyítéka a tudományos irodalom kiadásának szűntelen emelkedése: A háború utáni években a Tudományos Akadémia Kiadója 22,6 millió példányban adott ki könyveket. A tudományos irodalom terén fontos helyet foglalnak el az ismeretterjesztő könyvek és brosúrák.

Szépirodalom. 1946-ban a kiadott szépirodalmi művek példányszáma elérte a 339 milliót, és ezzel 21-szeresen meghaladta az 1913. évi termést. Az 1956-ban közreadott szépirodalmi alkotásokon a klasszikus orosz és szovjet írók, 55 nemzetiségi író és 45 külföldi ország fordításban megjelent szépirodalmi művei osztoznak.

Folyóiratok és egyéb időszaki kiadványok. 1943-ban mindössze 350 folyóirat jellegű kiadvány jelenik meg az országban, mintegy 56,3 millió példányban. 1956-ban azonban már jelentősen meghaladták a háború előtti színvonalat.

A folyóirat jellegű kiadványok sorában jelentős helyet foglalnak el a bulletinek. Ezek hivatalos dokumentációs és tájékoztató jellegű kiadványok, melyek az összes folyóiratoknak 24%-ával egyenlőek.

Még szembeötlőbb a periodika-kiadás fejlődése a szövetséges és autonóm köztársaságokban. Míg 1913-ban a Szovjetunióban 109 folyóiratot és egyéb folytatólagos kiadványt adtak ki, 28-féle nyelven — az oroszon kívül —, és ezek között mindössze 14 íródott a Szovjetunió nemzetiségeinek nyelvén, 1956-ban már 55-féle idegen nyelven jelentek meg folyóiratok, köztük 41 a Szovjetunió népeinek nyelvén.

Igen szemléltető a hírlapkiadás alakulása. 1946-ban 7039 lapot jelentettek meg.

Ma összesen 81 különféle nyelven jelennek meg hírlapok, köztük 20 lap olyan népnek a nyelvén, melynek a forradalomig nem is volt saját ábécéje és irodalma.

A táblázatos rész fő csoportjai: könyvek, folyóiratok, hírlapok, grafikai művek, kották, térképek. Az egyes fő csoportokon belül a sajtótermés fejlődését évek, kiadók, példányszám, közigazgatási területek, tárgykörök, népgazdasági ágak, szépirodalmi műfajok, írók, nyelvek, folyóiratoknál címek stb. szerint is szemléltetik.

PAPP SÁMUEL

Ruszszkaja periodicseszkaja pecsat' (1702—1894). Szpravocsnik. Pod redakcsiej A. G. DEMENT'EVA, A. V. ZAPADOVA, M. Sz. CSEREPAHOVA. Moszkva 1959, Goszudarsztvennoe Izdatel'sztvo Politicseszkoj Literaturü. 836 l.

Az orosz sajtó történetének kimagasló nevei nagyrészben ugyanazok, mint amelyeket az orosz irodalom és az orosz tudomány történetének lapjain tisztel és csodál a világ: LOMONOSZOVTÓL PUSKINIG, majd GERCENen és BELINSZKIN át CSEHOVig és GORKIJig, mind részt vettek az orosz hírlap- és folyóiratirodalom haladó értékeinek gyarapításban. LENIN pedig egy alkalommal — s ezt ma is büszkén hirdetik a szovjet sajtó munkásai — maga is újságírónak vallotta magát.

A sajtótudomány s annak legfontosabb ága, a sajtótörténet, a Szovjetunióban a Nagy Októberi Forradalom után alakult és fejlődött a társadalmi tudományok egyik legfontosabb ágává, egyetemi fokon tanított diszciplinává. Az első orosz bibliográfia az időszaki sajtóról 1822-ben jelent meg; a sajtóbibliográfia legnagyobb alkotása 1917 előtt Liszkovszkij alapos bibliográfiája: *Az orosz időszaki sajtó 1715—1900*, amely 1915-ben készült el négy évtizedes kutatómunka eredményeképpen. Az orosz sajtó történeti feldolgozását már 1917-ben céljául tűzte ki egy fiatal irodalomtörténészekből álló csoport, elsősorban L. K. IL'INSZKIJ és A. G. FOMIN vezetésével. Egy sor részlettanulmány, az orosz sajtó történetének korszakonkénti feldolgozása mellett egyre nagyobb arányban lépett fel az igény a lapoknak részletes, annotált történelmi jegyzéke iránt, amilyenre egyszer már a 19. század végén A. N. NEUSZTROEV tett kísérletet. A kollektív munka egyik eredménye az előttünk fekvő hatalmas kézikönyv. A kézikönyv nem tartalmazza bibliográfiai teljességgel a korszak minden orosz sajtótermékének leírását, hanem csak azokét, amelyek a történeti fejlődés és főleg a társadalmi mozgalmak terén szerepet játszottak. Nem sorolja fel tehát a 17. és 18. század szakfolyóiratait (az orvosi, technikai, mezőgazdasági stb. lapokat), de annál nagyobb alapossággal gyűjti egybe az újságok, folyóiratok, almanachok címeit. Anyagát kronológiai rendezésben adja, és minden korszakban arra a laptípusra fordít különös figyelmet amely a maga korára jellemző: így az 1820—1830-as években a vezető kiadványtípus az almanach, a század második harmadában az ún. „vastag" folyóirat (az irodalmi-publicisztikai sajtó ma is jellegzetes formája a Szovjetunióban!), a hatvanas évektől kezdve a napilap a maga politikai, gazdasági és a kor polgári olvasóját érdeklő más vonatkozásaival.

Az annotációk igen nagy gonddal, jól szervezett munkamegosztással készültek, és mindig az egész anyag, tehát a könyvtárakban fellelhető teljes gyűjtemények és sorozatok alapján, (csak néhány tételnél jelezték a szerzők *-gal, hogy a leírás nem „de visu" készült). Erre annál is inkább szükség volt, mert a 19. század szerkesztői és kiadói a cári Oroszország rendőri és cenzura viszonyai között sokszor voltak kénytelenek elleplezni lapjuk valódi jellegét. Így a beköszöntők, előszók, szerkesztői programok rendszerint nem adnak egy-egy lapról megbízható felvilágosítást. A folyóiratoknál előfordul, hogy igazi tendenciájuk, haladó politikai meggyőződésük versekben vagy elbeszélésekben húzódik meg. (Hasonló példákat a mi sajtónk történetéből is ismerünk, csak nem tártuk fel még őket eléggé.) A fontosabb sajtótermékek leírása így néha több oldalt vesz igénybe és kiterjeszkedik egész történetükre, fontosabb munkatársaikra, sőt a jelentősebb közlemények felsorolására is. Az egyes leírások végén bibliográfiai utalást találunk a folyóirat esetleges megelőző feldolgozásaira, valamint a folyóirat megjelent mutatóira.

Betűrendes címmutató, az illegális lapok külön mutatója, végül névmutató egészíti ki a szép kiállítású, gazdag tartalmú kötetet. A legfontosabb újságokat, folyóiratokat, almanachokat kicsinyített facsimilékben is bemutatják a szerzők — ezekből szívesen láttunk volna többet is.

A szovjet sajtótörténeti kutatás fejlettségére, de a szoros szaktudomány területén túli körök élénk érdeklődésére is mutat, hogy a könyv 10 000 példányban jelent meg.

DEZSÉNYI BÉLA

Vrchotka, Jaroslav: Vznik bohemikálního programu Knihovny Národního Musea v Praze. (Sbornik Národniho Musea v Praze. Acta Musei Nationalis Pragae. Series C. III. 2. 1958. 29—44. l. 2 t.)

A magyar könyvtártörténet kutatói számára rendkívül hasznos a környező népek hasonló történelmi jelenségeinek ismerete. Ebből a szempontból tanulságos analógiákat nyújt VRCHOTKA jelen értekezése, amely a cseh Nemzeti Múzeum Könyvtárának szervezése során fölmerült különböző tervezeteket ismerteti. A könyvtár alapítása 1818-ban hasonló jelentőségű lépés volt a cseh nemzeti ujjászületési mozgalom során, mint amit a mi számunkra jelentett másfél évtizeddel korábban a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának megszületése. Már egy 1818-ban készült tervezet világosan megfogalmazza a bohemikák négyféle típusát (cseh nyelvű, cseh szerzőktől származó, Csehországban készült,

Csehországra vonatkozó művek) és meglepő módon emellett egyenrangú fontossággal hangsúlyozza a könyvtár gyüjtőköre számára az egzakt természettudományok anyagának gyűjtését. A következő jelentősebb tervezet JUNGMANN *Exempla trahuntja*, amely a Nemzeti Múzeumot hatalmas tudományos szervezetté szerette volna kiépíteni, föladataként kitűzve a cseh nyelv megújítását és a cseh tudomány kimélyítését, elterjesztését. A megvalósulás szempontjából a „szlavisztika atyjának", DOBROVSKYnak 1823-i tervezete volt a legfontosabb. Ennek alapján vált a Könyvtár legfontosabb föladatává a bohemika-gyűjtemény létrehozása. Ez a gyűjtemény a csch nemzeti mozgalom irányának megfelelően 1839-ben a szláv irodalom gyűjteményévé bővült.

VRCHOTKA a könyvtári tervezetek — legtöbbnyire német nyelvű — szövegét is közli és eredményeit négy nyelvű kivonatban ismerteti, így munkája a cseh nyelvet nem értők számára is jól használható.

CSAPODI CSABA

Uhlendahl, Heinrich: Vorgeschichte und erste Entwicklung der Deutschen Bücherei. Leipzig 1957, Deutsche Bücherei. 64 l.

UHLENDAHL, aki a lipcsei Nemzeti Könyvtárt 30 éven át vezette, már nem érhette meg művének kiadását. Hagyatékának gondozását a Deutsche Bücherei kollégiuma vállalta, s változtatások nélkül bocsátotta közre a könyvtár első éveinek történetét. A tanulmányhoz Kurt FLEISCHHACK, a jelenlegi igazgató írt rövid előszót.

Németországban, a német egységtörekvések idején többször jelentkezett a nemzeti könyvtár létrehozásának gondolata. Először 1848-ban, amikor a „Reichsbibliothek" alapját Heinrich Wilhelm HAHN kiadó és könyvkereskedő vetette meg. HAHN saját kiadványait a nemzetgyűlésnek ajánlotta fel, s a legnagyobb kiadók csatlakoztak hozzá, így TEUBNER, HINRICHS, BREITKOPF & HÄRTEL, COTTA, VIEWEG, stb.

Sajnos a nemzetgyűlés feloszlatása után a könyvtár ide-oda hányódott, míg 1855-ben Nürnbergbe, a Germanisches Museumba került. 1938-ban a 4600 kötetből álló gyűjteményt a Deutsche Büchereinek ajándékozták, fennállásának 25 éves jubileumára, ahol külön teremben, mint „az 1848-as német egységtörekvések történelmi emlékét" őrzik.

1870/71-ben az egységes német állam megalakulásakor a nemzeti könyvtár gondolata ismét felvetődött. Mégis 43 éven át folyt a vita írásban és szóban; könyvkiadók és könyvkereskedők, könyvtárosok és tudósok, képviselők és politikusok mérték össze erejüket, míg végül megegyezésre jutottak. A vita két fő pont körül kristályosodott ki: új könyvtárat alapítsanak-e, vagy egy nagymultú könyvtárat bővítsenek-e ki; ill. mely város vagy könyvtár legyen a kiválasztott.

Erich EHLERMANN drezdai kiadó terelte az elméleti vitát a gyakorlat vágányára. Lipcsét ajánlotta az új könyvtár székhelyéül. Javasolta, hogy a telket a város adja, az építkezés költségeit a szász állam viselje, a könyvtár működtetését pedig a Börsenverein vállalja. EHLERMANN tervét Karl SIEGISMUND, a Börsenverein elnöke valósította meg. Az építkezés 1913-tól 1916-ig tartott, az építész Oskar PUSCH volt.

A könyvtár feladatköre ekkor már nagy vonalakban kialakult. Praesens jellegű könyvtár, amely 1—1 köteles példányt kap, 1913-tól kezdve gyűjti a Németországban megjelent összes nyomtatványokat, kiadja a német nemzeti bibliográfiát. 1916-ban a a Börsenverein megvásárolta és átvette a HINRICHS cégtől a „Halbjahrsverzeichnis der im deutschen Buchhandel erschienenen Bücher, Zeitschriften und Landkarten" kiadását. Ettől kezdve a Deutsche Bücherei segédkönyvekkel jól felszerelt épületében és szakképzett könyvtárosokkal a bibliográfiai munka eredményesebben haladhatott.

A szerző a negyedik, utolsó fejezetben ismerteti a könyvtár raktározási- és katalógusrendszerét, Gustav WAHL és Karl SIEGISMUND, a könyvtáros és a könyvkereskedő közötti véleménykülönbségeket, majd WAHL igazgató és néhány munkatársának távozásával zárja le a Deutsche Bücherei működésének első négyéves időszakát.

L. MESTERHÁZI-NAGY MÁRTA

Taschenbuch für Bibliothekare und Bibliothekshelfer in allgemeinbildenden Bibliotheken. Leipzig 1959, Verlag für Buch- und Bibliothekswesen. 336 l.

Mint bevezetésében mondja, ez a kis könyv sem tankönyv, sem évkönyv nem akart lenni, hanem (és ezzel évkönyv és tankönyv közt mégis bizonyos átmenetet képezve) a közművelődési könyvtárosok gyakorlati, a jelen időpontra szóló útmutatója.

A könyvecske — mert sokoldalú tartalma ellenére kisalakú, könnyen kezelhető,

igazi „zsebkönyv" — enciklopédiaszerűen egymást követő cikkekből van felépítve, csak nem betűrendben, hanem logikus sorrendben. A tagolásban fő fejezeteket nem emel ki (pedig talán nem ártott volna), mégis világosan fő részekre oszlik. Az első az állami és társadalmi élet összefüggéseiben tárgyalja a könyvtárügy egyes kérdéseit: szól az NDK könyvtárügyének szervezetéről, mégpedig az államigazgatás magasabb összefüggésébe állítva. A másodiknak tárgya maga a könyvtáros: helyzetét, feladatait, a képzettsége iránti követelményeket és a képzés módjait a szocialista etika és morál alapkérdéseiről szóló előrebocsátott cikk megállapításaiból kiindulva világítja meg. A további részek a nyilvános könyvtárak működését, szervezetét, belső munkáját tárgyalják, az olvasószolgálatot állítva a középpontba (Dienst am Leser — Gross geschrieben!). Az olvasókkal való foglalkozás módját, eszközeit tárgyaló cikkek után következik a bibliográfia és a katalogizálás, majd a könyvapolás és könyvmegőrzés kérdéseit ismertető cikkek sorozata. Külön cikkcsoport szól az olvasómozgalomról és statisztikai értékelésének módszereiről, az olvasópropagandáról, a könyvtárak belső szervezeti és ügyviteli, valamint gazdasági kérdéseiről. Ismerteti végül a könyvtári és dokumentációs szabványokat. Néhány hasznos összeállítás — az NDK kiadói, az irodalmi díjak és jutalmak, a szerzői tiszteletdíjak, a postai szállítási tarifa stb. — egészítik ki ezt az igazán hasznos gyakorlati útmutatót.

A cikkek legnagyobb része bibliográfiai utalásokkal végződik, amelyek megadják a kulcsot, ha a használó valamely kérdésről részletesebb felvilágosítást óhajt. Különösen figyelemreméltó az a külön 30 oldalas általános könyvtártudományi bibliográfia *(„Kleine Fachbibliographie")*, amely a könyvtárügy fő tudnivalóinak, főleg az NDK könyvtárügyének, könyvkiadásának, nyomdai és könyvterjesztő szervezetének és végül a könyvtörténetnek legmodernebb — 1945 óta megjelent — irodalmát tartalmazza.

Két nem nagy, de zavaró szépséghiba: 1. a zsebkönyvecskét másfél ívnyi hirdetés vastagítja, 2. papírja igen gyenge minőségű.

Esetleg valamivel szerényebb, de tartalmában a mi viszonyainkhoz szabva ugyanilyen kimerítő kis kézikönyvet talán a magyar könyvtárosok kezébe is lehetne adni. A feladat szerintünk sürgősebb és amellett egyszerűbb, mint az ismételten tervbevett új magyar Minerva kiadása.

D. B.

Gutenberg-Jahrbuch 1959. Begründet und herausgegeben von Aloys RUPPEL. Verlag der Gutenberg-Gesellschaft in Mainz. 298 l.

Az 1959-i kötet az előző évieknél is változatosabb tartalmú; 10 ország (köztük 3 népi demokratikus állam) 43 kutatójának 5 nyelven közölt tanulmányait foglalja magában. Az írás- és a papírtörténeti vonatkozású közlemények ezúttal ugyan csupán perifélikus jelentőségű kérdéseket tárgyalnak, de már a 15. századi nyomdászattal foglalkozó cikkek több, eddig ismeretlen s a maga nemében igen jelentős táblanyomat és inkunábulum felfedezéséről adnak számot, ill. egy-egy sok kiadást megért mű korai kiadásainak teljes bibliográfiáját tárják fel. A későbbi időkre vonatkozóan különösen figyelemre méltók azok a tanulmányok, amelyek, főleg levéltári kutatások alapján, egyes nyomdászok működésére hoznak újabb adalékokat, vagy egyes városok (Jena, Dillingen, Helmstedt, Nevers, Padua) nyomdászatának, ill. könyvkereskedésének történetére derítenek újabb fényt. Egyedülálló leletről számol be Vlasta FIALOVÁ (Brno): a cseh-morva testvérek híres nyomdájának 1579—1620 közötti székhelyén, a kralicei várromban nemrég végzett ásatások alkalmával 2000-nél több, egész típus-sorozatokká összeállítható egykorú fémbetű, valamint a nyomda felszerelésének sok száz más tárgyi emléke került napvilágra. Érdekes bepillantást szerezhetünk a régi nyomdák belső életébe a PLANTIN-féle nyomdában dolgozó korrektorok számára 1608-ban szerkesztett részletes instrukcióból is.

A könyvek illusztrációival foglalkozó cikkek közül kiemelendő Hans LEITMEIER (Wien) tanulmánya. Bizonyságul szolgál amellett, hogy a szecessziós stílus (Jugendstil) könyvművészete is — minthogy már megvan az időbeli távlat — kezdi megtalálni kellő történelmi értékelését, kritikai méltatását.

A kötészettörténeti kutatások előrenyomulására jellemző, hogy a *Gutenberg-Jahrbuch* 1959. évfolyamában 10 értekezés szól idevágó kérdésekről. Közülük az értékes kötések könyvtári katalogizálásának fejlődését és módszereit ismertető írás (A. SCHMIDT-KÜNSEMÜLLER, Mainz) érdekelhet bennüket elsősorban, minthogy Magyarországon éppen jelenleg történnek kezdemények könyvkötészeti emlékeinknek szervezett és átfogó nyilvántartására.

Hosszabb szünet után 1957-ben először egy, 1958 és 1959-ben pedig már két magyar eredetű cikkel is találkozunk a kiadványban.

Soltész Zoltánné *Seltene Wiegendrucke in der Ungarischen Nationalbibliothek* címmel röviden ismerteti az OSZK ősnyomtatványgyűjteményét, és hírt ad a könyvtár egyik legértékesebb új szerzeményéről, Gutenberg 42-soros bibliájának egy negyedlapnyi töredékéről. A továbbiakban leírja a gyűjtemény néhány ritka, a világon csak 1—2 példányban ismert ősnyomtatványát, amelynek OSZK-beli lelőhelyét a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* nem regisztrálja.

Fitz József cikke: *Jacob Lucius der Ältere in Siebenbürgen* Lucius Jakab XVI. századi nyomdász-fametszőről, a könyvdíszek klisék útján való terjesztésének legrégibb ismert úttörőjéről szól. Az 1556 és 1597 között kimutathatóan Németországban működött Lucius Jakab erdélyi származása sohasem lehetett kétséges, minthogy maga is többször „Sövenbörger"-nek, „Transylvanus"-nak nevezte magát. Czakó Elemér *A sokszorosító művészet* c. cikkében (Az iparművészet könyve. Szerk. Ráth György. I. Bp. 1902. 465—495. l.) Luciust is megemlíti, mint egyikét a nyilván magyarországi származású külföldi nyomdász-művészeknek, és felveti annak lehetőségét, hogy Heltai Gáspár wittenbergi tanuló korában esetleg megismerkedhetett Luciusszal. Fitz azonban téved, mikor Czakónak tulajdonítja azt a felismerést, hogy a Heltai által 1554-ben kiadott *Tinódi-Cronica* címlapkerete Lucius munkája, s hogy így ténybeli bizonyítékok is fennállnak Heltai és Lucius kapcsolatára. Soltésznét érdeme ugyanis annak felfedezése, hogy Lucius metszetei díszítik Heltai egy egész sor kiadványát; ugyancsak ő tárta fel elsőnek a Heltai-féle és a külföldi kiadványok Lucius-illusztrációinak összefüggéseit és párhuzamait. (A XVI. századi kolozsvári könyvdíszek. Művészettört. Értesítő. 1957. 154—160. l.) Fitz cikke annyiban viszi tovább a problémát, amennyiben azt a gondolatot veti fel, hogy talán a Heltai-Hoffgreff nyomda korai kiadványaihoz nem Németországból hozatta meg Lucius metszeteinek ducait, hanem Lucius személyesen dolgozhatott Heltai nyomdájában külföldre költözése előtt, és Kolozsvárt szerezte volna első kiképzését. E feltevés helytálló voltának sok a valószínűsége, okmányszerű adatokkal azonban egyelőre még nem bizonyítható. Néhány más feltevéssel is találkozunk ugyan még Fitz cikkében; ezeket azonban, mintegy önmagával vitatkozva, mindjárt meg is cáfolja.

Magyar vonatkozásokkal az *Évkönyv*nek még néhány más helyén is találkozunk. Borsa Gedeon egyik felfedezését: a ferencesek 1478-ban Párisban készült egyleveles nyomtatványát idézi pl. Dennis E. Rhodes (London). A belgrádi állami nyomda működését és a németek szerepét a szerb nyomdászat fejlesztésében ismertetve, F. Leschinkohl (Mainz) lapalji jegyzetben megemlékezik a budai egyetemi nyomdáról is, mint amely fontos helyet töltött be a szerb könyvek előállításában; fogalmazása azonban azt a hitet keltheti a tájékozatlan olvasóban, mintha az 1577-ben alapított Egyetemi Nyomda csak 1796-ban (amikor cirill betű-készletét beszerezte) kezdte volna meg működését.

Az *Évkönyv* végén A. Ruppel beszámolója olvasható a Gutenberg-társaság 1958-1959. évi működéséről. Rámutat arra, hogy 1962-ben nyílik meg Mainzban a nyomdászat világ-múzeuma Úgy véljük, hamarosan időszerűvé válik, hogy az illetékes körök nálunk is számbavegyék, hazai könyvnyomdászatunk múltjának és jelenének mely emlékeit és dokumentumait mutassuk be majd e nemzetközi összefogással létesülő, nagyszabásúnak igérkező intézményben.

J. Hajdu Helga

Bildwörterbuch. Deutsch und ungarisch· — Képesszótár. Német—magyar. (Bearb.: Heinrich Weissling.) (Mitarb. Livia Havas, Zoltán Paulinyi, Otto Rácz.) Leipzig, 1957, Verlag Enzyklopädia. 500 l. 8 t.

A két baráti ország között állandóan gyarapodó élénk politikai gazdasági, kulturális és sportkapcsolatok ösztönözték az Enzyklopädia kiadóvállalatot, hogy képes szótár sorozatában eddigi kiadványait német-magyar képes szótárral egészítse ki. Jellegénél és összeállításánál fogva egyaránt használható német-magyar vagy magyar-német szótárként. Elsősorban olyanok számára készült, akik már elég jól bírják valamelyik nyelvet, de természetesen kezdők is használhatják. Anyagát tárgykör szerint csoportosítja, (15 főcsoportba osztva), a tartalomjegyzék felsorolja a főcsoportokat és azon belül az egyes táblák anyagát. A 9. főcsoportban például: kulturális élet, szórakozás, pihenés alatt többek között a következő fogalmakat illusztrálja — illetve a következő táblákat találjuk: 89 írás, 90 könyv, újság, 91 népkönyvtár — múzeum, 92 klubház. A szótár egyik oldalán vonalas rajzot találunk, itt a fogalmak számokkal vannak megjelölve, a másik oldalon két oszlopban sorakoznak a német és magyar szavak. Melettük a fogalmakat jelölő számok.

A 189 tábla között 8 szineset is találunk, ezek növényeket és madarakat ábrázolnak. A könyv végén külön magyar és külön német nyelven betűrendes szószedetet találunk, ahol a szavak mellett a tábla, illetve a táblán levő ábra számát közlik.

A fogalmaknak tárgykör szerinti csoportosítása és egyben ábrázolása nagyon hasznos, különösen olyanok számára — itt elsősorban a könyvtárosokra gondolunk —, akik nem szakemberek a természettudományok, vagy technika egyes ágaiban, munkájuk során mégis gyakran belebotlanak szakkifejezésekbe. Ismerjük például az ipari gyártási folyamatok szakszavait, de nem tudjuk, hogy ezek hogyan kapcsolódnak egymásba. A szótár természetesen nem pótolja a kézikönyvet, de nagyon tömören mégis képet ad olyan, a szakmánkba nem tartozó dolgokról, melyekkel munkánk folyamán gyakran találkozunk. Az ábrák, szavak kiválasztása, megfelel a mai idők követelményeinek. Különös gonddal készültek a technikai és természettudományi fogalmak ábrái és szószedetei.

KISZELY OLIVÉR

Areset. Ed. N. BEN-MENACHEM-J. Raphael. Jerusalem 1958. 512 l.

Az *Areset* tág idő és tárgybeli határokon belül kiváló tudósok munkáit foglalja magába. Így N. ALLONY a tivolii héber kéziratok jegyzékét hozza a XV. századtól fogva. A. M. HABERMANN *A velencei Jákob Frencioni fiai nyomdája* című tanulmánya a nyomda történetét és termékeinek bibliográfiáját dolgozza fel. A. B. POZNER, aki a krotosini Monasch nyomdát választja munkája tárgyául, a nyomda történetét részletes aprólékossággal tárgyalja, de a kiadványok bibliográfiáját nem közli. Csupán tárgykör szerint csoportosítja azokat. Ide kell sorolni A. YAARI dolgozatát is az izmiri nyomdáról, amelynek működése felölel több mint 250 évet. Nehéz feladatának dicséretesen tesz eleget és áttekinthető képet ad az olvasónak a nyomda történetéről és nyomtatványairól.

Két olyan magyar vonatkozású tanulmánnyal is találkozunk az *Areset* forgatásakor, amelynek tárgyköre részben vagy egészben ismeretlen a hazai kutatók előtt. N. KATZBURG *Héber folyóiratok Magyarországon* című cikke kilenc hazai héber nyelvű folyóiratot ismertet tudományos alapossággal. Ezek közül időrendben az első a *Hájehudi* (1875—1878) című hetilap. Az utolsó az *Ohel Sém*, amely a felszabadulás előtti utolsó héber nyelvű folyóiratfüzet volt Magyarországon. A szerző lábjegyzetekben utalásokat és minden vonatkozásban kimerítő bibliográfiát ad. Meg kell azonban jegyezni, hogy listája nem teljes, hiányzik a *Hájehudi* című lap, amely 1910-ben jelent meg és csak nevében egyezik a fent említett folyóirattal. (L. A. SCHEIBER, Kirját Széfer XXXV. évf. 1960.)

J. J. COHEN *Hetven év vallási folyóiratai Erdélyben* című munkája méltán sorakozik a kötet többi tanulmánya mellé. 32 lapot ismertet és nem elégszik meg csupán az adatok felsorolásával, hanem az illető lapok szerkesztőinek életrajzára és felfogására is kitér. Dicséretére mondható, hogy feladatának ezen a nehéz területen is biztonsággal tesz eleget.

A kötet jelentősebb magyar vonatkozásai közé tartozik még N. BEN-MENÁCHEM rövid cikke, melyben a múlt század egyik kiváló tudósának, Mozes ROSENBAUMnak önéletrajzát ismerteti.

Hazai tudósaink képviseletében SCHEIBER Sándor írt cikket egy Magyarországon található héber kéziratról, és ezzel kapcsolatban összeállítja a kézirat másolójának és illusztrátorának, Sámuel DREZNITZnek irodalmi munkásságát.

DÁN RÓBERT

Repertóriumok a nemzetközi szervezetekről.[1] Az 1910-ben alapított, bruxelles-székhelyű Nemzetközi Társaságok Szövetsége kiadványsorozata keretében két különösen érdekes kötet látott napvilágot a utóbbi két esztendőben. Az egyik egy kronológia a nemzetközi szervezetekről 1815-től 1957-ig, míg a másik a nemzetközi szervezetek időszakos kiadványairól ad áttekintést. Mindkét kiadvány adatközlő, tájékoztató jellegű.

Az első kiadvány a teljesség igényével szoros időrendben sorolja fel az államközi és a nem államközi jellegű nemzetközi egyesületeket, társaságokat, uniókat a bécsi kongresszus óta. A felvétel egyetlen kritériuma a nemzetközi jelleg, figyelmen kívül hagyva az egyesületek tartalmát, célkitűzéseit, működésének hatókörét. A repertórium valamennyi tételnél megadja a nemzetközi szervezet alapítási évét, székhelyét, pontos elnevezését. A felsorolt 1978 nemzetközi szervezet között jelentéktelen, vagy éppenséggel csodabogár is akad szép-

[1] *Les 1978 organisations internationales fondées depuis le congrès de Vienne.* Liste chronologique. Bruxelles. 1957, Union des Associations Internationales. 204 l. *Répertoire des périodiques publiées par les organisations internationales.* 2. éd. Bruxelles 1959, Union des Associations Internationales. 241 l.

számmal (pl. az 1954-ben New York-ban alapított „Világpolgár Párt"). A repertóriumban helyet kap valamennyi művelődési ág, tudományterület, szakma, vallás nemzetközi szervezete, továbbá az egészvilágot vagy a föld tekintélyes részét átfogó nemzetközi politikai és gazdasági szervezet.

A kötet bevezetője tömör áttekintést ad a nemzetközi szervezetek kialakulásáról és erre vonatkozóan igen érdekes statisztikai táblázatokat és elemzéseket közöl. Az egyik ilyen táblázatból kitűnik, hogy ötéves szakaszokat számítva, a legtöbb nemzetközi szervezet az 1950—1954-es időszakban alakult (319 nem kormányközi és 33 államközi).

A másik kiadvány 1340 folyóiratot ír le, amelyből 292 államközi, 1048 pedig nem kormányközi szervezeté. E repertórium rendszerezése szakrendi (decimális osztályozás szerint). Az egyes tételek adatai: a szervezet elnevezése, a kiadvány címe, a kiadás helye, indulási év, kiadás nyelve, időszakossága, a kiadvány tömör, szöveges leírása. A kötetet betűrendes folyóirat címés folyóiratmutató egészíti ki.

A nemzetközi szervezetek változatosságának megfelelően, az általuk kiadott folyóiratok is felölelik valamennyi ismeretágat, az emberi tevékenység szinte valamennyi területét. Az olyan szűkprofilú, csak kevés számú szakembert érdeklő kiadványtól kezdve, mint pl. a ceceléggyel és az álomkórral foglalkozó afrikai intézet szemléje — egészen a társadalomtudományok összességével foglalkozó olyan folyóiratokig, mint az *International Social Science Journal* (UNESCO), a különböző tudományok és művészeti területek szakemberei, könyvtárosok, a legkülönfélébb szakterületek dolgozói egyaránt megtalálhatják az őket érdeklő nemzetközi folyóiratokat.

Mindkét repertórium számos adalékkal gazdagítja ismereteinket a nemzetközi szervezetekről, és hasznos eszköze a reference-munkának.

RÓZSA GYÖRGY

Hazai könyvtudományi irodalom 1960 első negyedévében.

(BERKOVITS Ilona): *Egy Korvina-miniatura.* Bp. 1959, Akad. Kiadó. 249—260. l. (Klny. a Művészettörténeti Értesítőből.)

[*Budapest.*] *Pedagógiai Tudományos Intézet. A — 1959. évi munkájának bibliográfiai adatai.* Bp. 1959, Tankönyvkiadó. 12 l. (Klny. a Pedagógiai Szemléből.)

Budapest munkásmozgalma 1919—1945. Bibliográfia. [Szerk. ZOLTÁN József.] Bp. 1959, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 3. kötet.

FEKETE NAGY Antal: *Az Orczy család levéltára.* Repertórium. Bp. 1959, Kossuth Kiadó, soksz. 114 l. (Levéltári leltárak 9.)

Felszabadulásunk 15 éves évfordulója a könyvtárakban. [Kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár Módszertani Osztály[a] Bp. 1960. 31 l. (Módszertani útmutató 35.)

FERENCZYNÉ WENDELIN Lidia: *Kínai-magyar bibliográfia.* Összeáll. — Bp. 1959, Országos Széchényi Könyvtár. 334 l. (Új bibliográfiai füzetek 4.)

HESSEL, Alfréd: *A könyvtárak története.* (A history of libraries. Ford. BÁRÁN Dezsőné.) [Kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ[ja]. Bp. 1959. 216 l. (Külföldi könyvtári szakirodalom 1.)

KALAJDZSIEVA, K[osztadinka]: *A bolgár közművelődési könyvtárak jelenlegi helyzete és a távlati fejlesztés kérdései.* (Függelék: MIHAJLOV-DOBREV, Georgi: A bolgár könyvtárfejlesztés távlati tervezésének kérdései az 1957—1965. évekig terjedő időszakban. A bolgár Minisztertanács 1957. július 17-én kelt 167. sz. határozata a bolgár könyvtárügyről. Bp. 1959, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ[ja]. 76 l.

A keszthelyi Helikon-könyvtár balatoni gyüjteménye. (Összeáll.: BERLÁSZ Jenő és VARGA Béláné.) Bp. 1959, Országos Széchényi Könyvtár. 49 l. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai 43.)

KŐHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye.* Bp. 1959, Gondolat. 258 l., 13 t.

Könyvtári címleírási szabályok. Kidolg. a Magyar Szabványügyi Hivatal. [Bp.] 1960. 171 l. (MNOSZ. Kiegészítés tervezet. MSZ 3424—59.)

Külföldi tanulmányutak 1958. Szerk. GERŐ Gyula. Sajtó alá rend. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ[ja]. Bp. 1959. 198 l. (Könyvtárosok tapasztalatcseréje 2.)

A magyar irodalom bibliográfiája 1955. Összeáll. KOZOCSA Sándor. (A gyűjtésben közreműködött ifj. KOZOCSA Sándor, KOZOCSA István.) Bp. 1959, Gondolat. 333 l.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. [Szerk.] a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete. Bp. Kossuth Kiadó. 6. köt. GÁBOR Sándorné — HAJDU Tibor — SZABÓ

Gizella): A Magyar Tanácsköztársaság. Sajtó alá rend. MÁRTON Vera.) 1. t. 1919. március 21 — 1919. június 11. 1959. IX., 745 l. 2. r. 1919. június 11 — 1919. augusztus 1. (Függelék: MILEI György: Az OK(b)P Magyar Csoportja és a Magyar Internacionalisták tevékenysége Szovjet-Oroszországban 1919. március 21 — 1919. augusztus eleje.) A bibliográfiát összeáll.: PRÁGER Miklós. 1960. 786 l.

A magyar munkásmozgalmi sajtó bibliográfiája 1848—1948. Kiadja a M[agyar] Sz[ocialista] M[unkáspárt] K[özponti] B[izottsága] Párttörténeti Intézete. Bp. 4. pótkötet az 1—3. kötethez. Bp. 1959. Házi soksz. 169 l.

A Magyar Tanácsköztársaság dokumentumai Szegeden. Bibliográfia. (Összeáll. a Szegedi Egyetemi Könyvtár és a Szegedi Városi Somogyi Könyvtár munkaközössége: LISZTES Lászlóné, REGULI Ernőné stb.) Szeged 1959, Szegedi Egyetemi Könyvtár. 159 l.

Magyar történeti bibliográfia 1825—1867. 4. Nemmagyar népek (nemzetiségek). Szerk. KEMÉNY G. Gábor, KATUS László. Bp. 1959, Akad. Kiadó. 675 l.

Példák könyve. 151. Hasonmás és kritikai szövegkiadás. Jegyz. [ell., bev. és sajtó alá rend.] BOGNÁR András, LÉVÁRDY Ferenc. Bp. 1960, Akad. Kiadó. 305 l., 1 t. (Codices Hungarici 4.) A bp.-i Tudományegyetem Könyvtára Cod. Hung. 3. jelzésű kódexe.

PETRÁK Katalin — MILEI György: A *Magyar Tanácsköztársaság szociálpolitikája.* Válogatott rendeletek, dokumentumok, cikkek. Sajtó alá rend. [gyüjt. és bev.]. (A bibliográfiát összeáll. FORGÁCS Sándorné, B. JÁVORKA Éva.) Bp. 1959, Gondolat. XLV., 376 l., 10 t. (Nemzeti Könyvtár. Történelem.)

SÁRKÖZI Zoltánné: *A „Magyar Közgazdasági Könyvtár és Archivum".* (Adalék a Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikájához.) Bp. 1959, Akad. Kiadó. 361—367. l. (Klny. a Levéltári Közleményekből.)

SZAKÁCS Sándor: *Az állami közművelődési könyvtárak tíz éve Komárom megyében.* 1949—1959. Tatabánya 1959, József Attila Megyei Könyvtár. 60 l. (Komárom megyei Könyvtári Hiradó Módszertani Füzetei 5.)

UHLMANN Aladár: *Könyvtártudomány és tudományelmélet.* Miskolc, 1960. Nehézipari Műszaki Egyet. soksz. 16 l. Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának Könyvtárosi Tanfolyama.)

Útmutató a KISZ József Attila olvasómozgalomhoz. [Kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár Módszertani Osztály[a]. Bp. 1959. 12 l. (Módszertani útmutató 33.)

Útmutató a művelődési autók működéséhez. [Kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár Módszertani Osztály[a]. Bp. 1959. 17 l. (Módszertani útmutató 34.)

VEREDY Gyula: *A könyvtári osztályozás újabb kérdései tekintettel a tizedes rendszer fejlődésére.* Bp. 1959, Felsőokt. Jegyzetell. soksz. 60 l. (Az Országos Könyvtárügyi Tanács kiadványai 8.)

Összeáll: *H. Izsó Lívia*

A kiadásért felel az Akadémia Kiadó igazgatója Műszaki felelős: Pataki Ferenc
A kézirat beérkezett: IV. 16 — Példányszám: 950 — Terjedelem: 12 (A/5) ív

60.51223 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

TARTALOM

Kőhalmi Béla: A Könyvtártudományi Bizottság hat éve 225
Kovács Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában (1. közlemény) 229
Domanovszky Ákos: A nemzetközi katalogizálási konferencia előmunkálataihoz — Bemerkungen zu den Vorbereitungen der Internationalen Katalogisierungskonferenz 255
Horváth Viktor—Wix Györgyné: A tároló könyvtár elvi és gyakorlati kérdései a külföldi szakirodalomban és megvalósításának lehetőségei Magyarországon — The storage library: its theory and practice and some considerations for its realization in Hungary 267

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Mátrai László: Jeszenszky János Sigonius-kiadásáról (RMK III. 878.) 292
Csapodi Csaba: Naldus Naldius hitelességének kérdése 293
Mónus Imre: A győri nyomdászok könyvtárának története 303
Tálas Géza: Illegális magyar sajtó a francia ellenállási mozgalomban 313

FIGYELŐ

Forgács Sándorné: A Párttörténeti Intézet dokumentációs munkájáról 324
Walleshausen Gyula: A mezőgazdasági könyvtárügy történetéhez 326
Beck Oszkár—Gombocz István: A nemzetközi kiadványcsere új hazai szabályozása 332
Kecskeméti István: A Zenei Könyvtárak Nemzetközi Egyesületének Cambridge-i kongresszusa 334
Hírek ..... 336—342

SZEMLE

Lenin Műveinek Magyar Bibliográfiája (Ism. *Kenyeres Ágnes)* 343
Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye (Ism. *Kiss István)* 343
Zoltán József: Budapest munkásmozgalma 1919—1945. (Ism. *Kőhalmi Béla)* 345
A Magyar Tanácsköztársaság Dokumentumai Szegeden (Ism. *Schneller Károly)* 347
Magyar sportbibliográfiai törekvések *(Kozocsa István)* 347
Kozocsa Sándor: A magyar irodalom bibliográfiája (Ism. *Szalatnai Rezső)* 349
Péczely Piroska: A keszthelyi Festetics kastély és belső berendezése (Ism. *Lakatos Éva)* 350
Szovjet bibliográfiák a munkatermelékenység és az önköltség alakulásáról. (Ism. *Dobos Rózsa)* 350
Pecsat' SzSzSzR za szorok let 1917—1957. (Ism. *Papp Sámuel)* 351
Ruszszkaja periodicseszkaja pecsat' 1702—1894. (Ism. *Dezsényi Béla)* 355
J. Vrchotka: Vznik bohemikálního programu Knihovny Národního Musea v Praze. (Ism. *Csapodi Csaba)* 354
H. Uhlendahl: Vorgeschichte und erste Entwicklung der Deutschen Bücherei. (Ism. *L. Mesterházi-Nagy Márta)* 355
Taschenbuch für Bibliothekare und Bibliothekshelfer in allgemeinbildenden Bibliotheken. (Ism. *D. B.)* 355
Gutenberg-Jahrbuch. (Ism. *J. Hajdu Helga)* 356
Bildwörterbuch deutsch und ungarisch. (Ism. *Kiszely Olivér)* 357
Areset. (Ism. *Dán Róbert)* 358
Repertóriumok a nemzetközi szervezetekről. *(Rózsa György)* 358
Hazai könyvtártudományi irodalom. (Összeáll. *H. Izsó Lívia)* 359

Ára: 20,— Ft
Előfizetés egy évre 60,— Ft

TABLE DES MATIÈRES

B. Kőhalmi: Les six années de la Commission Bibliothéconomique de l'Académie Hongroise des Sciences 225
M. Kovács: Le livre hongrois et les bibliothèques hongroises pendant la période initiale du socialisme 1945—1960. (Introduction. Les fondements et les contextes sociologiques. Le nouveau livre hongrois.) 229
Á. Domanovszky: Remarques sur la réunion préparatoire de la Conférence internationale sur le catalogage (Avec résumé en allemand) 255
V. Horváth—Gy. Wix: L'emmagasinage central (storage library) et les possibilités éventuelles de sa réalisation en Hongrie (Avec résumé en anglais) 267

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

L. Mátrai: L'édition Sigonius (RMK III. 878) de J. Jeszenszky 292
Cs. Csapodi: La question de l'authenticité de Naldus Naldius 293
I. Mónus: L'histoire de la bibliothèque des imprimeurs à Győr 303
G. Tálas: La presse hongroise clandestine en France pendant la Résistance 313

CHRONIQUE BIBLIOTHÉCONOMIQUE

S. Forgács: L'activité de documentation de l'Institut d'Histoire du Parti 324
Gy Walleshausen: Contribution á l'histoire des bibliothèques agricoles 326
O. Beck—I. Gombocz: Un nouveau règlement hongrois de l'échange international des publications 332
I. Kecskeméti: Le congrés de Cambridge de l'Association Internationale des Bibliothèques Musicales 334
Nouvelles ..... 336—342

COMPTES-RENDUS CRITIQUES

Lenin Műveinek Magyar Bibliográfiája *(Á. Kenyeres)* 343
B. Kőhalmi: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye *(I. Kiss)* 343
J. Zoltán: Budapest munkásmozgalma 1919—1945 *(B. Kőhalmi)* 345
Les documents de Szeged de la République des Conseils *(K. Schneller)* 347
La bibliographie hongroise des sports *(I. Kozocsa)* 347
S. Kozocsa: A magyar irodalom bibliográfiája *(R. Szalatnai)* 349
P. Péczely: A keszthelyi Festetics kastély és belső berendezése *(É. Lakatos)* .. 350
Bibliographies soviétiques sur la productivité du travail et sur les frais de production *(R. Dobos)* 350
Pečat' SSSR za sorok let 1917—1957. *(S. Papp)* 351
Russkaja periodičeskaja pečat' 1702—1894. *(B. Dezsényi)* 353
J. Vrchotka: Vznik bohemikálniho programu Knihovny Národniko Musea v Praze *(Cs. Csapodi)* 354
H. Uhlendahl: Vorgeschichte und erste Entwicklung der Deutschen Bücherei *(M. Mesterházi—Nagy)* 355
Taschenbuch für Bibliothekare und Bibliothekshelfer in allgemeinbildenden Bibliotheken *(B. D.)* 355
Gutenberg-Jahrbuch *(H. J. Hajdu)* 356
Bildwörterbuch deutsch und ungarisch *(O. Kiszely)* 357
Areset *(R. Dán)* 358
Répertoires sur les organisations internationales *(Gy. Rózsa)* 358
Vient de paraître *(L. H. Izsó)* 359